

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

Соња М. Бецић

ИНСТРУМЕНТИ ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ У
ФУНКЦИЈИ СТАБИЛИЗАЦИЈЕ ЦЕНА У
РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ниш, 2014.

КОМИСИЈА ЗА ОЦЕНУ И ОДБРАНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Ментор:

Проф.др Душан Здравковић, редовни професор Економског факултета у Нишу

Чланови комисије:

1. _____

2. _____

Научни допринос докторске дисертације

Економска политика у свакој земљи се води одговарајућим инструментима и биће онолико мање делотворна колико јој мањка инструмената. Иста ствар се може рећи и за регулативне механизме, пре свега факторска тржишта, али и за остала тржишта. У овој дисертацији циљ, је да се пронађу они инструменти економске политике који имају природну усмереност, такорећи адресу, баш према таквим механизмима, а понајвише према уређеним тржиштима. У одсуству таквих тржишта, пре свега због тако честе појаве да су она неуређена или чак непостојећа, економска политика се окреће непосредном интервенционизму. Држава истрчава на привредну позорницу у својству предузетника, инвеститора, организатора производње. А то је почетак катастрофе у усмеравању привреде и сигуран пут ка исходу који се неће наћи далеко од катаклизме. Пошто је стабилизација општег нивоа цена један од главних циљева економске политике она се не може посматрати без анализе и других макроекономских варијабила као што су запосленост, расподела националног дохотка, платни биланс, спољнотрговинско пословање, итд.

Ова општа слика је довољна да укаже да ефикасност економске политике зависи од примењених инструмената и од особина самог тржишта – да ли је конкурентно или монополисано, да ли су понуда и тражња еластичне, да ли се криве ових сила понашају обично или не, да ли његов производ улази у ред нормалних или инфериорних добара. Сходно овим елементима може се формулисати потребна економска политика. Наравно, и у њеном постављању долази до колизије разних циљева. Ако се задржимо само на порезу на промет, чисто фискални разлози наводе да га треба применити у гранама са нееластичном понудом и тражњом. Упоредно увођење једног пореза истог износа за јединицу робе у две гране различите по еластичитету, чини очигледним да је други случај уноснији за државу. Код примене инструмената економске политике које се спроводе преко тзв. посредних мера, држава задржава уобичајени начин образовања цена на тржишту. Али, кад је њен интерес врло снажан да се успостави једна одређена констелација цена, она онда приступа непосредном регулисању цена. Облици овог регулисања носе различите називе (замрзавање цена, плафонирање цена, гарантовање цена, итд), но суштински се свде на три операције: прва се односи на прописивање максималне цене, и то када држава хоће да се тржишна цена непрекидно налази испод

једног нивоа; друга се односи на утврђивање минималне цене, онда када жели да спречи пад тржишне цене испод једног нивоа; трећа се примењује у случајевима, кад је нужно одржати тржишну цену на једном одређеном нивоу, те власт намеће фиксне цене. Својство административно постављених цена, да на тржишту иступају као дате и непосредне величине у многоме зависе од стварног стања привреде и исправности државне економске политике и њених мера. Поред свег ауторитета политичке власти, самостални интереси појединих субјеката могу изазвати таква тржишна померања, чији је коначни исход одбацивање прописаних државних норми и инструмената државне економске политике као нереалних, а понекад чак и штетних. У општем спору, који се водио око економске и друштвене оправданости економске политике и њених инструмената у годинама између два рата, присталице либералистичких доктрина нарочито су се окомили на систем непосредне контроле цена.

У општој атмосфери све мањег поверења у информативну, алокативну и дистрибутивну улогу тржишта и цена многи економисти су развили разноврсне нормативне концепције економије благостања и позитивно формулисали инпут-аутпут моделе интервенције економске политике.

Scientific contribution of PhD dissertation

Economic policy in every country is directed by adequate instruments and it will be non-effective if it has less than enough instruments. The same thing could be applied to regulatory mechanisms, especially factor markets, but also to other markets. This dissertation is directed on finding economic policy instruments which have natural guidance, or even the address, towards such mechanisms, and above all other, towards organized markets. In absence of such markets, and because of such frequent disorganization or even markets non-existence, economic policy turns to direct interventionism. The government steps to economy stage as entrepreneur, investor, production organizer. And that is only the beginning of catastrophe in guiding economy and safe way towards the result that will not be far from catastrophe. Given that general price level stabilization is one of the main goals of economic policy, it can be seen without analysis and other macroeconomy variables, such as employment, GDP, balance of payments, foreign trade etc.

This general image is enough to point out that economic policy efficacy depends on instruments applied and the markets characteristics itself - is it competitive or monopolized, are demand and supply elastic, does these aggregates curves act normal or not, does their product encounters normal or inferior product line. According to these elements, needed economic policy can be formulated. Off course, there is different goals collision. If we consider only sales tax, pure fiscal reasons say that it should be applied to non-elastic demand and supply branches. Paralel inducing one tax with same amount for unit of good in two branches with different elasticity, obviously makes second case more profitable for state. In economic policy instruments application through so-called indirect measures, the state keeps the usual way of market prices forming. But, when it's interest is very strong in setting specific price constellation, it starts direct price level regulation.

Forms of this regulation carry different names (freeze prices, price binding, price guaranteeing etc), essentially it comes to three operations: the first one refers to maximal price level, at the very moment when the state wants the market price to be constantly lower than certain level; the second refers to minimal price, when the state wants to prevent market price dropping below the certain level; the third applies in case when it is necessary to keep the market price at certain level, so the government forces fixed prices. Administratively prices settings

characteristics is that they act on markets as given and direct dimensions, and they depend on real state of economy and the governments economic policy and measures adequacy. In spite of the political authorities, independent interests of some subjects can cause such market movements, that the final outcome is rejecting implied government norms and government economic policy instruments as unreal, and sometimes even harmful. In general disagreement about economic and social justification of economic policy and its instruments between the two wars, supporters of liberal doctrines are especially hostile towards the direct price level control.

In general atmosphere of less and less trust in informative, allocative and distribution role of market and prices, many economists developed different normative concepts of welfare economics and positive formulated input-output models of economic policy interventions.

ИЗЈАВА МЕНТОРА О САГЛАСНОСТИ ЗА ПРЕДАЈУ УРАЂЕНЕ
ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Овим изјављујем да сам сагласан да кандидат Соња Бецић може да преда Реферату за последипломско образовање Економског факултета у Нишу урађену докторску дисертацију под називом „Инструменти економске политике у функцији стабилизације цена у Републици Србији“, ради организације њене оцене и одбране.

Проф. др Душан Здравковић

(Потпис ментора)

STATEMENT OF MENTOR'S CONSENT FOR SUBMISSION OF
COMPLETED DOCTORAL DISSERTATION

Hereby, I declare that I agree that the candidate Sonja Becic, can submit completed doctoral dissertation to the officer for postgraduate education of the Faculty of Economics under the name of The Instruments of Economic Policy for the Purpose of Price Stabilization in the Republic of Serbia for the purpose of its evaluation and defense.

Dusan Zdravkovic, PhD

(mentor's signature)

ИЗЈАВА

Под пуном материјалном и моралном одговорношћу изјављујем да је приложена докторска дисертација резултат сопственог научног истраживања и да је коришћена литература на адекватан начин цитирана, без преузимања идеја, резултата и текста других аутора на начин којим се прикрива оригиналност извора. У потпуности преузимам одговорност за спроведено истраживање, анализу, интерпретацију података и закључке.

Својеручни потпис:

У Нишу, дана _____ године

STATEMENT

With due material and moral responsibility, hereby I declare that the doctoral dissertation is the result of personal scientific research and that the references used are cited adequately without use of ideas, results and texts of other authors in the way that hides the source's originality. I take the full responsibility for conducted research, analysis, data interpretation and conclusions.

Signature:

Nis, _____ year

ИНСТРУМЕНТИ ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ У ФУНКЦИЈИ СТАБИЛИЗАЦИЈЕ ЦЕНА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

РЕЗИМЕ

Утицај инструмената економске политике на стабилизацију општег и релативног нивоа цена у Републици Србији је главни предмет теоријског и емпиријског промишљања и истраживања у овој докторској дисертацији. За адекватно изучавање утицаја инструмената економске политике на стабилност цена, неопходно је добро познавање економске анализе. Према томе, наше изучавање о месту и улози појединих инструмената економске политике у функцији стабилизације цена у Републици Србији мора покрити многе аспекте ове анализе и то на три различита нивоа: прво, скоро и најважније, мора се разумети процес којим Влада доноси одлуке при чему узимамо као готову чињеницу њене циљеве и улоге. Друго, један део анализе се односи на само постојање и релативну структуру тржишта и Владе. Коначни део анализе се односи на класификацију и идентификацију друштвено пожељних циљева. Један од најважнијих друштвено-економских пожељних циљева је и стабилност општег и релативног нивоа цена.

Кључне речи: економска политика, буџетска равнотежа, монетарна стабилност, инфлација, релативне цене, фискална политика

THE INSTRUMENTS OF ECONOMIC POLICY FOR THE PURPOSE OF PRICE STABILIZATION IN THE REPUBLIC OF SERBIA

SUMMARY:

Economic policy instruments influence on general and relative price level stabilization in Republic of Serbia is the main subject of theoretic and empirical investigations included in this PhD thesis. In order to adequately study influence of economic policy on price stability, it is necessary to know well about economical analysis details. Consequently, our study about place and role of individual economic policy instruments in function of price stabilization in Republic of Serbia, many aspects from this analysis must be identified, and in three different levels: first, almost the most important, the process of government decision making must be understood, whereas it's goals and roles are being taken as granted. Second, one part of analysis applies on existence and relative structure of market and government only. Third, final part of analysis refers to classification and identifying socially accepted goals. One of most important is general and relative price level stability.

Key words: economic policy, budgetary balance, monetary stability, inflation, relative prices, fiscal policy

САДРЖАЈ

УВОД	8
I ЕКОНОМСКА ПОЛИТИКА КАО ПОДСИСТЕМ ВЕЛИКОГ ЕКОНОМСКОГ СИСТЕМА	23
1.1. Економска политика као научна дисциплина.....	25
1.2. Генеза економске политике.....	26
1.3. Макроекономија и економска политика	28
1.4. Микроэкономија и цене.....	31
1.5. Очекивања од економске политике	36
1.6. Бројност и разноврсност инструмената економске политике.....	39
1.7. Ефикасност и праведност	49
1.8. Однос правичности, ефикасности и слободе.....	53
II НОРМАТИВНА И ПОЗИТИВНА ТЕОРИЈА ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ	55
2.1. Слободно тржиште или државни интервенционизам?.....	55
2.2. Планирање увођења и примена инструмената	59
2.3. Инструменти економске политике	60
2.3.1. Инструменти јавних финансија (државни расходи, државни приходи).....	62
2.3.2. Инструменти новца и кредита	65
2.3.3. Инструменти директне контроле (девизни курс, контрола спољне трговине)	67
2.4.4. Контрола цена.....	69
2.4. Режији економске политике: Лукасова критика.....	72
2.5. Закони насупрот дискреционим мерама	75
III ГЛАВНИ ЦИЉЕВИ ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ	76
3.1. Привредни раст и стабилност привреде	77
3.2. Политика пуне запослености	79
3.3. Стабилност општег нивоа цена и проблем привредне равнотеже	81
3.4. Прерасподела националног дохотка.....	84
3.5. Проблеми платног биланса	85

IV ИНСТРУМЕНТАЛНЕ И ПОСРЕДНИЧКЕ ВАРИЈАБЛЕ У РЕАЛИЗАЦИЈИ ГЛАВНИХ ЦИЉЕВА ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ	87
4.1. Фискални инструментаријум и релативне цене	87
4.2. Монетарни инструментаријум и релативне цене	91
4.3. Инфлација (општи ниво цена): узроци, последице, обуздавање	96
4.3.1. Хиперинфлација у Србији	99
4.3.2. Извори инфлације.....	102
4.3.3. Последице инфлације.....	106
4.3.4. Антиинфлациона економска политика	109
4.4. Утицај инфлационих кретања на макроекономску стабилност.....	111
4.4.1. Конкурентност привреде у условима инфлације	113
4.4.2. Последице пораста општег нивоа цена на девизни курс и платни биланс.....	115
4.4.3. Понашање привредних субјеката у условима инфлације	118
4.5. Филипсова крива: илузија или закономерност.....	119
4.5.1. Филипсово откриће	121
4.5.2. Агрегатна тражња, агрегатна понуда и Филипсова крива	123
4.5.3. Дугорочна Филипсова крива.....	124
4.5.4. Мере за сузбијање инфлације: борба око зидања цена	
и рехабилитација Филипсове криве	126
4.5.5. Геометрија зидања цена.....	131
4.5.6. Микроекономска политика за ефикасност	132
4.6. Контрола цена и политике прерасподеле	134
4.7. Упоредна анализа кретања цена и структурних промена	135
V ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ У ОТВОРЕНОЈ ЕКОНОМИЈИ	139
5.1. Отворена економија – циљеви макроекономске политике	139
5.2. Унутрашња равнотежа: пуна запосленост и стабилност цена.....	140
5.3. Спољна равнотежа: оптималан салдо текућег рачуна.....	141
5.4. Мандел-Флемингов модел.....	142
5.5. Утицај фискалне експанзије на равнотежну производњу -.....	150
у три модела цена	150
5.6. Отворена привреда – агрегатна тражња, суфицит и дефицит платног биланса	151
5.7. Инфлација и незапосленост у макроекономским моделима.....	153

5.8. Макроекономске политике отворене привреде: разменљива и неразменљива добра	153
5.9. Ограничења Мандел-Флеминговог модела и начини како их превазићи	155
VI ДОМЕТИ ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ КОД СТАБИЛИЗАЦИЈЕ ЦЕНА	158
6.1. Монетаристи и кејнзијанци: теоријски сукоби	158
6.2. Економика понуде, рационална очекивања: нове економске политике	164
6.3. Економска политика и „Економика понуде“	166
6.4. Економска политика и“ Ратекс школа“	171
6.5. Непосредна контрола цена – њихово административно одређивање	174
6.6. Посредна контрола цена	177
6.7. Економска политика у спољној трговини као фактор отклањања ценовних поремећаја	185
6.8. Политика есконтне стопе – као инструмент монетарне политике	191
6.9. Стопа обавезних резерви	192
6.10. Операције на отвореном тржишту	194
VII ЕКОНОМСКА ПОЛИТИКА У СРБИЈИ И ПОСЛЕДИЦЕ.....	196
7.1. Полазне основе за нови макроекономски оквир	197
7.2. Светска економска криза и макроекономски проблеми привреде Србије	198
7.3. Кључни изазови и приоритети економске политике	199
7.4. Макроекономски оквир стабилизације цена	220
7.5. Амбијент пословања – анализа и препоруке	222
7.6. Спољни дуг Србије у 2010 и карактеристике пословања у 2011. години	226
7.7. Процене и ризици за 2012	229
7.8. Системске активности у оквиру стабилизације цена	230
7.9. Полазне основе за нови макроекономски оквир (до 2016. године).....	235
ЗАКЉУЧАК.....	238
ЛИТЕРАТУРА.....	244

ДОДАТАК.....	251
1. Циљане стопе инфлације утврђене до краја 2016. године	251
2. Држава - Амбијент пословања – анализа и препоруке	252
3. Полазне основе за нови макроекономски оквир (до 2016. године).....	259
 БИОГРАФИЈА АУТОРА	 262
 ИЗЈАВЕ АУТОРА.....	 262
ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ	263
ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ
ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ.....	264
ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ	265

СПИСАК ГРАФИКОНА

Графикон 1. Правичност и ефикасност	50
Графикон 2. Реакција рада на порезе зависи од облика криве понуде	51
Графикон 3. Утицај пореза и субвенција на цене и количине	88
Графикон 4. Утицај пореза и субвенција ad valorem на општи ниво цена	89
Графикон 5. Инструменталне и посредничке варијабле	90
Графикон 6. Ниво цена и новчана маса у Немачкој од 1920-1924	98
Графикон 7. Висина цена, потенцијална и реална производња	104
Графикон 8. Агрегатна производња и општи ниво цена	105
Графикон 9. Однос агрегатне тражње, понуде и Филипсова крива	124
Графикон 10. Инфлација, природна стопа незапослености	125
Графикон 11. Инвестиције, потрошња, штедња	129
Графикон 12. Геометрија зидања цена	131
Графикон 13. IS крива отворене привреде	143
Графикон 14. Прилагођавање монетарној експанзији уз мобилност капитала	144
Графикон 15. Криве отворене привреде	145
Графикон 16. Прилагођавање монетарној експанзији уз мобилност капитала	146
Графикон 17. Прилагођавање фискалној експанзији уз мобилност капитала	147
Графикон 18. Равнотежа у отвореној привреди, прилагођавање цена	148
Графикон 19. Фискална експанзија и равнотежна производња у три теоријска модела ...	150
Графикон 20. Пореска стопа и укупан порески приход; укупан порески приход	167
и пореска стопа на доходак од рада	
Графикон 21. Ниво цена и реални ДБП	173
Графикон 22. Равнотежа на илегалном тржишту	176
Графикон 23. Нова равнотежна солуција	177
Графикон 24. Померање криве понуде у циљу подизања цена	178
Графикон 25. Утицај пореза и субвенција на цене	182
Графикон 26. Утицај пореза и субвенција по вредности и по јединици на ниво цена	183
Графикон 27. Утицај отварања тржишта на цене	189
Графикон 28. Индустијски раст по година	201
Графикон 29. Допринос индустрије ДБП:	201
Графикон 30. Потенцијал сопственог инвестирања привреде	203

Графикон 31. Структура штедње становништва.....	204
Графикон 32. Штедња становништва код банака.....	204
Графикон 33. Сопствени и финансијски извори привреде.....	205
Графикон 34. Сопствени и дугорочни извори и стална имовина.....	206
Графикон 35. Показатељи ликвидности.....	207
Графикон 36. Преглед ликвидности.....	208
Графикон 37. Структура финансијског биланса у мил. еура.....	208
Графикон 38. Структура обртне имовине привреде.....	209
Графикон 39. Степен отворености економије.....	210
Графикон 40. Потрошња домаћинства; потрошња државе; инвестиције.....	211
Графикон 41. Јавне финансије.....	212
Графикон 42. Стопа пореза на добит предузећа.....	213
Графикон 43. Структура јавних расхода по одабраним земљама.....	213
Графикон 44. Кумулативни јавни дуг (у милиона евра).....	216
Графикон 45. Индикатори финансијске позиције Србије.....	216
Графикон 46. Стопе незапослености одабраних земаља у 2011. години.....	218
Графикон 47. Стопе активности, запослености и незапослености становништва у Србији.....	219
Графикон 48. Структура радне снаге у Србији према школској спреми и активности у 2011.....	220
Графикон 49. Спољни дуг Републике Србије.....	228
Графикон 50. Кретање цена (тромесечне стопе у %).....	230
Графикон 51. Допринос тромесечној стопи раста потрошачких цена.....	231
Графикон 52. Кретање цена и циљана стопа инфлације.....	231
Графикон 53. Потрошња домаћинства.....	232
Графикон 54. Потрошња државе.....	232
Графикон 55. Извоз –увоз роба и услуга.....	233
Графикон 56. Кретање цене нафте и деривата (НБС).....	233
Графикон 57. Извештај о инфлацији - август 2013. Пројекција инфлације (мг. стопе у %).....	235

СПИСАК ТАБЕЛА

Табела 1. Различите варијабле и њихов утицај на агрегатну тражњу.....	44
Табела 2. Однос инфлације и незапослености.....	128
Табела 3. Пројекција основних макроекономских показатеља.....	237

СПИСАК СЛИКА

Слика 1. Варијабле које обликују економске моделе.....	30
Слика 2. Главни циљеви држ. интервенције.....	47
Слика 3. Правичност, ефикасност, слобода.....	53
Слика 4. Утицај инструмената монетарне политике на инфлацију.....	94
Слика 5. Стопе инфлације у свету.....	120
Слика 6. Структура државних субвенција у 2011. години у %.....	214
Слика 7. Структура спољног дуга Републике Србије по кредиторима.....	227

УВОД

Утицај инструмената економске политике на стабилизацију општег и релативног нивоа цена у Републици Србији је главни предмет теоријског и емпиријског промишљања и истраживања у овој докторској дисертацији. За адекватно изучавање утицаја инструмената економске политике на стабилност цена, неопходно је добро познавање економске анализе коју ћемо обилато користити.

Економска анализа изучава појединачне и агрегатне (групне) одлуке приватних економских субјеката о томе шта производе, размењују и троше. Ове одлуке се доносе имајући у виду одређене циљеве, а који, са своје стране, представљају критеријуме за уређивање одређених различитих могућих ситуација у којима се ти субјекти могу наћи. Тако, на пример, према неокласичној теорији потрошачи бирају комбинацију роба која максимизира њихову корисност, док произвођачи бирају ону количину аутпута и комбинацију инпута за свако добро које ће максимизирати њихов профит. Економска анализа обично не проучава понашање „јавних“ економских субјеката којима се приписују колективни циљеви. Избори ових субјеката-на пример, одлуке владе које се односе на висину издатака за потрошњу или опорезивање улазе у макроекономске и микроекономске моделе економске анализе као једноставни подаци. У најбољем случају, алтернативне хипотезе о висини државних издатака за потрошњу или опорезивање (овде се каже да су варијабле врло параметричне) узимају се у обзир како би се добиле одређене индикације о врсти промена до којих би могло доћи у функционисању појединачних економских субјеката или привреде као целине. Према томе, ово изучавање месту и улози појединих инструмената економске политике у функцији стабилизације цена у Републици Србији мора покрити многе аспекте ове анализе и то на три различита нивоа:

Прво, скоро и најважније, мора се разумети процес којим Влада доноси одлуке при чему узимамо као готову чињеницу њене циљеве и улоге. Друго, један део анализе се односи на само постојање и релевантну структуру тржишта и владе. Треће, коначни део анализе се односи на класификацију и идентификацију друштвено пожељних циљева.

Један од најважнијих друштвено-економски пожељних циљева је стабилност општег и релативног нивоа цена.

Данас, присуство монополских и олигополских структура, као и других облика ограничене конкуренције у савременим привредама, претвара формирање цена у један веома сложен и разгранат процес. Својевремено је Маршалова и Викселова теорија цена, постављена на претпоставкама потпуне конкуренције, носила изглед једног рафинираног и дотераног учења, довољног да протумачи привредну стварност, данас она делује сасвим елементарно. Разноврсност савременог капитализма тражила је да економска трорија обухвати нове моменте, ван круга потпуне конкуренције. Али, у наше доба ни нове тржишне и производне структуре не могу објаснити цене, њихове међусобне односе, њихову структуру и саставне делове. Државе су се толико уплеле у привредни живот – преко механизма, инструмената и других мера економске политике да се, скоро без икаквог двоумљења може рећи да се ради о тзв. државном капитализму.

Посредним и непосредним мерама држава у многеме опредељује релативне односе цена и снажно утиче на њихов општи ниво. Збг тога има економиста који због ове чињенице сматрају да је савременом капитализму својствен систем политичких цена, уместо система економских цена, како је то било у прошлости. Када се расчлани економска политика једне савремене капиталистичке државе, запажају се посебно три њена дела. Прво, она ствара одговарајући низ институција у чијим оквирима власници производних чинилаца и роба, произвођачи и потрошачи, следећи своје економске интересе успостављају одређене пословне односе. Мада се често тврди да овакво државно мешање представља ограничење слободе, а више услов за деловање носилаца одлучивања, ради одређеног измирења општих и индивидуалних интереса, економске политике намећу све већи број правила како у међусобном понашању предузећа, тако и њиховим односима према радницима и потрошачима. Други део мера тиче се главних последица капиталичког привређивања у друштвеним размерама – оних који се посебно односе на употребу и алокацију привредних ресурса и на расподелу националног дохотка. Будући да спонтани и искључиви тржишни механизам не обезбеђује увек најбоље резултате, то улога државе у овој сфери привредног живота постепено расте. Она спречава, с једне стране, рђаву алокацију и расипање производних снага, а с друге стране,

одређује и спроводи основне циљеве економске политике. Најзад, држава преузима на себе оне функције, које по неком суду не врше добро капиталистичка предузећа. Зато се поред традиционалног јавног сектора, оних области привредног живота које никад нису биле домен приватног предузетништва, појављују нови, захватајући понекад веома значајне привредне гране као што су производња угља, железнички саобраћај и слично.

Могућно је и на друге начине разврстати државне мере у области регулације цена. Међу њима нарочиту пажњу привлачи подела на макро и микроекономску политику државе. Самим тим што привреда обухвата једно целовито подручје друштва, државна интервенција утиче како на општа привредна кретања, тако и на положај појединачних предузећа и домаћинстава. Због ове целовитости подела на макроекономску и микроекономску теорију и економску политику носи делимично арбитрарно обележје. Ипак, нека граница постоји, па се у многим делима на основу макротестије предвиђају последице разних могућих политика на агрегатне варијабиле, док макротестија служи као основа за сврсисходно државно понашање према појединачним субјектима према производњи и тржишту појединачних роба. Економска политика у области цена може се доста добро операционално приказати издвајањем деловања државе на кретање општег нивоа цена и на кретање релативних цена разнородних роба, не испуштајући при том никако из вида наведену повезаност привредног света. Узмимо као пример питања климатских промена, прерасподеле националног дохотка и резултата макроекономских интервенција државе. Ова три питања начелно су потпуно одвојена. Теоријски, можете веровати у макроекономску државну интервенцију, али у исто време из својих етичких разлога мислити да већа прерасподела дохотка није оправдана. Или можете бити убеђени у опасност климатских промена и неопходност реаговања на њих, а сумњичави према макроекономској државној интервенцији. Као што ћемо у докторској дисертацији видети, по виђењу макроекономских интервенција, економисти се, у најосновнијој подели, сврставају у кејнзијанце – који мисли да држава може фискалним инструментима да помогне економији, и тржишне економисте, који мисле да држава таквим инструментима чешће само погоршава ствари. Ако погледамо мишљења водећих кејнзијанских економиста, као што су Пол Кругман или Џозеф Стиглиц, они у друга два одвојена питања која ћемо разматрати, такође инсистирају на већу улогу државе. По питању прерасподеле дохотка они ће вам рећи да је тржишна расподела недовољно праведна и да

држава ту неправду треба да исправи додатном прерасподелом – још прогресивнијим опорезивањем богатих и још већим социјалним давањима и бенефицијама за мање имућне. Слично је и са тржишним економистима. Иако корелација није потпуна, тржишни економисти који мисле да држава не може повећаном буџетском потрошњом успешно смимулисати економију, истовремено ће вам рећи да прерасподела дохотка путем високо прогресивних пореских стопа није морално оправдана, а вероватно ће бити и сумњичавији не само према климатским интервенцијама држава него и према постојању самог глобалног загревања. Микроекономијом се не може много манипулисати. Економија је друштвена наука у којој не постоје природне и емпиријске утврдиве константе као, рецимо у физици, и зато је наше економско знање увек донекле несигурно. Економисти се у питањима микроекономије не слажу баш у свему, али постоји одређени степен сагласности о најважнијим питањима. Неслагања око таквих микроекономских питања постоје можда у снази и величини утицаја и узрока, али ретко о правцима. Неко ће тврдити да ће пораст тражње више утицати на пораст цене, неко ће тврдити да ће утицати мање – али тешко ћете наћи микроекономисту који ће тврдити да пораст тражње снижава цене. Зато у микроекономији нема различитих табора или школа мишљења које имају радикално другачије ставове о правилима понашања основних економских величина, понуде, тражње, цена, количина, трошкова. Са макроекономијом ствари стоје другачије. У макроекономији има врло мало непобитних истина које се могу утврдити било извођењем из теоријских принципа, било из емпиријског посматрања. Да ствар буде гора, макроекономија је директно политички релевантна – закључци макроекономиста истовремено су и политичке препоруке за носиоце економске политике. Због те повезаности са економском политиком и вођењем државе уопште, макроекономски закључци не могу избећи идеолошки уплив.

Ако питате економисте из било које школе мишљења, тржишног економисту или кејнзијанца, аустријског економисту или марксисту, сви ће се сложити у једном – да је њихова анализа строго научна, независна, вредносно неутрална и аполитична. Међутим, да би сви у исто време то могли да тврде, онда оне друге који се не слажу с њима у погледу основних препорука за управљање економијом морају оптужити за нешто од следећег: политиканство, поткупљивост, лажљивост или у најмању руку, неразумевање или незнање.

I У овом делу докторске дисертације под насловом „**Економска политика као подсистем великог економског система**“ бавимо се неким питањима односа економске политике и привреде у целини, односима инструмената економске политике у области цена као и специфичним методолошким питањима економске политике као модерне научне дисциплине. Економска политика има утицај на сваког појединца, привредни субјекат и финансијску институцију. Кредибилна економска политика мора да садржи адекватну фискалну политику, монетарну политику и економске односе с иностранством. Такође, у овом делу рада указујемо на постојање јаке корелације између инструмената економске политике и цена. Феномен цена ћемо посматрамо као једну од најсложенијих економских категорија кроз коју се преламају и осликавају сви привредни, друштвени и политички односи у једној земљи. Инструменти економске политике су бројни да би се остварили макроекономски циљеви као, на пример, стабилност цена или пуна запосленост, па, само за пример, истакнимо да у оквиру инструмената јавних финансија у делу државних расхода имамо: државне инвестиције, субвенције и трансфере капитала предузећима, трансфере домаћинствима, промене државних резерви, текуће набавке добара и услуга, плате, трансфере другим земљама... Код државних прихода, такође, имамо читав сет посредничких варијабли, као на пример: директне порезе на дохотке становништва, директне порезе на добит предузећа, индиректне порезе на интерне трансакције, царине, доприносе за социјално осигурање, порезе на имовину, за пензије, за наследство, трансфере од других земаља, итд. Из овог делимичног набрајања неких инструмената, видимо колико је свет економске политике сложен, разгранат и деликатан.

II У овој глави под насловом „**Нормативна и позитивна теорија економске политике**“ у фокус анализе стављамо једног имагинарног субјекта који има потенцијал у тржишној економији да исправља тржишне грешке или малфункције тржишног механизма. Развијамо теорију о томе шта би требало да тај субјект, ако делује рационално, учини да компензира грешке у тржишном механизму. Треба истаћи да је формулисање нормативне и позитивне теорије јавног укључивања у економију потребно ако желимо постићи неку врсту закључка с обзиром на релативну улогу која је додељена економској политици да оствари одређене циљеве у националној економији. Посебно,

нормативна теорија је потребна као мерило за процену реалности владине политике интервенције и побољшања економских инструмената за реализацију главних макроваријабила (запослености, цена, расподеле националног дохотка, привредног развоја, платног биланса...). Када је реч о планирању – онда то значи одабирање координисане и конзистентне економске политике одлучивања.

На нивоу владе то значи избегавање поступних мера и претпостављање пуног реда политике намера (мета или циљева) и скупа могућих акција (инструмената) за сваки проблем у економији. Уобичајено је да на располагању постоје различити инструменти којима се постижу могући циљеви. Одабир прикладног инструмента за сваки циљ укључује претпоставке релативне ефикасности сваке алтернативе, времена потребног за учинак сваког инструмента понаособ. Постојање вишеструких циљева и чињеница да сваки инструмент може утицати више пута значи да су у општој политици проблеми независни. У решавању једног економског циља (или гађајући мету) инструмент ће, такође, штетно деловати на друге исходе (друге циљеве) и не неопходно на жељен начин. У економској стварности не постоји идеална структура инструмената економске политике са независним каузалним токовима, од постављања циља па до његовог испуњавања. Уместо ње постоје конфликти у економској политици, па се често један циљ може постићи погоршањем положаја у некој другој сфери, у остваривању неог другог циља. Тако, на пример, када се анализира општи ниво цена (инфлација), запосленост и платни биланс као главним макроваријабилама може се јасно запазити ова противуречност економске политике, као један од њених главних извора, наиме да је пораст ефикасне тражње једина значајна ефикасна посредничка варијабила у сузбијању незапослености, али која уједно делује на општи ниво цена и платни биланс носећи у себи опасност већих поремећаја. Када говоримо о инструменту економске политике онда мислимо да се он појављује у виду поједине варијабиле чија је једина функција деловање и на друге економске варијабиле које су релевантне за преференције носилаца економске политике. С друге стране, могу се појавити потешкоће ако постоје ограничења (падови или плафони) у коришћењу инструмената. То може бити последица институционалних фактора: тј., уређење, права или обичаја који регулишу понашање носилаца економске политике или централне банке земље (на пример, захтев за избалансираним билансом

плаћања или забрана монетарног финансирања дефицита – који могу закочити употребу појединих инструмената или комбинацију инструмената).

III Ова глава носи наслов „**Главни циљеви економске политике**“. Потпуна процена способности тржишта у стварном животу да се понаша као „невидљива рука“ не може занемарити бројне понављајуће „кризне“ ситуације незапослености, инфлације, неравнотеже платног и трговинског биланса, неразвијености, сиромаштва, које се не могу тренутно објаснити с обзиром на класичне микроекономске тржишне мањкавости. Те су ситуације изрази „нестабилности“ капиталистичких тржишних економија. Под нестабилношћу не подразумевамо једноставно неуспех економије да се приближи равнотежи већ могућност да се економија може развијати уздуж неоптималног пута са становишта ефикасности. Тако, на пример, тешко је веровати да је упорна незапосленост, која је присутна у тржишним економијама, добровољан феномен. Међутим, недобровољна незапосленост се не може појавити у моделима опште привредне равнотеже: ако су сва тржишта у равнотежи, тржиште рада је такође у равнотежи и било која незапосленост мора бити добровољна. Даље, микроекономске теорије објашњавају релативне цене, али не и општи ниво цена; оне никада нису успеле у моделирању монетарне економије на задовољавајући начин да се објасне. Због тога, и не објашњавају инфлацију. Како се модели развијају у стварним појмовима, такве теорије имају лимитирајућу моћ објашњавања проблема неравнотежа у билансу плаћања јер се оне изражавају у монетарним изразима. Коначно, проблем неразвијености је такође тешко објаснити с аспекта статистичких теорија као што је то теорија опште равнотеже. Протагонисти врлина невидљиве руке покушали су узети у обзир неке од ових карактеристика реалности (незапосленост, на пример) користећи теорију опште привредне равнотеже и уводећи неке претпоставке које објашњавају нефункционисање цена (ценовна ригидност); у том контексту централно место је констатација да је интервенција владе допринела тој ригидности. Неки економисти, пак, тврде да се нестабилност тржишног капитализма може објаснити и показати ако користимо теорију која напушта микроекономско гледиште појединачних субјеката и тржишта и уместо њега узима у обзир везе између економских агрегата.

Ако прихватимо овакав приступ макроекономских мањкавости, онда можемо дефинисати оне несавршености које су повезане с нестабилношћу тржишних економија. Тако, на пример, под незапосленосту генерално сматрамо недобровољну незапосленост. Она се јавља када постоје потенцијални радници спремни прихватити запослење на, или благо испод, стварне стопе наднице (Кејнз, 1936.), али је потражња за радом недовољна да би свима омогућила посао: понуда рада је, према томе, „рационална“. Добро је познато да се појам инфлације односи на одржавани раст општег нивоа цена и, према томе, на пад вредности новца. Да би инструментима економске политике оборили инфлацију, креатори економске политике морају знати о којој се врсти инфлације ради, о њеној брзини, о узроцима, да ли је домаћег порекла или увезена, итд. Међутим, разлику између различитих типова инфлације не треба претерано наглашавати јер се често јављају ситуације у којима се различити узроци преплићу, као што је то случај код инфлације трошкова или инфлације понуде: повећање агрегатне понуде, уз изазивање повећања цена саме по себи, доводи и тржиште рада ближе тачки пуне запослености, што подиже цену рада, а што даље води до повећања цена. Инфлација у било ком облику представља конкуренцију за расподелу дохотка и богатства као и трошкова за друштво у целини који ће бити велики или мали у зависности од нивоа инфлације.

IV „Инструменталне и посредничке варијабиле у реализацији главних циљева економске политике“ је наслов пете главе докторске дисертације. У овом делу рада бавимо се утицајем инструменталних и посредничких варијабила да би се остварили макроекономски агрегати или главни циљеви економске политике. Од независних варијабила овом приликом наведимо само неке: број становника, технички прогрес, иностране цене, структура капитала, расположиви капацитети... Вредност следећих варијабила резултат је прилагођавања привредних кретања и цена: домаће цене добара и услуга, политика цена јавног сектора, цене рада, девизни курс, продуктивност рада, тражња домаћинства, извоз, увоз, итд. Од непознатих варијабила пажња ће бити усмерена на: стопе индиректних пореза, стопе субвенција, масе индиректних пореза, масе субвенција, трансфера становништву, пореза који плаћају домаћинства, пореза које плаћају предузећа, царинске тарифе, приходи од царина, кредитна политика, сума плата у привреди, итд.

Централно место ће заузети Филипсова крива као главни инструмент економске анализе код инфлације и незапослености како на кратки тако и на дуги рок. Међутим, некада се Филипсова крива сматрала довољном да објасни понуду јер је, наиме, постојала идеја о перманентном trade – off између незапослености и инфлације. Оутпут је могао да расте колико год тражња буде одредила, али би, током самог процеса, генерисао вишу стопу инфлације која би била прихватљива или не. Почевши од 1960-их до краја 1980-их, једноставно Филипсова крива као аналитичко средство економске анализе је једноставно нестала.

Насупрот уоченом trade-offу између инфлације и незапослености, средином 1970-их и почетком 1980-их долази до симултаног раста инфлације и незапослености, а сам феномен је назван стагфлацијом. Декомпозиција инфлације започиње анализом процеса формирања продајних цена. Резултат је зидање цена, тј. увећање производних трошкова за одређену стопу добити. Ако су цене на кратки рок ригидне, а на дуги рок савршено флексибилне, онда се кључ за разумевање не може наћи у Филипсовој криви. Када на робном тржишту влада савршена конкуренција предузећа не могу да утичу на своје продајне цене. Међутим, када предузећа сама утврђују своје цене, резултат се добија као зидање цена (mark-up pricing): предузеће које има тржишну моћ утврђује цену (P) свога производа тако што номинални маргинални трошак (MC), увећа за 10% или 30%. На дуги рок, макроекономска варијабила – незапосленост се враћа на своју равнотежну стопу. На дуги рок Филипсова крива и крива агрегатне понуде су вертикалне. У привреди влада дихотомија, те раст и реална ограничења детерминишу друштвени бруто производ и незапосленост, а раст новчане понуде детерминише стопу инфлације, па тако да између инфлације и незапослености нема trade-offа. Понуда се описује Филипсовом кривом, а врло лако можемо је помоћу Окуновог закона трансформисати у агрегатну криву понуде. Крива агрегатне понуде каже да, у циљу раста понуде, инфлација расте због тога што трошкови производње-углавном трошкови рада- расту брже од антиципиране, тј. базичне стопе инфлације. Базична стопа инфлације и равнотежна стопа незапослености одређују положај краткорочне Филипсове криве. Положај криве агрегатне понуде детерминисан је базичном стопом инфлације и трендом бруто друштвеног производа. Променом једне од ових макроваријабила мења се положај обе краткорочне криве.

V „Економске политике у отвореној економији“ носи наслов пета глава.

У отвореној економији имамо један додатни проблем, будући да се цене увезених сировина и полуготових производа мењају у домаћој валути што изазива промену цена код готових производа. Тај додатни проблем размотрићемо, у веома кратким цртама, кроз државну политику, политику која је базирана на тржишту, кроз индустријску политику, кроз политику дохотка и политику продуктивности и кроз политику дохотка у стварном свету. Циљ политике дохотка (и цена) је избећи свако повећање општег нивоа цена контролом дистрибутивних варијабила. То су у суштини наднице и профитна маржа. У зависности од степена владиних мера, политика дохотка може бити анализирана као државна, тржишна и институционална. Државна политика директно укључује мере економске политике да би реализовала главне циљеве. Међутим, у пракси постоје многи проблеми у односу на варијабиле које се морају контролисати и посебна правила која управљају растом зарада код присутних разлика у секторској продуктивности. Тип политике дохотка који се темељи на тржишту састоји се у сагласности владе да подигну своје цене. Други део мера економске политике се базира на варијабилама да се не подигну цене коришћењем фискалних мера. Институцијска политика настоји ставити индустријске односе на сарадничку основу стварајући правила за арбитражу, економску размену, итд. У даљем раду у оквиру ове главе, разматраћемо пливајуће и фиксне девизне курсеве као њихове позитивне и негативне стране. Привреда има два механизма који осигуравају стабилност девизног курса. Први је мрежа билатералног паритета у којој се флукутација девизног курса може појавити унутар распона. Други, је утемељен на ECU (корпа валута), намерава осигурати већу симетрију и користи се за различите прагове за девизне курсеве. Када се нека стопа помакне преко свога прага, постоји претпоставка интервенције код земље која одступа. Једино ограничено коришћење је постављено код овог другог механизма. Разматрајући Мундел-Флемингов модел морамо, најпре, истаћи да он проширује аналитички апарат IS –LM до случаја отворене економије, уводећи: а) нето извоз као додатну компоненту агрегатне потражње; б) спољно тржиште плаћања уз тржиште добара и тржиште новца. У даљем раду, анализирамо учинак монетарне и фискалне политике на кретање девизног курса у режиму када он остаје фиксан и пливајући.

VI „Домети економске политике код стабилизације цена“ је шести део докторске дисертације. Овај део анализе у првом делу је посвећен теоријским сукобима између монетариста и кејнзијанаца. Треба истаћи да су кејнзијанизам и монетаризам два основна теоријска правца у макроекономији током последњих осамдесет година. Ми нећемо расправљати о њиховим теоријским детаљима, већ о суштинским учењима ових школа и њиховом практичном утицају у контексту остварења најважнијих циљева економске политике. Велике макроекономске расправе у свету су започеле још давне 1929. године (за време Велике депресије), да би се данас, 2013., међу њима виделе готово идентичне линије поделе у дебатама о садашњој економској кризи. Неслагања кејнзијанаца и монетариста углавном се односе на степен у коме цене и тржишни механизам обезбеђују ефикасну алокацију ресурса и оптимално задовољење појединачних потреба. Монетаристи сматрају да је апроксимација о тржишној равнотежи добра, а да тржишта функционишу савршеније него што то чини влада са својим економским мерама.

Кејнзијанци сматрају да су бројни домени тржишне несавршености, те да се у привреди може јавити трајна неискоришћеност ресурса. У овим расправама важну улогу игра неизвесност. За кејнзијанце, то значи да се приватне одлуке доносе уз несавршено познавање будућних услова привређивања. То доводи до погрешног формирања цена и до погрешне алокације ресурса. За монетаристе постојање неизвесности значи само то да су поједнаке шансе да се инструментима економске политике ствари побољшају или погоршају. У креирању инструмената економске политике кејнзијанци преферирају *ad hoc* одлуке, а монетаристи законе. Пошто очекивања пресудно обликују понашање привредних субјеката, оно се неће мењати услед мањих промена економске политике, већ једино ако дође до измене режима. Лукасова критика, стога, имплицира да економске политике које су биле успешне у прошлости, не морају и у будућности давати жељене резултате. механизам обезбеђују ефикасну алокацију ресурса и оптимално задовољење појединачних потреба. Монетаристи сматрају да је апроксимација о тржишној равнотежи добра, а да тржишта функционишу савршеније него што то чини влада са својим економским мерама.

Друго бојно поље између кејнзијанаца и монетариста води се по питању ефикасности мера економске политике. Чак и када тржишта не функционишу савршено,

мора се доказати да инструменти економске политике које предузима влада заиста може да поправи ситуацију. Да би доказали да се на тржишту не постиже равнотежа, кејнзијанци полазе од тога да се многе цене због несавршеног познавања будућних услова привређивања формирају унапред, те да ће због тога владине економске политике можда моћи да неутралишу ефекте номиналних ригидности. Па, ипак, иста та неизвесност услед непотпуних информација, услед чега тржишне цене и не могу да обезбеде пуну запосленост расположивих ресурса, може да осујети и акције саме државе. Критика макроекономских мера економске политике далеко превазилази само питање информационе предности. Милтон Фридман је тврдио да, као додаток на сазнајни јаз (јаз у откривању потребе за акцијом), владама треба времена да формулишу мере, што ствара јаз у одлучивању. У зависности од структуре власти, он се може увећати за имплементациони јаз, будући да министарства морају да припреме, а парламенти да усвоје одговарајуће законе. Чак и када би се брзо примениле, инструменти економске политике неће одмах дати резултате. То се посебно односи на монетарну политику. Сматра се да је потребно неколико месеци најмање да би се осетило дејство монетарне релаксације и депресијације курса на реалну привредну активност. Што је још горе, овај јаз у реализацији садржи висок степен неизвесности; економисти га не могу увек сасвим тачно утврдити. Треће бојно поље између кејнзијанаца и монетариста је инфлација. Инфлација је чест изведени „производ“ кејнзијанског приступа управљања тражњом. Уколико се рестриктивне политике не примене са истом ригорозношћу као и експанзивне, стопа инфлације постаће пристрасна навише. Ово отвара прилично важно питање приоритета. Не би ли нижа стопа незапослености и виши оутпут могли да однесу превагу над перманентно већим стопама инфлације? Трошкови инфлације су наредни извор неслагања између кејнзијанаца и монетариста.

VII „Економска политика у Србији и последице“ спада у онај део анализе у коме сва теоријска и емпиријска знања до којих смо дошли преламамо у условима наше земље. За разлику од предходних глава где доминира теоријско сагледавање утицаја економских инструмената на привреду уопште, посебно на њену структуру, у овој глави анализирамо тај утицај на макроекономске циљеве Републике Србије. Данас у нашој земљи има економиста који покушавају да изврше девалвацију економске науке и да јој се стави на терет много тога што јој евентуално припада, али и много тога што не би требало

да иде на њену адресу. Најпре јој се замера што није благовремено или није уопште предвидела надолazeћу економску кризу. Осим тога, замера јој се и неспособност да објасни макроекономске трендове (кретање главних економских циљева) и идентификује опредељујуће инструменте и механизме који те трендове детерминишу или им бар на суштински начин доприносе. Можда најозбиљнија критика је у спочитавању неспособности да изгради регулаторне механизме који би кризне појаве ако не потпуно отклонила, а оно бар амортизовала тако да буду спречени већи, разорнији економски поремећаји. Дакле, тешка примедба је у томе да није дошла до сазнања о неопходности опсежне и чврсте регулативе, остајући у уверењу да је у нормативном смислу прихватљиво препустити привреду спонтаном деловању тржишта. „Да је економска политика сва прошарана исклизнућима, грешкама и промашајима једва да ће ико бити вољан да пориче. Такође је тачно да институције, органи и агенције у којима се економска политика конципира и спроводи не пате од неког особитог вишка самокритичности. Омакнућа у економској политици редовно су праћена здушним настојањима да се она прикрију, релативизују или нечим крупним и објективним добрано образложе и прикрију“ (Љ. Маџар).

Такође, у овој глави биће речи о утицају финансијске и економске глобалне кризе на привредна кретања у Србији, а посебно на кретање општег и релативног нивоа цена. Пресудан утицај на економску кризу у Србији није имала глобална финансијска и економска криза већ је кризу изазвала закаснела и спора транзиција и нагомилани структурни проблеми. Приватизација и друге економске реформе нису донеле очекивани напредак привреде Републике Србије. Приходи од приватизације и државног капитала су смањивани и нису коришћени претежно у развојне сврхе. У таквом миљеу економска политика није дала очекиване резултате. Влада је била коалициона и често неодлучна, било је много притисака на Владу и тешко је могло да се координишу мере из њене надлежности. Погоршање макроекономских величина, отежавало је усклађивање различитих циљева и мера економске политике смањујући њену ефикасност, а део социјалне политике носила је привреда (ниска цена комуналних услуга: струје, воде, грејања, итд.). Дакле, главни проблеми које је трабало да реши економска политика су били: 1. висока јавна потрошња и финансирање фискалног дефицита; 2. раст тражње за девизама и убрзана депрецијација националне валуте уз повећану интервенцију НБС на

девизном тржишту; 3. повећање неликвидности и броја фирми у блокади, пад кредитне способности бакарског сектора и раст кредитног ризика; 4. велики инфлаторни удари (нестабилност цена). Први проблем економске политике јесте обим и структура јавне потрошње. Фискална политика вођена у време економске кризе је допринела смањењу обима јавне потрошње, почев од ребаланса буџета Републике Србије у априлу 2009. године. Међутим, обим јавне потрошње је и даље остао висок у односу на производни и фискални капацитет земље. Фискални дефицит консолидован на нивоу сектора државе у време кризе нараста на 4,2 посто ДБП у 2009. години., са предвиђањем да ће у 2010. години бити око 5% (данас видимо да су ови проценти много већи). Други проблем економске политике јесте убрзавање депрецијације националне валуте везано за токове краткорочних капиталних трансфера, односно смањење краткорочних обавеза банака према иностранству и смањивања спољних дугова сектора предузећа. Трећи проблем економске политике јесте раст кредитног ризика и смањено кредитирање привреде. Уколико се он брзо не опорави биће угрожена стабилност финансијског сектора. Стога је неопходан нови пакет мера економске политике који би се усмерио на проблем ликвидности реалног сектора, како би се спечило преливање кризе на банкарски сектор. Четврти проблем економске политике је стабилизација цена. Потрошачке цене у првом полугођу 2009. порасле су за 7%. Базна инфлација је износила 3,1%, раст регулисаних цена 13,8% и раст пољопривредних производа 18,4%. Општи пораст цена у овом периоду био је у највећој мери последица регулације цена и контроле од стране владе, знатног повећања цене нафте и нафтних деривата и повећања акциза, као и повећаних инфлаторних очекивања. Са благим падом неких цена, инфлација је наставила да расте и у наредном периоду. Према томе, на привреду у целини а посебно на структурне промене делују различити економско-политички инструменти. Са становишта једне економије најважнији су они инструменти који мењају привредну структуру, подстичу привредни раст и развој, другим речима, који привредне активности и процесе окрећу у жељеном правцу. Због напред изнетог, анализом економске политике, која има разне механизме и инструменте којима директно или индиректно управља привредом и њеном структуром, видећемо да ли је она побољшава или погоршава.

Када економска политика својим деловањем бележи негативне економске резултате, то значи да се она води волонтерски, без наслањања на текућа научна

достигнућа у економији или се, пак, води у интересу мањих политичких или интересних група. Земље у транзицији се сучељавају са разним тешкоћама. Оне морају поднети такозване трансакционе трошкове: незапосленост, инфлацију, нестабилност курса, неравнотежу у економским односима са иностранством, пад стандарда становништва и друге. У почетку је очекивано да дође до наглог пада бруто домаћег производа, а затим и до брзог опоравка и одрживог раста на нивоу који је одређен фактором акумулације и повећањем продуктивности. Уместо подизања стопе раста ДБП-а на виши ниво, а тиме и животног стандарда, код нас су приоритети били стабилност курса и општа финансијска стабилност. То никако не смеју бити циљеви сами по себи, нити циљеви на дужи рок. Због тога се може стећи лажна и погрешна слика о успешности транзиције. Од земље која је имала највеће шансе за брзу и успешну транзицију, Србија је постала најтежи транзициони случај у целом региону. Економске санкције, изолација и изложеност НАТО бомбардовању, налети хиперинфлације, узели су свој данак и успорили све економске процесе, па и сам процес транзиције. Нажалост, спора приватизација, неразвијеност конкурентности, корупција, приносе и даље жртву и тако заостале привреде па 1989. и 1990. година чине се не као прошлост, већ као недостижна будућност. Сви ови проблеми начинили су нас неповољним за разматрање страних инвеститора, услед постојања тесне везе између доласка страног капитала и процеса приватизације, при чему један процес подстиче други.

І ЕКОНОМСКА ПОЛИТИКА КАО ПОДСИСТЕМ ВЕЛИКОГ ЕКОНОМСКОГ СИСТЕМА

Да би се схватила природа и значај утицаја инструмената економске политике на стабилност цена, много помажу нове научне дисциплине – теорија информација, кибернетика и општа теорија система. Познато је да се под системом подразумева скуп елемената који се налазе у интеракцији, при чему овај поседује атрибуте који се разликују од атрибута саставних елемената и поседује сопствени начин деловања.¹

У природи, техници и друштву постоје бројни динамички системи, које одликују процеси који трају у времену. Подложни утицају екстерних чинилаца, динамички системи могу бити детерминисани (кад им је потпуно одређено понашање) и пробабилистички (кад их карактерише случајност процеса). Док, код детерминисаних система постоје многи ефектни начини управљања, за пробабилистичке системе у својству јединственог стварног механизма управљања јавља се повратна спрега, тј. веза између излаза (реакције система на средину која га окружује) и улаза (скупа свих могућих утицаја, којима је систем изложен), што по својој дефиницији укључује неопходне корекције на почетне тачке система.

У кибернетском приступу привреда се посматра као један велики, динамички и сложен систем, који се делимично одликује строго детерминисаним понашањем, а делимично вероватноћом и случајношћу својих процеса. Због своје вишестепене организације, почев од микроекономског субјекта па до њене свеукупности, постоји веома расчлањена расподела функција управљања. Дакле, у својој целини привреда се јавља као један велики саморегулишући систем, систем хомеостатских карактеристика, који одражава вредности произвољно променљиве величине у датим границама, укључујући у механизам повратне спреге, доступне запажању и мерењу. Улогу повратне спреге врши тржиште у оквиру кружног кретања материјалних и субјективних елемената целокупног

¹ Види опширније: Р. Стојановић; „Велики економски системи“, стр.12-13, Београд, 1970

економског система. У оквиру тржишног механизма (као подсистема) главну улогу имају цене као регулатори који представљају снажан механизам контроле и рационалности привређивања. Економски системи улазе у једну још ширу групу динамичких система, тј. у друштвене системе, те, према томе, основне карактеристике сваког друштвеног система јесу уједно и основне карактеристике економских система. Те основне карактеристике друштвених система могле би се, по нашем мишљењу, навести следећим редоследом: 1. динамички; 2. стохастички; 3. врло сложени, и 4. хијерархијски. Другим речима, то су увек заиста најсложенији од свих познатих система.

Будући да се у робној привреди услови производње и потрошње испољавају као услови понуде и тражње и пошто улога тржишта јесте да повеже понуду и тражњу, то тржиште делује као велики аутоматски регулатор целокупне друштвене производње. Ако се појам тржишта прошири на скуп свих робно-новчаних веза између економских субјеката, онда се у његовој координирајућој функцији посебно истичу следећа три момента: 1. ефикасна селекција потребних производа; 2. ефикасна алокација потребних производних чинилаца и ефикасан избор производних поступака; и 3. начин расподеле укупно створеног дохотка између свих учесника у производњи. У савременом друштву потребе су постале тако бројне, динамичне и разноврсне, да некадашње представе о идеалном економском систему, који би непосредним пописом или неким другим статистичким поступком утврђивао потребе и жеље чланова друштвене заједнице, делује као прави анахронизам. Тако, на пример, познати пољски економист Оскар Ланге својевремено је рекао да савремене потребе може регистровати само тржиште својим „огромним радним капацитетом“. Тржиште представља и одређени систем економских стимуланса, који преко материјалне заинтересованости произвођача шири примену научних и технолошких достигнућа у свим деловима привреде. У свему томе, посебно место и улогу имају цене, које се јављају као богате информације економским субјектима и слично доприносу кибернетике савременој теорији информација, укључују и начин одговора на примљену и уопштену информацију. Зато, неки тврде да је изучавање цена – изучавање једног веома разрађеног кибернетског система.

1.1. Економска политика као научна дисциплина

Економија је свуда око нас. Она говори о томе како друштво решава проблем реткости. Не можемо да имамо све што пожелимо, без обзира на то да ли су у питању стални годишњи одмори или савршено чист ваздух. Морамо да направимо избор. Економија проучава како друштво прави избор. Економија се не бави само ценама, дохотком, новцем, инвестицијама, штедњом. Понекад је коришћење тржишта основано, а понекад нам је потребно другачије решење. Економска анализа нам помаже при одлучивању када да ствари препустимо тржишном механизму, а када да га заобиђемо. У том контексту, економска политика спада у посебну област економске науке, а такође и у практичну активност коју у регулисању привредног живота у складу са одабраним циљевима спроводи држава и други субјекти.

Док економска теорија објашњава и описује економске категорије, појаве, феномене и институције, открива економске законитости и тенденције и прогнозира економски развитак, дотле економска политика, као посебна област економске науке, изучава циљеве и методе њихове реализације у регулисању економског живота у жељеним правцима. Економска политика као део текуће друштвене политике изражава се кроз укупност изабраних циљева и мера за њихову реализацију, у економској активности државе и других субјеката у привредном животу. У крајњој линији, свака политика, а пре свега, економска, концентрисани је израз економије. Измене у економији пре него што доведу до измене економске политике, треба предходно да буду теоријски сазнате. Као сигнал за измену економске политике обично се јављају тешкоће у развоју привреде, које треба научно анализирати.

Без улажења у детаље, економску политику можемо дефинисати као дисциплину која изучава јавне економске акције и то на три нивоа: 1. избор владе које циљеве узети као приоритет; 2. избор виших институција; и 3. идентификација друштвених преференција или циљева. Економска политика на тај начин допуњава анализу понашања економских субјеката и функционисања привредне структуре коју спроводи економска анализа. На економску политику и економску анализу се заправо због прикладности гледа као на одвојене дисциплине у оквиру општијег оквира економске науке како би се омогућила исцрпнија анализа обухваћених питања. На овом месту су потребна два појашњења. Прво,

економска политика може служити као водич за јавну акцију само уз помоћ различитих дисциплина: осим економске анализе потребно је укључити филозофију, политичке науке, право, статистику и математику, економетрију и многе друге. Друго појашњење се односи на могућности проширења дефиниције економске политике која би укључивала било коју концептуализацију знања економске анализе (и других дисциплина) као водича за акцију било којег економског субјекта. Та би дисциплина укључивала не само владу и друга државна тела, већ и велика пословна удружења.

Економска политика није сама себи циљ. У њеној основи стоје веома сложени политички задаци који одређују круг делатности јавних органа у привреди, што не искључује повратна дејства економске политике у смислу њихових измена или допуна, сагласно основном политичком циљу.

1.2. Генеа економске политике

Због чега је потребно посматрати цикличне промене привредне активности, на пример, одступања БДП од линије тренда? Зашто је незапосленост у основи контрациклична, док су промене стопе инфлације процикличне? Тек однедавно су економисти заокупљени овим питањима. Дуго времена се веровало да, макар као прва апроксимација, важи правило да ће тржиште које коректно функционише обезбедити најбољи могући исход, те да не би имало смисла истраживати њихово агрегатно понашање.

Овакав приступ познат је као **laissez-faire**, чему су се супроставили заговорници **intervencionizma**, заступајући тезу да држава треба да подстиче поједина тржишта и привредне гране, укључујући политику субвенција, као и заштиту од иностране конкуренције. То ипак не значи да је анализа привредних циклуса била занемарена. У ствари, изван број циклуса био је испитан и детаљно анализиран, и то почевши од краткорочних циклуса (који трају приближно пола века). Циклуси су били третирано као кумулативни исход поремећаја као што су открића, проналасци, добре или лоше сезоне жетве, погрешна предвиђања структуре добара које потрошачи желе да купе, или чак промена укуса потрошача у земљи и иностранству. Инфлација је третирана као последица

убрзаног раста новчане масе (понуде новца), најпре због открића нових резерви злата из 19. века, а потом и због неодговорности централних банака приликом штампања папирног новца. Ипак, Велика депресија из 1930-их година прошлог века, која је милионима људи донела незапосленост и беду, била је сувише брутална да би се могло једноставно говорити о несрећном стицају околности. Размишљајући о Великој депресији, британски економиста Џон Мајнард Кејнс је 1936. године објавио рад „**Општа теорија запослености, камате и новца**“, књигу која је лансирала макроекономска истраживања. Кејнс је истакао агрегатне тражње у макроекономским флукуацијама. Касније су његови следбеници убедили носиоце економске политике да се прихвате управљања агрегатном тражњом, тј. да изравнају привредне флукуације тако што ће варирати ниво јавне потрошње, првенствено да би се избегли уочени индикатори рецесије. Од Другог светског рата до данас, амплитуде привредних циклуса су се знатно смањиле, док су генерације ранијих економиста полазиле од претпоставке да ће периоди раста неизбежно бити праћени фазама пада привредне активности. Осим тога, економисти су почели озбиљније да размишљају о агрегатној понуди – тј. о производном потенцијалу привреде – као и ефикаснијем коришћењу расположивог рада и капитала. То се нарочито односи на незапосленост, која сада у Европи представља велики проблем.

Следећа велика промена, веома упадљива, у послератној привреди односи се на општи ниво цена, тј. на трошкове роба и услуга изражене у новцу. Све до Другог светског рата, поједнака је била вероватноћа да ће цене расти или падати. Ако се искључи период ратова, практично се није могао утврдити ни тренд раста, нити тренд пада, нити тренд општег пораста цена. Једно тумачење послератне ере – која је, како ћемо касније у раду видети, контроверзна – гласи да је макроекономија допринела стабилизацији путање привредног раста по цену општег пораста цена (инфлацији). Међутим, 80-их година почела је расте забринутост због високих стопа инфлације, што је довело до корених промена економских политика. Скоро све централне банке одустале су од кејнзијанских политика и преусмериле своје напоре на одржавање ниских стопа инфлације.

1.3. Макроекономија и економска политика

Логички посматрано, макроекономија је само збир стотина или хиљада тржишта, од којих свако може бити објашњено микроекономским принципима. Микроекономија се бави истраживањем цена појединачних роба, као и истраживањем тржишта на којима се та роба купује и продаје. Поставља се питање зашто су нам потребне те две дисциплине? У великој мери оне су повезане. Микроекономија се бави тржишним понашањем појединаца. Макроекономија се бави колективним понашањем, односно бави се исходом збира свих индивидуалних одлука, које су донете без увида у одлуке и акције других.

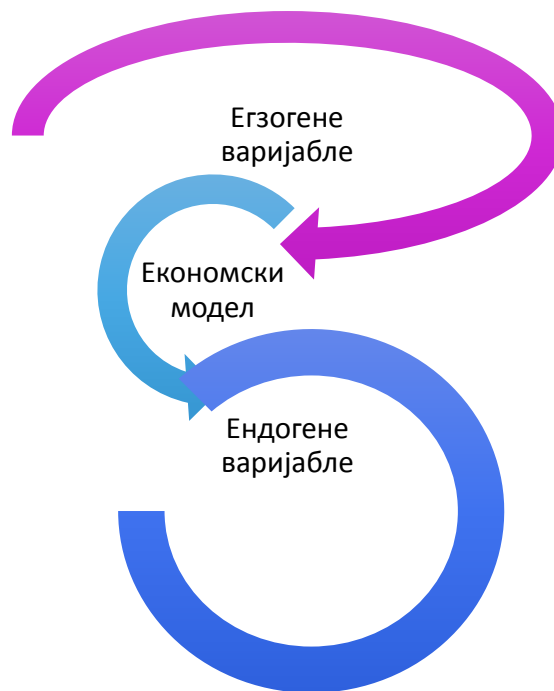
Данас, у савременој економској литератури можемо наћи много дефиниција макроекономије. Заједничка им је само тежња да макроекономију одреде као специфично поље економске анализе. Такве класификације су, међутим, претерано уске и у крајњој линији штетне за добро разумевање целине економске теорије. Због тога је веома важно да овде издвојимо шта се у свакодневној пракси подразумева под макроекономијом. Тако посматрано, њу дефинишу углавном: приступ – **агрегирање**; доста повезан с тим је предмет: **читав економски систем**, најчешће нација, и коначно метод: **индуктивна анализа односа између агрегираних величина**. Осим тога, макроекономију одређује и сврха: **схватање међузависности** које постоје међу главним агрегираним варијаблама, а посебно **предвиђање** укупне производње, њених компоненти и употребе.

Према томе, за макроекономски приступ је карактеристично проучавање економских субјеката кроз **агрегате**. Агрегати су варијабле које изражавају суме индивидуалних варијабли, најчешће за целу земљу. Тако је укупна потрошња домаћинства, сума – разуме се приближна – потрошњи свих домаћинства; на исти начин се мере укупна производња, извоз, увоз, итд. груписање на агрегате омогућава изузетна упрошћавања: економски систем је састављен од милиона домаћинства која манифестују тражњу за милионима разних производа. Само проучавање појединачне тражње по домаћинствима захтевало би милијарде варијабли и релација. Агрегирање омогућава да се приказ привреде сведе од неколико релација које изражавају односе између варијабли оцењених као сигнификантне. Избор агрегираних варијабли је од великог значаја због свега оног што се њиме може истаћи или сакрити. На пример, уколико агрегиране варијабле занемарују разлике између друштвених група, онда оне доприносе

камуфлирању проблема расподеле. Уколико не постоји исправан метод мерења неједнакости, немогуће је открити њихов утицај на економски раст па их почињемо коначно сматрати као занемарљиве. Изражавање путем агрегата је симплификација која на први поглед подсећа на метод коме прибегавају физичари када стање гаса карактеришу са неколико варијабли: температура, притисак, запремина, имплицитно агрегирајући понашање молекула од којих се гас састоји. Симплификација у физици је заснована на хипотезама униформности или бар статистичке правилности које га чине оправданим. Међутим, за људска друштва су те хипотезе нетачне и доста крхке. Док о избору параметара који карактеришу једну појаву у физици, постоји мање више очигледан консенсус, за појаве у друштву, као што смо то раније видели, то уопште није случај: избор полазне тачке, становишта, онога што је битно, јесте научни и политички избор од кључне важности. Осим тога, напомињемо да је скоро немогуће направити јасну разлику између дескриптивне и нормативне. Независно од те прве и основне тешкоће, приказивање економије у просецима и глобалним агрегатима не одговара друштву које је дубоко структурирано; на тај начин се бришу разлике везане за производне структуре и нарочито за друштвене класе. Приказати развој привреде са неколико синтетичких цифара као што су: раст укупне производње, општег нивоа цена, незапослености, итд., је веома zgodно па се текућа анализа коњуктуре и популарише преко тих глобалних величина са извесном жељом да се приближи широј публици. Но, такви прикази су неоправдано поједностављени, јер нас наводе на закључак да економски систем можемо схватити преко неколико просечних величина, да је он без структуре, класа и антагонизама. Разуме се могуће је направити и анализе преко сектора (анализа великих економских система, или системски приступ) и управо је у том смислу анализа производних структура напредовала последњих десет година, мада је, чини нам се, и то недовољно.

Потребно је бити свестан правог домета агрегирања. Ипак, изражавање кроз агрегатне величине остаје неопходно уколико желимо да добијемо употребљиве и квантификоване резултате. Агрегирање омогућава мерење а потреба за мерењем је и довела до агрегата. Због тога се и макроекономска анализа развијала упоредо са увођењем техника националног рачуноводства; њихов развој је био паралелан и чак нераздвојив.

Дакле, макроекономија се бави агрегатним кретањима, нивоом незапослености, каматним стопама, инфлацијом, кретањем зарада, девизног курса и платног биланса који се остварује у размени са другим земљама. Пре него што се започне једна таква анализа, од пресудне је важности да се тачно одреди шта је то што желимо да објаснимо, а шта сматрамо датим величинама. Ова разлика представљена је на следећи начин:

Слика 1. Варијабле које обликују економске моделе.

Варијабле чије понашање треба објаснити економским принципима називају се **ендогеним** варијаблама које се понекад називају и **индуцираним** варијаблама: производња, (не)запосленост и висина цена. Преостале варијабле - оне које не покушавамо да објаснимо – називамо **егзогеним** варијаблама. Као пример егзогених варијабли можемо навести: време, инострана производња, преврати, ратови, ..., привређивања у иностранству (ниво привредне активности и каматне стопе), цену нафте, а понекад у ову категорију спадају чак и домаћи друштвени фактори, као што би, на пример, била пословна клима или борбеност синдиката.

Разлика између ендогених и егзогених варијабли у извесној мери је арбитарна. Многе егзогене варијабле нису у строгом смислу речи независне од ендогених варијабли. На пример, мере фискалне и монетарне политике често представљају реакцију на кретање инфлације или незапослености. И мада је врло практично да се варијабле економске политике третирају као егзогене, понекад се испостави да је врло корисно извршити ендогенизацију. У макроекономији се анализа спроводи на основу поједностављених претпоставки. Ми никада у потпуности не верујемо у своје претпоставке, али су нам оне потребне да бисмо могли да утврдимо фундаменте крећући се кроз велику сложеност привредног организма. Управо је зато подела на ендогене и егзогене варијабле вештачка. Потпуно егзогених варијабли скоро и да нема: као два примера могу се навести климатски услови и научна достигнућа и проналасци. Задатак систематског повезивања ендогених варијабли за промене егзогених варијабли спроводи се тако што се спецификују везе између свих релевантних варијабли којима се описује нека појава. Све ове везе, узете заједно, сачињавају **теорију**. Скоро по дефиницији, теорија одступа од стварности. Када би се стварни свет могао разумети без поједностављујућих претпоставки, теорије не би биле потребне. Није проблем у економији, него у инхерентној сложености света.

1.4. Микроэкономија и цене

Један економски писац је својевремено рекао да „све што је фундаментално је микроекономско, а све што је важно је макроекономско“.

Формирање цена се првенствено изучава кроз микроэкономију – као делу економске науке који истражује појединачне економске појаве, величине (понуду, тражњу, трошкове, приходе предузећа, итд.) и односе између њих. Полазишта микроекономије су, пре свега, појединачни економски субјекти (произвођачи, потрошачи, предузећа, домаћинства). Формирање цена појединачних роба, њихова понуда и тражња, понашање привредних субјеката – све то, углавном, спада у домен микроекономије. Има мишљења да је економска наука све до Велике депресије из 1929. – 1933. године првенствено била микроекономска, а после те кризе, са Кејнзовим радовима и јачањем државног интервенционизма у привреди, макроекономска. Ово је само делимично тачно,

посебно када се има у виду да је економска мисао и пре велике економске кризе дала низ значајних доприноса макроекономији (на пример, Кенејева економска таблица, Сејов закон тржишта, Марксове шеме просте и проширене репродукције, анализе потекле од Валраса, Парета и др.), као што је и у микроэкономији после велике економске кризе дошло до низа нових научно значајних концепција.

За микроэкономију су нарочито значајне анализе парцијалне и опште привредне равнотеже. У тим анализама претпоставља се, да се сваки привредни субјект понаша тако да максимизира, уз извесне ограничавајуће услове, неки циљни показатељ своје активности. Тако предузећа имају за циљ максимизацију профита, а потрошачи максимизацију корисности коју остварују куповином и потрошњом неког добра. Тражење максимума при одређеним ограничењима може се решавати и изажавати математички.

Тржишне цене, на пример, затим обими производње и потрошње, понуде и тражње, износи трошкова и прихода, величина профита – све су то мерљиве економске величине, често са односима међузависности који се математички могу изразити у облику разноврсних функција. Промена једне економске величине може изазвати промене једне или више других величина, те се математичке релације између таквих величина појављују као значајан предмет и метод њиховог истраживања.

Међутим, одређивање тих релација често није једноставно, не само са аспекта математичке него и економске анализе. "Математичар није добар математичар ако слепо и шаблонски изводи математичке операције; то важи не само код примене математике у економским истраживањима" – писао је један наш познати математичар.

Други аутори, с правом су скретали пажњу да математичке методе и модели нису независни од квалитативног аспекта разматрања, те да, пре свега, представљају „комплементарни део одговарајуће економске анализе“. Бранко Хорват, - такође веома заслужан за економетријска истраживања, када је писао о трансформацији вредности у цене производње, најдискутованијем проблему у марксистичкој економској теорији, сматрао је да иако је било покушаја да се трансформациони проблем реши, скор да ниједан није био успешан. Сви су они тежили за математичком егзактношћу, а не за теоријским смислом. Слично мишљење је имао и Зоран Пјанић када је констатовао, да је „читав трансформациони проблем третиран сувише математички-формалистички“. У

теорији несавршене конкуренције, која представља значајан део опште теорије цена, често се радови Чемберлина и Штакелберга оцењују као типични примери економских истраживања у којима се користи мало математике, али се на изванредан начин користе графикони и тзв. литерарно резоновање. Но чак се и од стране аутора који су своје анализе базирали првенствено на математиком инструментаријуму, Чемберлинова и Штакелбергова и још нека друга слична истраживања, оцењују као ближа реалности, али и теоријском уопштавању.

Математички методи и модели су свакако инструмент савремених погледа и формулисања економских проблема, пре свега, јер омогућују да се бар неки од тих проблема представе релативно јасно. Међутим, скоро сви ти модели и методе представљају поједностављење економске реалности, јер се заснивају на претпоставкама које често могу бити у великој мери нереалне. Управо зато, како о томе пишу, на пример, Гериен и Незеи, врсни стручњаци примене математике у економским истраживањима и анализама, „не треба допустити да се буде импресиониран математичким тероризмом, те веровати да је овај или онај резултат математичке анализе тачан је нешто математички доказује; такво доказивање је ваљано само у односу на предходно постављене хипотезе“. Типичан вид математичког поједностављења стварности представљају линеарни модели производње и потрошње. Код линеарних модела производње, на пример, улагања фактора производње могућа су само у једној увек истој пропорцији (што значи да не постоји могућност супституције тих фактора, односно да је еластичност супституције једнака нули), и, исто тако, однос између улагања фактора производње и количине оствареног производа је константан, без обзира на обим производње (што значи да нема растућих и опадајућих приноса).

Најзначајнија теоријска истраживања проблематике формирања цена у тржишним привредама потекла су из неокласичне школе економске мисли. У крилу те школе развила се теорија фирме (предузећа), као научна дисциплина у којој се првенствено истражује оптимизација понашања предузећа, нарочито упоређивањем њихових трошкова и резултата пословања, тј. минимизација трошкова и максимизације профита, те у складу с тим оптимизације обима производње и нивоа цена.

Неколико деценија неокласична школа скоро и да није била оспоравана као основа микроекономске анализе, сем у неким деловима марксистичке политичке економије. У САД ретке критике капитализма и у оквиру тога неокласичне теорије цена су углавном потицале само од двојице марксиста- Свизија и П. Барана, посебно из њиховог заједничког рада „Монополски капитализам“ (1966). Касније, током 70-их година, критика се шири и обухвата значајан део тзв. Америчке радикалне политичке економије. За разлику од САД, у западној Европи критике капитализма и економских теорија као што су кејнзијанизам, неокласика и друге биле су знатно многобројније. Дobar пример таквих критика је заједнички рад Аталија и Гијома „Антиекономика“ (1978).

У истраживањима тржишног формирања цена веома значајно место имале су, на пример, тзв. теорије рационалног понашања (избора) потрошача. У ондашњој југословенској економској литератури прва критичка анализа ових теорија садржана је у радовима Зорана Пјанића, а пре свега, у његовом познатом уџбенику „Теорија цена“ (1972). Гијом и Атали у већ наведеном делу „Антиекономика“, називају оваква истраживања „традиционалним приступом потрошњи“, сматрајући да она (истраживања) „представљају леп пример елегантне теорије засноване на неколико једноставних принципа... али којима се ништа не разјашњава“, односно да „ова лепа теоријска конструкција није од велике користи“.

У суштини, Атали и Гијом другом наведеном констатацијом релативизирају, исправно ублажавају прву. Они примећују да теорије понашања потрошача, као и читав низ других економских модела, у први план истичу неке чиниоце равнотеже (оптималног положаја) економских субјеката, а не узимају у довољној мери у обзир неке друге значајне феномене, као што су, на пример, улога рекламе у систему продаје, социокултурне факторе, и сл. Атали и Гијом греше када оцењују да моделима теорије избора потрошача – суштина феномена потрошње „није чак ни споменута“. Одмах иза ове оцене следи једна „релативизирајућа“: ипак, логика анализе садржане у традиционалној теорији избора потрошача још би се некако могла и прихватити, да су доходи и цене једине варијабле које успостављају зависност између потрошње и производње. Цене и доходи, наравно, нису једини чиниоци од којих зависе односи производње и потрошње. Постоји и низ других. Међутим, у истраживању економских феномена, као и мање-више низа других,

скоро да је сасвим нужно примењивати један метод присутан и у Марковим изучавањима цена. Наиме, Маркс је добро уочавао да сви економски односи нису од поједнаке важности. У истраживању тих односа код Маркса, као и код низа других аутора, постоји „пут“ који би се приближно могао одредити овако: од конкретног, преко апстрактног, поново до конкретног. Цена, на пример, конкретна и врло сложена економска појава, на коју утиче мноштво економских и некономских чинилаца. Маркс у првом тому „Капитала“ поједностављује стварност и утврђује да цена зависи од вредности. То је доминантан однос. Вредност је апстрактна категорија. После утврђивања овог односа код Маркса постоји, по Свизијем тумачењу, „прогресивна редукција апстракције“: прелаз (повратак) од апстрактнијих (општијих, једноставнијих) категорија на конкретне (сложеније, реалније). На крају овог мисаоног процеса јавља се сама конкретна појава, као (по Марковим речима) „сједињење многих одредаба, као јединство многоструког“.

У суштини, овај метод упућује на нужност да се истраживањем како се формирају цене и друге економске величине, мора поћи од поједностављивања, односно утврђивања најпре доминантних односа, па онда ширења анализе на друге чиниоце који утичу на појаву или појаве које се истражују. Потребно је, на пример, код овога имати у виду да су цене једна од најсложенијих економских категорија. Кроз цене се изражава степен развијености привреде, њена техничко-технолошка опремљеност, продуктивност, ниво организованости привреде и предузећа, квалитет алокације ресурса, друштвена подела рада (удео појединих друштвених слојева у расподели дохотка), итд. Модел истраживања цена којим би се покушало све ово истовремено узети у обзир био би осуђен на неуспех. Зато модел мора поћи од битнијег (можда) једноставнијег, а затим укључивати оно што изражава већу сложеност појаве и оно што је у вези с њом мање битно.

Сврха теорије јесте да објашњава неку појаву. Као таква, теорија често носи карактеристику хипотезе. На пример, у теорији цена утврђена је, као општа законитост, појава да са порастом цене неке робе долази, при непромењеним осталим околностима (варијаблама као што су дохоци, преференције купаца итд.), до смањена тражње за њом. Но, ова законитост је ипак само хипотеза када се истражују појединачни случајеви, јер у стварности може доћи и до тога да пораст цене неке робе изазове пораст тражње за њом.

Закључак: код мање-више свих законитости постоје и изузеци. Типичан пример овога су, када је реч о ценама, изузеци од тзв. општег закона тражње.

Микроекономска теорија и теорија цена су, када је реч о анализама тржишних привреда, по много чему идентитети. Обе теорије истражују економско понашање појединачних носилаца одлучивања, као што су, пре свега, предузећа. Полазиште овога јесте да предузећа обављају одређену економску активност, купују или закупују одређене економске ресурсе да би производили одређене робе или стварали услуге. На тај начин предузећа остварују доходак, при чему су начини формирања цена или сулуга чинилац који у битноме одређује економске токове, почев од обима производње. Зато је сврсисходно, а што се иначе у теорији цена и чини, теоријско истраживање цена полази од истраживања производње, понуде и тражње. За ту врсту истраживања, велику помоћ налазимо у економским функцијама.

1.5. Очекивања од економске политике

Ниједна значајна одлука не може занемарити утицај будућности. Потрошња и штедња, инвестиције, формирање цена, зараде, алокација ресурса, све то зависи од перцепције будућности од стране привредних субјеката. Економска политика је један од фактора који обликује будућност. Према томе, процена места, значаја и улоге економске политике не може извести само на основу утицаја текуће политике на текуће резултате. У ствари, текући резултати могу бити под великим утицајем сутрашњих (очекиваних) политика. Ова теза отвара фасцинантан број тема, укључујући и загонентно сазнање да саме текуће мере економске политике могу представљати одговор на очекивања привредних субјеката о будућим мерама економске политике.

Привредни субјекти, по правилу, са сумњом прихватају објаве владе о промени економске политике. То не мора да буде због тога што владе нису достојне поверења, већ стога што је реч о „политичким животињама“ (термин употребили: Мајкл Бурда и Чарл Виплош) које реагују на краткорочне промене у свом политичком рејтингу. У циљу веродостојности саме имплементације, често је неопходно да се и јавност и сама влада константно и умерено (благо) подсећају на то шта је обећано или шта се очекивало у

прошлости. Тако, на пример, средином 80-их влада Велике Британије је увела концепт средњорочне финансијске стратегије. Сваке године влада објављује своју фискалну политику за наредне три године. И мада ником не обавезује, оваква објава фискалне политике знатно увећава трошкове њене измене, јер политичари не воле да губе или да буду натерани да се извињавају због одустајања од објављених планова.

Други пример обавезујућих објава може се наћи у домену монетарне политике. Не само да међу централним банкама света расте популарност праксе јавног таргетирања инфлације, већ такође расте и пракса периодичног објављивања прогнозе инфлације. Пошто централне банке у крајњој линији контролишу раст понуде новца и инфлацију, ове прогнозе – за које су пред јавношћу одговорне – одражавају не само њихове расположиве информације, већ и њихове нерегистроване акције и намере. И док је сасвим јасно да би непредвиђени шокови понуде или тражње могли да изазову значајна одступања од објављених таргета, јавним објављивањем пројекција инфлације од стране централне банке значајно се смањују шансе да саме централне банке постану извором инфлационих изненађења.

Пошто се зна да очекивања о природи будућих мера економске политике делују на понашање привредних субјеката, влада може покушати да тим очекивањима „манипулише“. Овај феномен је везан за Филипсову криву: обећано смањене инфлације у будућности, ако је кредибилно, смањиће и базичну и текућу стопу инфлације. Пошто се то постигне а инфлација смањи, неће ли се влада наћи у искушењу да начини инфлационо изненађење, на пример, у циљу смањења реалне вредности свог дуга? Овакви покушаји манипулације се могу учинити безначајним, јер када приватни сектор открије да влада не држи реч, једноставно ће ревидирати своја очекивања и смањити своје поверење у њу.

Сличан пример односи се на пореску политику, а посебно на кредибилитет смањења пореза на корпоративни профит. О овоме биће речи касније у глави V докторског рада. Ово су само неки примери једног ширег феномена. Широк је спектар политика код којих постоји временска недоследност: политике које се данас чине оптималним (ниска инфлација, смањени порези на корпоративне профите, без опорезивања инсталисаног капитала) касније то не морају бити, а нарочито не ако је иницијална реакција привредних субјеката била повољна. Ако постоји временска

недоследност нестаје кредибилитет, јер приватни сектор више не верује у то да ће политика бити спроведена. Тада настају мање пожељна решења: већа стопа инфлације и мања акумулација капитала.

Феномен временске конзистентности је доста важан и временом су креиране бројне методе за њено очување. Најочигледнији начин је да се уведу закони. Тако, на пример, Римским споразумом се Европској централној банци забрањује да позајмљује новац владама из еврозоне. Следећа стратегија да влада изгради репутацију, тј. перцепцију да никада неће изневерити сопствена обећања. Закони онемогућавају временску недоследност. Међутим, закони могу да онемогуће владу да предузме жељене кораке. На пример, често се чује да владама треба забранити да праве дефицит, чиме се избегава експлозивни процес задуживања. Међутим, један такав закон о забрани дефицита би блокирао дејство аутоматских стабилизатора (опширније видети 1.6. бројност и разноврсност инструмената економске политике). Онда би се усред рецесије, када порези падају, морало да се пређе на „кресање“ јавних расхода или на раст пореза, тј. на рестриктивне политике које би још више продубиле рецесију.

Централне банке се суочавају са временском недоследношћу најозбиљније врсте. Вредност новца се заснива на хипотези да га централна банка, упркос снажној мотивацији, неће штампати у превеликим количинама. Надаље, изненадна инфлација редукује вредност јавног дуга, па високо задужена министарства финансија често траже помоћ својих централних банака. Најбољи начин да једна влада учврсти своју репутацију је да својој централној банци гарантује независност од утицаја и мешања владе. Економска независност зависи од практичних аспеката дневног пословања. На пример, централна банка може имати овлашћења да ограничи позајмице Министарству финансија. Па ипак, пошто операције на отвореном тржишту могу у ствари представљати закулисно финансирање буџетског дефицита, у Еврозони је Централној банци забрањено да учествује у рговини државним обвезницама или да купује нову емисију државног дуга. Наредни важан аспект је тај ко одлучује о политици девизног курса, јер се понуда новца, камата и девизни курс не могу независно утврђивати.

1.6. Бројност и разноврсност инструмената економске политике

Данас је прихваћена интервенција у области привреде на макро и микро нивоу. Самим тим што привреда обухвата једно целовито подручје друштва, државна интервенција утиче како на општа привредна кретања, тако и на положај појединачних предузећа. Рана макроекономија полазила је од става да владе имају инструменте, као што имају и дужност да исправе несавршеност тржишта. Искуства стечена последњих деценија указују на чињеницу да и владе могу да праве грешке. И заиста, једна од главних разлика међу макроекономстима јавља се по питању – да ли се више боје несавршености тржишта или више зазиру од владиних промашаја. Па ипак, скоро у свим земљама, владе се сматрају одговорним за привредне резултате. У време изборних кампања успешност владе првенствено се оцењује на бази привредних резултата. Сматра се да је ово у великој мери последица кејнзијанске револуције, којом се такађе може објаснити и то зашто је макроекономска анализа толико испреплетана са економском политиком, али и са државном политиком.

У општој атмосфери све мањег поверења у функције тржишног механизма (алокативну, селективну, дистрибутивну и информативну) многи економисти развили су бројне и разноврсне нормативне концепције економије благостања и позитивно формулисане инпут-аутпут моделе државне интервенције. У оквиру рада докторске дисертације ми се ограничавамо само на утврђивање недостатака тржишног механизма и главних инструмената (варијабли) макроекономске политике савремене капиталистичке државе.

Варијабла се може дефинисати као инструмент економске политике ако су задовољени следећи услови:

1. Носиоци економске политике могу контролисати варијаблу- другим речима, они могу одлучити коју вредност би требало да има и фиксирати је директно својим акцијама (способност контроле).
2. Варијабле чије су вредности фиксирани од стране носиоца економске политике имају утицај и на остале варијабле којима је додељена улога таргета.

3. Мора бити могуће разликовати варијабле од осталих инструмената у оквиру степена њихове контроле и, изнад свега, ефикасности: два инструмента с истим учинком на све мете нису стварно два засебна инструмента (одвојивост или независност).

Како смо овде дефинисали – инструмент се појављује у виду поједине варијабле чија је једина функција деловати на друге варијабле које су релевантне за преференције носиоца економске политике. Међутим, у стварном свету то је ретка појава јер неке економске варијабле могу поседовати унутрашњу вредност уз њихову инструменталну вредност. Другим речима, аргументи функције преференције носиоца економске политике могу укључивати својствене варијабле мете и друге варијабле које обично имају инструменталну улогу за остваривање варијабли мете. У том смислу, на пример, јавни издатак за потрошњу је инструментална варијабла јер утиче на висину бројних мета економске политике као што су доходак, запосленост, равнотежа у билансу плаћања, итд.

Недостатак јасног и оштрог разликовања између мета и инструмената не ствара претеране тешкоће у послу с економским проблемима. С друге стране, могу се појавити тешкоће ако постоје ограничења (подови или плафони) при коришћењу инструмената економске политике.

Када говоримо о класификацији инструмената економске политике, онда користимо ону класификацију коју је дао Тинберген (1956.), где разликује **квантитативне, квалитативне и реформске инструменте**. Квантитативни су они који обухватају промену вредности постојећег инструмента (нпр. промена висине издатака владе); квалитативни инструменти обухватају увођење новог инструмента или елиминацију већ постојећег без последица на значајну промену привредне структуре (нпр. увођење плафона у зајмовима банака или нови порези). И коначно, реформски инструменти састоје се од увођења новог инструмента који узрокује значајну промену привредне структуре и правила која управљају његовим операцијама или елиминацију неког старог. Такође, у овом делу рада говоримо и о аналитичким моделима који се користе као темељ модела одлучивања а који су обично производ економетријских анализа које уређују тачну спецификацију облика функције понашања и независне варијабле, као и вредност параметара. С теоријске визуре, Лукасова критика економске политике подцртава присуство реципрочне интеракције између учинка појединог

инструмента, понашања привредног субјекта и владе. Посебно, приватни сектор игра пре активну улогу него пасивну у мењању понашања очекујући и промене у понашању владе. Критика је настала као одговор на чињенице да традиционални аналитички модели не подмирују такву врсту интеракције.

Такође, можемо разликовати економске инструменте да ли они делују **директно** или **индиректно**. Директне контролне мере циљају на постизање одређених циљева прописујући понашање одређеним субјектима (на пример, постављањем одређених квота увоза да би се смањило трговински дефицит). Индиректне мере контроле не настоје постићи циљеве прописујући специфично понашање привредних субјеката, већ утичу на варијабиле које воде до одлука привредних субјеката (на пример, зато да би се смањили дефицити трговине, могли би увести тарифу на увоз, која уобичајено расте с порастом цене и на тај начин обесхрабрити потрошњу страних роба). Постоје многе директне мере поред квота увоза које укључују рационарање потрошње, ограничење зајмова, селективну контролу кредита, зарада и цена, уређење предузећа јавног сектора и различите облике регулације (антитрустовски закони, справе за чишћење плина у плинским централама, итд).

Да би се изазвале квантитативне промене у понуди, њену рестрикцију или експанзију, владе користе различите начине и инструменте. Овде спадају материјална померања производа са домаћег тржишта на инострано тржиште и обрнуто, повећање или смањене залиха и техничка трансформација производа. Варирање увоза и извоза, које снажно утиче на понуду, постиже се царинском политиком, одређивањем контингента, непосредним забранама и премирањем.

Систем робних резерви представља саставни део друштвене репродукције, који је у обичним пословним акцијама и нормалним приликама препуштен деловању закона робне производње. Међутим, у условима тржишних поремећаја, држава може економским мерама повећати залихе (премирањем, давањем повољних кредита, куповањем одређених производа ради стокирања, наредбама о стварању одређених залиха на одређено време) или их смањити. Тако, на пример, у доба глади, које често настаје у ратним и послератним годинама, држава обавезује произвођаче и трговце да пријављују све залихе и забрањује им да их држе преко утврђеног обима.

Техничка трансформација производње примењује се у случајевима преобила неких роба, па власти подстичу или налажу њихово претварање у друге производе, а понекад и њихово непосредно уништавање. Велика депресија 1929-1933. донела је многе такве примере, када је због пренапуњености прометних канала и опасности од даљег пада цена, притисак робе био ублажаван њеном сасвим неубичајеном употребом (ложење локомотива кафом), бацањем у море и сл. Исто тако, у време оскудица, држава уводи нове стандарде, смањујући у робама удео дефицитарних животних намирница и сировина, а повећавајући удео њихових супституата или чистих сурогата.

Деловање на тражњу, такође, може бити двојакo – **политика њеног ширења** и **политика њеног сужавања**. Као што је познато, данас, потрошња државе, захваљујући величини буџета, достиже огромне размере. У извесним гранама производње она се појављује као главни купац. Дакле, већ само у овој функцији она је значајан чинилац целокупне тражње на тржишту. Међутим, у извесним случајевима, држава покушава да регулише квантитативну величину тражње и осталих привредних субјеката. Супротних примера – рестрикције тражње – било је много више. Главни примењивани поступак, познат као рационарање, имао је два облика: посредни (увођење тзв. безмесних дана у недељи, ограничавање вожње аутомобилима – пар-непар, итд) и непосредни (дистрибуција најважнијих сировина, снабдевање животних намирница преко посебних картица, итд.). Најважнији робни токови, по свом обиму и по својим правцима се одређују од стране државе.

Овај преглед мера државе помоћу којих утиче на понуђене и тражене количине, указује нам да су неке од њих биле сасвим посебне природе, примењене у сасвим тешким приликама и периодима, док су друге задржале своје место у савременој економској политици. Да би држава у потпуности остварила постављене циљеве, она их комбинује са другим мерама и акцијама, које делују на скалу цена, преко које купци и продавци одређују своје тржишне услове. Међу мерама које смо већ истакли, има мера које се односе на трошкове, доходак и друге елементе, од значаја за опредељење потрошача и произвођача, да ли је висина цена прихватљива или не. Међутим, овде се ради о механизмима који много непосредније делују. Напрвом месту истакнимо фискални инструментаријум, чије дејство у виду опорезивања или субвенционирања мења значајно услове привређивања, па самим тим и односе релативних цена.

Други значајан скуп посредних мера односи се на **кредитни механизам**. Слично као код пропорционалног пореског система, чак општа монетарна политика, чија је сврха регулисање агрегатне тражње и општег нивоа цена, не погађа једнако све носиоце тражње. Какво ће бити дејство мањег напајања новцем на појединим тржиштима у време потискивања инфлационог кретања, то зависи од његовог степана конкурентности, од мање или веће еластичности тражње за њима, од природе њихових производа, од тога да ли спадају у инфериорна или супериорна добра.

Селективна кредитна политика не изазива промене на целом привредном простору, него се своди на корекцију оних видова тражње код којих је интервенција државе потребна. На страни производње посебну врсту сачињавају инвестициони кредити, чије се дејство испољава касније, да обезбеђењем нивоа и структуре понуде отклони будући недостатак производа и скок његове цене. Они се дају нарочито оним гранама, код којих су улагања велика и дугорочна, а које нису у стању да саме успешно конкуришу на тржишту новца због сопствене мале акумулативности или неатрактивних услова пласмана капитала.

При краткој анализи утицаја државе на релативне цене – преко посредних инструмената – дали смо само једну уопштену слику. Раније смо истакли да је цена једна од најсложенијих економских категорија, да представља конкретну економску појаву у Марксовом смислу, као „сједињење многих одредаба, дакле јединства многоструког“. На другој страни, присуство државе у савременој привреди је велико и разноврсно. Повезаност између појединих мера и цена је доста сложено да би један целовит преглед о томе превазишао рад на докторској дисертацији.

Табела 1. Различите варијабле и њихов утицај на агрегатну тражњу.

ВАРИЈАБЛЕ	УТИЦАЈ НА АГРЕГАТНУ ТРАЖЊУ
Варијабле економске политике	
Монетарна политика	Повећање понуде новца снижава камате и побољшава услове кредитирања, повећава инвестирање и куповину трајних добара.
Фискална политика	Повећање издатака за добре и услуге непосредно повећава трошење, смањења пореза или повећања трансфера дохотка – подстиче већу потрошњу.
Егзогене варијабле	
Инострана производња	Раст производње у иностранство – доводи до повећања нето извоза.
Вредност имовине	Повећање цена акција или станова доводи до већег богатства домаћинства, а тиме и до веће потрошње. То, такође, доводи до нижих трошкова капитала и већег инвестирања.
Смањење цене нафте	Већа производња нафте у свету- доводи до нижих цена нафте у свету – веће куповине аутомобила, више радних места...
Технолошки прогресс	Стварају нове услове за инвестирање – аутомобилска индустрија, фармација, компјутери...
Остало	Споразуми о трговини, крај хладног рата, итд., стварају нову климу за инвестирање

Видети: Др Душан Здравковић & др Веселин Орландић; „Економија“, Бар, 2012, стр. 198

Даља важна разлика између непосредних и посредних мера државне интервенције у области општег и релативног нивоа цена односи се на тзв. **дискретне мере** (аутоматска правила). Дискретне мере су инструмент економске политике које носиоц политике може прилагодити процењујући ситуације „случај по случај“. Један такав пример је Фридманов предлог повећања новчане понуде путем фиксног годишњег процента пре него да се периодично процењују ситуације и одлучује које мере прихватити.

Цео систем економских инструмената је веома сложен, па у даљој анализи, ми ћемо узети само оне које служе оптимизацији економског система, не улазећи у друге врсте економских инструмената. У циљу бољег разумевања овог система основних економских инструмената, дајемо једну класификацију према неколико најчешћих и најважнијих критеријума са становишта деловања на оптимизацију развоја великог економског система.

Основне инструменте - **кумуляторе** делимо у две групе: **на иницијаторе** и на **стимулаторе**. Подела је извршена из основног разлога што треба разликовати кумулаторе који само иницирају убрзање развоја (привредну експанзију), од таквих кумулатора који непосредно стимулирају, поспешавају. Тако, на пример, у иницијаторе би улазили они инструменти (Р. Стојановић их назива параметрима) који служе за убрзање неких крупних, значајних научно-истраживачких пројеката, чији би резултати повукли цео талас нових инвестиција у техничку модернизацију важних привредних грана. Као стимулаторе можемо сматрати, на пример, каматне и пореске стопе које нарочито фаворизују неке одређене облике и правце нових улагања, разна премирања за убрзање развоја неких грана, разне олакшице код појединих облика техничке и научне модернизације, итд.

Основне инструменте-стабилизаторе такође делимо у две групе: то су **регулатори** и **лимитатори**. Први нам служе за непосредно деловање на систем у смислу подржавања основних пропорција, пре свега, затварањем „уских грла“, бржим активирањем нових производних објеката и слично; затим, за уравнотежење платног биланса, на пораст материјалних резерви; за усклађивање разних програма градње, као и скраћивање времена градње; итд. Лимитатори, на против, стално служе да спречавају преласке преко оних граница које значе напуштање динамичких пропорционалности и настајање диспропорционалности; на пример одређивање разних квота за коришћење изузетно лимитираних производних фактора, одређивање девизних квота за поједине сврхе, прописивање начина експлоатације важних природних ресурса, и слично.

Постоје економски инструменти чије деловање почиње одмах или после кратког времена од њихове примене, као и такви економски инструменти који су са дужим временским размаком до почетка њиховог деловања. Међу значајне инструменте овакве врсте чије дејство наступа одмах (или у веома кратком року), могу се набројати: промене каматне стопе, кредитна ограничења, промене пореских стопа, царинских стопа, установљење увозних лимита, премирање извоза, откуп вишкова пољопривредних производа под одређеним условима, итд. Међутим, код инструмената код којих је дуже чекати да би се осетило њихово дејство, наведимо само оне најважније: измењена стопа амортизације, разне супсидије и олакшице произвођачима, разни стимуланси за улагања у инфраструктуру, мере које помажу разнолике облике националне и интернационалне економске интеграције, и слично. Познавање момента – колико треба времена да прође

док почне дејство неког инструмента као и колико дуго се осећа његово дејство после прекидања његовог употребљавања, односно после престанка мењања његове снаге деловања, је од великог значаја.

Под **оператором**, у најширем смислу речи, подразумевамо средства, мере, поступке итд. потребна за спровођење неке операције, која се врши над једним или више операнда. Операнди могу бити материјалне или духовне природе. „Када, међутим, говоримо о операндима у теорији економских система, онда мислимо на оне од параметара помоћу којих се сасвим непосредно делује на поједине елементе, подсистеме или оједном на цео велики економски систем у циљу њиховог приближавања неком жељеном развоју и функционисању“.²

Оператори се деле у три основне групе: **активизатори**, **дезактивизатори** и **оријентатори**. Активизатори су практично сви кумулатори, тј. иницијатори и стимулатори, а такође и један део стабилизатора, односно највећи део регулатора, који су дати у облику сасвим директних средстава и метода за акцију. Дезактивизатори обухватају, пре свега, лимитаторе у облику средстава за непосредно деловање на систем, као и оне инструменте који, из разних потреба и мотива, делују депресивно на операнда (ограничење раста или потпуна ликвидација појединих предузећа, производних комплекса, па, понекад, и целих привредних грана). Оријентатори су они инструменти који делују у том смислу што оријентишу кретање економског система у жељеном правцу, тиме што му одређују нека од правила понашања.³

Предходно излагање нам указује на бројност и разноврсност економских варијабли. У економској литератури прави се разлика између економско-политичких (то су, у ствари, главни циљеви економске политике: запосленост, општи ниво цена, прерасподела националног дохотка, привредни развој, платни биланс...), инструменталних и посредничких варијабли.

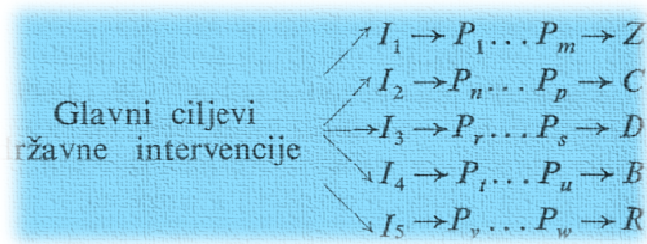
Економско-политичке варијабле су циљеви економске политике, док су, на пример, буџетски салдо и новчана маса инструменталне варијабле. Везу између њих чине посредничке варијабле. То су, у ствари, оне варијабле на које се не може директно деловати. На пример, буџетски салдо (као инструментална варијабла) делује на агрегатну

² Много опширније о свим параметрима, може се видети код: др Радмила Стојановић, „Велики економски системи“, Савремена администрација“, Београд, 1977., стр. 175-180

³ Исто; стр. 177

(као посредничка варијабла) а ова пак на запосленост (као економско-политичку варијаблу).⁴ Један пример ове повезаности могао би да се сагледа кроз следећу шему свих варијабли:

Слика 2. Главни циљеви држ. интервенције

Види: др Зоран Пјанић, „Теорија цена“, стр. 319

У првом реду, као варијабла економске политике јавља се **запосленост – Z**, **I₁** означава одговарајућу меру државног органа, тј. инструменталну варијаблу, која производи могући ланац посредничких варијабли **P₁ ... P_m**, преко кога се и постиже жељени циљ. На исти начин, **I₂** изазива сопствени ланац посредничких варијабли **P_n ... P_p**, који делује на варијаблу економске политике **C**. Према томе, сваки ред изражава искључиво међусобну повезаност ове три групе варијабли у реализацији једног циља.

Међутим, у реалној економији нема нигде овакве идеалне структуре са независним каузалним токовима, до постављања циља па до његовог испуњавања. Уместо ње постоје конфликти у економској политици, па се често један циљ може постићи погоршањем положаја у некој другој сфери, у остваривању неког другог циља.

Тако, на пример, пораст ефективне тражње је једна значајна ефикасна посредничка варијабла у сузбијању незапослености, али која уједно делује на општи ниво цена и платни биланс носећи у себи опасност већих поремећаја. Свакако, присутна су и друга конфликтна стања, што нагони државне органе да се не само опредељују у избору разних циљева, него и одређују њихову стопу супституције, колико ће жртвовати од могуће реализације једног циља ради већих ефеката код другог.

⁴ Видети опширније: др Иван Стојановић; „Теорија цена“, Економски факултет, Београд, 1990., стр.393

Посматрајући велики економски систем као систем на више нивоа, можемо констатовати да и систем основних инструмената, као његов подсистем, такође мора бити организован на више нивоа. Поједини инструменти се, на пример, више или искључиво користе на нижим нивоима, други, опет, претежно или искључиво на вишим нивоима. Свакако да постоји и један број инструмената који се може користити на сваком нивоу. Међутим, поред овога, следеће особине инструмената су нам посебно битне у конкретной економској политици:

- ✚ да ли је кумулатор или стабилизатор, односно, да ли помаже да привреда уђе у стање опште равнотеже, или делује да се привреда удаљава од овог стања;
- ✚ да ли је краћим или дужим „time-lagom“, тј. да ли се његово дејство може или не може брзо очекивати;
- ✚ да ли му је време деловања краће или дуже;
- ✚ да ли се може користити на свим нивоима великог економског система, или само на некоме од њих, као и да ли његова употреба јача или слаби идући од нижих ка вишим нивоима;
- ✚ да ли је оператор, и ако јесте да ли активизира или дезактивизира елеменат, подсистем односно систем на који је управљено његово дејство.

Према томе, „за економски јасну теоријску дефиницију неког параметра оптималних динамичких модела потребно је, поред прецизне математичке формулације, тачно знати и пет наведених његових битних карактеристика, као и, наравно, да ли се морају примењивати у комбинацији (као „парови“), или се могу користити сами за себе, што је много ређи случај, који се теоријски не може оправдати, али који се на тај начин може изузетно практично краткорочније користити у циљу упрошћавања примене неких од параметара“.⁵

⁵ Др Р. Стојановић; цит. дело; стр. 179

1.7. Ефикасност и праведност

Производна ефикасност, под којом подразумевамо оптималну употребу расположивих производних ресурса, постиже се када сваки производни фактор добија зараду једнаку његовој граничној продуктивности. Иако са производне тачке гледишта овакав начин расподеле представља ефикасан резултат улагања, конкурентно тржиште не мора расподелити доходак на начин који се сматра друштвено праведним. Наиме, расподела према граничној продуктивности може да кореспондира са веома неравномерном расподелом доходака и богатства (видети опширније).⁶ Иако је у теоријском моделу конкурентног тржишта остварена алокативна ефикасност, тј. привреда се налази на кривој производних могућности, конкурентно тржиште не мора расподелити доходак на начин који се сматра друштвено праведним. Говорећи о невидљивој руци, понашању појединаца и максимирању друштвеног благостања ни Адам Смит није ништа рекао колико јавни интерес обезбеђује праведну расподелу. По оцени савремених економиста, до данас нико то није учинио. Артур Окун (Arthur Okun) је по овом питању недвосмислен: „Не можемо уживати у колачу тржишне ефикасности и поделимо га на једнаке делове“. Разлог томе је чињеница да је друштвени доходак неравномерно распоређен између појединих економских учесника у оквиру ма-кроекономије, а тржишни механизам ради свој посао – даје добра у руке оних који имају новчане гласове. Једино „ако би расподела иницијалног богатства, способности и могућности била етички оптимална (и ако би се стално прилагођавала променама релативних цена) и ако не би било спољних утицаја и монополистичких несавршености тржишта и технологије, онда би контрола и равнотежа савршене конкуренције могла да доведе до „најбољег решења” **шта, како и за кога производити**“.

Праведност, односно једнакост, често се сматра предусловом кохерентности и стабилности једног друштва. Имајући у виду да је тешко обезбедити пуну запосленост свих објективних и субјективних фактора производње, као и да расподела иницијалног богатства ни у једној савременој економији није етички оптимална, савремена тржишна

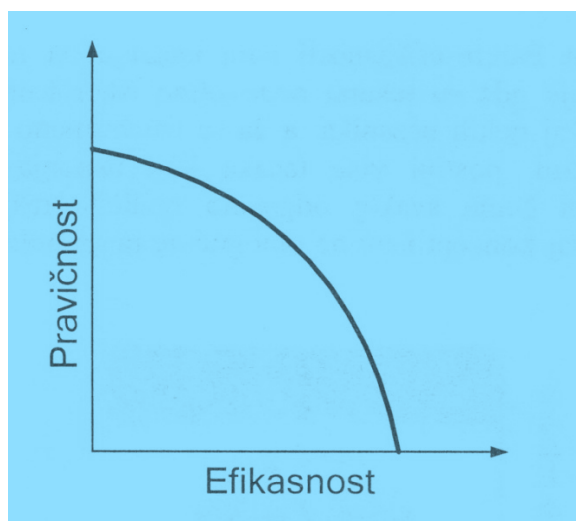
⁶ Проф. др Д. Китановић, проф. др Н. Голубовић, доц. др Д. Петровић, „Основи економије“, Економски факултет, Ниш, 2008., стр. 294.

привреда може обезбедити одређени степен економске ефикасности у употреби ограничених ресурса и социјалну правду само уз одговарајућу интервенцију државе.

Ангажовање државне интервенције на сектору редистрибуције дохотка није без утицаја на економску ефикасност. Праведност и ефикасност често се постижу једно на рачун другог, тако да се јавља фундаментални trade – off (избор) између праведности и ефикасности.

Држава располаже механизмима и инструментима којима може да ублажи неједнакости у расподели богатства и доходака. Прогресивним порезима на доходак смањује се разлика у расположивим дохоцима. Из прикупљених средстава од пореза врше се трансфери онима који немају довољно за егзистенцију. Тако, на пример, значајан део јавних расхода управо је и намењен прерасподели дохотка.

Графикон 1. Правичност и ефикасност

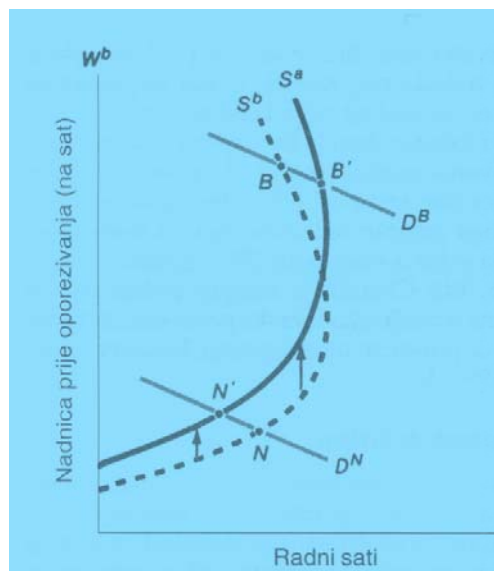
(Извор: Др Д. Китановић, ..., „Начела економије“, стр. 73.)

„Друштво је увек приморано да се опредељује између ефикасности и правичности. Већа ефикасност, по правилу, значи и мању правичност и обрнуто. Економисти придају различит релативни значај правичности и ефикасности. По некима, неједнакост у

расподели дохотка је централни проблем друштва и оно треба да се ангажује на плану њеног смањена, без обзира на то какве то последице оставља на ефикасност. Други, пак, тврде да је ефикасност битна и да је, посматрано на дуги рок, боље да се друштво не бави тиме како ће колач поделити, већ како ће га повећати“ (Проф. др Д. Китановић)

Немају све земље исти став по питању избора између једнакости и ефикасности. Тако, на пример, Холандија и Шведска већи акценат стављају на једнакост, за разлику од САД и Јапана. Прерасподела дохотка зарад једнакости може да продукује и негативне ефекте. Радници и предузетници чији се дохоци прогресивно опорезују на високе порезе вероватно ће реаговати тако што ће смањити своје ангажовање и залагање, као и обим инвестиција. С друге стране, висок износ трансфера обесхрабрује појединце да трагају за послом. Да би се остварила већа ефикасност, одређени део правичности мора бити жртвован. Додуше, код економских писаца постоји неслагање око тога у којој мери ће доћи до погоршања ефикасности. Неки економисти - представници економије понуде, сматрају да би повећање пореског оптерећења, којим се финансира државна активност на плану смањења неједнакости у расподели дохотка, повећало утилитет нерада и тиме допринело смањењу ефикасности.

Графикон 2. Реакција рада на порезе зависи од облика криве понуде

(Извор: Самуелсон, цит. дело; стр. 311.)

На графикону видимо понуду и тражњу за радом и наднице пре опорезивања. Крива понуде рада пре опорезивања (S_b) помера се вертикално према горе до понуде после опорезивања порезом од 25 % на доходак који произлази из зарада од рада. Ако тражња за радом сече понуду у нормалном подручју на дну видимо очекивано смањење понуде рада с N на N' . Ако је понуда рада савијена уназад, као на врху, тада понуда рада заправо расте кад расте порез, идући од B на B' .

Економисти се дуго баве утицајем пореза на економску ефикасност. Има и економиста који сматрају да порез на земљу може слабо утицати на ефикасност јер је понуда земље нееластична (Хенру Георге).

Енглески економиста Франк Ремсеј (Frank Ramsey) је двадесетих година прошлог века тражио природан след том опажању – које су најефикасније врсте пореза? Савремени економисти опорезивања су изградили потпуну теорију углавном у складу са идејама које је први препоручио Франк Ремсеј.

Савремена теорија ефикасног опорезивања анализира како држава може најефикасније прикупити неопходне порезе, тј. уз најмањи губитак потрошачевог вишка. Рамсејево пореско правило тврди да би држава требало разрезивати најтеже порезе на оне утрошке и производе код којих су понуда и тражња најслабије еластични на релативне промене цена. С тим у складу, ако храна и земља имају врло нееластичне криве понуде и тражње, јако их опорезујте.

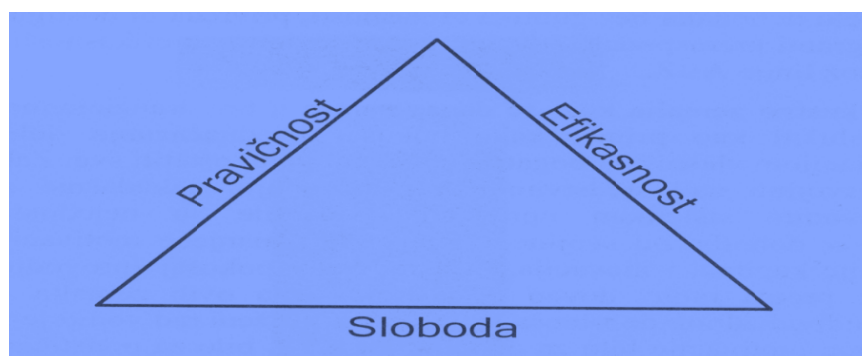
Дакле, у неким околностима, Рамсејеви порези могу утицати на убирање пореза (прихода) уз минимални губитак економске ефикасности.

Међутим, економија и политика се не срећу само на ефикасности. Иако јако опорезивање ренте на земљу или хране може бити ефикасно, многи би помислили да је оно неправедно.

1.8. Однос правичности, ефикасности и слободe

Модерно друштво мора да се ослања на параметар “слобода” који је основа “бочних” параметара ефикасности правичности (види слику доле).

Слика 3. Правичност, ефикасност, слобода

(Извор: Китановић & Митровић, цит. дело; стр.75.

Намера овог дела рада је била да се покаже да се против идеје социјалне правде, како се она обично схвата, може бити из велике љубави и тежње према слободи, као и на непристајање моћи државе да ту слободу спутава. Само слободно демократско друштво има најбољу претпоставку (слободу) да одговори на питање колико је спремно да плати већу једнакост на рачун економске ефикасности, и обрнуто.

Марксистичка теорија је била у великом уверењу да ће са развојем капитализма неједнакости расти и да ће се друштво све оштрије делити на мали број изузетно богатих и велики број сиромашних. Као што видимо, стварност развијених економија света демантовала је оваква предвиђања, јер оне данас теже и показују већу једнакост него што су је имале у доба индустријализације. То говори да је таква тенденција резултат веће економске ефикасности ових економија.

Чак и када бисмо имали савршено конкурентна тржишта у привреди, још не бисмо могли рећи да савршена конкуренција доводи до највеће среће (слободе) за највећи број људи. Она нужно не би довела ни до најправедније могуће употребе средстава. Зашто не?

Због тога што људи нису једнако снабдевени куповном снагом. Неки су врло сиромашни без своје властите погрешке док су други врло богати без сопствене заслуге.

Коначно, ова кратка расправа не узима у обзир расподелу богатства и дохотка међу породицама. Појам Паретовог оптимума само је физички одређен без обзира на укључена људска бића. Када је куповна моћ неједнако распоређена, положај на криви производних могућности могао би се достићи тамо где неки потрошачи једу превише а неки гладују. То би савршено добро задовољило Паретов услов, јер они људи који гладују не би могли добити више а да барем један од оних који једе превише не добије мање.

II НОРМАТИВНА И ПОЗИТИВНА ТЕОРИЈА ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ

2.1. Слободно тржиште или државни интервенционизам?

У предходним деловима рада смо указали и идентификовали недостатке тржишта на микроекономском и макроекономском нивоу, указујући при томе потребу за државном интервенцијом која би, имајући у виду колективне мотиве и циљеве, била способна да превазиђе те недостатке. Овде би требало да развијемо теорију шта би требало да влада (држава), ако делује рационално, требало да уради да би компензирала све мањкавости тржишног механизма.

Истинско понашање владе може се упоредити са неком замишљеном структуром коју желимо да анализирамо у кратким цртама, тако да можемо идентификовати недостатке тржишног механизма. Оба ова корака – тј. формулисање нормативне и позитивне теорије јавног укључивања у економију су потребне ако желимо постићи неку врсту закључка с обзиром на релативну улогу која је додељена влади и тржишту у регулисању економских активности појединаца. Овде истичемо посебно нормативну теорију као мерило за процену реалности владине интервенције и могућности побољшања начина на који је изведена и резултата који су постигнути. Та је теорија, својевремено, помогла повећању расправе о интервенцији државе (влде) у економски живот.

Развитак капитализма између два светска рата довео је до тога, да је и за нормално одвијање друштвене репродукције била неопходна државна интервенција. Са све већом поделом рада механизам капиталистичке привреде постаје све осетљивији: потреси у појединим областима преносе се на многе огранке укупне друштвене производње. „ У ранијим временима капиталисти су сматрали кризе, те периодичне поремећаје у својој привреди, знаком „економског здравља“, да тобоже оне играју улогу сличну повременом пуштању крви код добро ухрањеног, пунокрвног човека, уверени да ће после њих доћи још снажнији привредни полет. Светска криза 1929-1933. године распршила је ову

илузију. Приватни капитализам испољио је немоћ да преведе привреду у следеће фазе циклочног кретања - депресију, оживљавање и просперитет“.⁷

Историјски посматрано, у предходним кризама хиперпродукције пад цена роба доводио је до моралног рабаћења једног дела производних капацитета, до периодичног обезвређивања постојећег капитала. У току светске кризе 1929-1933. монополи спречавају јачи пад цена својих производа чинећи све да очувају вредност својих огромних капитала. Будући да приватни капитали нису могли сами савладати поремећаје у процесу друштвене репродукције нити га оживели и убрзали, постало је неопходно мешање државе, па преко својих разних мера – куповања знатног дела друштвеног производа, инвестирања у најосетљивије тачке привреде, итд., створи објективне и субјективне услове за даљи привредни развитак.

Дакле, све мања способност приватног капитализма да се јавља као главни покретач целокупног привредног збивања довела је под знак питања оправданост доктрине „laissez-faire“. „Laissez - faire“ је био у великој мери исто што и економски либерализам, под којим првенствено треба схватити економску теорију и политику које се залажу за уклањање мање-више свих ограничења и препрека економским активностима привредних субјеката (појединаца, предузећа), односно за услове неометаног деловања економских законитости.

Либерализам је карактеристика већ класичне политичке економије и њених претходника, а њиме је требало отклањати препреке које је феудализам постављао пред развој индустрије, трговине и других економских делатности.

Отуда се за физиократе и Адама Смита може казати да су први велики поборници економског либерализма. Једна група економских писаца, названа неолибералима, покушала је да одбрани старо гледиште не истичући саме предности тржишног слободног механизма, већ више оспоравајући теоријске могућности и практичне предности државног интервенционизма.

Сматрали су да се преко државног интервенционизма испољавају само арбитрарност наизменичних управљача или политичких странака које су дошле до

⁷ Др З. Пјанић; цит. дело; стр. 313

државне власти. Што се тиче самих критика оне се односе на неефикасност, непрактичност и закаснеле државне акције. Највећа критика се односи на чињеницу да је државно мешање по свој природи присилног карактера, па се у коначном исходу претвара у општи притисак на све области друштвеног живота. Већ у 19. веку нека привредна кретања показивала су да *laisser-faire* и економски либерализам ипак нису идеални економски системи. Међутим, тек се са великом економском кризом из године 1929-1933. XX века увидело, да су и у систему *Laisser faire*-а могућа економска кретања (кризе) која доводе до масовне незапослености, банкротства предузећа, уништавања производних снага и произведених добара, односно до низа појава које никако не одговарају идеји о хармонији коју обезбеђује економски либерализам. Са овом економском кризом сазрело је сазнање о нужности државне интервенције у привредна кретања.

Треба, међутим, имати у виду да потпуног *laisser-faire*-а никада није било. Економски историчари су утврдили да су разноврсни облици уплитања државе у привреду постојали већ у античко доба (код фараона у старом Египту; освајачки ратови са елементима економских интереса; привредна улога државе у Месопотамији, Кини, Грчкој; елементи дириговања спољном трговином; државне финансијске службе; привредни закони; државни привредни интервенционизам у Римском царству), затим у феудализму (улога државе у развоју занатства и трговине, заштита цеховских организација, контрола над градским привредама; повластице трговцима; царинска политика; компензациони трговински уговори; контрола промета и цена; организација сајмова; државне финансије; порески систем). Даље, меркантилизам снажно поспешује разне облике државног интервенционизма (у Шпанији, Италији, Француској, Пруској, Аустрији, Русији и другим земљама; Колберова економска политика; подстицање мануфактура; протекционизам). У 19. веку низ појава могу се третирали као видови државног интервенционизма: радничко законодавство; Наполеонова политика према Енглеској и низу других земаља; помагање индустрије и рударства у Пруској, Бизмаркова политика; меркантилистичка политика у Јапану. Но период између два светска рата може се сматрати временом успона државног интервенционизма, преко низа појава карактеристичних за тај период: ратне привреде у време првог и другог светског рата; подржављавање економских функција друштва; тенденције развоја државно-монополистичког и државног капитализма; раст државне

својине и државног сектора, државних предузећа и државног капитала, национализације и потискивање приватног сектора; државне инвестиционе активности – New Deal и друге; пореска и буџетска политика држава, прерасподеле националног дохотка; јачање протекционизма; концентрације производње; антимонополско законодавство, али и државна помоћ монополина. Период између два светска рата је и време појаве Кејнзовог (Keunes) учења као најзначајнијег теоријског концепта државне интервенције у привреди.

Међутим, привредна стварност је била јача од оваквих конструкција и критичких схватања неолибералних економиста, па се је не само догодило да су капиталистичке земље приступиле снажном државном усмеравању друштвене репродукције, него је и економска наука изменила неке своје битне постулате. Најзначајнији критичар био је Кејнз, чија је велика врлина била изразита усмереност према економској политици и њеним проблемима. Због тога његова теорија изложена у књизи „Општа теорија запослености, камате и новца“, садржи један чудан парадокс, да је њена средишна теза постављена у изразима дугог рока, док је формална анализа изведена у изразима кратког рока. Било је писаца који су тврдили да су временске аналитичке границе биле сведене на оквири привредног циклуса, међутим, Хикс је тврдио да је у питању један третман у често маршалијанском схватању краткорочне равнотеже. Но, без обзира на теоријски спор, да ли је Кејнзово учење општег или само посебног карактера оно је снажно утицало на развитак економске науке. Кејнзова идеја о постојању недовољне запослености у условима равнотеже, изведена из кретања склоности према потрошњи, да агрегатна потрошња расте када се повећава агрегатни реални доходак, али по сторијој стопи, дакле, изведена из пораста штедње и смањеног подстицања инвестирања, уздрмало је оптимизам наслеђен од прве генерације маргиналиста и развијан у току целог периода између 1870. и 1914. године.

Потребно је истакнути да је и сам Кејнз много допринео стварању институција и мера, које су не само капиталистичку привреду извеле из депресије, већ јој омогућиле и прилично стабилан раст. Свакако, његов допринос кретао се у оквирима економске теорије. Данашња теорија и политика привредног развоја у суштини почива на Кејнзовом одбацивању Сејовог закона, мада њен аналитички апаратус садржи поред Кејнзовог система још и друге, пре-кејнзијанске и пост-кејнзијанске елементе.

2.2. Планирање увођења и примена инструмената

Планирање означава одабирање координиране и конзистентне политике одлучивања. На подручју државне интервенције то значи избегавање поступних мера и претпостављање пуног реда економске политике намера (мета и циљева) и скупа могућих акција (инструмената) за сваки проблем. Потреба за координираном акцијом је последица од најмање три фактора:

- ❖ као што је познато, креаторима економске политике на располагању постоје различити инструменти којима се могу постићи различити циљеви. Избор прикладног инструмента за сваки циљ укључује претпоставке релативне ефикасности сваке алтернативе, времена потребног за учинке сваког инструмента као и постојање ограничења за њихову употребу.
- ❖ Постојање вишеструких циљева и чињеница да сваки инструмент може утицати више пута, значи да су у општој политици проблеми независни. У решавању једног проблема, инструмент може штетно деловати на друге мете (циљеве) и не неопходно на жељен начин.
- ❖ Проблеми политике су унутар времена. Тако, на пример, решење садашњег проблема је уско везано с решењима у следећим раздобљима. Посебно важно гледиште планирања је „конзистентност времена“ јавног избора.

Када говоримо о елементима плана, онда треба експлицитно истаћи два: циљеве и инструменте. Прецизније речено, циљ економске политике који обично можемо мерити појмовима економских варијабли као што су доходак, запосленост, општи ниво цена и сл. Инструмент је „полуга“ - представљена неком другом варијаблом – коју креатор економске политике може користити да би постигао циљ, тј. промену вредности на пожељан начин. У каснијем делу докторског рада видећемо које карактеристике мора имати економска варијабла да би служила као инструмент.

Структура информација о везама између економских варијабли може се изразити математичким моделом који описује функционисање економије на агрегатном нивоу (макроекономски модел) или на дизагрегатном нивоу (микроекономски модел). Свакако, ови модели ће се разликовати у складу којим школама економске мисли припадају економисти који их предлажу.

2.3. Инструменти економске политике

О бројности и разноврсти и поделама инструмената економске политике већ је обрађено у првој глави дисертације (поднаслов 1.6. Бројност и разноврсност инструмената економске политике), издвајају се још неке.

Независни инструменти система су:

- ✚ број становника;
- ✚ технички прогрес;
- ✚ иностране цене;
- ✚ структура капитала;
- ✚ расположиви капацитети;
- ✚ степен национализације;
- ✚ број запослених у „администрацији“;
- ✚ политика расподеле добити.

Вредност следећих 13 инструмената резултира из прилагођавања привредних кретања и цена:

- ✚ домаће цене добара и услуга;
- ✚ политика цена јавног сектора;
- ✚ цене рада;
- ✚ девизни курс;
- ✚ продуктивност рада;
- ✚ запосленост;
- ✚ тражња домаћинства;
- ✚ тражња „администрације“;
- ✚ индуциране инвестиције;
- ✚ егзогене инвестиције;
- ✚ домаћа производња;
- ✚ извоз;
- ✚ увоз.

Непознати инструменти економске политике су:

- ✚ стопе индиректних пореза;
- ✚ стопе субвенција;
- ✚ маса индиректних пореза;
- ✚ маса субвенција;
- ✚ трансфери становништву;
- ✚ директни порези које плаћају домаћинства;
- ✚ директни порези које плаћају предузећа;
- ✚ царинске тарифе;
- ✚ приходи од царина;
- ✚ квантитативне рестрикције;
- ✚ кредитна политика;
- ✚ сума плата у привреди;
- ✚ просечна плата запослених у „администрацији“;
- ✚ сума плата у „администрацији“;
- ✚ расподељени приходи предузећа;
- ✚ нерасподељени приходи предузећа;
- ✚ приходи јавних предузећа;
- ✚ штедња домаћинстава;
- ✚ штедња „администрације“;
- ✚ амортизациони фондови (провизије за коришћење капитала).

Инструменти директне контроле:

А. Остала контрола домаће привреде:

- ✚ контрола инвестиција;
- ✚ алокација сировина;
- ✚ контрола операција;
- ✚ регулисање услова рада;
- ✚ контрола експлоатације природних извора;
- ✚ рационарање потрошних добара;
- ✚ контрола квалитета и стандарда.

Б. Односе се на друге инструменте:

- ✚ промене у структури трансфера домаћинствима;
- ✚ промене у структури субвенција предузећима;
- ✚ промене у пореском систему;
- ✚ промене у кредитном систему;
- ✚ промене у систему директне контроле.

Ц. Инструменти који директно утичу на услове производње:

- ✚ аграрна реформа;
- ✚ промене у условима конкуренције;
- ✚ промене које повећавају утицај радника на управу;
- ✚ промене у обиму јавног власништва у привреди;
- ✚ оснивање домаћих (националних) институција;
- ✚ оснивање међународних институција.

На предходним страницама поставили смо оне инструменте који представљају темељни облик модерне економске политике коју су створили Frish, Tinbergen, Meade, Leontief, Hansen, и други. Кључна појава у оваквом приступу је глобална визија проблема економске политике што се одражава у претпоставци дифузијских учинака употребе сваким инструментом, тј. учинака који не утичу на само један циљ већ на бројне циљеве или на све.

2.3.1. Инструменти јавних финансија (државни расходи, државни приходи)

Класична грађанска економска теорија гледала је на државу и њене органе као на непродуктиван фактор који ремети привредну активност предузетника, јер је она искључиви потрошач економских добара. Савремена финансијска теорија има сасвим други приступ у тумачењу места и улоге јавних расхода, јер она у њима види веома значајне факторе у прерасподели националног дохотка. Према овој теорији, јавни расходи

у суштини представљају одређену ефективну тражњу која је значајан чинилац за укупна социјална и економска кретања у свакој земљи.

Основне замерке које Кејнз упућује класичној теорији и политици у неразумевању утицаја који има потрошња на инвестиције у оквиру глобалне тражње. У том смислу Кејнз разматра и политику буџетске равнотеже. Према класичној теорији држава је морала да се строго држи принципа буџетске равнотеже, а у случају појава економских тешкоћа, она мора тежити смањењу јавних расхода.

Што се тиче инструмената Кејнзове политике пуне запослености, он, између осталог, истиче: „Наиме, посматрање економских појава не можемо вршити само са микроекономског становишта, односно са становишта једног предузећа, већ морамо економску анализу усмерити и са аспекта читаве националне привреде, односно са макро економског аспекта.“⁸ Зато се његова политика пуне запослености заснива на неколико основних економских инструмената:

- ✚ стимулисању приватних инвестиција,
- ✚ на подстицању јавних инвестиција,
- ✚ на подизању склоности ка потрошњи, и
- ✚ на вишку у билансу плаћања.

Последњих неколико деценија државни механизам интервенције у привредне токове нарастао до огромних размера. Економски интервенционизам савремених капиталистичких држава развио се скоро у свим областима друштвене репродукције. „Главна испољавање њене економске активности одвија се преко механизма јавних финансија и јавног сектора привреде.

До снажне експанзије јавног сектора у привредном развоју индустријски развијених земаља дошло је педесетих и шездесетих година, односно после Другог светског рата, када је држава постала власник значајног дела средстава за производњу, чиме је ушла у многе привредне гране и секторе националне привреде“.⁹ Држава кроз јавни сектор, остварује многе економске функције које доприносе адекватном функционисању тржишта. Најзначајније функције јавних расхода су:

⁸ Видети опширније; др Јадранка Ђуровић Тодоровић & др Марина Ђорђевић; „Јавне финансије“, Економски факултет, Ниш, 2010., стр. 94

⁹ Исто; стр. 97

- ✚ финансирање привредног развоја,
- ✚ редистрибуције националног дохотка,
- ✚ стабилизације привредног циклуса и
- ✚ алокације ресурса.

Због малог обима домаће акумулације и недовољног прилива страног капитала, експлицитно се намеће дефицитарно буџетско финансирање монетарном експанзијом у земљама у развоју, што има за последицу пораст општег нивоа цена, односно инфлацију.

Од инструмената који се користе у остваривању предходних циљева, (државни расходи), овом приликом треба истаћи:

- ✚ државне инвестиције;
- ✚ субвенције и трансфери капитала предузећима;
- ✚ трансфери домаћинствима;
- ✚ промене државних резерви;
- ✚ текуће набавке добара и услуга;
- ✚ плате и наднице;
- ✚ трансфери другим земљама.

Јавни приходи су средства која држава прикупља и која служе за реализацију основних функција и задатака државе. Они се прикупљају путем фискалног система на основу суверенитета власти, али могу потицати и од државне имовине. Постоје различите врсте фискалних прихода, као што су: порези, царине, таксе, доприноси, накнаде и остали фискални приходи. Међутим, заступљеност и издашност појединих фискалних прихода у савременим привредним системима зависи од бројних фактора: историјски развој и традиција, развијености конкретне привреде, њене тржишне оријентисаности, економске и монетарне стабилности, итд.

Економски циљеви опорезивања могу бити микроекономске и макроекономске природе. Микроекономски циљеви опорезивања су бројни и у суштини се свде на подршку конкретним субјектима (правним и физичким лицима) у реализовању њихових активности (подстицаји поједним привредним гранама, стимулација страних улагања, подстицаји недовољно развијеним подручјима, итд).

Макроекономски циљеви опорезивања реализују се деловањем на односе основних макроекономских варијабли (стабилност општег нивоа цена, пуна запосленост, уравнотежење платног биланса, итд.).

Главни инструменти којима држава ствара своје приходе су:

- ✚ директни порези на дохотке становништва;
- ✚ директни порези на добит предузећа;
- ✚ посредни порези на интерне трансакције;
- ✚ царине;
- ✚ доприноси социјалном осигурању;
- ✚ порези на власништво;
- ✚ порези на наследство;
- ✚ трансфери од других земаља. Национална економија сваке земље

2.3.2. Инструменти новца и кредита

Национална економија сваке земље, путем дефинисања економске политике, предузима читав низ мера да би обезбедила бржи и складнији привредни и социјални развој друштва. Као што знамо, укупност тих мера познат је под заједничким именом – **економска политика**. У оквиру опште економске политике значајно место имају њени сегменти: монетарна, кредитна и девизна политика, те је неопходно ове сегменте економске политике појмовно раграничити, уз напомену да се они узајамно допуњују и условљавају.

Монетарна политика је онај део опште економске политике који се састоји у мерама које делују на ток привредног живота путем стварања, поништавања, расподеле и прерасподеле новчане куповне снаге. Другим речима, монетарна политика је скуп правила, мера и инструмената којима се регулише ниво, структура и динамика новчане масе, као и циркулација новца у прометним каналима процеса репродукције. То је примењена научна дисциплина која се састоји из емисионе, кредитне и девине политике, а уско је повезана са фискалном политиком у оквиру макроекономске политике. Основни циљ монетарне политике је да обезбеди потребну количину новца за обнављање ресурса у

производњи и континуитет репродукције. Према томе, монетарна политика као део економске политике, има основни задатак да:

- ▣ регулише количину новца у оптицају,
- ▣ одржава равнотежу између робних и новчаних фондова,
- ▣ омогући несметано одвијање робног промета, и
- ▣ стабилно кретање целокупног процеса друштвене репродукције.

Кредитна политика представља део економске политике којом се утврђује начин креирања новчаних средстава, где преовлађује кредитни однос и начин усмеравања новчаних средстава у процес репродукције. Кредитна политика, осим глобалне циљне функције, усмерава новчана средства према оним секторима и за оне намене које су утврђене као приоритети у економској политици земље. Другим речима, кредитна политика је средство за реализацију циљева монетарне политике. Због условљености и повезаности монетарне и кредитне политике у пракси се користи заједнички термин – кредитно-монетарна политика. Монетарна политика представља ефикасан инструмент, али није свемоћна да реши све проблеме у економској сфери једне националне економије. Због тога је неопходно ускладити монетарно-кредитну политику са осталим сегментима економске политике: фискалном политиком, политиком зарада и цена, политиком запошљавања, спољнотрговинском политиком, девизном политиком, политиком задуживања у иностранству, итд.

Најважнији инструменти монетарно-кредитне политике којима се реализују предходни задаци су:

А. Нови државни зајмови и давање кредита:

- зајмови иностранству;
- зајмови домаћинствима и предузећима;
- позајмљивање из иностранства;
- позајмљивање од домаћинстава и предузећа.

Б. Државне операције у вези с постојећим зајмовима:

- операције с краткорочним обвезницама на слободном тржишту;
- друге операције на слободном тржишту у вези с постојећим дуговима.

Ц. Инструменти каматне стопе:

- банкарске стопе (каматне);
- законско утврђивање максималних стопа;
- државна гаранција зајмова.

Д. Инструменти који делују на креирање кредита банке:

- стопе резерви итд.
- квантитативна ограничења у авансима;
- одобравање индивидуалних зајмова;
- друге директиве, препоруке, савети.

Е. Инструменти који делују на задуживање или позајмљивање од других агената:

- контрола позајмљивања локалних власти и национализованих предузећа;
- контрола позајмљивања приватних компанија на бази нових акција;
- контрола трансакција унајмљивања;
- контрола других финансијских институција.

2.3.3. Инструменти директне контроле (девизни курс, контрола спољне трговине)

Цена једне валуте изражена у другој валути назива се девизни курс. Због свог снажног утицаја на текући рачун биланса плаћања и друге макроекономске варијабиле, девизни курсеви представљају једну од најзначајнијих цена у отвореним привредама. Пошто је девизни курс, као цена новца једне земље изражена у новцу друге земље, истовремено и цена активе (у нашем случају девиза), онда се принципи који важе за понашање других цена активе односе и на понашање девизних курсева. Због тога је садашња цена активе у директној вези са куповном моћи за набавку роба и услуга на основу којих купци очекују да ће остварити принос у будућности.

Девизни курсеви играју важну улогу у доношењу одлука о потрошњи пошто нам омогућавају да преведемо цене различитих земаља у упоредиве изразе. При осталим

непромењеним условима, депресијација валуте једне земље у односу на страну валуту (раст цене стране валуте у односу на домаћу валуту) чини извоз те земље јефтинијим, а увоз скупљим. Апрецијација њене валуте (пад цена иностране валуте у односу на домаћу валуту), с друге стране, чини њен извоз скупљим, а увоз јефтинијим. Од инструмената економске политике имамо девалвацију и ревалвацију.

Царине стварају јаз између страних и домаћих цена, тако што подижу домаће цене, али мање од износа царинске стопе. Међутим, важан и релевантан је случај „мале“ земље која не може да оствари значајан утицај на иностране цене. У случају мале земље царине се потпуно одражавају у домаћим ценама. Трошкови и користи од царина и других инструмената спољнотрговинске политике могу да се измере коришћењем концепата потрошачког вишка и произвођачког вишка. Применом тих концепата, можемо да покажемо да домаћи произвођачи остварују позамашан добитак, зато што царине подижу цене које они могу да постигну; домаћи потрошачи су на губитку из истог разлога. Истовремено се остварује и добитак у виду државних прихода.

Ако саберемо добитке и губитке од царина, открићемо да нето ефекти на национално благостање могу да се поделе на два дела. Јавља се губитак ефикасности, који настаје услед дисторзија подстицаја за домаће произвођаче и потрошаче. С друге стране, постоје и добици од односа размене, који одсликавају тенденцију царина да снижавају цене иностраног извоза. У случају мале земље која не може да утиче на иностране цене, други ефекат је једнак нули, тако да она недвосмислено трпи губитак. Анализа царина у потпуности може да се примени и на друге мере спољнотрговинске политике, као што су извозне субвенције, увозне квоте и добровољно ограничење извоза. Извозне субвенције узрокују губитке ефикасности сличне онима у случају царина, али су зато ти губици праћени и погоршавањем односа размене. Увозне квоте и добровољно ограничење извоза се разликује од царина по томе што владе не остварују приходе. Уместо тога, оно што би био приход за државу одлази на ренте оних који добијају дозволе за увоз у случају квота.

Главни контролни инструменти спољнотрговинског пословања су:

- контрола приватног увоза;
- државна увозна трговина;
- контрола приватног извоза;

- ✚ контрола међународне размене;
- ✚ контрола имиграције.

Функционисање свих савремених тржишних економија у огромној мери зависи о формирања и функционисања ценовног механизма као једног од најсложенијих механизма привредног живота. Емпиријска сазнања о разноврсном кретању цена (као најсложенијим економским категоријама) су инспирисала многе генерације економиста да у својим теоријским промишљањима протумаче овај део економске стварности. Данас се теорија цена оцењује као једна од најразређенијих теорија која се може наћи међу друштвеним наукама. Посебан део у оквиру теорије цена и у емпиријским истраживањима како се формирају цене, припада оном делу који се односи на утицај општег и релативног нивоа цена на привредни развој.

2.4.4. Контрола цена

Доказујући могућност и успешност контроле цена Galbraith је у својој књизи „A Theory of Price Control“ (1952) изрекао је оцену да је „контрола стара исто колико и саме цене“. У историји капиталистичке привреде запажају се извесни сектори, чије су цене биле често у прошлости, а поготову у наше време, под контролом јавне власти. Због тога, многи сматрају њихов начин образовања саставним делом нормалног функционисања привреде, који је у складу са основним начелима самог капиталистичког поретка.

Има економиста који приступају образовању цена на чисто дескриптиван начин, наводећи шта све у њу спада (енергија, јавни саобраћај, поштанске услуге итд.), додајући код сваке цене посебне разлоге предузимања државних мера. Међутим, без обзира на међусобне техничке разлоге, све делатности, код којих се контрола цена прихвата као нормална или пожељна појава, могу се разврстати у неколико типичних случајева. Најпре треба поменути јавна добра која су доступна свим потрошачима и чију понуду, без обзира да ли се за њихову употребу плаћа или не, ефикасно не обезбеђује приватно привређивање. Ова добра се препуштају нетржишним институцијама, која по правилу припадају јавним властима. Уместо тржишних критеријума, успостављених путем

конкуренције, ове институције утврђују општи интерес на основу аксиолошког система, важећег у датом тренутку, односно примењују колективно вредновање.

Други значајан пример сачињавају оне делатности код којих су јако изражени тзв. екстерни трошкови и екстерне добити (користи). Активности појединих предузећа или установа имају екстерне ефекте, који могу чак довести до имене физичке средине, у којој производе и остали произвођачи. Тако, на пример, коришћење воде у горњем току реке од снажног је утицаја на привредни живот становништва у њеном доњем току. Дакле, екстерни трошак настаје акцијом произвођача, који наноси штету осталим, па и целом друштву, не носећи због тога никакве издатке. У економској литератури се могу наћи разни примери, али загађење животне средине (ваздух, вода) се сматрају класичним примерима. Екстерна корист представља супротну појаву, кад појединци уживају бесплатно корист од туђих делатности. У привреди такав пример пружа реконструкција и модернизација неког постојећег пута, што подиже цену околном земљишту, повећава промет у ресторанима, гаражама и другим пратећим објектима, итд. Према томе, тржишта не обезбеђују оптимална решења у случају екстерналија, јер доводи до прекомерне производње добара, која имају екстерне трошкове, односно до недовољне производње оних добара, која пружају екстерне користи. Због тога је потребна државна интервенција, па се разним инструментима економске политике – у случају оних који загађују животну средину – преко пореза, регулација, разних глоба, итд., изједначавају сопствени и друштвени трошкови. Због екстерне користи, држава такође може разним инструментима да наметне свим члановима друштва да преузму на себе део трошкова одређене делатности. Другим речима, спречава се прости трансфер трошкова и користи, који би настао због неспособности тржишта да пружи право вредновање..

Друштвена (државна) контрола цена (бар неких производа и услуга) данас у различитим видовима постоји у свим привредама. У српској и другим привредама углавном се контролишу горње границе цена. Таква контрола цена је нарочито значајна за привреде са израженом инфлацијом.

У ширем значењу контрола цена обухвата и мере којима друштвени (државни) органи регулишу односе и кретања на тржиштима, а то су и мере монетарне, кредитне, пореске, царинске, девизне политике и др. Те се мере могу сврстати у посредну контролу

цена, док би у непосредну спадале мере као што су: замрзавање цена, прописивање највиших и најнижих цена, итд. Контрола цена се највише спроводи код роба које су од битног значаја за друштво и привреду као целине, као што су, на пример, цене транспортних услуга, електричне енергије, нафте и нафтних деривата, других важнијих сировина, затим цене производа и услуга значајних за животни стандард (неких животних намирница, на пример), спољнотрговинске односе, политику развоја. Контрола цена, која увек ограничава конкуренцију, понекад се дели на планску (ex ante) и коректурну (ex post), с тим што се код прве унапред предвиђају мере за обезбеђење пожељног кретања цена, док се другом врше накнадне корекције у општем нивоу цена и односима цена различитих роба и услуга. Данас, савремена држава, наравно преко своје економске политике има разрађене механизме контроле цена у следећим сегментима:

- контрола цена добара и услуга;
- контрола станарина;
- контрола дивиденди;
- контрола надница.

Непосредна контрола цена (или директна) може се обавити на више начина. Главне методе су:

- постављање максималне границе профита,
- фиксирање стопе профита (приноса) на инвестирани капитал, и
- постављање максималне цене (ценовни плафон).

Прва метода укључује постављање максималног процента профита изнад јединичних трошкова. То обуздава цене. Будући да регулаторне власти не контролишу јединичне трошкове, онда не контролишу ни цене. У ствари, регулисана предузећа имају интерес да им се јединични трошкови повећавају и тако уберу већи укупни профит, препуштајући регулаторима да фиксирају границу профита.

Друга метода: уз дати капитал и трошкове, фиксирањем границе стопе приноса капитала одређује се и максимална појединачна цена и осигурава алокативна ефикасност. Међутим, регулисана предузећа ће бити подстакнута изабрати оне методе интензивне

капиталом пре од оних метода које осигуравају ефикасност производње као начина на који повећавају укупни профит.

Трећа метода: одређивање ценовног плафона одређује границу профита. На овај начин регулаторни орган има намеру навести предузеће да тежи алокативној ефикасности (пошто је максимална цена фиксирана) и статичној и динамичној унутрашњој ефикасности (будући да су цене дате, предузеће ће тежити смањивању трошкова).

Као директна (непосредна) мера контроле, регулисање цена је веома корисно. Ово је свакако корисно у кратком периоду у изненадним ситуацијама ако је административни апарат довољно ефикасан да исправно осигура његову примену. У дугом року, његова ефикасност највише зависи од решавања бројних проблема правих информација. Другим речима, тако се, контрола цена, која би с пуном информацијом могла допринети повећању ефикасности, сукобљава с потешкоћама асиметричних информација између регулаторних органа и предузећа ради простора који се тим даје предузећу за стратегијско понашање.

Регулисање цена знатно се развило последњих двадесетак година, често као резултат програма приватизације. У САД најчешћа заједничка метода је била постављање стопе приноса на инвестирани капитал, док је динамични ценовни плафон највише као метода коришћен у Великој Британији (на пример, у приватизацији British Telecoma).

2.4. Режији економске политике: Лукасова критика

У пратичном смислу речи, концепцијски апарат нам омогућава да рационално приступимо стварним проблемима јер можемо израчунати „тачна решења“, тј. вредности инструмента који ће постићи одређене циљеве или максимизирати функцију друштвеног благостања. Међутим, сви проблеми у привреди се не могу решити на тај начин. Овај приступ има бројна ограничења: нека се могу отклонити специфичним прилагођавањем примењеног модела. Друге критике су логичне природе, али могу имати кључни утицај на стварни привредни живот. У моделима одлучивања се претпоставља да је понашање потрошача, произвођача, и других актера, предвидиво на бази дате спецификације функције понашања и идентификације фиксних параметара. Одлуке политике су

детерминисане постављањем одређених циљева и узимањем у обзир односа између циљева и инструмената економске политике утемељених на понашању субјеката.

Међутим, овакав модел занемарује повратну спрегу учинка одлука владе на функције понашања приватних агената. Ако, на пример, влада својим инструментима утиче на национални доходак (владином издацима на потрошњу и инвестиције) или на доходак који је на располагању (преко пореза и трансфера уз потрошњу и инвестиције владе), приватна потрошња биће под утицајем фискалне политике: ако је $C = c(Y - T + Tr_h)$,¹⁰ где су T = порези а Tr_h = трансфери домаћинствима, фискална политика ће утицати на C преко G (који делује на Y), T и Tr_h и због тога ће модел одговарати на реакције потрошача о акцијама владе. Свакако, желимо да покажемо да промене у режиму политике (или промене правила која управљају избор политике) могу утицати на параметре приватне функције понашања, (у нашем примеру, c), тј. на осетљивост приватних агената на одлуке владе или на функционални облик понашања приватних агената. Ово би био, укратко садржај критике који је истакао Lukas (1976), против класичног модела економске политике.

Економска политика Кејнзовог учења је почивала на хипотези да се структура привредних процеса, независно од монетарног и фискалног политичког курса, не мења. Међутим, радови новије генерације економиста показују данас да је ова претпоставка била „ трагично погрешна“. Структура привреде је, пре свега, битно одређена и зависна од финансијско-политичке интервенције државе, другим речима, то је тзв. „Лукасов ефекат“ економске политике у односу на структуру националне привреде. С друге стране, економска политика која је заснована на погрешним методолошким премисама, неизбежно се мора заплести у све теже и нерешиве, на први поглед, привредне проблеме. По Карлу Бриннеру, „ решења се могу наћи само ако смо спремни да увидимо да покушај контроле државе и привреде не могу довести до прижељкиваног раја“.

Аналитички модели који се користе као темељ модела одлучивања обично су производ економетријских анализа које дају тачну спецификацију облика функције понашања и независне варијабле као и вредности параметара. Ако се параметри модела мењају, одражавајући промену у понашању субјеката, онда стари модел, који је узет као

¹⁰ Напомена: G , T и B , респективно, издаци владе, порези и јавни дуг.

ограничење у владином моделу одлучивања следеће владине политике неће бити оптималне. Према томе, Лукасова критика је без сумње, добро утемељена и на теоријском и на практичном нивоу. На практичном нивоу, вредност код које се мењају параметри у одговору на економску политику је важна: ако је промена мала, утврђена економска политика на темељу предходно процењених вредности, биће врло поуздана. Поузданост ће такође зависити и од скупа података који се користи у процени параметара: што је већи скуп и што више података обухвата о ситуацијама у којима се спроводе различите економске политике, мање ће параметара варирати, а поузданост индикације модела о оптималности политике биће већа. С теоријског становишта, Лукасова критика економске политике наглашава присуство реципрочне интеракције између понашања приватног субјекта и владе. Посебно, приватни сектор пре игра активну улогу него пасивну у мењању понашања очекујући промене у понашању владе. Критика је настала као одговор на чињенице да традиционални аналитички модели не подмирују такву врсту интеракције.¹¹

Једна од изненађујућих импликација Лукасове критике је да фискална експанзија – супротно очекиваним и уобичајеним исходима која се формирају при непромењеном режиму – може имати рестриктивне ефекте. На пример, ако домаћинства закључе да је пораст јавне потрошње по природи трајан, онда буџетско ограничење владе захтева да се увећани јавни расходи по садашњој вредности изједначе са увећаним порезима, чиме се задире у приватно богатство. У случају када приватна потрошња падне више него што јавна порасте, фискална експанзија може да изазове пад агрегатне тражње.

Супротно овоме, фискална контракција би могла бити експанзивна уколико би домаћинства, раније песимистична по питању способности владе да контролишу свој дефицит и задуженост, овог пута тумачила текуће кресање буџетске потрошње као трајну економску политику пада опорезивања а тиме и раста сопственог богатства.

Пошто очекивања пресудно обликују понашање привредних субјеката, оно се неће мењати услед мањих промена економске политике, већ једино ако дође до измене режима. Лукасова критика имплицира да економске политике које су биле успешне у прошлости,

¹¹ Ово је први установио Роберт Лукас 1976. године, један од вођа Чилашке школе и добитник Нобелове награде. Лукасова критика је радикално изменила начин на који су макроекономисти третирали економску политику и њене ефекте на привреду.

не морају и у будућности давати жељене резултате. Временска недоследност настаје када постојећи планови владе у наредном периоду постану неатрактивни, јер је већ постигнута циљна измена понашања привредних субјеката. Ово представља снажан мотив владама да изневере очекивања, пошто утврде да се приватни сектор понаша у складу са уверењем да ће се планови реализовати. Услед јаких проблема везаних за временску конзистентност, монетарна политика престала је буде чврст инструмент економске политике. То је мотивисало централне банке да траже законе (независност) и да бране репутацију. Ниска инфлација је у снажној корелацији са вишим степеном независности централних банака.

2.5. Закони насупрот дискреционим мерама

Феномен временске конзистентности је веома разрађен у економској теорији да су временом креиране многобројне методе за њено очување. Најочигледнији начин је да се уведу закони. Тако, на пример, Римским споразумом се Европској централној банци забрањује да позајмљује новац владама из еврозоне. Наредна стратегија да влада изгради стратегију репутације, тј. перцепцију да никада неће изневерити сопствена обећања. Да би убедила јавност у своју решеност, влада може доносити законе којима би само спутавала неке своје потезе (попут штампања новца), чак и случајевима када би се ти потези у одређеном тренутку показали пожељним. Закони онемогућавају временску недоследност. За законе се сликовито каже да политичарима „везују руке“. Закони онемогућавају да креатори економске политике остваре зацртане циљеве. Тако, на пример, често се истиче да владама треба забранити да праве дефицит, чиме се избегава експлозивни процес задуживања. С друге стране, један такав закон о забрани дефицита блокира дејство аутоматских стабилизатора.

Централне банке се суочавају са временском недоследношћу најозбиљније врсте. Вредност новца заснива се на хипотези да га централна банка, упркос снажној мотивацији, неће штампати у превеликим количинама. Један од мотива је и емисиона добит.

Историјски посматрано, тешко је одолети таквом изазову. Даље, изненадна инфлација смањује вредност јавног дуга, па високо задужена министарства финансија траже често помоћ својих централних банака. Решења ових проблема базирају се на писаним правилима, или на репутацији, обично, и на једном и на другом.

III ГЛАВНИ ЦИЉЕВИ ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ

„Макроекономисти су као лекари који лече рак. Знају много, али исто тако постоји и много тога што не знају“

(Olivier Blanchard)

На више места у овој докторској дисертацији се говори како добра комбинација монетарне и фискалне политике може помоћи земљи да изађе из рецесије, побољша свој спољнотрговински положај без повећања активности и подстицања инфлације, успори „прегрејану“ привреду, стимулише улагања и акумулацију капитала, итд.

Циљеви економске политике могу припадати макроекономској или микроекономској политици. Циљеви макроекономске политике се деле према ауторима који се баве овим проблемима, тако да по једним имамо да су главни:

- ✚ општи ниво цена;
- ✚ запосленост;
- ✚ прерасподела националног дохотка у корист сирмашнијих слојева друштва;
- ✚ платни биланс;
- ✚ привредни развој.

Према другим ауторима циљеви су бројачано већи, тако, да имамо:

- ✚ стабилност цена;
- ✚ унапређење платног биланса;
- ✚ експанзија производње;
- ✚ унапређење унутрашње конкуренције;
- ✚ унапређење координације;
- ✚ пораст мобилности радне снаге;
- ✚ пораст мобилности капитала;
- ✚ међународна подела рада;
- ✚ задовољење колективних потреба;

- ✚ унапређење расподеле;
- ✚ заштита и приоритети региона или индустрије;
- ✚ унапређење облика приватне потрошње;
- ✚ сигурност снабдевања;
- ✚ смањење радних сати.

Само изражавање главних циљева економске политике реализује се кроз четири начина:

- ✚ приступ фиксном циљу;
- ✚ приоритетни приступ;
- ✚ флексибилни приступ циљу с променљивим граничним стопама супституције; и
- ✚ флексибилни приступ циљу с константном граничном стопом супституције.

На овом месту докторске дисертације укажимо, веома кратко, на неке од главних циљева економске политике.

3.1. Привредни раст и стабилност привреде

Најимпресивнији аспект привредног раста свакако је тај да реални бруто друштвени производ, дакле обим произведених добара и услуга, као да има способност бесконачног увећања. Претпоставимо привреду која производи свој реални друштвени бруто производ комбинујући инпуте: рад и капитал. У оквиру теорије раста - структурне и временске анализе – поставља се питање: да ли је производња већа због тога што користимо више инпута, или инпути временом постају продуктивнији, или се, пак, оба процеса симулатано одигравају. Осим овога, поставља се и питање: колико који фактор доприноси расту. Енглески економиста Николас Калдор је још 1961. године идентификовао неколико закономерности које су емпиријски потврђене и које не морају ригорозно важити нити у свим земљама ни у свим временским периодима, али која веома добро указују на важна привредна својства.

- ✚ Закономерност број 1: аутпут per capita и капитална интензивност перманентно расту;
- ✚ Закономерност број 2: капитални коефицијент нема тренд;
- ✚ Закономерност број 3: сатнице стално расту;
- ✚ Закономерност број 4: профитна стопа нема тренд;
- ✚ Закономерност број 5: учешћа рада и капитала у БДП немају тренд.

Када већ знамо ове закономерности, поставља се питање зашто нас оне интересују? Интересују нас зато што представљају апроксимацију једног важног концепта који називамо стабилним стањем. Када проучавамо раст, учавамо „**покретне мете**“, тј. **варијабле чија вредност стално расте**, и тако све до бесконачности! Савремена економска анализа захтева да будемо реални и у том смислу покушавамо да утврдимо **варијабле које су стабилне** чак и када привреда непрекидно расте. Теорија раста бави се изучавањем стабилног стања, односно ситуације у којој аутпут и капитал расту истом брзином и остају у истој сразмери са ефективним радом. Све важне закономерности се дефинишу у односу на овај став. Агрегатна производна функција показује да аутпут расте када се повећају инпути (рад и капитал), односно када технички прогрес подигне ефикасност самих инпута. Капитал се акумулира кроз инвестиције, а инвестиције се финансирају из штедње. Ако удео штедње у аутпуту буде стабилан, фонд капитала у стабилном стању биће одређен разликом између штедње и амортизације капитала. Претпоставка о опадајућој маргиналној продуктивности капитала у ствари значи да аутпут, па стога и штедња, расту спорије од капитала, док амортизација расте пропорционално са капиталом. У одсуству техничког прогреса и без раста становништва, стабилно стање карактерише нулти раст аутпута и капитала. Штедња је одложена потрошња: што се мање потроши данас, више ће расти капитал који ће у будућности повећати доходак и потрошњу. Једна привреда ће бити динамички ефикасна када потрошња у стабилном стању може у будућности да расте једино ако се смањи данашња потрошња. Привреда је динамички неефикасна ако се и текућа и будућа потрошња у стабилном стању могу увећавати.

3.2. Политика пуне запослености

Историјски посматрано, државна интервенција на Западу настала је у време Велике депресије 1929 – 1933, када је главни циљ носиоца економско-политичке власти био сузбијање незапослености. Детаљна анализа узрока незапослености показала је да постоје три основна узрока:

- ✚ фрикционе појаве (незапосленост настала због сезонског карактера неких занимања, нормалне мобилности радне снаге и последица привредног развоја на реалокацију производних чинилаца);
- ✚ недовољне агрегатне тражње; и
- ✚ структурне економске промене.

Проблеми запослености (незапослености) спадају у ред веома озбиљних економских, друштвених и политичких проблема. Њихово нерешавање, односно неадекватно и споро решавање има вишеструке негативне последице. Повезано изучавање утицаја цена на запосленост нема већу традицију у марксистичкој економској теорији. Разлог, по нашем мишљењу, није само у томе што је ова проблематика тек последњих деценија нашла одговарајуће место у економској теорији. Разлог је, пре свега, у оријентацији марксистичке економске мисли. Наиме, марксистичка економска мисао када је разматрала капиталистичку привреду није била заинтересована толико за анализу ове макроекономске проблематике, с обзиром да та анализа служи као основица антицикличне политике савремених капиталистичких држава и усмерена је у правцу побољшања функционисања капиталистичке привреде.

Важан проблем економске анализе и економске политике јесте, као што смо то већ истакли, однос између општег нивоа цена и запослености. Он се може поставити у двоструком виду. Прво, дејство нивоа цена на стопу запослености; наиме, да ли стабилан ниво цена потпомаже или успорава повећање стопе запослености, односно да ли растући ниво цена подиже ниво запослености. И друго, дејство стопе запослености на ниво цена; да ли висока стопа запослености доводи до стабилности или пораста цена, односно да ли је висока стопа запослености компатибилна са стабилним ценама.

Сам Кејнз је полазио од упрошћене претпоставке да се "стопе награде" свих разних производних чинилаца, који улазе у гранични трошак, мењају у истој сразмери као и јединица најамнине, те је произлазило да општи ниво цена (опет узимајући опрему и технику као дате величине) зависи од јединице најамнине и обима запослености. Отуда се, писао је Кејнз, утицај промена у количини новца на ниво цена може сматрати састављеним од утицаја на јединицу најамнине и од утицаја на запосленост. Све док постоји ма каква незапосленост, постојаће, како је то произлазило из Кејнзове анализе, константни приноси и нееластична јединица најамнине. У тим условима (постојања ма какве незапослености) повећање количине новца не може имати било каквог утицаја на цене, а запосленост се повећава у истој сразмери са ма каквим повећањем ефективне тражње до које је дошло услед повећања количине новца. Обрнуто од овога, чим је остварена пуна запосленост, јединица најамнине и цене повећавају се тачно у сразмери с повећањем ефективне тражње. Према томе, ако је понуда потпуно еластична све док постоји незапосленост, а потпуно нееластична чим се оствари пуна запосленост, те ако се ефективна тражња мења у истој сразмери у којој и количина новца, онда се, по Кејнзовом мишљењу, квалитативна теорија новца може овако дефинисати: Све док постоји незапосленост, запосленост ће се мењати у истој сразмери с количином новца, а када постоји пуна запосленост цене ће се мењати у истој сразмери с количином новца. Произлазило је, значи, да квантитативна теорија новца (у својој "грубој" верзији) важи само за привредна стања пуне запослености. При томе је Кејнз био сасвим свестан чињенице да је реч о веома упрошћавајућим претпоставкама.

Ова политика полази од претпоставке да је одређени ниво незапослености – онај који одговара фрикционалној – нужан, мада се квантификација овог начина разликује од једне земље до друге, па и од једног периода до другог. Према томе капиталистичке земље не покушавају да обезбеде запошљавање целокупном радно способном контингенту становништва. Друга група узрока незапослености везује се за неповољно кретање агрегатне тражње, које је са своје стране одређено било променама аутономних компоненти, било померањем националног дохотка у целини од потрошње ка штедњи. Теоријски радови Кејнза и његових савременика су показали на зависност запослености од обима инвестиција, извоза и државне потрошње, да је при осталим једнаким околностима пораст набројаних компоненти агрегатне тражње повећава, односно да је њихов пад

смањује. Познати „парадокс штедње“ уопштава функционалну везу између штедње и нивоа производње, националног дохотка и запослености. Прихватајући опет једнакост осталих околности, кретање штедње у једном правцу изазива супротна кретања производње, дохотка и запослености. На основу оваквих теоријских уопштавања и емпиријских анализа, изграђен је сложен скуп инструмената економске политике, посебно монетарно-кредитних и фискалних, ради коришћења свих расположивих привредних ресурса. Трећи вид незапослености, које изазивају структурне промене, постао је предмет државне политике после другог светског рата, у склопу свих проблема привредног развоја.

3.3. Стабилност општег нивоа цена и проблем привредне равнотеже

Као следећи циљ економске политике појављује се стабилност општег нивоа цена. И кроз овај циљ јасно се огледа порекло државног интервенционизма и државног капитализма, да се проширио из антицикличне политике великих капиталистичких земаља.

Да би сузбиле цикличне контракције запослености и производње-монетарни ауторитети ових земаља, посебно преко операција централних банака, обезбеђивали су потребан прилив новца. Експанзивно дејство имала је и политика хроничног фискалног дефицита, повећања државних расхода изнад државног прихода. Међутим, тешко је подесити монетарну и фискалну политику тако да се понуда и тражња новца крећу у границама потпуног искоришћавања производних чинилаца, без истовременог изазивања инфлационих процеса. Због тога се стабилност општег нивоа цена и запосленост истовремено прате у економској политици, чија релативна важност зависи од конкретног стања привреде.

Писци тзв. „нове микроекономије“ су, последњих година, лансирали термин „инфлациона равнотежа“ да би на тај начин изразили стање у привреди када општи ниво цена расте упркос једнакости укупне понуде са укупном тражњом свих роба и услуга. Други економски писци су радије говорили о томе да је свако стање неравнотеже само позиција равнотеже у „извесном погледу“. Последњих деценија економска литература која је посвећена проблемима образовања цена у различитим тржишним приликама – основама

на којима се заснивају многе теорије о привредним равнотежама, дубоко је прожела савремену економску мисао. Економска теорија која је дата у изразима привредне равнотеже (Грандмонт) или, у нешто радикалнијем издању неравнотеже (Бенаси) је изазвала надање једног стварног теоријског решења ових проблема. Многи од економиста неокласичне школе били су свесни ограничености, па ако се оштрије изразимо и стерилности својих радова. Тако, Хан један од аутора врло запажене књиге „General Competitive Analysis“, својевремено је писао да „изучавање равнотеже само по себи није ни од какве помоћи позитивној теоријској економији“, мада је додао да се „без икаквог претеривања може рећи да је последњих деценија овде био објављен технички најбољи рад“. Међутим, важна је још једна његова опаска- да се „теоријска економија равнотеже, због својих добро познатих импликација на пољу економије благостања, може лако претворити у аполегетику постојећих привредних уређења, што се често и чини“.

Међутим, по нашем мишљењу, упркос свим интелектуалним напорима економиста да се у савременој економској теорији „реконструишу“ или „ревидирају“ старе теорије о равнотежи, или да се створе неке нове – базиране на претпоставкама више математике – јасно је, да се фундаментални дефекти савремених теорија о равнотежи и ценама које је условљавају, састоје у чињеници да оне пре представљају мисаони експеримент него теорије у правом смислу.

Под статичком равнотежом подразумева се усклађеност апсолутних величина понуде и тражње, за време тих усклађивања не дешавају се никакве квалитативне промене параметара нити динамички ефекти таквих промена.

У економској теорији је било много неспоразума око прихватања појмова „статика“ и „динамика“. На пример, код Маршала и Валраса остало је нејасно, шта се подразумевало под „статиком“ а шта под „динамиком“, да ли одговарајући аналитички поступци, или реална стања, која се запажају када нека економија стагнира или се креће напред. Ова збрка је постала права ноћна мора економских писаца тридесетих година прошлог века са појавом нове теорије цена (Чемберлин, Робинсон, Срафа, итд), и једне нове парадигме шведских писаца и утицаја учења Кејнза, који су почели да резонују у монетарним изразима и да узимају у обзир време.

Шумпетер сматра да су водећи умови економске науке од 1870. до 1914., и касније, употребљавали само појам статичке равнотеже – бар у својим математичким конструкцијама – а чини му се да нису имали и јасне представе о проблемима који су се јављали при анализи динамичке равнотеже. У временском периоду кога наводи Шумпетер, најпре је била развијена статичка анализа, која установљала односе између елемената економског система, цена и количина, а при чему се не узима у обзир време. Понекад, да би се оправдао овакав приступ Валраса и других познатих маргиналиста-математичара, да је у свим наукама статичка теорија предходила динамичкој, тобоже што је једноставнија да се изради, што се њене поставке могу лакше проверити, односно што изгледа ближа логичкој стварности.

Статичка теорија и њен аналитички апарат пружају само тренутни снимак посматране ситуације, док економске писце исто толико, ако не и више, занима кретање привреде, промене у њој, њен целокупни динамички процес. Када Маркс разматра услове за одвијање просте друштвене репродукције, онда она није за њега није исто што и статика, као што и његова проширена репродукција није сасвим исто што и динамика у савременом значењу тих појмова у економској теорији.

Под динамичком равнотежом треба разумети усклађеност стопа раста производње, понуде, доходака, потрошње, итд. Динамичка равнотежа је, у ствари, равнотежа која се остварује кроз сталне неравнотеже. У току тих усклађивања долази до квалитативних промена и динамичких ефеката који померају позиције и трендове на обе стране.

Тако, на пример, Оскар Ланге је у својим радовима дао моделе опште привредне равнотеже који не садрже елементе динамике. Слично њему, и модели равнотеже руског економисте Њемчинова и других, било да су изграђени на темељу Марксовог двосекторског или вишесекторског модела, нису непосредно садржавали значајну особину опште равнотеже – њену динамику.

Дуго времена у историји економске мисли, владајућа концепција о статичкој равнотежној економији уступила је место концепцији о динамичкој неравнотежној економији. Радови Фриша и Самуелсона знатно су допринели да се направи одсечно разликовање између статике и стационарности и између динамике и историје. Отада се под статиком и динамиком подразумева поступак или ментални став самог истраживача,

док се под стационарним стањем и развојем подразумева стање самог објекта анализе, да ли се неки економски процес репродукује у истом обиму, односно у истим стопама, или се доиста током времена мења.

3.4. Прерасподела националног дохотка

У неким теоријским расправама наводи се као посебан циљ економске политике прерасподела националног дохотка у корист сиромашних социјалних слојева. Да би се добила права представа о домету ове државне интервенције, сасвим је довољно навести један начелни приступ овим проблемима: „У капиталистичком политичком уређењу ми нисмо склони да посматрамо поседовање богатства као зло, него смо отпочели да водимо бригу и о оним сиромашним“ (А. Schick). По оцени самих економиста и политиколога постоје мере не утичу много на расподелу дохотка, успостављену деловањем тржишног механизма. Оне имају много мање вид непосредне новчане прерасподеле; оне више обезбеђују разне користи сиромашним, што се лепо види у ширењу једног низа програма благостања у току последњих деценија двадесетог века.

Основна расподела националног дохотка на фонд акумулације и фонд личне потрошње преко механизма цена се, у ствари, може регулисати и остварити различитим померањем нивоа цена производа намењених производној потрошњи и производа намењених личној потрошњи. Ако се у неком периоду жели да се повећа стопа акумулације брже, него што би то био случај кад би се задржао постојећи ниво цена, онда је нужно да се снизе цене средстава за производњу (и одељак друштвене репродукције). Тиме ће се, практично, постићи већи обим акумулације. И обрнуто, ако се у неком периоду сматра да је пораст личне потрошње у таквом заостатку са повећањем акумулације, да то може да доведе у питање даље кретање опште стопе привредног раста, или се у неким гранама XX одељка, услед недовољне потрошње становништва, нагомилало сувише много непродате робе, онда се снижењем цена предметима намењених личној потрошњи постиже повећање удела личне потрошње у националном дохотку, а на штету фонда акумулације.

3.5. Проблеми платног биланса

У оквиру економске политике проблеми платног биланса заузимају једно од централних места у економској политици сваке земље. Они су поготову важни у случају спровођења економске политике пуне запослености и стабилности општег и релативног нивоа цена у свакој земљи. Ако се у међусобној размени сусретну земље са различитим степенима запослености или са више или мање успешно спроведеном политиком пуне запослености, па сходно томе и са различитим ценама за исте производе, погоршава се спољнотрговински положај оне земље, чије су релативне цене највише. С друге стране, овако високе цене на домаћем тржишту постају веома привлачне за произвођаче из земље и иностранства, због чега расте увоз, а опада извоз. Поред инфлаторног притиска као узроци платно-билансних потешкоћа настаје спорији привредни развој, чија је крајња последица заостајање у продуктивности рада и нагле промене у личној и производној потрошњи. Не негирајући остале потенцијалне узроке, важно је истаћи њихову поделу у две основне врсте у оне, који су домаћег порекла, па према томе, у домаћају деловања економске политике, и у оне, који настају кретањем и променама у иностранству и који веома често поседују својство параметра, нечег што је дато и наметнуто привреди једне земље.

Кретање цена извозних производа може показати само једну страну проблема. За анализу и сагледавање друге стране проблема, треба испитати кретање увозних цена. При томе било би веома отежано улазити у преглед робне структуре увоза и у појединачно испитивање увозних цена, мада је од значаја анализа на трансформацију увозне структуре у разним фазама привредног развоја, и на промене које оне изазивају у односима размене и у платном билансу.

Извозно-увозне цене не делују поједнако на сваку економију. Њихов ефекат је условљен развијеношћу привредне структуре дате економије, местом које извоз заузима у домаћој производњи, робном концентрацијом извоза, интензивношћу тражње за увозом, карактером веза домаћег и иностраног тржишта и читавим низом других фактора. Ови фактори мењају своје место и значај у току привредног развоја.

Утицај цена на погоршање платног биланса мора се анализирати и са аспекта да ли се ради о земљи која је произвођач примарних производа или о земљи која је произвођач индустријских производа. Уопште узев, може се рећи да је тржиште примарних производа подложно релативно већим флукуацијама од тржишта индустријских производа. Међу факторима који доводе до такве ситуације треба истаћи у првом реду разбијеност примарне производње и спорост њене реакције на промене цена (Коб-Веб теорема као и механизам акцелерације, који у коњуктурном циклусу, погађе нарочито базичне производе). Осцилације на тржиштима примарних производа изазивају нестабилност у привредним кретањима неразвијених земаља и земаља у развоју, тим пре што ти производи сачињавају главни део њихових извозних потенцијала. Због тога се за њих поставља као главни задатак стабилизација цена, која се постиже контролом тржишта и регулисањем залиха у међународним релацијама.

Коњуктурне флукуације тржишта примарних производа треба разликовати од њихових секуларних тенденција које су на својствен себи начин важне за привредни развој. Циклична колебања значе смењивање повољних и неповољних за тржиште одређених производа, док секуларна кретања делују постојано на дуги рок и у одређеном правцу.

Код анализе ових феномена који доводе до неједнаке размене, а што има преко цена и путем цена, крајњу консеквенцу на платни биланс, треба истаћи још један моменат који се често занемарује. То је, да је домаћа куповна снага националне валуте економски слабије развијене земље у односу на јаче развијену, по правилу је већа од званичног курса националних валута тих земаља.

IV ИНСТРУМЕНТАЛНЕ И ПОСРЕДНИЧКЕ ВАРИЈАБЛЕ У РЕАЛИЗАЦИЈИ ГЛАВНИХ ЦИЉЕВА ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ

Већ смо писали, у краћим цртама, о инструменталним и посредничким варијаблама помоћу којих и преко којих се реализују главни циљеви макроекономске политике једне земље. Сада ћемо нешто детаљније говорити о њима.

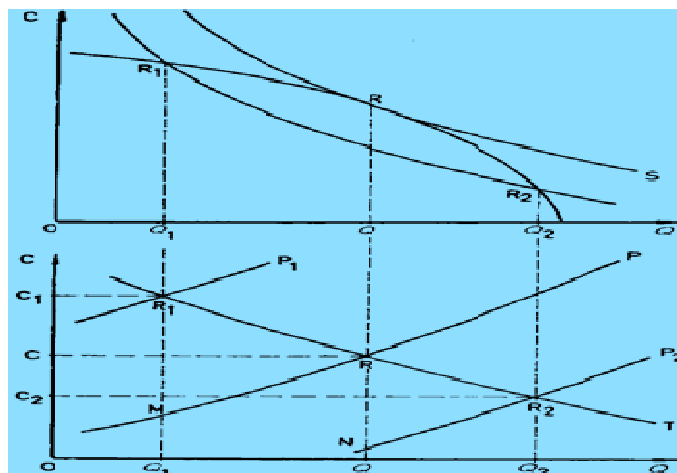
4.1. Фискални инструментаријум и релативне цене

Држава располаже механизмима преко којих утиче на експанзију понуде и тражње а исто тако и на њихову рестрикцију. Ту је на првом месту фискални инструментаријум, чије дејство у виду опорезивања или субвенционирања мења услове привређивања, па самим тим и релативне цене. Порески систем може бити пропорционалан, али без обзира на своју линеарност, због различитог положаја привредних субјеката и услова под којима стичу доходак, изазива неједнаке ефекте. Има економиста који сматрају да је пропорционално опорезивање неутралног карактера у погледу система цена.¹² На тржишне прилике и цене снажно делује други тип пореског система, који је диференцирано и прогресивно постављен. Једноставном анализом, после увођења ових пореза, са почетним стањем, може се утврдити, да терет пореза носе, сем у случају савршене еластичности понуде и тражње, и продавци и купци. Са становишта тржишних феномена – дакле, изузимамо фискални аспект – главни резултат јесте смањење продате количине робе, уз пораст њене цене, па се оваква операција изводи кад је потребно

¹² У Маршаловој анализи исправне економске политике државе, разматрају се порези и премије као типичне мере, које доводе до општег пораста цена нормалне понуде, односно до њиховог општег обарања. По овој анализи, у гранама растућег приноса порез смањује обим производње, подиже трошкове фабрикације и подиже цену, док премија доноси супротне ефекте; у гранама опадајућег приноса порез може исто тако да подигне цену, али смањењем обима производње обара њене праве трошкове, док премија даје најслабије резултате овде у поређењу са осталим гранама; гране константног приноса одликују се константном ценом за све количине производа, па ће је порез поједнако подићи, а субвенција смањити. Маршал је узео да скрива тражње не мења, па је према новим условима понуде изводио каква је корист, односно штета по државу и потрошаче, зависно од тога да ли је примењен порез или премија и у којој грани. Његов коначан савет је био да робе из грана опадајућег приноса треба опорезовати, а робе из грана растућег приноса премирати („Principles of Economics“, London, str. 467-69).

сузбити потрошњу њене робе. Утицај пореза и субвенција на цене и количине приказујемо на следећем графикону. Када код неке робе нема ни пореза ни субвенција, равнотежа се на доњем делу графикона успоставља у тачки R , у којој се секу криве понуде P и тражње T , цена је C , а количина Q . На том делу графикона апсциса изражава количине, а ордината цене, трошкове, порезе и субвенције. На горњем делу графикона на којем апсциса изражава количине, а ордината све остале економске величине, тачка R је тачка тангенције криве производних могућности (могућих корисности) и криве индиференције (друштвеног благостања). Када произвођачи посматране робе морају плаћати порез, њихова крива понуде се са нивоа P помера на ниво P_1 (пошто крива P изражава граничне трошкове, то крива P_1 изражава граничне трошкове + порез).

Графикон 3. Утицај пореза и субвенција на цене и количине

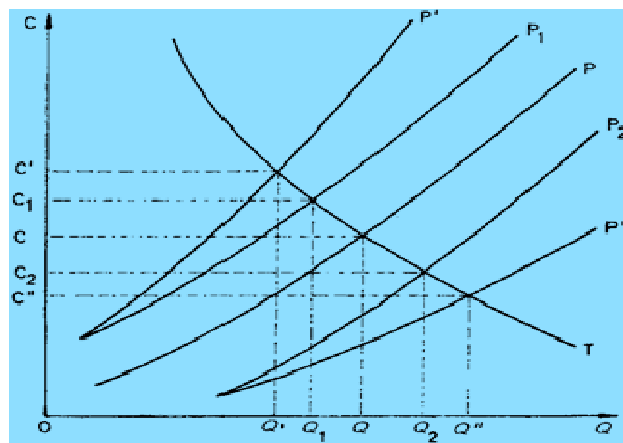

(Видети: др Д. Здравковић; Теорија и политика цена“, Економски факултет, Ниш, 2010., стр. 334)

Равнотежа се тада помера из R у R_1 , количине се смањују са Q на Q_1 . Друштвено благостање се смањује за износ површине RR_1M , а цене расту са C на C_1 . У случају субвенција, крива понуде се помера са P на P_2 , што значи да P_2 изражава граничне трошкове умањене за износ субвенција. Тада се равнотежа помера из R у R_2 , количине расту са Q на Q_2 , цене падају са C на C_2 .

Као и код пореза и субвенција се може одредити по јединици производа и ad valorem. Код пореза по јединици производа, трошкови по јединици расту за константни износ за све обиме производње. Стога, геометријски изражено, такав порез изазива паралелно померање криве трошкова, односно понуде навише, док субвенције по јединици производа изазивају паралелно померање криве понуде наниже. Код пореза и субвенција ad valorem тог померања више нема. На следећем графикону, иницијална ситуација је: понуда P , тражња T , цена C , и равнотежна количина Q . Са порезом по јединици производа, односно фиксним, понуда се помера са P на P_1 , цена C на C_1 , а количина са Q на Q_1 .

Графикон 4. Утицај пореза и субвенција ad valorem на општи ниво цена

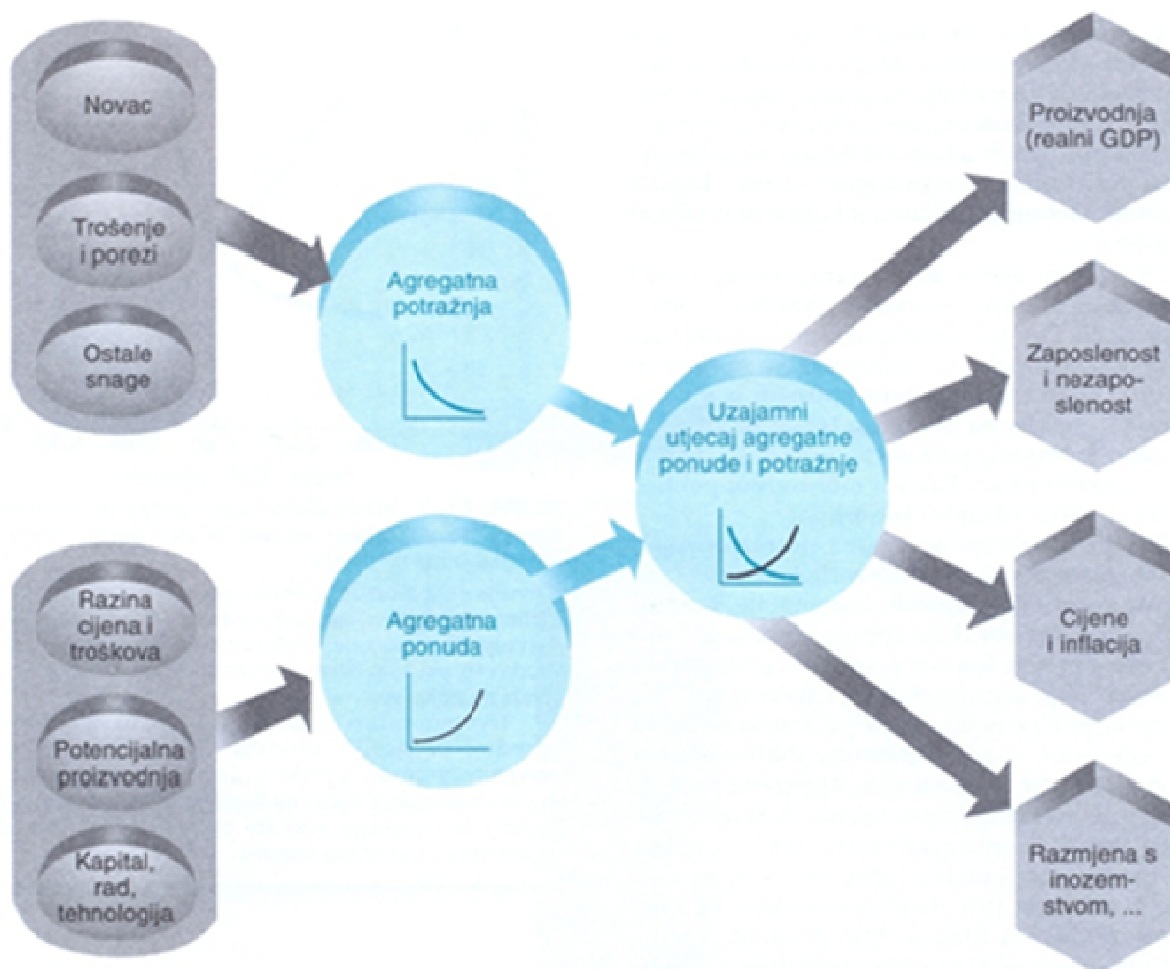

(Извор: Др Д. Здравковић, цит. дело; стр. 335)

Фиксне субвенције односно субвенције по јединици производа доводе до померања понуде са P на P_2 , количине са Q на Q_2 , а цене са C на C_2 . Код пореза ad valorem, односно пропорционалних, понуда се помера са P на P_1 , цена са C на C_1 , количине са Q на Q_1 . Пропорционалне субвенције изазивају померање понуде са P на P'' , цена са C на C'' , а количине са Q на Q'' . Упоређивањем наведених ситуација да пропорционални (ад валорем) порези и субвенције имају јаче дејство од оних по јединици (фиксних).

Порезима се смањује потрошња, па се они и примењују са тим циљем да би држава дошла до потребних средстава. За разлику од пореза, дејство субвенција је обрнуто: потрошња расте, буџетска средства се смањују. Терет субвенција сnose порески обвезници. (Шема је узета од Самуелсона, „Економија“, стр. 393).

Графикон 5. Инструменталне и посредничке варијабле

(С леве стране налазе се главне варијабле које детерминишу понуду и тражњу: варијабле економске политике, попут монетарне и фискалне политике заједно с фондовима рада и капитала. У средини, агрегатна понуда и тражња заједно делују, док обим тражње „наваљује“ на расположива средства. Међутим, главни резултати се виде на десној страни (шестоугаоници): производња (реални GDP), запосленост и незапосленост, цене и инфлација, размена са иностранством...) Видети опширније: П. Самуелсон; „Економија“, стр. 393)

Како различити фактори узајамно делују да би одредили целокупну економску активност? Предходна слика приказује везе између различитих варијабли унутар макроекономије. Она раздваја варијабле економске политике и егзогене варијабле на две категорије: оне које утичу на агрегатну понуду и агрегатну тражњу. Ова подела на две групе има посебну важност код анализе обима производње, запослености (незапослености) и општег и релативног нивоа цена.

4.2. Монетарни инструментаријум и релативне цене

“Када удјете у ресторан да једете, добијате нешто што је вредно – пун стомак. Да бисте платили ову услугу, можда ћете власнику ресторана пружити неколико похабаних комада зеленкастог папира украшеног чудним симболима, зградама владе и портретима чувених мртвих Американаца. Или ћете му можда пружити само једно парче папира са називом банке и вашим потписом. Без обзира да ли плаћате у готовини или чеком, власник ресторана радо улаже труд како би задовољио ваше гастрономске жеље у замену за те комаде папира који су, сами по себи, безвредни”.

N. G. M

“Чак ни љубав међу људима није учинила тако много будала колико размишљање о прекомјерној моћи новца”.

W. E. Gladstone (1844)

Макроекономија лоше обухвата монетарне и финансијске феномене. Један француски аутор се чак у погледу овога изразио: „неухватљиве монетарне и финансијске варијабле“. Истина је да су они сложени и да их статистика често лоше региструје, међутим, основни разлог за то лежи у чињеници да је економска наука још увек под утицајем старог мита класика за које је „новац вео“, згодан посредник у размени, али који на размену нема утицаја. Једноставно, ако се килчина новца повећа, повећавају се и цене али обим трансакција остаје непромењен: то је квантитативна теорија новца у свом једноставном облику. Свакако, ове идеје су данас напуштене, али за многе економисте монетарни фактори су и даље фактори другог реда. Представа о новцу као о нечем

релативно неутралном и мање важном, крије појаве веома значајне по свом ефекту: „ све монетарне илузије проистичу из чињенице што се из самог новца не види да он представља друштвени производни однос“ (Маркс).

Кејнзовим радовима о месту и улози новца дато је, посебно у макроекономији, преуско значење; већина макроекономских модела који претендују на оперативност, инспирише се врло упрошћеним кејнзијанизмом. Према анализама, њихова структура је дихотомна: с једне стране, одређују се потребе за финансирањем (предузећа пре свега) и финансијске могућности (пре свега домаћинства), а с друге стране, процењују се финансијски токови који доводе до тих унапред познатих салда. Оваква анализа понашања банака и других финансијских институција, има за претпоставку потпуну флексибилност финансијског понашања субјеката, који се прилагођавају салдима равнотеже реалних токова, а да их притом не моификују. Овакво лимитирање анализе је неприхватљиво. Према Ј. Денизеу: „Финансијске операције се разматрају на крају, штедња произилази из дохотка а улагања произилазе из штедње. Међутим, заборавља се да економија представља један циклус и да задужење предходи дохотку“.

Постоје, данас, смели покушаји да се ова објашњења обједине. Већ смо видели код анализе основних функција понашања, да неке монетарне и финансијске варијабле утичу на понашање предузећа и домаћинства. Ови покушаји су скромни утолико што се задовољавају увођењем глобалних показатеља којима се изражава „ликвидност“ (монетарно обиље) економије. Утицај ових варијабли на понашање, мада вероватан, није разјашњен. Осим тога, у погледу начина на који треба увести утицај монетарних фактора сукобљавају се две концепције. Прва потиче од америчке школе чији је идејни вођа М.Фридман; то је монетаристичка концепција по којој одлучујући утицај на општи ниво цена и привредне активности има количина новца. Према другој концепцији, која је традиционалније кејнзијанска, посредничка варијабла је каматна стопа (или каматне стопе на кратки и дуги рок) и у овом случају није више неопходно исказивати креирање новца.

Стварни проблем се састоји у симултаном одређивању понашања предузећа, домаћинства и финансијских токова. Као једна од централних варијабли јавља се понуда капитала расположивих на дуги рок. Та се понуда изводи из расположиве штедње (пореклом од домаћинства, евентуално од државе и иностранства) имајући у виду

„трансформацију“ капитала узетих на кратки рок у дугорочне кредите што је резултат понашања банкарског сектора и институционалних правила. У анализу треба увести и средства по виђењу и на кратак рок, односно шире посматрано, а у складу са анализом коју дугујемо америчким економистима Герлиу и Шоу.

Када разматрамо инструменте монетарне политике у нас, можемо слободно рећи да је референтна каматна стопа је основни инструмент монетарне политике Народне банке Србије. Ову каматну стопу Народна банка Србије примењује у спровођењу главних операција на отвореном тржишту (тренутно у спровођењу реверзних репо трансакција, односно репо трансакција продаје хартија од вредности, с роком доспећа трансакције од једне недеље). Остали инструменти монетарне политике Народне банке Србије имају помоћну улогу – доприносе несметаној трансмисији утицаја референтне каматне стопе на тржиште, као и развоју финансијских тржишта. Ти инструменти су:

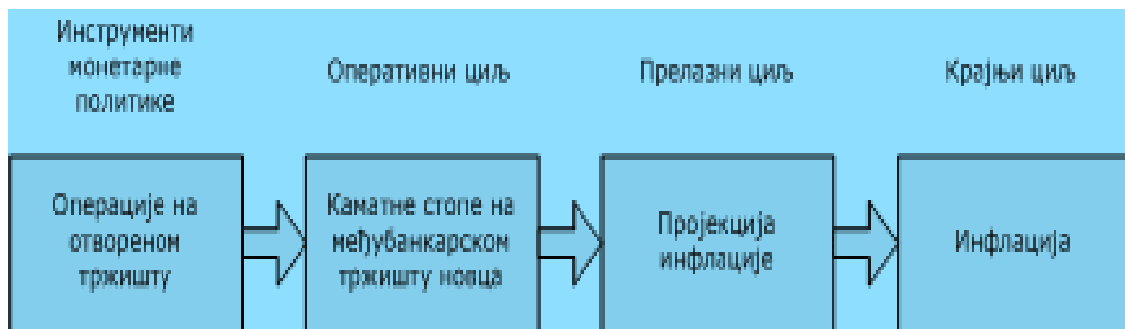
- ✚ операције на отвореном тржишту,
- ✚ обавезна резерва,
- ✚ кредитне и депозитне олакшице (сталне олакшице),и
- ✚ интервенције на девизном тржишту.

Инструменти монетарне политике не утичу директно на циљеве монетарне политике. Дешава се да прође и много месеци пре него што њихови ефекти постану видљиви. Народна банка Србије се стога усредсређује на остваривање оперативних и прелазних циљева. Оперативни циљ се лако контролише, али је удаљен од крајњег циља, док се прелазни циљ теже контролише, али је ближи крајњем циљу. Као и у случају развијенијих тржишних привреда, нарочито оних у режиму инфлаторног таргетирања, Народна банка Србије користи каматне стопе на међубанкарском тржишту новца као оперативни циљ, а као прелазни пројекцију инфлације.

Основни циљ Народне банке Србије јесте постизање и одржавање стабилности цена. Поред основног циља, Народна банка Србије има за циљ и очување финансијске стабилности. Не доводећи у питање остваривање свог основног циља, Народна банка Србије подржава економску политику Владе, која подстиче одрживи привредни раст.

Као и у случају развијенијих тржишних привреда, нарочито оних у режиму инфлаторног таргетирања, Народна банка Србије користи каматне стопе на међубанкарском тржишту новца као оперативни циљ, а као прелазни пројекцију инфлације.

Слика 4. Утицај инструмената монетарне политике на инфлацију

Народна банка Србије операције на отвореном тржишту спроводи с циљем регулисања ликвидности банкарског сектора, утицаја на кретање краткорочних каматних стопа и давања сигналног става о монетарној политици. Те операције се, у зависности од циљева, динамике и начина спровођења, разврставају на:

- ✚ главне операције,
- ✚ операције дужих рочности, и
- ✚ операције финог подешавања.

Народна банка Србије спроводи операције на отвореном тржишту обављањем трансакција репо или трајне куповине и продајом хартија од вредности. Обавезна резерва представља износ средстава који су банке у обавези да држе на рачунима код централне банке.

Износ обавезне резерве обрачунава се применом стопе обавезне резерве на основицу за њен обрачун. Основицу за обрачун обавезне резерве могу чинити укупни извори средстава (депозити, кредити и хартије од вредности) или пак део извора (нпр.

само депозити). Стопа обавезне резерве може бити јединствена или пак диференцирана према рочној и/или валутној структури извора средстава.

Променом стопе обавезне резерве утиче се на смањење или проширење кредитног потенцијала банака, као и на повлачење, односно креирање допунске ликвидности банака. У тржишним привредама, стопа обавезне резерве има већи значај као инструмент кредитног регулисања, а мањи као инструмент регулисања ликвидности банака. Народна банка Србије обавезну резерву користи као помоћни инструмент само када су исцрпени ефекти осталих тржишних мера монетарног регулисања. Одлуку о висини стопа, као и основици за обрачун обавезне резерве, доноси Извршни одбор Народне банке Србије.

Други значајан скуп посредних мера пружа кредитни механизам. Слично као код пропорционалног пореског система, чак општа монетарна политика, чија је сврха регулисање агрегатне тражње и релативних цена, не погађа све носиоце тражње. Какво ће бити дејство мањег напајања новцем на појединим тржиштима у време потискивања инфлационог кретања, то зависи од његовог степана конкурентности, од мање или веће еластичности тражње за њима, од природе њихових производа, од тога да ли спадају у инфериорна добра или не. Селективна кредитна политика не изазива промене на целом привредном фронту, него се своди на корекцију оних видова тражње код којих је интервенција потребна. Типичан пример пружају поједини потрошачки кредити наменског карактера, кредити за стамбени изградњу, итд., код којих се посебним мерама – висина каматне стопе, роковима отплате и величином евентуалног учешћа – постиже одговарајућа померања у производњи и потрошњи.

На страни производње посебну врсту сачињавају инвестициони кредити, чије се дејство испољава касније, да обезбеђењем нивоа и структуре понуде отклони будући недостатак производа и скок његове цене. Они се дају нарочито оним гранама, код којих су улагања велика и дугорочна, а које нису у стању саме да конкуришу на кредитном тржишту због сопствене мале акумулативности или неатрактивних услова пласмана капитала. Из предходног излагања може се констатовати само општа слика монетарних инструмената у области релативних цена.

4.3. Инфлација (општи ниво цена): узроци, последице, обуздавање

„Приповеда се да је Лењин изјавио да је извитоперење валуте најбољи начин да се разори капиталистичка привреда. Непрекидним процесом инфлације државе могу заплентити тајно и неопажено велики део богатства својих грађана“ .

(J. M. Кејнз)

Инфлација је појава која је стара колико и само друштво. Порекло води још од времена римског императора Диоклецијана, који је у четвртм веку нове ере наредио замрзавање цена. Била је присутна и у античком добу, као и у Византијском царству када је дошло до слабљења вредности новца. Током шеснаестог века, такође је бележен раст општег нивоа цена у Европи, као и током Наполеонових ратова за време револуције. Када говоримо о савременој инфлацији, мислимо на период после америчког рата од 1861. до 1865. године. Основни узрок инфлације у периоду пре Другог светског рата јесте штампање новца, како би се финансирали ратни походи. Такође, у периодима великих открића злата долазило је до пораста количине новца у оптицају, што је вршило притисак на раст општег нивоа цена. Те инфлације нису трајале дуго. Данас, у времену кризе, долази до раста цена. У ранијем периоду то није био случај. За време Велике светске економске кризе или Велике депресије (1929-1933), била је изражена дефлација, тј. пад општег нивоа цена. У савременим условима привређивања, услед деловања монополских тенденција на тржиштима, онемогућава се флексибилност цена наниже. После релативно стабилног периода, почев од Другог светског рата на надаље, инфлација је постала горући проблем многих економија. Притисци на раст цена су били јаки на територији Америке, где је инфлација расла геометријском прогресијом

Инфлација се различито дефинише. Најједноставнија дефиниција јесте да је она **општи раст цена, или раст општег нивоа цена;** поремећај у робно-новчаним односима када количина новца у оптицају високо прекорачује величину робних фондова, што доводи до пораста цена и пада вредности новца (смањење његове куповне снаге).

Исправна је констатација, да неки економски теоретичари (кејнзијанци) сматрају да не постоји неко јединствено теоријско објашњење, које би могло да задовољи све

случајеве појаве инфлације, већ да треба проучавати сваки случај посебно, пример таквих схватања је оно које је потекло од Paula Einzinga, који је још 1952. године разликовао следећих дванаест типова инфлације:

- ✚ новчану,
- ✚ кредитну,
- ✚ инфлацију куповне снаге,
- ✚ буџетску,
- ✚ инфлацију цена (као последицу опорезивања),
- ✚ инфлацију изазвану претераним инвестирањем,
- ✚ инфлацију изазвану падом производње,
- ✚ инфлацију изазвану различитим издацима социјалног старања,
- ✚ инфлацију изазвану девалвацијом,
- ✚ увезену,
- ✚ инфлацију изазвану нешташицом роба (лоша жетва, велики извоз, и сл.),
- ✚ инфлацију изазвану рестрикцијама у спољној трговини (смањење увоза и сл.).

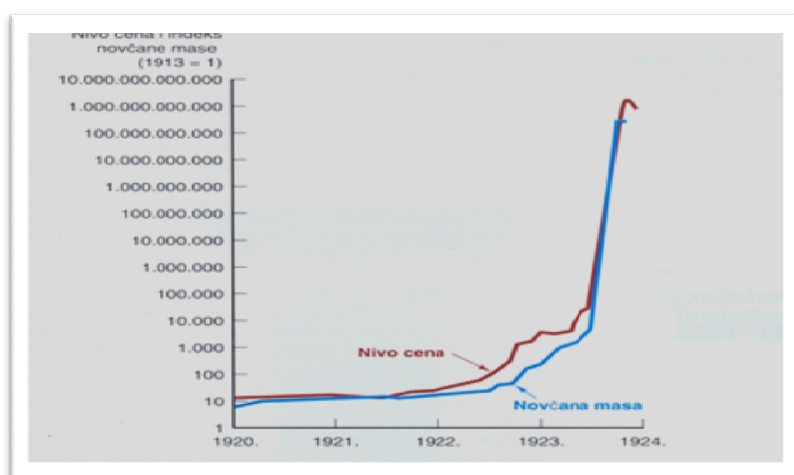
Јасно је да се код Einzinga, као и код низа других аутора, као критеријум разликовања различитих типова инфлације појављују њени узроци. С друге стране, макар колико да је Einzigova класификација узрока инфлације детаљна и блиска стварности, исправна је констатација да „мада је савремена контроверза о узроцима инфлације обухватила многобројне феномене, ипак се најзначајније концепције, које су, углавном једноузрочног типа, деле на две групе: инфлацију тражње и инфлацију трошкова.

Цене добара и услуга под утицајем различитих економских и некономских фактора временом се мењају навише или наниже. Све до половине прошлог века, наизменично су се смењивали периоди у којима су цене расле са периодима у којима је долазило до њиховог опадања. Инфлација је последица неравнотеже у привреди, а манифестује се растом цена и падом вредности новца. „Инфлација означава раст општег нивоа цена“ (Самуелсон). „Инфлација увек и свуда је монетарни феномен“ (М. Фридман). Фридман сматра да је узрок свих инфлаторних епизода заправо висока стопа раста

новчане масе: инфлација се може спречити једноставно смањивањем стопе раста новчане масе на ниже нивое. Међутим, шта је узрок инфлације?

Докази који иду у прилог Фридмановој изјави прилично су јасни. „Када год је стопа инфлације неке земље веома висока у дужем временском периоду, стопа раста новчане масе у тој земљи такође је веома висока“. То се јасно види из следећег графикана:

Графикон 6. Ниво цена и новчана маса у Немачкој од 1920-1924

Новчана маса и ниво цена током хиперинфлације у Немачкој (опширније видети: Фредериц С. Мискин, “Монетрана економија, банкарство и финансијска тржишта”, Дата статус, Београд, 2006., стр. 634)

Неопходност опоравка привреде Немачке 1921. године, после Првог светског рата, довела је до тога да трошкови немачке владе у великој мери премаше приходе. Трошкове је једино могла да финансира штампањем пара. Међутим, буџетско стање Немачке се још више погоршало 1923. године, јер су Французи извршили инвазију на Рур јер Немачка није могла да на време плати све ратне одштете које су се од ње захтевале. Немачка влада је почела још више да штампа новац и због такве експлозије новчане масе и ниво цена се драстично повећао, што је 1923. године, довело до стопе инфлације која је премашивала милион процената! Недавне инфлације нису биле тако озбиљне колико хиперинфлација у Немачкој. Током 1980 – их и 1990-их година, велики број земаља се озбиљно суочио с

њима, а високе стопе раста новчане масе такође се могу сматрати егзогеним догађајима. Тако, на пример, од свих латиноамеричких држава у периоду од 1980. до 1990. године, Аргентина, Бразил и Перу имали су највише стопе раста новчане масе, као и највише просечне стопе инфлације.

4.3.1. Хиперинфлација у Србији

Што се тиче наше земље, до краја 1959. године цене су биле одређиване административном регулативом. Оне се нису битније мењале. После тог периода започиње раст општег нивоа цена који се није смиривао све до краја хиперинфлације јануара 1994. године. Најпре је плански орган морао да подигне ниво цена због њиховог држања на нереално ниском нивоу. Затим је дошло до раста цена нафтних деривата на светском тржишту, што се одразило на општи ниво цена на нашем подручју. Економска политика није адекватно реаговала. Није подстицала програме за проналажење алтернативних извора енергије, тако да је и даље постојала висока увозна зависност енергената. Слично је било и са другим увозним сировинама чија је цена непрестано расла. Осамдесетих година је био изражен проблем ниске продуктивности рада, недовољног искоришћења капацитета и ниског нивоа производње.

Доношењем антиинфлационог програма 1982. године, инфлација је била готово преполовљена, али то само за тренутак, јер је већ у наредним годинама уследио неконтролисани раст цена. Инфлацију није могуће било обуздати. Учешће увоза у бруто домаћем производу било велико, тако да је економска политика морала спровести увозно-супститутивну стратегију. Због евентуалне кризе јавног дуга, увоз је требало смањивати. Због несмањивања дохотка субјеката, смањење увоза је имало супротан ефекат. Недостатак робе је проузроковао инфлацију услед смањења понуде. Инфлација је у 1985. години била близу 80%. Стварале су се вештачке несташнице робе (задржавање у складиштима), јер се очекивао даљи раст цена.

Први поремећаји су се јавили још 1989. године (услед платнобилансног дефицита). И поред предузетих мера рестриктивне монетарне политике, као и трговинске и капиталне либерализације, цене су наставиле да расту. При фиксном девизном курсу, дошло је до

пада реалног девизног курса и смањења конкурентности домаће привреде. У условима либерализације дошло је до огромног увоза јефтинијих производа из иностранства. Домаћа тражња за увозом бива све већа, и услед раста потрошње уследило је даље повећање цена. Домаћа производња је почела да опада. Исто се десило и са запосленошћу. Услед ограничености девизних резерви (девизне резерве нису непресушан извор за финансирање платнобилансне неравнотеже) постаје немогуће брањење фиксног девизног курса. Увођење фиксног девизног курса може зауставити инфлаторне притиске. Он је добар инструмент макроекономске стабилизације (номинално сидро) на кратак рок. Међутим, у дугом року услед инфлаторне осетљивости и тежње за сталним растом зарада, долази до проблема. Предуго задржавање апресиране националне валуте јесте један од главних узрочника појаве валутних криза.

Међутим, далеко веће размере је имала инфлација из 1992. године. Она је проузрокована следећим чињеницама. Пораст апсорпције (пре свега буџетске потрошње као компоненте агрегатне тражње) у односу на ниво бруто домаћег производа, условио је раст општег нивоа цена. Буџетски дефицит је био покриван из примарне емисије новца. Затим, биле су присутне шпекулативне активности појединих тадашњих банака. Формиране су залихе добара, како би се чекала повољна прилика за продају робе по вишим ценама. Са друге стране, сви су желели да се ослободе новца (робе чија се вредност смањује, тј. девалвира) купујући робу која је у оскудици на тржишту. Међу осталим чиниоцима хиперинфлације издвајамо економске санкције, грађански рат и политику ниских каматних стопа.

Откад је међународна заједница увела економске санкције, стопа инфлације у Србији износи бар 10% дневно. То значи да се годишња стопа мери квадрилионима – толико је висока да је постала бесмислена. „У Србији за 1 амерички долар добићете 10 милиона динара у београдском хотелу „Хајат“, 12 милиона код сумњивих дилера на Тргу Републике, а 17 милиона у банци којом управља београдско подземље“ (Вол Стрит Џорнал; 4. јули 1993. године). Почетком 1994. године, заустављена је хиперинфлација, а 1993. година, имала је стопу инфлације од 315 милиона на годишњем нивоу (килограм јабука је коштао крајем те године 8 милијарди динара, а највећа папирна новчаница у оптицају је била од 500 милијарди динара).

Инфлација се може мерити различитим индексима цена: индексом произвођачких цена, индексом потрошачких цена и дефлатором друштвеног производа. Примена различитих индекса цена, због различитости тих индекса (на пример, индекс произвођачких цена обухвата само неке производе, а индекс трошкова живота обухвата и неке услуге), имплицира одређене разлике у утврђивању стопе инфлације. Најчешће се стопа инфлације мери према индексу потрошачких цена, који обухвата фиксну корпу добара и услуга и укључује храну, одећу, становање, превоз и разоноду. Индекси произвођачких цена мере цене роба у различитим фазама производње, а деле се на индексе готових производа, полупроизвода и сировина. Такође, они обухватају и ниво цена у трговини на велико. Дефлатор се употребљава да би елиминисао утицај инфлације из друштвеног производа, а дефинише се као просечне промене цена свих добара која су укључена у друштвени производ.

$$\text{stopa inflacije} = \frac{\text{nivo cena u godini } t - \text{nivo cena u godini } (t-1)}{\text{nivo cena u godini } (t-1)} \times 100$$

У зависности од критеријума класификације, постоје више врста инфлације. Попут болести, инфлације имају различите врсте оштрина. Међутим, корисно их је поделити на три врсте: умерену инфлацију, галопирајућу инфлацију и хиперинфлацију.¹³

- ❖ Умерена инфлација. Цене које расту споро и које имају на годишњем нивоу једноцифрену стопу – могу се сврстати у умерену инфлацију. Цене су релативно стабилне и становништво има поверење у новац.
- ❖ Галопирајућа инфлација. То је двоцифрена или троцифрена инфлација у распону од 10 до 200 посто на годишњем нивоу. У привреди се, по овој стопи инфлације јављају веома озбиљни поремећаји.

¹³ Поред свих несумњивих резултата у модерацији привредних осцилација и обезбеђивању једног прилично континуелног, споријег или бржег привредног раста, идеални захтев економске политике, дат у виду крилатице „просперитет без инфлације“, није био постигнут. Капиталистичке земље примењивале су, према стању привреде, антидепресиону или антиинфлациону политику, али инфлациони притисак остао је присутан у послератном периоду и повремено изазивао озбиљне поремећаје.

- ❖ Хиперинфлација. Док се некако економије спасавају у условима галопирајуће инфлације, „треће се и смртно искушење одиграва кад напада карцином хиперинфлације“. Ништа добро није за економију када се стопе инфлације мере милионима процената на годишњем нивоу! Тако, на пример, особа која је имала почетком 1922. године, 300 милиона долара у немачким обвезницама за тај износ две године касније не би могла купити чак ни једну бомбону!

У условима галопирајуће инфлације, новац веома брзо губи своју вредност, па људи држе само минималну количину готовог новца потребног за дневне трансакције. Финансијска тржишта одумиру, капитал се сели у иностранство. Становништво купује некретнине и никада не даје новац на зајам уз ниске номиналне камате. Ипак, економија може преживети уз галопирајућу инфлацију.

У условима хиперинфлације људи желе да се што пре отарасе готовог новца, јер он из дана у дан рапидно губи своју вредност. Долази до поремећаја у релативним односима цена, нарочито код оних производа и услуга које производи држава, или чије цене контролише. Цене више не одражавају стварне трошкове у производњи роба и услуга, што значи да не шаљу више правилне сигнале учесницима на тржишту. На социјалном нивоу, хиперинфлација води раслојавању друштва, јер врши прераспodelу богатства, јер дужници постају фаворизовани, а повериоци западају у веома тежак положај.

4.3.2. Извори инфлације

Инерцијска инфлација. Доказано је да не постоји само један извор инфлације. Као и болест, инфлација се појављује услед многобројних узрока. Неке инфлације потичу из тражње, неке из понуде. Међутим, кључна је чињеница када једном крене унутрашњи замах инфлације, онда је тешко да је зауставимо. У савременим тржишним економијама, инфлација је изразито инерцијска. Другим речима, она се креће истом стопом све док привредни догађаји то не промене. На једном месту, Самуелсон ју је овако описао: „Инерцијску инфлацију можемо успоредити с лењим старим псом. Док се пас не „шокира“ ударцем ноге или задиркивањем мачке, он ће остати тамо где јесте. Једном кад је узнемирен, пас може ловити мачку. Но потом може коначно лећи на неко место и тамо

остати до следећег шока“. Ако је више година стопа инфлације, на пример, 3% на годишњем нивоу, онда монетарни и фискални планови државе претпостављају да ће она остати на том нивоу. Становништво такође очекује да ће она бити на том нивоу и та стопа инфлације од 3% уграђена је онда у институције економије. За овај се појам некада употребљава израз „тржишна“, „уграђена“ или „очекивана“ стопа инфлације. Према томе, стопа инфлације која се очекује и уграђује у уговоре и неформалне споразуме – инерцијска је стопа инфлације. Радници који се погађају око уговора о надницама ће инсистирати да им се дају веће новчане наднице да би спречили последице које би предвиђени (очекивани) општи пораст цена имао по њихове наднице. Произвођачи ће, с друге стране, пристати на ове захтеве уколико буду очекивали да цене производа расту и тиме покрију додатне трошкове надница.

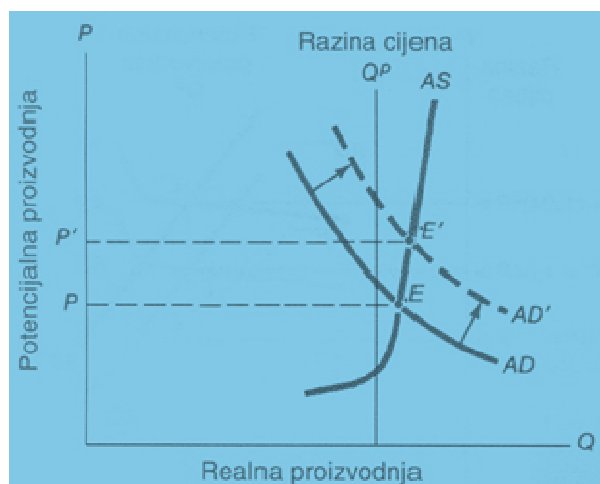
Историја је показала да инерцијска стопа инфлације не може дуго потрајати. Чести шокови због промена у агрегатној тражњи, скоковите и оштре промене у ценама нафте, слабе жетве, кретање девизног курса, промене продуктивности и многобројни други економски утицаји и догађаји мењају инфлацију испод или изнад њене инерцијске стопе. Главне су врсте шокова: шокови тражње и шокови трошкова.

Инфлација тражње. Као што смо већ истакли један од великих шокова који може да промени стопу инфлације јесте промена агрегатне тражње. Промену агрегатне тражње могу изазвати промене у инвестицијама, промене у потрошњи државе или промене у нето извозу. Такође смо видели раније како централна банка може утицати на економски живот. Но, без обзира на поменуте разлоге, инфлација тражње се увек јавља кад агрегатна тражња расте брже од потенцијалног капацитета привреде, повлачећи напред напред како би се на тај начин изједначила агрегатна понуда са агрегатном тражњом. У таквим условима, незапосленост се смањује, тражња за радном снагом расте, зараде радника расту и инфлаторни процеси се убрзавају. Квантитативна теорија новца која основни узрок инфлације у економији приписује великој количини новца у оптицају који премаша обим друштвене производње – примарна је детерминанта инфлације. Редослед ствари иде овим редом: понуда новца повећава агрегатну тражњу – она повећава општи ниво цена. Овде је смер узрока веома јасан. Према томе, када је централна немачка банка од 1922. до 1923. године, штампала милијарде и милијарде папирних марака и када су оне ушле на тржиште – није било нимало чудно да је општи ниво цена тада у Немачкој порастао милијарду пута,

чинећи да новац постане безвредан папир. Слична сцена се појавила и поновила 1990. године, када је руска влада финансирала свој буџетски дефицит штампањем огромних количина рубаља. Резултат је био индекс инфлације на месечном нивоу у просеку 25% или 1.355% на годишњем нивоу.

На следећем графикону приказујемо процес инфлације тражње помоћу агрегатне понуде и агрегатне тражње. Полазећи од почетне равнотеже у тачки **E**, претпоставићемо да се појави експанзија која криву тражње **AS** гура према горе и удесно. Сада се равнотежа привреде премешта из тачке **E** у тачку **E'**. На том нивоу тражње, цене су скчиле са **P** на **P'**. Догодила се инфлација тражње. Самуелсон дефинише инфлацију тражње када „сувише издатака купује премало роба“.

Графикон 7. Висина цена, потенцијална и реална производња

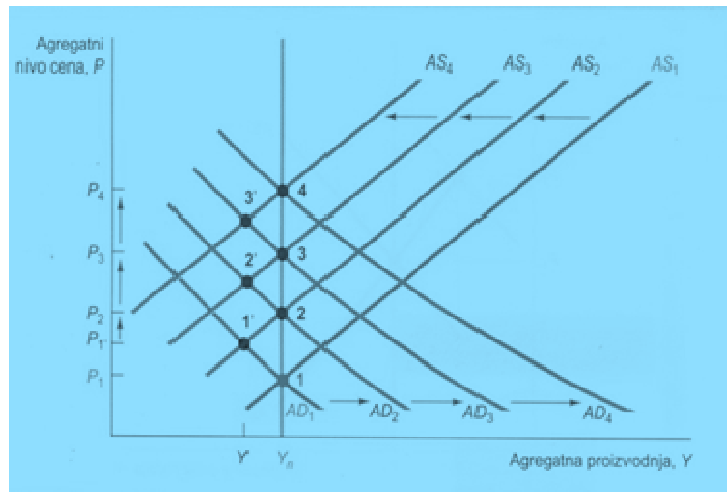

Извор: Paul Samuelson & W. Nordhaus < Nordhaus ; „Економија“, 15. издање, Мате, Загреб, 1992., стр. 585

Инфлација трошкова. Савремене економије показују да у периодима рецесије цене брзо расту, али да у периодима економског полета још брже расту. То вреди за све тржишне економије у свету. Оно што разликује савремену од инфлације тражње јесте да цене и зараде почињу да расту пре него што се постигне пуна запосленост. Цене расту и онда када је 30% фабричких капацитета неискоришћено и када је незапосленост 10% радне снаге. Ова појава је позната као инфлација трошкова или инфлација понуде. Дакле,

инфлација која произилази из растућих трошкова у периоду високе незапослености и непотпуног искоришћења капацитета је инфлација трошкова.

Графикон 8. Агрегатна производња и општи ниво цена

(извор: др Д. Здравковић & др Веселин Орландић; „Тржиште и цене“, Поспам, Бар, 2010.)

У инфлацији трошкова, померања криве агрегатне понуде налево са AS_1 на AS_2 , па на AS_3 , итд., доводе до тога да влада којој је циљ висока стопа запослености континуирано помера криву агрегатне тражње надесно не би ли стопу незапослености и производње одржала на нивоима природне стопе. Због тога долази до континуираног раста цена са P_1 на P_2 , па на P_3 , итд.

Која је улога монетарне политике у условима инфлације трошкова? Инфлација трошкова се може десити само ако се крива агрегатне тражње континуирано помера надесно. У кејнзијанској анализи до првог померања агрегатне криве тражње може доћи услед једнократног повећања јавне потрошње или услед једнократног смањења пореза. Међутим, на дуги рок ово се не може спроводити (постоје границе повећања јавне потрошње, као и границе смањења пореза). Крива агрегатне тражње се може померати надесно ако се континуирано повећава количина новчане масе, тј. повећањем стопе раста новчане масе. Према томе, инфлација трошкова је монетарни феномен јер се она не може десити ако монетарне власти не примењују адаптивну политику више стопе раста новчане

масе. Често се инфлација трошкова (cost push) назива у економској литератури и теорија вантржишних снага или егзогених чинилаца, а инфлација тражње (demand pull) теоријом тржишних снага. Класификација је настала због тога што се међу ценама производних чинилаца улога узрочника инфлације скоро искључиво приписује порасту зарада и општем притиску синдиката на послодавце, дакле, једној институцији политичко-класне природе.

Структурна инфлација. Према теорији структурне инфлације, недовољна секторска усклађеност понуде и тражње представља основни узрок инфлације. Наиме, заостајање читавих грана за потребама привреде повећава цене њихових производа и услуга, чак иако у привреди не постоји вишак агрегатне тражње. Уколико се ради о важним привредним секторима као што су грађевинарство и пољопривреда, повећање цена у овим секторима, преноси се на све гране и узрокује инфлацију. Уколико постоји вишак агрегатне тражње, структурна инфлација може да постане изузетно снажна. Процес започиње тако што се инфлаторни импулс који настаје у сектору где се јавио вишак тражње, преноси и на остале секторе. Вишак тражње утиче на раст производње сектора, што изазива раст тражње за сировинама и радном снагом. Цене сировина и материјала расту, а то утиче на општи раст цена финалних производа. У сектору с вишком тражње, повећавају се номиналне зараде, што онда следе и остали сектори, па раст номиналних зарада у целокупној привреди делује на раст цена финалних производа.

Будући да је иницијални узрок структурне инфлације недовољна секторска усклађеност понуде и тражње, рестриктивна монетарна и фискална политика не могу отклонити ову врсту инфлације, већ је то могуће селективном рестриктивном политиком, односно селективном контролом кредитирања и селективним опорезивањем.

4.3.3.Последице инфлације

О последицама инфлације постоје различита мишљења, почев од оних који сматрају да инфлација убрзава економски развој, да ангажује факторе производње, другим речима, да има благотворно дејство на привреду, па све до оних схватања који сматрају да је она разорна за сваку економију са мноштвом негативних последица. Ми смо већ раније истакли, да је у многим земљама прихваћена теза да блага инфлација, тј. контролисана

инфлација има одређено позитивно дејство на токове репродукције, јер помаже решавању одређених крупних економских проблема, посебно на привредни развој. Инфлација се не сматра озбиљним проблемом уколико раст општег нивоа цена не утиче на релативне цене, међутим, инфлација може довести до деформација у структури релативних цена и тиме да пошаље неправилне информације економским актерима. Инфлација утиче на производњу што има последицу на погрешну алокацију производних чинилаца. Цене више не одражавају трошкове и тражњу, повећава се неизвесност о будућем понашању економских учесника, повећавају се трошкови прикупљања информација (цене више не обављају информативну функцију), смањује се мотивација за рад и штедњу, што све утиче на смањење производње. Осим тога, кретање и мењање цена спутава предзеће да направи рационални калкулус и планирање, јер уноси несигурност, никада се не зна каква ће бити цена појединих фактора производње... То може довести до промена у структури производње, до све веће оријентације на ону производњу која даје највеће профите без великих улагања у радну снагу, а све захваљујући деформисаној ситуацији на тржишту. То је разлог што све чешће долази до инвестирања у погрешне капацитете.

Инфлација смањује мотивацију за рад и штедњу, куповна моћ становништва се смањује из дана у дан, оно повећава своју потрошњу и смањује штедњу. Потрошачи постају склони да троше унапред свој будући доходак, тако што своју потрошњу финансирају задуживањем, чиме додатно подстичу инфлацију.

Инфлација утиче и на инвестициону тражњу, будући да је у условима високих стопа инфлације реална каматна стопа (разлика између номиналне каматне стопе и стопе инфлације) често негативна, повећава се инвестициона тражња. Другим речима, новац мења обележје, материјализује се у друге облике имовине или активе. У време високе инфлације нарочито су погођени радници са фиксним примањима и пензионери који нису у могућности да повећају своја примања у складу са повећаним трошковима живота. Негативно дејство постоји и према штедишама, новац који су уложили враћа им се са мањом куповном снагом, камата није довољна да компензира штетно дејство инфлације.

Повећање трансферних прихода угрожених категорија становништва, повећање трошкова у јавним службама доприноси расту јавних расхода, који уколико нису у складу са јавним приходима, доприносе расту буџетског дефицита, што додатно подстиче

инфлациону спиралу. Повећање потрошње (личне, опште и инвестиционе) утиче на интензивирање процеса инфлације, односно у привреди расту очекивања да ће се процес инфлације наставити и касније.

Стање биланса плаћања земље у инфлацији је, по правилу, негативно, због бржег раста цена у земљи него у иностранству, услед велике тражње за робом, извозницима постаје рентабилније да своју робу продају на домаћем тржишту по вишим ценама, а увозницима се више исплати да купују у иностранству и продају у земљи. На тај начин се стимулише увоз, постоји велико интересовање за увоз робе (чинилаца производње и робе широке потрошње). У оваквим ситуацијама држава је приморана да даје високе премије и друге погодности произвођачима, како би их заинтересовала за извоз на страна тржишта.

Инфлација утиче и на прераспodelу богатства, они слојеви друштва који успешно антиципирају инфлацију могу остварити велике зараде, остали који не схватају разорне последице инфлационог удара, и који не могу да јој се одупру, постају велики губитници. Долази до великог раслојавања друштва и тензија међу социјалним категоријама.

Висока стопа инфлације има за последицу губљење поверења у националну валуту, новац постепено губи своје функције, најпре као средства очувања вредности, а после тога и саме мере вредности. У хиперинфлацији може доћи и до потпуног истискивања домаће валуте из оптицаја. Инфлација може довести до „бекства“ капитала. Страни капитал није мотивисан да улаже у земљу која има високе стопе инфлације. Домаћа штедња се сели у иностранство.

Имајући у виду да инфлација смањује вредност реалног дуга, како главнице, тако и камате, дужници су у повлашћеном положају, па на тај начин инфлација стимулише становништво да се задужује (случај 70-их година прошлог века у САД, када је дошло до многих банкростава услед немогућности враћања дугова; садашња хипотекарна криза, итд.).

Користи од инфлације може имати и држава која се задужује и дуг враћа у националној валути (најчешће с фиксном каматном стопом), будући да инфлација смањује реалну вредност јавног дуга. Осим тога, инфлација одговара држави још из једног разлога; штампањем новца она може финансирати куповину добара и услуга, давати

субвенције или вршити отплату јавног дуга. Овакво финансирање државних трошкова може се третирати као порез с обзиром на то да се врши на терет становништва (тзв. инфлациони порез), на тај начин се смањује количина добара која се може купити за исту количину новца. У земљама са високом инфлацијом овај приход може бити од изузетног значаја.

Земље које се суочавају са високом стопом инфлације исту покушавају да сузбију применом одговарајућих мера, међутим, стопу инфлације није лако оборити, а да се не изазове рецесија и пораст незапослености. Због тога се носиоци економске политике налазе пред дилемом избора одговарајућег циља, обично остварење једног циља погоршава стање у другом итд.

Савремене економије осећају све негативне последице инфлације, због чега настоје да их елиминишу или бар ублаже. У том смислу предузимају низ административних мера које се састоје у контроли цена и надница, прописивању детаљних услова увоза и извоза, строгих мера девизног режима, административној дистрибуцији роба и сировина, и сл.

4.3.4. Антиинфлациона економска политика

Антиинфлациона економска политика предмет је многобројних како научних истраживања тако и тзв. антиинфлационих програма у великом броју земаља, мање-више свима онима којима је инфлација значајан економски, политички и социјални проблем. Инфлација се не може отклонити док се утврде и отклоне њени узроци. С друге стране, за инфлацију се, понекад, каже да је „синтетички показатељ“ стања неке економије, што је у основи тачно али што, такође, значи да се у великом броју случајева инфлација може елиминисати само спровођењем комплетних привредних реформи а не било каквим парцијалним мерама текуће економске политике. У том смислу су смањивање (отклањање) инфлације, с једне, и спровођење привредних реформи, с друге стране, често комплементарне економске политике, два паралелна процеса који су међусобно повезани. Инфлације често показују слабости привредних система и вођених економских политика.

Данас, у основи имамо два савремена концепта антиинфлационе економске политике:

- ✚ градуалистичку стратегију,
- ✚ „шок терапију“.

Код градуалистичке стратегије разним мерама, усмерених, на пример, на тзв. оживљавање производње, јачање конкуренције, либерализацију економских токова и сл., очекује се да те мере временом делују антиинфлационо.

„Шок терапије“ се, пак, углавном свде на замрзавање цена и плата, па се онда постепено предузимају дугорочне мере (одмрзавање плата и цена) антиинфлационог карактера. Сматра се да шок терапије нису дугорочно успешне ако нису праћене мерама дугорочнијег стабиловања тржишних и других економских токова.

У најзначајније мере антиинфлационе економске политике спадају следеће:

- ✚ контрола цена, посредна и непосредна, бар оних роба које имају највећи утицај на општи ниво цена;
- ✚ тзв. рестриктивна монетарно-кредитна економска политика или монетарно таргетирање (ове мере полазе од квантитативне теорије новца, тј. да количина новца утиче на општи ниво цена) односно одређивање тзв. номиналног сидра новчане масе;
- ✚ одређивање других номиналних сидара (колико могу да расту зараде, колико да девалвира национална валута, итд.);
- ✚ појачана контрола монетарних токова од стране централних банака или других монетарних институција;
- ✚ смањивање буџетских расхода државе;
- ✚ стабилизација девизног курса;
- ✚ антимонополске мере и законодавство (чим постоје монополи постоје и настојања да се цене одређују монополски, на вишем нивоу од оних цена које се формирају у условима конкуренције);
- ✚ мере које стимулишу раст производње (понуде) али не и раст тражње, јер пораст понуде у односу на постојећу тражњу делује антиинфлационо;
- ✚ уздржавање од „спасавања“ привредно неефикасних производних и других економских јединица, посебно у јавном сектору (банкротства предузећа су у

развијеним тржишним привредама, посебно у оним са ниском стопом инфлације, редовна привредна појава).

У економској теорији, иначе, постоје изражена неслагања по питању ефикасности антиинфлационих економских политика. Најзначајније концепције потекле су из школа економске мисли као што су: кејнзијанизам (и неокејнзијанизам), монетаризам (и неомонетаризам), економика понуде (неолиберализам), RАTEX (школа рационалних очекивања) и друге.

Има економиста који сматрају да је обарање високе инфлације или хиперинфлације и успостављање стабилности најтежи део посла. Међутим, далеко тежи део посла је покретање привреде из стабилности ка одрживом расту. То проистиче из чињенице да влада може помоћи у координацији дезинфлационих процеса и прилагођавати своју фискалну и монетарну оштрину, али она не може продуковати раст.

Суштина овог проблема је у томе што оштрина мера владе погодује обнављању финансијске кредибилности али не обезбеђује пословну изгледност.

Овај феномен је познат као „криза стабилизације“ при којој оштра монетарна и фискална политика обуздавају агрегатну тражњу, хладе је и спутавају. Подстицаји у улагања су мали, а високе реалне каматне стопе фаворизују одлагање инвестиција.

4.4. Утицај инфлационих кретања на макроекономску стабилност

Несумњиво је да је инфлација у Србији резултанта дејства вишеструких фактора. У периоду од 2001. до 2012. године бележи се стални годишњи раст општег нивоа цена. Србија се суочава са релативно високим стопама инфлације у односу на друге земље. Очигледан је проблем њеног обуздавања. Погоршање ове макроекономске перформансе доводи до макроекономске нестабилности у виду пада ценовне конкурентности, пораста девизног курса и дефицита платног биланса. Заједно са Босном и Херцеговином и Албанијом, Србија има најлошије вредности скоро свих макроекономских варијабли (укључујући и стопу инфлације). У земљама евро зоне, стопа инфлације је стабилна и ретко прелази 2,5%. Из године у годину бележимо највише стопе инфлације у Европи.

Висока јавна потрошња (а самим тим и лична потрошња) негативно делује на унапређење конкурентности привреде. Искуство показује да повећано задуживање не

може бити одрживо на дуги рок. То ће условити проблеме дефицита платног биланса (увећање ставке расходи од дохотка у платном билансу по основу камата, дивиденди итд.), док ће проблеми редовног финансирања јавног дуга створити проблем стагфлације, који обухвата заједничко деловање инфлације, стагнације у производњи и незапослености.

Србија је данас оптерећена бројним проблемима: притисак на раст девизног курса, велики буџетски дефицит и јавни дуг, дефицит платног биланса. Реч је о варијаблама које су или резултат инфлације или њен узрочник. Већ смо констатовали да се инфлација и девизни курс налазе у директној и узајамној зависности. Огромни буџетски дефицити се покривају већим порезима, што преко пораста трошкова производње узрокује појаву инфлације. Пораст пореза има дестимулативан ефекат на привреднике. Раст општег нивоа цена јесте кључна детерминанта дефицита платног биланса.

Сем обезбеђивања стабилности цена на дуги рок, битно је да се куповином, а нарочито продајом девиза спрече осцилације девизног курса. Померање девизног курса у било ком смеру, може да услови макроекономску нестабилност. За одбрану девизног курса имамо довољну количину девизних резерви, које су и више од оптималних. Најбољи ниво девизних резерви је онај који покрива тромесечни увоз и не прелази ниво којим се обезбеђује покривање шестомесечног увоза. Значајни ниво девизних резерви није добар, јер кроз повећање понуде новца доводи до раста општег нивоа цена. Са друге стране, оне нису непресушан извор за финансирање платнобилансне неравнотеже. Смањење испод претходно дефинисаног оптималног нивоа утиче на смањење кредитног рејтинга земље, онемогућава задуживање на међународном тржишту капитала и такође може да створи инфлацију. Мањак резерви подстиче инфлацију јер због одлива краткорочног капитала тј. мањка понуде девиза долази до депресијације националне валуте, а у складу са трансмисионим механизмом деловања девизног курса води ка инфлацији и дестабилизовању унутрашње равнотеже.

Са порастом инфлације, извозне индустрије губе ценовну конкурентност. Тада је пад стопе привредног раста неминовност. До смањења раста нивоа агрегатног аутпута долази и због смањења штедње. У условима инфлације, реалне каматне стопе падају, па се не исплати штедња, поготово у националној валути. Штедња је основни извор привредног

развоја, тако да су последице на вредност бруто домаћег производа сасвим јасне и очигледне.

4.4.1. Конкурентност привреде у условима инфлације

Користан инструмент за сагледавање конкурентности домаћих производа на иностраном тржишту јесте реални девизни курс. Реални девизни курс полази од номиналног девизног курса који је „очишћен“ од утицаја инфлације (односа светских и домаћих цена). Може се изразити помоћу следеће формуле:

$$e = \frac{E * P^*}{P}$$

где је:

e – реални девизни курс,

E – номинални девизни курс,

P – општи ниво цена у земљи и

P^* – општи ниво цена у иностранству.

Као индикатор општег нивоа цена у земљи најчешће се користи индекс потрошачких цена.

Реални девизни курс је показатељ (ценовне) конкурентности домаћих производа на страном тржишту. Непосредно из самог обрасца долазимо до закључка да пораст инфлације у домаћој економији или прецизније речено, бржи раст домаћих од иностраних цена (уз претпоставку константности номиналног девизног курса) доводи до смањења реалног девизног курса тј. ап्रेसијације реалног девизног курса. У таквим условима долази до смањења конкурентности домаћих производа који се извозе. То условљава пад извозних прихода, смањење девизног прилива (понуде девиза), тако да номинални девизни курс почиње да расте. На тај начин је приказано индиректно деловање пораста цена на раст девизног курса путем посредничке варијабле (реалног девизног курса). Опет закључујемо да постоји директна корелација између инфлације и депресијације националне валуте.

На реални девизни курс утичу многобројни фактори. Један од њих је и промена вредности агрегатног аутпута тј. бруто домаћег производа земље. Када постоји тенденција смањења агрегатне понуде робе на тржишту, то може имплицирати раст цена. У таквој ситуацији, на основу обрасца за израчунавање реалног девизног курса, долази до пада, тј. до апресијације реалног курса и смањења конкурентности домаће привреде. То условљава смањење извозних прихода и могућност погоршања стања у платном билансу. Иначе, прилив девиза по основу извоза роба и услуга је тзв. „здрав“ прилив и основна детерминанта прилагођавања платног биланса. Следећи фактор је раст инфлације, као и инфлационих очекивања. Као што смо већ закључили, раст цена доводи до смањења реалног девизног курса, и последично, опадања конкурентности привреде. Међутим, знатна инфлациона очекивања могу да кроз раст номиналних каматних стопа утицати на пад номиналног девизног курса, што ће са своје стране појачати ефекат апресијације реалног девизног курса. Услед перманентног деловања инфлације, на иностраном тржишту не можемо бити ценовно конкурентни (без улажења у могућност осталих неценовних аспеката конкуренције). Веома је битно истаћи да је у садашњим условима глобалне економске и финансијске кризе цена доминантан фактор конкурентности.

Конкурентност показује степен успешности националне економије на светском тржишту. Њена суштина састоји се у познавању основних аспеката конкуренције. На ниском степену развоја друштва, доминантна је ценовна конкуренција. Путем ниских цена одређених производа земља се може такмичити на међународном тржишту. Природни ресурси и нижа цена радне снаге омогућавају конкуренцију ниским ценама. Већ у следећој фази развоја мора доћи до повећања ефикасности производње и квалитета производа. Циљ је да се постигне што већа ефикасност трошења фактора производње. Али, имајући у виду карактеристике савремених тржишта, све више се заговарају неценовни аспекти конкуренције као што су: квалитет, дизајн, паковање, амбалажа, канали дистрибуције и сл. Развој је заснован на иновацијама, а кључну улогу играју образована радна снага и увођење и примена нових технологија. Одрживи раст извоза данас се може остваривати само путем стварања претходно наведених услова. Да би се повећала конкурентност на националном нивоу, потребно је створити стабилно правно окружење, значајно инвестирати у образовање и примењивати Закон о конкуренцији. Носиоци економске политике могу интервенисати путем политике девизног курса и субвенција.

Што се тиче конкурентности наших производа, можемо рећи да се одређени производи високо котирају на светском тржишту управо захваљујући ниским ценама. Реч је о вину, у чијој производњи Србија има најнижу цену у односу на највеће светске извознике, док је квалитет изнад просечног нивоа. У неким случајевима, цена није значајан фактор који може одредити иностране увознике за наше производе. Као пример наводимо пиво. Ту поседујемо високу ценовну конкурентност, али се поставља питање квалитета. Данас, постоје светске робне марке које имају високу позицију на светском тржишту, тако да им је тешко парирати политиком ниских цена. На тржишту шећера је присутна висока цена сировина. То се директно одражава на цену финалног производа, што може редуковати извоз овог производа у будућем периоду.

4.4.2. Последице пораста општег нивоа цена на девизни курс и платни биланс

Једна од основних детерминанти за одређивање нивоа девизног курса јесте ниво цена. Уколико пођемо од закона једне цене и теорије паритета куповних снага, можемо закључити да је раст општег нивоа цена узрок депресијације националне валуте (раста девизног курса) и погоршања стања у платном билансу. На овај начин се доказује да и раст инфлације повратно утиче на девизни курс. Теорија паритета куповних снага се може изразити у облику апсолутне и релативне теорије. Апсолутна теорија паритета куповних снага полази од тога да је девизни курс однос између општег нивоа цена у земљи и у иностранству. То се приказује следећом формулом:

$$E = \frac{\sum_{i=0}^n \alpha_i P_i}{\sum_{i=0}^n \alpha_i P_i^*}$$

при чему је:

E – ниво девизног курса,

P – општи ниво цена у земљи,

P^* - општи ниво цена у иностранству,

α - пондери, тј. учешћа појединачних цена производа у општем нивоу цена.

При претпоставци да су пондери исти међу земљама, закључујемо да пораст општег нивоа цена у земљи, при осталим непромењеним варијаблама, доводи до раста девизног курса. То се математички види на основу формуле, али до истог става можемо доћи и економским начином размишљања. Пораст домаћих цена дестимулише произвођаче да извозе. Они могу по вишим ценама да остварују више приходе продајом производа на домаћем тржишту. Са становишта увоза, увозници неће куповати сировине и готове производе у земљи, јер их по нижим ценама могу обезбедити из иностранства. Све то доводи до раста тражње за страном валутом (девизама), пада понуде девиза (услед мањег извоза) и последично, до депресијације националне валуте. За разлику од апсолутне, релативна теорија каже да ће до раста девизног курса доћи само уколико је раст цена домаћих производа већи од раста цена иностраних производа.

Разликовање кратког и дугог рока је и овде битно приликом сагледавања ефеката инфлације на девизни курс. У кратком року можемо допустити могућност да раст општег нивоа цена доведе до пада девизног курса. Наиме, пораст инфлације повећава номиналне каматне стопе (које се састоје из реалне каматне стопе и стопе инфлације). То условљава прилив капитала, тако да услед повећане понуде девиза имамо пад девизног курса. Реч је о тзв. теорији непокривеног паритета каматних стопа, где доминантну улогу има кретање капитала (Миљковић, 2008). На дуги рок депресијација националне валуте у случају пораста цена је неминовна. Наиме, раст инфлације тј. пораст цена роба и услуга ће према теорији паритета куповних снага условљавати стални раст девизног курса. У земљама које су високо увозно зависне и са високим инфлационим тенденцијама и очекивањима, раст девизног курса ће даље условљавати раст цена и тако ће се створити зачарани круг из кога најчешће нема излаза уколико се не употребе адекватне мере монетарне и девизне политике.

Последице инфлације на платни биланс изводимо из основних импликација кретања девизног курса. Пораст инфлације утиче на пад реалног девизног курса, губитак конкурентности и на тај начин, смањење извозних прихода. Са друге стране, увозни производи постају јефтинији, тако да се са повећањем увоза погоршава стање у платном билансу. До пораста увоза долази и због чињенице да се у условима раста општег нивоа цена бежи од националне валуте која девалвира (губи вредност), док се новац пребацује и мења за робне фондове. Део добара се набавља у домаћој земљи, а остатак из иностранства (увоз добара). Управо вишак агрегатне тражње у земљи доводи до тражње за увозом (иностраним производима). Са становишта извоза, пораст цена на домаћем тржишту смањује заинтересованост домаћих произвођача за извоз. Дакле, инфлаторна неравнотежа платног биланса је последица инфлаторних тенденција на домаћем тржишту

Имајући у виду да је у нашој земљи инфлација хроничног карактера, из тога изводимо закључак да постоји перманентни дефицит платног биланса. Платни биланс је скуп свих економских трансакција које резиденти једне земље закључе са резидентима других земаља у одређеном временском периоду (најчешће годину дана), без обзира да ли су те трансакције доспеле или не. Састоји се из текућег и капиталног биланса. Текући биланс обухвата увоз и извоз роба и услуга, приходе и расходе од дохотка (камате, дивиденде, профити, ренте), текуће трансфере (стипендије, пензије, дознаке, поклоне).

Капитални део биланса обухвата прилив и одлив дугорочног и краткорочног капитала, као и промену нивоа девизних резерви. Неравнотежа платног биланса се најчешће утврђује када се он пресече испод ставке дугорочног кретања капитала. Дакле, већи увоз од извоза означава само дефицит спољнотрговинске размене са иностранством и не мора а priori да значи мањак у укупном билансу.

Дефицит платног биланса се покрива на различите начине. Уколико је тај дефицит мали, финансира се из девизних резерви или краткорочним задуживањем у иностранству. Уколико је пак, он значајан и дугорочан, тада се примењују рестриктивне и редистрибутивне мере (прилагођавање платног биланса). Циљ рестриктивних мера јесте смањење апсорпције, тј. агрегатне тражње путем вођења рестриктивне фискалне и монетарне политике. Рестриктивна фискална политика подразумева смањење јавне потрошње и (или) повећање пореза. Смањење количине новца у оптицају и повећање

каматних стопа јесу основне мере рестриктивне монетарне политике. Редистрибутивне мере обухватају девалвацију националне валуте и девизна ограничења. Циљ је да се преусмери домаћа тражња са увозних на домаће производе. Као решење за инфлаторну неравнотежу јавља се и повећање производње (брuto домаћег производа). Међутим, то није оствариво на кратак рок. Зато се као решење предвиђа смањење потрошње („стежање каиша“), како би се елиминисао вишак новчане масе над реалном производњом.

4.4.3. Понашање привредних субјеката у условима инфлације

Повећање агрегатне тражње може стимулисати привредну активност. Повећање новчане масе често благотворно делује на стављање у рад неискоришћених капацитета, што доводи до раста запослености и производње. Међутим, савремена пракса показује да пораст инфлације предузећа неће искористити за повећање запослености, већ за остваривање већих профита услед виших цена. Услед дејства новчане илузије, када привредници резонују повећање релативних цена (однос цена добара) а не апсолутних цена, они ће само у кратком року да промене производњу. У дугом року, производњу и запосленост враћају на претходном нивоу. Пораст потрошње је у условима инфлације сасвим логичан. Људи се желе ослободити било које робе чија вредност опада (девалвира). Тако и у случају новца као специфичне робе. Пошто се не исплати штедети (јер је стопа инфлације најчешће већа од номиналне каматне стопе), становници усмеравају свој новац у другу алтернативу – потрошњу. То је добро за привредне субјекте јер тако могу остваривати веће номиналне приходе и профите.

У периоду инфлације долази до повећања количине новца у оптицају. Раст понуде новца доводи до смањење његове цене, тј. каматне стопе. Тада се стварају могућности за реализацију многих инвестиционих пројеката путем позајмљивања туђих средстава. Пад каматне стопе смањује трошкове задуживања, тако да се често одлучују предузетници да отпочну бизнис. Ово и из разлога што дужници у условима инфлације враћају реално мање новца, услед пада његове куповне моћи.

До сада је било речи о позитивним последицама инфлације на предузећа. Постоје и неке негативне импликације. Са порастом инфлације, расте девизни курс, као и цена увоза

у домаћој валути. До повећања трошкова производње долази и услед раста цена домаћих сировина које се користе у производњи. Предузећа често тада могу анулирати раст цена улазних инпута, путем повећања цена финалних производа. Стални раст цена онемогућава израду калкулација, долази до деградирања функције планирања и несигурности пословања. Извоз производа се смањује из једноставног разлога што вишу цену предузећа могу остваривати на домаћем тржишту.

4.5. Филипсова крива: илузија или закономерност

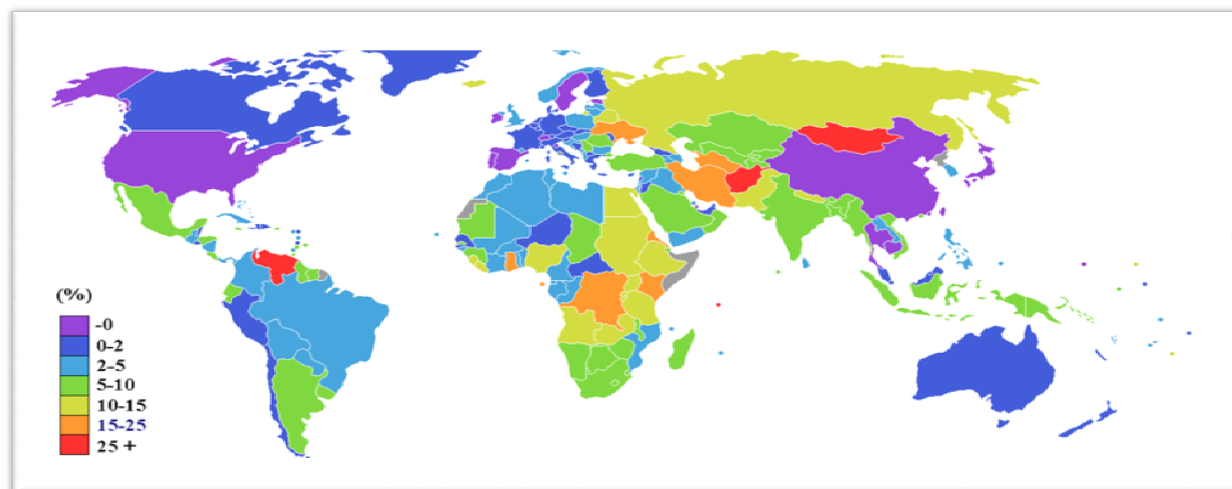
У досадашњој анализи претпостављали смо да ниво цена у једној привреди је константан. Међутим, цене се свакодневно мењају. Шоља чаја у Лондону 1965. године коштала је 5 пенија, а 2001. године једну фунту и 10 пенија. Векна хлеба је у Паризу 1965. године коштала 40 сантима, да би 35 година касније била изнад 4 франка. Међутим, код инфлације се и не ради о промени цене чаја у Британији или цене хлеба у Француској, већ се ради о промени општег нивоа цена; инфлацијом су обухваћене све цене у једној привреди. А и зараде су се мењале; бруто сатница у једној просечној британској фабрици 1965. године износила је 0,48 фунти, а 1999. године више од 14 фунти; француски је радник у истом периоду зарађивао 8,64 франка на сат, односно, 1999. године, нешто више од 158 франка на сат.

Део раста зарада одражава раст продуктивности, али већи део раста је последица инфлације, тј. смањења куповне моћи самог новца. У предходним деловима рада смо установили да инфлација на дуги рок зависи од брзине раста новчане масе у односу на раст аутпута.

Када покушавамо да пратимо феномен инфлације морамо се вратити на страну понуде. Такође, раније смо понуду третирали као потенцијални аутпут. У овом делу рада ћемо експлицитно анализирати шта изазива инфлацију и испитаћемо њену постојаност.

Последњих година инфлација је значајно редукована и стабилизовала се на 2-4%, у Великој Британији, Еврозони и САД. У Јапану су цене стабилне или чак и падају. Па ипак, у Турској, многим латиноамеричким државама и земљама у транзицији, инфлација је још висока, а стопе су неуједначене.

Слика 5. Стопе инфлације у свету

Извор: Wikipedia

Инфлација остаје главна макроекономска тема управо због тога што може да код већине економских писаца изазове велике расправе које најчешће, као и код осталих макроекономских тема, могу да доведу до погрешних решења у концепту стабилизације цена. Два основна економска агрегата који су веома успешни показатељи привредне активности су инфлација и незапосленост. Поједини економисти сабирају индексе инфлације и незапослености да би добили тзв. индекс беде. Он показује стање једне економије. Поставља се питање: каква је корелација ових индекса? Из ранијег излагања смо запазили да природна стопа незапослености зависи од различитих својстава тржишта рада (закон о минималној заради, тржишна моћ синдиката, улога ефикасних зарада и успешност тражења посла, итд.). Насупрот томе, стопа инфлације првенствено зависи од раста понуде новца, коју контролише централна банка земље. У дугом року, дакле, инфлација и незапосленост представљају проблеме који су слабо повезани. Међутим у кратком року важи управо супротно. Један од десет принципа економије јесте да друштво на кратак рок мора да бира између инфлације и незапослености (касније ћемо то видети на графикону). Према томе, ако креатори монетарне и фискалне политике повећавају агрегатну тражњу и помере економију навише дуж краткорочне криве агрегатне понуде, у стању су да за извесно време смање незапосленост, али само по цену високе инфлације. Ова веза између инфлације и незапослености заокупља пажњу неких од најзначајнијих

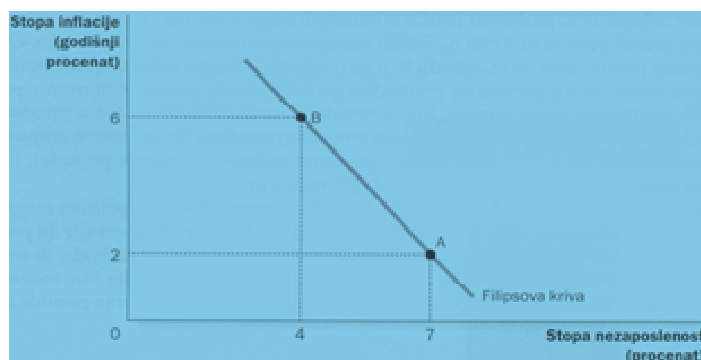
економских писаца последњих педесет година. Филипсова крива представља вероватно најзначајнији макроекономски однос.

4.5.1. Филипсово откриће

Године 1958., економиста Филипс у једном објављеном чланку под називом „Веза између незапослености и стопе промена новчаних надница у Уједињеном Краљевству, од 1861. до 1957. године“, приказао је негативну корелацију између стопе незапослености и инфлације. Другим речима, он је направио графикон раста номиналних зарада (дакле, доходне инфлације) у односу на стопу незапослености где је пронашао снажну корелацију, која је касније потврђена у многим земљама². Филипс је доказао да се у годинама у којима је присутна ниска незапосленост обично јавља висока инфлација, а у годинама високе незапослености обично се јавља ниска инфлација. Према Филипсу, ове две макроекономске величине: незапосленост и инфлација су повезане на начин на који раније економисти нису обраћали пажњу и придавали велики значај – боље рећи нису их уочавали. Ово истраживање се убрзо проширили и на друге земље. Само две године након напред наведеног чланка у коме је Филипс изнео своје основне тезе, Самуелсон и Солоу објавили су један заједнички рад на тему „Аналитика антиинфлационе политике“ у којем су показали сличну негативну корелацију између инфлације и незапослености на подацима за САД. Они су пошли од става да ова корелација настаје јер је ниска незапосленост везана за високу агрегатну тражњу, која заузврат, врши притисак на раст зарада и цена у целој економији. Следећи графикон приказује Филипсову криву:¹⁴

¹⁴ Испоставило се, касније, да Филипс није био први економски писац који је открио ову корелацију: амерички економиста Ирвин Фишер је 1926. године објавио чланак у „International Labor Review“ у коме је установио да слична правилност важи за привреду САД.

Графикон 9. Стопа инфлације и стопа незапослености

Извор: др д. Здравковић; Макроекономија, Бар, стр. 298

Као што видимо, Филипсова крива показује негативну везу између стопе инфлације и стопе незапослености. У тачки А, инфлација је ниска, а незапосленост висока. У тачки В, инфлација је висока, а незапосленост ниска. Ово је имало велике импликације на креаторе економске политике. У раном развоју макроекономије Филипсова крива је имала централно место и политичари су је свакодневно користили. Економисти су тиме били прилично фрустрирани, јер овде у основи недостаје једно темељније објашњење везе између аутпута и инфлације, јер, претпоставка о фиксним ценама, помоћу које су изведене криве IS и LM, свакако да није буквално тачна. IS-LM модел објашњава флукуације аутпута за задате цене; Окунов закон објашњава како незапосленост варира са променом аутпута. Све што је било потребно да се макроекономска теорија заокружи, било је управо да се објасни како цене реагују на незапосленост. Попуњавајући ову празнину (геп), Филипсова крива је пружила основу за криву агрегатне понуде. Другим речима, када аутпут брже расте од тренда, незапосленост опада (Кунов закон) а инфлација расте (Филипсова крива). Дакле, крива агрегатне понуде даје одговор на раније постављено питање: под којим ће условима једна привреда бити вољна да креира аутпут који одговара тражњи домаћинстава и предузећима? Одговор је био: инфлација мора да порасте, јер расту зараде и профити. Филипсова крива, дакле, нуди креаторима монетарне и фискалне политике које имају утицај на агрегатну тражњу, да бирају било коју тачку на кривој

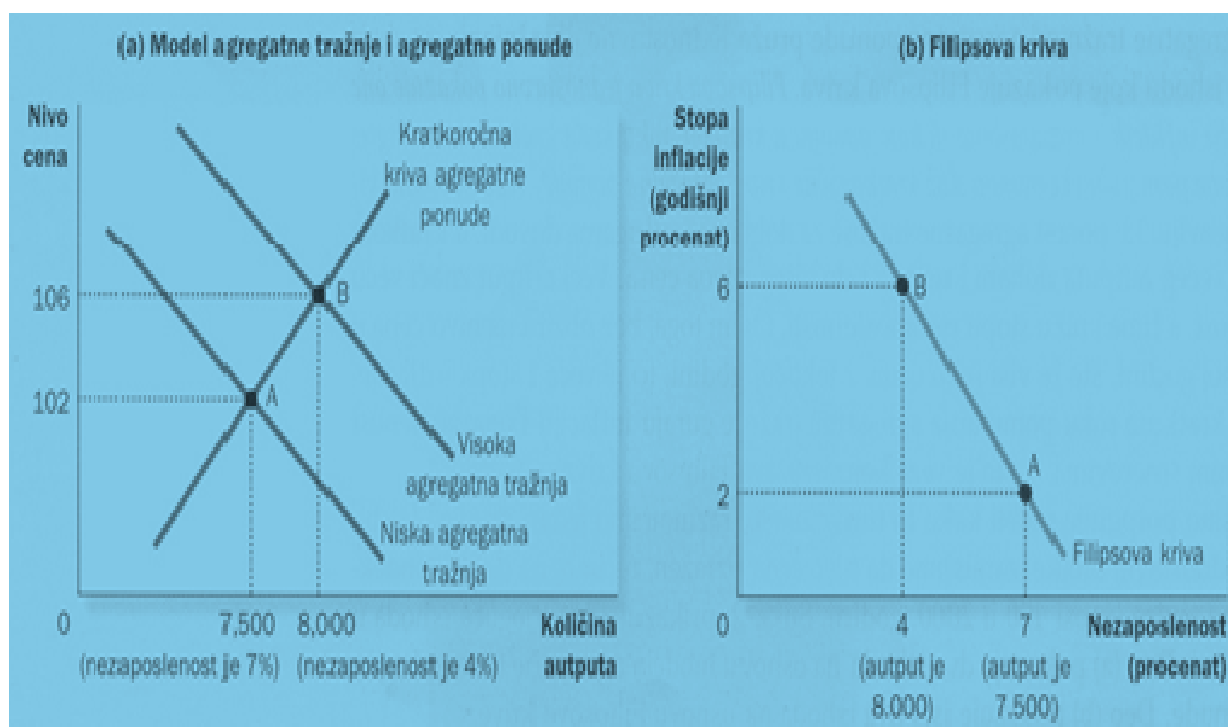
између А и В (претходни графикон). Крајности нису добре, тј. тачка А, а ни тачка В. Они морају да се одреде на нешто између њих.

4.5.2. Агрегатна тражња, агрегатна понуда и Филипсова крива

Филипсова крива једноставно показује оне комбинације инфлације и незапослености које настају у кратком року када кретање криве агрегатне тражње померају економију дуж краткорочне криве агрегатне понуде. Као што је познато, у кратком року, пораст агрегатне тражње за робама и услугама доводи до општег пораста цена. Већи аутпут води до веће запослености, а тиме и до ниже стопе незапослености. Осим тога, без обзира на општи ниво цена у предходној години, што је виши ниво цена у текућој години, то је и већа инфлација. Према томе, у кратком року померања агрегатне тражње гурају инфлацију и незапосленост у супротним смеровима – а ту везу изражава Филипсова крива.

На графикону (а) имамо модел агрегатне тражње и агрегатне понуде. Ако је агрегатна тражња ниска, економија се налази у тачки А, а аутпут је низак (7.500) и ниво цена је низак (102). Ако је агрегатна тражња висока, економија се налази у тачки В, аутпут је висок (8000), и ниво цена је висок (106). Графикон (b) приказује импликације по Филипсову криву. Тачка А, која се добија када је агрегатна тражња ниска, одређује високу незапосленост (7 посто), а ниску инфлацију (2 посто). Тачка В, која се добија када је агрегатна тражња висока, одређује ниску незапосленост (4 посто), а високу инфлацију (6 посто).

Графикон 9. Однос агрегатне тражње, понуде и Филипсова крива

Извор; др Душан Здравковић; „Макроекономија“, Бар, 2011., стр. 289

4.5.3. Дугорочна Филипсова крива

Милтон Фридман је 1968. године, објавио чланак у којем је експлицитно истакао да монетарна политика сигурно ништа не може да уради, сем у кратком року, а то је да изабере комбинацију инфлације и незапослености на Филипсовој кривој. Некако у исто време, један други економски писац, Едмунд Фелпс, објавио је чланак у којем пориче постојање дугорочне везе између инфлације и незапослености. Ови изнети ставови имаће важне импликације по Филипсову криву.¹⁵

¹⁵ Недуго после открића Филипсове криве, оцењено је да сама њена интерпретација – да раст цена води расту аутпута – нема неко чврсто теоријско покриће. Крајем 60-тих година Милтон Фридман, који је 1976., постао нобеловац и Едмунд Фелпс, са Универзитета Колумбија независно су „напали“ идеју Филипсове криве. Њихово питање је гласило: „Каква је то дугорочна веза између стопе раста неке номиналне варијабле (као што су номиналне зараде и цене) и промене реалних варијабли као што су запосленост, незапосленост и аутпут? Ако важи теорија монетарне неутралности, онда

Графикон 10. Инфлација, природна стопа незапослености

Извор: др Д. Здравковић, цит. дело; стр. 290

Да бисмо разумели Фридманову и Фелпсову критику, потребно је присетити се дугорочног понашања аутпута и тржишта рада. Принцип монетарне неутралности указује на то да на дуги рок влада дихотомија: реални и номинални сектор више један на другом не утичу. Креатори монетарне политике суочавају се са Филипсовом кривом која је вертикална.

Ако ФЕД споро повећава понуду новца, стопа инфлације је ниска, а економија се налази у тачки А. Супротно, ако ФЕД брзо повећава понуду новца, стопа инфлације је висока, а економија се налази у тачки В. У оба случаја, стопа незапослености тежи ка свом уобичајеном нивоу, који се зове **природна стопа незапослености**.

Мада је у великој мери била занемарена крајем 60-тих година, већ се наредне деценије показало да је Фридманова и Фелпсова критика потпуно погодила мету. Убрзо је

промене раста цена и других номиналних варијабли не би требало да имају везе са реалном економијом. Посебно, симултани раст цена и зарада требало би да води томе да релативне цене – реалне каматне стопе, реални девизни курс и реалне зараде – остану исте. Аутпут би порастао једино у случају да радници фирме подлегну тзв. илузији новца.

Филипсова крива исчезла из анализа инфлације и незапослености. Попут самог открића, тако је и нестанак Филипсове криве имао снажан утицај на политичаре.

Да бисмо одгонетнули мистерију Филипсове криве морамо наћи неке важне „трагове“. Мистерију можемо везати за два нафтна шока, када су се цене нафте учетворостручиле (1973-74), а затим поново удвостручиле (1979-80). Друго, између нафтних шокова, као и после другог нафтног шока, могуће је регистровати да се Филипсова крива поново јавља. Треће, свака наредна крива лежи десно у односу на предходну. Ова последња чињеница сугерише да је равнотежна стопа незапослености, око које актуелне стопе флукутирају, временом порасла.

4.5.4. Мере за сузбијање инфлације: борба око зидања цена и рехабилитација Филипсове криве

Ако су цене на кратки рок ригидне, а на дуги рок савршено флексибилне, онда се кључ за схватање нестанка Филипсове криве пружити њихово понашање на средњи рок. Да би смо анализирали средњи рок, морамо издвојити најзначајније компоненте инфлације. Пођимо од тога да предузећа сама утврђују своје продајне цене. Она то чине имајући у виду тржиште с једне и трошкове производње, с друге стране. Анализирајући само производне трошкове, фокус стављамо на номиналне зараде, продуктивност рада и циклично кретање на тржишту рада. Само усклађивање процеса дефинисања зарада не само да показује зашто Филипсова крива постоји, већ и под којим условима она престаје да постоји.

Када на тржишту влада слободна конкуренција (перфектна, савршена) предузећа не могу да утичу на своје продајне цене. Дobar пример је произвођач јабука који продаје свој производ на градској пијаци. Будући да има много произвођача, тешко је замислити да ће фармер продати своје јабуке по цени која ће се знатно разликовати од просечне цене за јабуке те врсте: ако за неколико центи подигне цену, изгубиће све купце; ако за неколико центи спусти цену, продаће све али ће изгубити профит. Закључујемо да произвођачи стандардних производа као што су млеко или бакар немају никакву, или пак имају сасвим малу тржишну моћ. Упркос томе, већина предузећа утврђује сопствене продајне цене. Да

би то могле да чине, предузећа морају да имају извесну тржишну моћ. То се дешава стога што је конкуренција између предузећа мала – или стога што предузећа чине нешто да освоје тржишну моћ. Предузећа просто изгарају у диференцирању својих производа, не би ли их учинили да се разликују од производа својих конкурената (кроз дизајн, рекламу, и сл.). Ако се освоји нека монополска моћ, предузећа могу да подигну цене а да при томе не изгубе све купце, јер тржишна моћ обезбеђује веће профите. Разлика између формирања цена у савршеној конкуренцији и монополу веома је позната у економској теорији и пракси. Када предузећа сама утврђују цене, резултат се добија као зидање цена: предузеће које има тржишну моћ утврђује цену (P) свога производа тако што свој номинални маргинални трошак (MC), увећа за 10% или рецимо 30%.¹⁶

Сада се морамо поново вратити на Филипсову криву. Емпиријски је утврђено да високе стопе инфлације негативно утичу на привредни раст у средњем и дугом року. Ни једна земља не може да одржи стабилност и нормално функционисање са високим стопама инфлације. Све до средине 70-тих година било је врло мало емпиријских доказа у вези инфлације и привредног раста, а у контексту привредног развоја било је и сумњи око тога у ком смеру иде узрочност. Тек су 70-те и 80-те донеле случајеве високих инфлација и хиперинфлација, праћених смањењем стопа раста. Негативна дугорочна узрочност произилази из дисторзивних ефеката високе инфлације и резултирајућих промена релативних цена. Нижи раст може бити резултат због смањења укупне продуктивности, негативног утицаја неизвесности на инвестиције или због смањења ефикасности алокације кредита. Поменути дисторзивни ефекти доминирају при високим стопама инфлације, које се задржавају у довољно дугом временском периоду. Међутим, при нижим стопама инфлације, веза између инфлације и привредног раста није тако јасна. Удари на страни понуде, позитивни и негативни, могу истовремено утицати на раст инфлације у супротним смеровима. Економисти се, углавном, слажу да земља улази у кризу високе инфлације када годишња стопа инфлације пређе границу од 40%. Овај ниво инфлације представља преломну тачку на којој расте ризик даљег убрзања инфлације и губитка макроекономске контроле. Тако, на пример, М. Бруно и Естерли су са узорка који је обухватио 127 земаља, у периоду од 1961. – 1992. године, израчунали вероватноћу

¹⁶ Микроекономски принцип је да, у савршеној конкуренцији предузећа морају да послују по ценама које су једнаке маргиналним трошковима; профит је тада једнак нули..

достизања нивоа инфлације од 100% у наредној години за сваки дати ниво инфлације у текућој години. Резултати су показали знатан пораст вероватноће након границе од 40% годишње инфлације. Према тој рачуници, уколико земља у току петогодишњег периода бележи стопу инфлације од преко 40%, ризик да инфлација постане троцифрена износи 50%. Ови резултати подржавају за кључак Дорнбуша и Фишера да је инфлација изнад нивоа од 15% - 30% нестабилна. Повећани ризик губитка контроле над инфлацијом може бити последица тога што се након преломне тачке прелази, експлицитно или имплицитно, на индексацију номиналних величина. Искуства многих земаља показују да је раст био најбржи онда када су цене биле стабилне или благо растуће. Свако убрзање инфлације поставља пред економску политику посебне задатке. Међутим, стопу инфлације није лако оборити а да се при том не изазове рецесија и велика незапосленост, тако да се носиоци макроекономске политике налазе пред дилемом избора одговарајућег циља, јер обично, како је то већ раније истакнуто, остварење једног циља погоршава реализацију неког другог, такође, жељеног циља. То се најбоље може видети на следећој табели: (подаци за САД од 1979 до 1993. год.)

Табела 2. Однос инфлације и незапослености

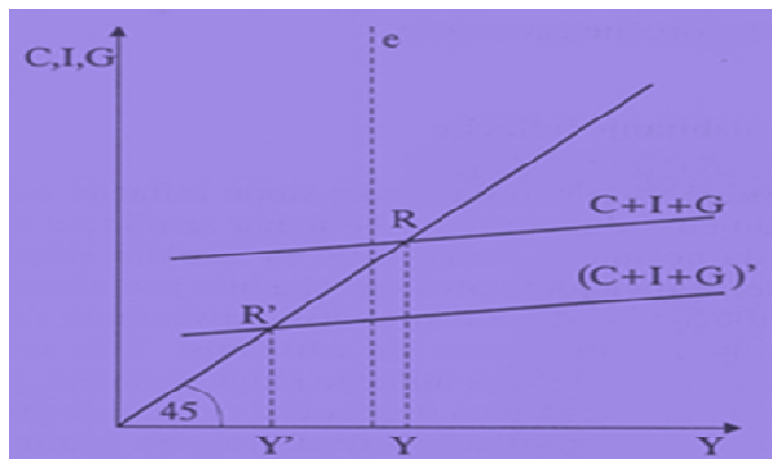
Година	Стопа незапослености (%)	Стопа инфлације CPI (% годишње)
1979.	5,8	11,3
1980.	7,1	13,5
1981.	7,6	10,3
1982.	9,7	6,3
1983.	9,6	3,2
1984.	7,5	4,3
1985.	7,2	3,6
1986.	7,0	1,9
1987.	6,2	3,6
1988.	5,5	4,1
1989.	5,3	4,8
1990.	5,5	5,4
1991.	6,4	4,3
1992.	7,2	3,2
1993.	6,6	2,6

Извор: Economic Report of the President, 1994.

Запажамо да је економија започела са скоро природном стопом незапослености у 1979. години и завршила са скоро природном стопом незапослености у 1990. години. Које ће се мере применити за сузбијање инфлације зависи од примарног узрока инфлације. Инфлација у свакој привреди има своје специфичности које захтевају да се у зависности од конкретних услова донесе адекватан антиинфлациони програм.

Када је у питању инфлација тражње, која настаје на нивоу пуне запослености, примењене мере морају да обезбеде елиминисање вишка тражње над понудом. То се може постићи мерама монетарне или фискалне политике. Монетарно-кредитном политиком делује се преко смањивања новчане масе и кредита, што изазива раст каматне стопе. Поскупљење кредита утиче на спуштање криве $(C+I+G)$ на положај $(C+I+G)'$ формирајући нову равнотежу у тачки R^* .

Графикон 11. Инвестиције, потрошња, штедња

Извор: Др Душан Здравковић; цит. дело; стр. 292

Пад инвестиција има мултипликаторски ефекат на пад дохотка и потрошње, што резултира смањивањем инфлационог јаза (погледај графикон изнад). У оквиру фискалне политике, може да се делује преко пореза и јавних расхода. Повећањем пореза или увођењем нових пореза утиче се на смањење личне потрошње (C), а смањењем јавних расхода долази се до смањења буџетске потрошње (G).

Оригинална Филипсова крива подразумевала је да инфлација зависи само од нивоа незапослености. Међутим, привредни циклуси такође имају великог утицаја, али то исто важи и за базичну инфлацију, равнотежну стопу незапослености, као и за повремене шокове понуде.

Да би Филипсова крива имала препознатљив облик, ови накнадно уведени параметри морају бити стабилни. Тако, на пример, када су шокови понуде једнаки нули и када је стварна и равнотежна стопа незапослености једнака, онда је и стварна стопа инфлације једнака базичној.

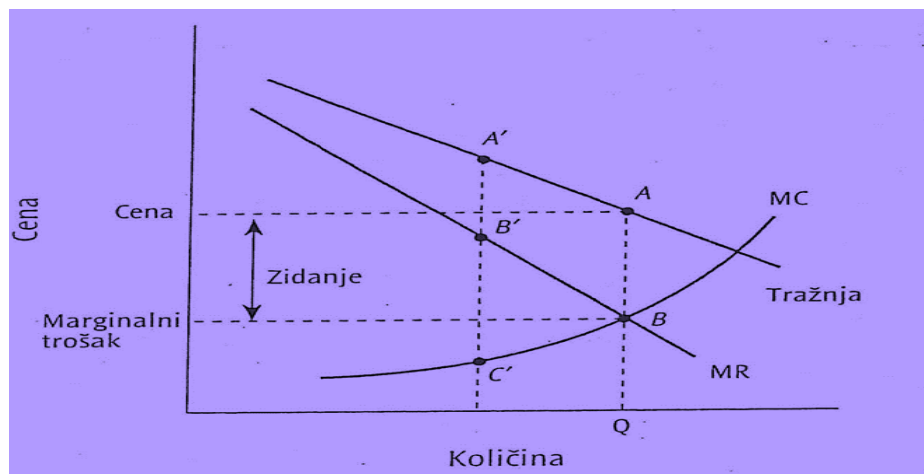
Међутим, током 70-тих година, главни проблем привредне нестабилности чиниле су цене и шокови понуде. Како је инфлација расла, тако је расла и базична инфлација, као и њен варијабилитет, одражавајући фазу променљивих очекивања. Нестанак Филипсове криве последица је базичне инфлације и шокова понуде, тј. друге две детерминанте инфлације. Због тога је модерна Филипсова крива нужно морала да се прошири, тако да укључи и предходне две детерминанте.

Поставља се питање: чиме треба захвалити поновно интересовање за Филипсову криву? Прво, нафтних шокова и других драматичних шокова из 70-тих и 80-тих година више нема. После ирачке инвазије на Кувајт из 1990; цене нафте су порасле за скоро 30%, што се поновило у периоду 1999-2000, али њихов укупан ефекат није био довољно јак, било због слабијег интензитета или барем стога што су ови поремећаји краће трајали. Друго, ниске забележене стопе инфлације из 90-тих несумњиво су стабилизовале инфлациона очекивања, што је био разлог за ниску вредност базичне инфлације. Треће, нешто суптилније објашњење је да се савремена монетарна политика руководи скупом правила са примарним циљем одржања ниске стопе инфлације, а да се кредибилитет овакве политике потврђује како на робном, тако и на финансијском и на тржишту рада. Закључак се овде намеће да ће Филипсова крива постојати све док монетарне власти, у циљу неутрализације привредних циклуса, не посегну за неоправданом експанзијом.

4.5.5. Геометрија зидања цена

На следећем графикону приказујемо позицију типичног предузећа које поседује тржишну моћ. Као што се види, крива тражње нагнута је надолу; у условима савршене конкуренције, крива тражње била би хоризонтална и предузеће би се суочило са ценама, по принципу „узми или остави“. Исто тако, линија тражње представља просечан приход, тј. цену једног продатог производа. Супротно томе, маргинални приход од продаје додајне јединице производа представља продајну цену умањену за губитак због смањена цене свим другим потрошачима. Из тог разлога линија маргиналног приноса (MR) лежи испод криве тражње. Такође, на графикону је приказана и крива маргиналног трошка (MC): она показује трошкове додајне јединице производа, при осталим непромењеним околностима. Као што се јасно види, крива маргиналних трошкова је растућа: будући да је ток продуктивног капитала фиксан на кратки рок, маргинална продуктивност осталих фактора производње опада са растом производње. Формално, микроекономски принцип гласи да предузеће максимизује свој профит када се маргинални трошкови изједначе са маргиналним приносом, тј. у тачки B где се две линије секу. Тачка B одговара нивоу производње Q.

Графикон 12. Геометрија зидања цена

Извор: др Д. Здравковић; „Економија“, Поспам, Бар, 2013.

Да би предузеће продало количину производње Q , она мора да изабере тачку A на линији тражње, тако што ће формирати цену на нивоу P . Да бисмо видели зашто је таква солуција најбоља, узмимо, на пример, тачку A' , предузеће одмерава трошкове и користи од повећања продаје за јединицу. Профит предузећа се повећава јер маргинални принос (тачка B') премашује маргинални трошак (тачка C'). Предузеће ће повећавати производњу све док се маргинални принос не изједначи са маргиналним трошковима, тј. све до тачке A . Иста логика се може применити на било коју тачку десно од тачке A на линији тражње: профити расту зато што се мање продаје и мање производи.

За наше потребе кључни резултат је да ће се продајна цена изједначити са маргиналним трошковима – који одговарају растојању BQ – увећаним за профит – који одговара растојању AB . Профит ће зависити од осетљивости тржишта на ромене цена, што се мери ценовном еластичношћу тражње. Када је тражња веома еластична – те је крива тражње положена – профит је мали и предузеће има малу тржишну моћ; чак и мали раст цена би драматично редуковао тражњу. То би био случај савршене конкуренције. Обратно, у случају да тражња не буде толико еластична, предузеће ће бити мотивисано да искористи слабу осетљивост тржишта на раст цена, те да у цену угради већи профит. И коначно, ако је еластичност константна – што је разумна претпоставка – профит ће такође бити константан.

4.5.6. Микроекономска политика за ефикасност

Ако рашчланимо микроекономску политику – видећемо да се она састоји од мера за:

- ✚ за осигурање постојања и операција тржишта, када су она способна произвести жељени оптимум;
- ✚ исправљање многих неефикасности садашњих операција на тржишту које показује микроекономске теорија;
- ✚ осигурање праведне расподеле богатства особама и домаћинствима и гаранције понуде мериторних добара.

Политике усмерене на осигурање постојања тржишта и операција на њему – представља минималну државу; или оно што заговорници тржишта предлажу су минималне функције које влада треба да предузима. Потреба интервенције владе је често извор нерспоразума између економиста, не толико ради порицања постојања тржишних мањкавости колико ради могућности да влада такође недовољно интервенише, из различитих разлога.

Корективне политике користе се у компензирању постојања екстерналија и јавних добара (чак и на савршеном хипотекарном тржишту), а исто тако и за разликовање садашњих тржишта од идеалног модела савршене конкуренције.

Питање расподеле дохотка може се појавити независно или у односу на остале проблеме економске политике чије решавање захтева коришћење инструмената који имају дистрибуцијске ефекте. Посебан случај овога је када влада изабере своје критеријуме за алокацију терета пореза у којем зависи зависна коначна расподела дохотка. У свим случајевима који су споменути, идентификација критеријума који одређују како ће се расписати порези на различите појединце тако да се осигура праведна расподела и ефикасна алокација ресурса укључује анализу оптималног опорезивања. Оптималан порез је, у ствари, онај који максимизира друштвено благостање према појмовима једнакости и ефикасности.

У глави II смо истакли да аналитички модел обично садржи варијабле које у моделу одлучивања служе као циљеви а друге служе као инструменти. Инструменталне варијабле су се често користиле у аналитичким моделима у представљању понашања једног агента, владе, а при томе се претпоставља суштина функционисања економије. Свакако да се то може урадити у оквиру инструментарија макроекономске и микроекономске политике. Међутим, модел микроекономске политике на који се у овом делу позивамо, који претпоставља тржишну равнотежу, често није тако обликован да одражава акције владе па, често, мора бити прилагођен увођењем додатних варијабли (на пример, у погледу субвенција и пореза) или чак нових односа који у почетку нису били предвиђени. У неким случајевима референтни модел, мада припада неокласичној традицији, део је врсте парцијалне равнотеже.

4.6. Контрола цена и политике прерасподеле

Контрола цена је други облик регулације (у пракси је позната као „директна контрола цена“). Она укључује постављање максималних или минималних цена, у зависности од циља који се жели постићи. Ако је, на пример, циљ гарантовати неки доходак произвођачу добара или услуга, влада ће ставити минималну цену.¹⁷ У сврху антимонопола постављају се максималне цене продаје.¹⁸ Директна контрола цена је инструмент за повећање алокативне ефикасности. Она се може обавити на више начина. Главне методе су следеће:

- постављање максималне границе профита;
- фиксирање стопе профита (приноса) на инвестирани капитал;
- постављање максималне цене.

Прва метода укључује постављање максималног процента профита изнад јединичних трошкова. То ће обуздати цене, због тога и искоришћавање тржишне моћи. Будући да регулаторне власти не контролишу јединичне трошкове, онда не контролишу ни цене. Уз дати капитал и трошкове, фиксирањем границе стопе приноса капитала може се одредити јединично максимална цена и на тај начин осигурати алокативна ефикасност. Међутим, регулисана предузећа биће мотивисана да изаберу оне методе производње које су интензивне капиталом пре од оних метода које осигуравају ефикасност производње као начина на који повећавају укупни профит.

Дати трошкови, ценовни плафон укључују одређену границу профита. С тим техникама, регулатор има намеру навести предузеће да тежи алокативној ефикасности (будући да је максимална цена фиксирана) и статичној и динамичкој унутрашњој ефикасности (будући да је уз дате цене, предузеће мотивисано да смањи трошкове).

Као директна мера контроле цена, регулисање цена је веома пробитачно. Оно је нарочито пробитачно у кратком периоду у изненадним ситуацијама ако је административни апарат довољно ефикасан да правилно осигура његову примену. У

¹⁷ Контрола цена се често користи у пољопривреди. Заједничка политика пољопривреде у ЕУ је да гарантује минималне цене које би помогле пољопривредним домаћинствима у остварењу дохотка.

¹⁸ Одређивањем максималне цене може служити у макроекономске сврхе, као што је, на пример, стабилност цена.

дањем периоду, његова ефикасност највише зависи о решавању бројних проблема информације.

Вишеструкост канала кроз које је могуће утицати на на расподелу дохотка и чињенице да су циљеви прерасподеле често прикривени, захтева од владе да идентификује што јасније могуће последице расподеле која је резултат из било које мере економске политике. Извођење сваке активности прерасподеле на светло дана нужан је услов за идентификовање пожељних и непожељних прерасподела на темељу критеријума праведности и правде.

Будући да постоје многе мере прерасподеле, политика прорачуна је прво средство за постизање праведних циљева. Ефекти прорачунских мера не зависе примарно од укупног обима издатака и прихода већ пре о композицији и структури. На пример, с тачке гледишта прерасподеле није толико важна висина пореза, већ пре њихова композиција и структура. С обзиром на композицију, на пример, директни порези (на доходак или богатство појединаца или предузећа) и индиректни порези на робу имају садржајно различите утицаје на расподелу дохотка и богатства. Прерасподела прорачунском политиком може се извести не само порезима већ и готовинским или трансферима у натури.

4.7. Упоредна анализа кретања цена и структурних промена

Пробемом емпиријских истраживања утицаја појединих фактора на структурне промене и привредни раст бавили су се многи аутори. Један од првих аутора који је почео да се бави овим питањима био је Kuznets, а касније је ову анализу проширио и продубио Chenery. Свако на свој начин и Kuznets и Chenery, су узимали различите факторе за анализу који утичу на привредна кретања, посебно на структурне промене и привредни раст: полазећи од домаћих (националних) и међународних директних и индиректних материјала и нематеријалних, па све до специфичне улоге друштва у том процесу.

Мерење структурних промена у једној земљи или између земаља може се обавити на свише начина, коришћењем различитих метода. Направити квалитативну анализу структурних промена није лако, посебно због потребних серија података који су често

методолошки различито прикупљени те је због тога потребна њихова провера. Без обзира на ту чињеницу, највећи број аутора се опредељује за неколико статистичких показатеља.

- ✚ Структурни индекси;
- ✚ Интензитет структурних промена;
- ✚ Коефицијент сличности структуре.

Посебан проблем сваке националне економије представљају тзв. релативне цене. На једноставан начин речено, релативне цене „представљају односе између цена различитих роба, за разлику од апсолутних, које једноставно изражавају цене роба исказане у новцу. Разликовање релативних и апсолутних цена је посебно значајно код анализа њиховог кретања. Претпостављамо, на пример, да у три сектора (примарни, секундарни и терцијални, општи раст цена је 10% али да цене роба у појединим секторима расту различито.

На једноставан начин речено, релативне цене „представљају односе између цена различитих роба, за разлику од апсолутних, које једноставно изражавају цене роба исказане у новцу. Разликовање релативних и апсолутних цена је посебно значајно код анализа њиховог кретања. Претпостављамо, на пример, да у три сектора (примарни, секундарни и терцијални, општи раст цена је 10% али да цене роба у појединим секторима расту различито:

- примарни 5%
- секундарни 10%
- терцијални 15%.

Основна констатација из претходног примера је да цене сва три сектора расту, али се релативне цене у сва три сектора различито понашају: у примарном сектору релативне цене падају (такав раст је мањи од општег раста цена 5 : 10%), релативне цене секундарног сектора се не мењају (10 : 10), релативне цене терцијалног сектора расту (њихова стопа је већа од стопе раста општег нивоа цена 15 : 10). Како онда израчунати релативне односе цена?

Поћи ћемо од апсолутне висине друштвеног производа по раднику у целој привреди и у сваком поједином сектору:

$$1. \quad wV = \frac{V}{L} \qquad 2. \quad wV_i = \frac{V_i}{L_i}$$

V – друштвени производ у текућим ценама

L – број запослених

Апсолутни износи на основу којих се долази путем ових израда су значајни и они су резултат деловања различитих фактора. Ми у овој анализи тражимо услове за постизање једнаких личних доходака (плата) по раднику, зашто је значајна и анализа релативних односа у једном сектору у односу на привреду као целину у истом временском периоду.

Однос између друштвеног производа који остварују запослени у неком сектору и сви запослени, биће:

$$\frac{wV_i}{wV} = \frac{V_i}{L_i} \cdot \frac{V}{L} \qquad \text{што је исто} \qquad \frac{wV_i}{wV} = \frac{V_i}{V} \cdot \frac{L}{L_i}$$

У анализи ћемо учинити и корак даље, уводећи фактор Q :

$$\frac{wV_i}{wV} = \left(\frac{V_i}{V} \cdot \frac{Q_i}{Q} \right) \left(\frac{Q}{L} \cdot \frac{L_i}{L} \right)$$

где је Q = друштвени производ у сталним ценама.

Први члан десне стране израза показује колике су релативне цене сектораи, тј.:

$$a_i = \frac{V_i}{V} \cdot \frac{Q_i}{Q}$$

„Ако, на пример, сектор i учествује у расподели друштвеног производа укупне привреде са 30%, а у укупној производњи са 35%, тада његове релативне износе 85,7%.

Оне су депресиране у односу на целу привреду. Колике ће бити релативне цене неког сектора овиси о структури расподеле друштвеног производа по секторима и о структури производа. Повећава ли се учешће сектора у структури производњевише него што се повећава његово учешће у структури расподеле, релативне цене тог сектора се смањују и обратно.

Када се говори о релативним ценама сектора привреде мисли се на релативно одступање друштвеног производа реализованог по текућим ценама у односу на друштвени производ обрачунатог по сталним ценама. Из тога произилази да релативне цене сектора и можемо израчунати на следећи начин:

$$a_i^* = \frac{V_i}{Q_i} : \frac{V}{Q}$$

Односно

$$a_i^* = \frac{PV_i}{PV}$$

где је PV = дефактор друштвеног производа.

Из предњег израза произилази да релативна висина друштвеног производа по запосленом у неком сектору зависи од релативних цена и релативне продуктивности тог сектора у односу на целу привреду.

Из свега напред реченог, може се извући закључак да, ако релативне цене сектора и расту брже од продуктивности у том сектору, онда је то знак да тај сектор утиче на пораст инфлације. У обрнутом случају тај сектор утиче на смањење инфлације. Код сектора где је пораст релативних цена и продуктивности исти, може се рећи да је утицај тога сектора на инфлацију несталан.

V ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ У ОТВОРЕНОЈ ЕКОНОМИЈИ

5.1. Отворена економија – циљеви макроекономске политике

У претходним главама дисертације је указано на то како појединачно земља може да користи монетарну, фискалну и девизну политику да би стабилизовала цене, да би променила ниво запослености и ниво производње унутар сопствених граница. Обично се у оваквим анализама полази од претпоставке да макроекономски услови у остатку света нису под утицајем активности посматране земље, генерално, таква хипотеза, није тачна: било која промена реалног девизног курса у сопственој земљи аутоматски узрокује супротну промену у иностраном реалном девизном курсу, као што ће и било какво померање у укупној домаћој потрошњи највероватније променити домаћу тражњу за иностраном робом. Уколико посматрана земља није толико мала да је њен утицај занемарљив, промене унутар њених граница утичу на макроекономске услове у иностранству и стога компликују задатак иностраних креатора економске политике.

Међузависност која је својствена отвореним националним привредама понекад отежава креаторима економске политике да реализују привредне циљеве као што су пуна запосленост и ценовна стабилност. Канали међузависности произилазе из монетарних и девизних аражмана које земље склапају са ММФ, Светском банком и другим финансијским институцијама.

Треба истаћи да у отвореној привреди, макроекономска политика има, генерално, два основна циља: унутрашњу равнотежу (пуну запосленост и стабилност цена) и спољњу равнотежу (избегавање прекомерне неравнотеже у међународним плаћањима).

С обзиром на то да земља не може да измени своју међународну финансијску позицију а да аутоматски не проузрокује супротну промену истог обима финансијске позиције остатка света, настојање једне земље да реализује своје макроекономске циљеве неизбежно утиче на успешност других земаља у остваривању њихових циљева. Циљ остваривања спољне равнотеже јасно илуструје како реализација неке економске политике у иностранству може да измени позицију једне привреде у односу на позицију коју би влада посматране земље желела да оствари.

5.2. Унутрашња равнотежа: пуна запосленост и стабилност цена

Сматра се да је унутрашња равнотежа постигнута када су производни ресурси земље у потпуности уопслени и када је ниво цена стабилан. „Уколико је привреда једне земље „прегрејана“, а ресурси презапослени, такође долази до расипања које је, међутим, другачије (мада вероватно мање штетно). На пример, радници који раде прековремено желеће да раде много мање и да уживају у слободном времену, али њихови уговори их обавезују да остају на послу дуже током периода високе тражње. Машине које се употребљавају интензивније него што је то уобичајено чешће ће се кварити и брже амортизовати“.¹⁹

Када говоримо о стабилности цена онда треба рећи да премала и превелика запосленост генерално померају ниво цена (види: Филипсова крива), што ремети и монетарну стабилност уопште, а тиме и тешкоће креаторима јавне власти да реализују циљеве економске политике. Будући да домаће цене и наднице расту када тражња за радном снагом производима премашује нивое пуне запослености, а у супротном случају опадају, влада је приморана да спречи велике осцилације у агрегатној тражњи у односу на ниво пуне запослености да би одржала стабилне, односно предвидљиве нивое цена.

У пракси је већ виђено да инфлација и дефлација могу да се догоде чак и условима пуне запослености, наравно уколико очекивања радника и предузећа у вези са будућом монетарном политиком изазивају узлазну или силазну спиралу плата и цена. „Нарочито разоран ефекат ценовне нестабилности јесте утицај таквог стања на реалну вредност кредитних уговора. С обзиром на то да су уговори о зајму обично деноминирани у одређеној валути, неочекиване промене нивоа цена изазивају редистрибуцију дохотка између кредитора и дужника.“²⁰

¹⁹ Опширније: Кругман & Обстфелд; „Међународна економија“, Датастатус, Београд, 2009., стр. 504

²⁰ Ситуација је донекле различита када је сама држава главни дужник у домаћој валути. У таквим ситуацијама, изненадна инфлација која смањује реалну вредност домаћег дуга може да буде згодна прилика за опорезивање заједнице. Политика настојања да се јавност изненади инфлацијом подрива кредитбилитет владе, и у складу са Фишеровим ефектом, погоршава услове под којима влада може да даје позајмице у будућности (Види: П. Кругман & М. Обстфелд; цит. дело; стр. 504, фуснота).

5.3. Спољна равнотежа: оптималан салдо текућег рачуна

Овај појам се теже дефинише од појма унутрашње равнотеже јер немамо природне референтне тачке, као што су „пуна запосленост“ и „стабилност цена“, које би могле да примене на екстерне трансакције привреде. У теоријској економији спољна се равнотежа, генерално, поистовећује са равнотежом текућег рачуна земље. Ова дефиниција равнотеже се може користити само под одређеним околностима, али не може да служи као опште правило. Креатори економске политике у датом тренутку, међутим, генерално усвајају неко циљно стање текућег рачуна, и оно као такво одређује њихов циљ везан за реализацију спољне равнотеже. С обзиром на то да циљно стање текућег рачуна обично није једнако нули, владе обично настоје да избегну екстремно велике спољашње суфиците или дефиците, уколико немају јасне доказе о томе да су велике неравнотеже оправдане потенцијалним добицима од интертемпоралне трговине. Осим тога, оптимални салдо текућег рачуна може непредвидљиво да се мења током времена како се услови у економији мењају. Салда текућих рачуна која су далеко од зацртаног циља, могу проузроковати озбиљне проблеме. Све у свему, циљ спољне равнотеже је стање текућег рачуна које омогућава да се током времена остварују најважнији трговински добити, без ризиковања да се појаве проблеми које смо раније идентификовали (проблеми са прекомерним дефицитима и суфицитима текућег рачуна).

Дефицити и суфицити текућег рачуна додатно су добили на значају у новим условима повећане мобилности приватног капитала. Земља са великим и континуираним дефицитом текућег рачуна могла је у складу са Статутом ММФ бити оцењена као земља која је у стању „фундаменталне неравнотеже“ и тиме зрела за девалвацију валуте. Слично томе, земље са великим суфицитима текућег рачуна на тржишту могле су да буду виђене као кандидати за ревалвацију. У том случају, централне банке би се нашле у ситуацији да буду преплављене званичним резервама, што резултира продајом домаће валуте на страним девизним тржиштима ради спречавања апрецијације. Земља у оваквом положају би се суочила са проблемом да понуда новца расте неконтролисано, што би могло да произведе притисак на раст општег нивоа цена и поремећаја унутрашње равнотеже.

Кратка историја платнобилансних криза нам говори да су оне постале нарочито честе и силовите током 60-их и раних 70-их година прошлог века. Рекордни дефицит

трговинског биланса Британије почетком 1964. године довео је до периода повремених спекулација са фунтом, што је компликовало креирање британске економске политике све до новембра 1967. године, када је фунта коначно девалвирала. Француска је девалвирала свој франак, а Немачка је ревалвирала своју марку током 1969. године, након сличних спекулативних напада. Ове кризе су до почетка 70-их година постале тако распрострањене да су временом довеле до слома Бретонвудске структуре фиксних девизних курса.

5.4. Мандел-Флемингов модел

Пракса је показала да се различито понашају економије на кратки, односно на дуги рок. Оне различито реагују на разне мере макроекономске политике. Исто тако, макроекономске политике различито делују на доходак отворене привреде у режиму фиксног у односу на режим флукутирајућег девизног курса. Те разлике се проучавају на основу модела који носи наслов Мандел-Флемингов модел. Овај модел је, у суштини, верзија IS – LM модела отворене привреде. Оба модела откривају узроке промене дохотка у условима када је испуњена претпоставка да је ниво цена фиксиран. Такође, оба модела показују повезаност тржишта роба и услуга са финансијским тржиштем.

Круцијална разлика између између Мандел-Флеминговог и IS-LM модела је у томе што се IS-LM модел односи на затворену привреду, док се Мандел-Флемингов модел односи на отворену привреду.

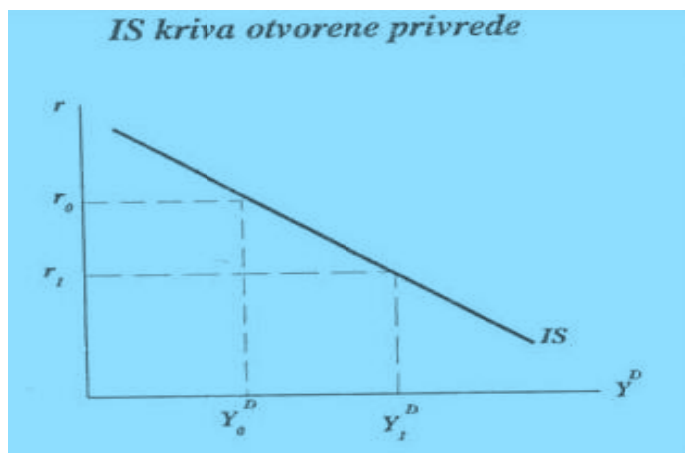
IS-LM модел затворене привреде бави се везом између утицаја макроекономских политика на агрегатну тражњу, незапосленост и производњу, односно везом између тржишта добара и финансијским тржиштима. Још 1937. године, Хикс је извршио компаративну анализу Кејнзовог економског учења и економске мисли класичних економиста, што је умногоме утицало да много касније за тај и друге радове добије Нобелову награду за економију. Дакле, Хикс је допринео да IS-LM модел затворене привреде представља водећу интерпретацију кејнзијанског учења. Модел анализира основне детерминанте нивоа националног дохотка и при томе полази од два приступа:

- први, исказује шта изазива промене дохотка на кратки рок када је ниво цена фиксиран, и
- други, открива шта изазива померање криве агрегатне тражње.

Промене номиналног дохотка уз непромењени ниво цена идентичне су променама криве агрегатне тражње. Прецизније речено, на кратки рок, а то значи када је ниво цена фиксиран, промене криве агрегатне тражње одређују промене реалног дохотка јер померање агрегатне тражње одређују промене номиналног дохотка. Како се то већ из самог назива види, модел IS-ML представља истовремено анализу две криве: IS криве и LM криве. IS крива означава криву инвестиција (I) и штедње (S). Дакле, крива IS представља равнотежу инвестиција и штедње на тржишту добара и услуга. LM представља понуду и тражњу новца, односно ликвидност (L) новац (M). Будући да каматна стопа утиче на инвестициону тражњу и на тражњу за новцем, из тога следи да каматна стопа представља варијаблу која повезује два дела IS – ML модела. Осим тога, овај модел показује како успостављање међузависности тржишта добара и финансијског тржишта одређује онај ниво агрегатне тражње који је конзистентан са равнотежом на оба поменута тржишта.

Код модела IS-ML отворене привреде уобичајена претпоставка је да монетарне власти фиксирају девизни курс. На тој основи могуће је извући опадајућу међузависност каматне стопе r и нивоа домаће тражње Y^D , што представља IS криву отворене привреде.

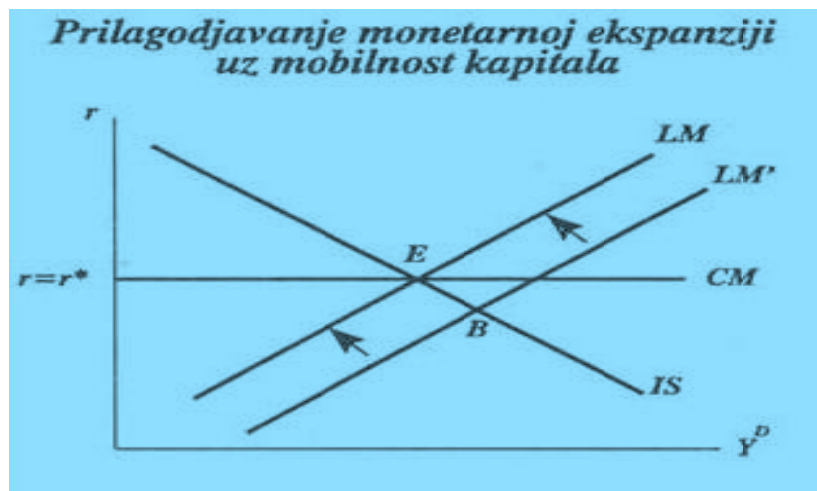
Графикон 13. IS крива отворене привреде

Крива отворене привреде

У условима отворене привреде повећава се домаћа тражња и удесно се помера IS крива: када расту државни расходи (G), када се смањују порески расходи (T), када расте будући расположиви доходак, када странци повећавају своју тражњу за домаћим робама и дође до пораста извоза (раст A^*/P^*) и када расте реални девизни курс, односно када реални девизни курс депресира (EPM^*/P), инострана добра постану скупља у односу на домаћа добра и дође до преусмеравања тражње од страних ка домаћим добрима. Када у условима стабилности домаћих цена реални девизни курс депресира, повећава се конкурентност домаће привреде уз истовремено поскупљење увоза. Као последица предходних промена требало би да дође до побољшања трговинског биланса. Агрегатна тражња ће се повећати уз било који ниво каматне стопе. Промене које смо описали делују на померање криве IS удесно (види графикон испод).

Графикон 14. Прилагођавање монетарној експанзији уз мобилност капитала

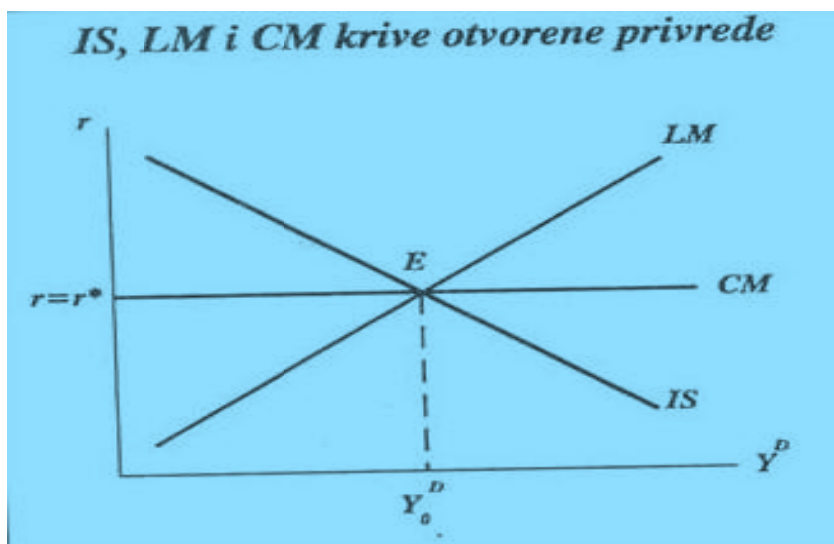

Варијабле које померају IS криву отворене привреде

На графикону, LM представља међузависност нивоа дохотка и каматне стопе. Као што се запажа, LM крива има позитиван нагиб јер што је виша тражња за реалном количином новца, виша је и каматна и виши је ниво дохотка. У случају отворене привреде потребно је укључити и мобилност капитала. Уколико је мобилност капитала слободна, односно слободан проток капитала, домаћа каматна стопа r биће једнака каматној стопи на светском тржишту r^* , одакле следи: $r = r^*$ Ова релација (једначина) назива се линија

мобилности капитала (CM). Уз слободну мобилност капитала, привредна равнотежа се налази у пресеку IS, LM и CM линија, што одговара тачки E.

Графикон 15. Криве отворене привреде.

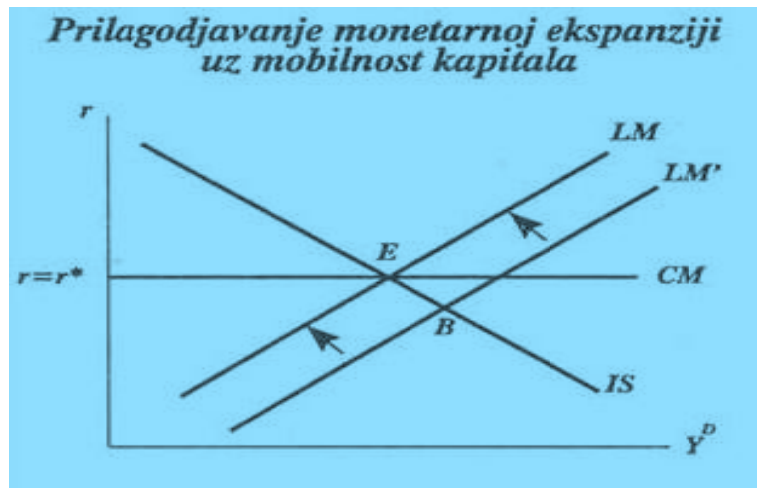
IS, LM и CM криве отворене привреде

Количина новца у оптицају у затвореној привреди везана је за одлуку монетарне власти о карактеру монетарне политике, па сходно томе, монетарне власти одређују и позицију LM криве. У отвореној привреди која има слободну мобилност капитала, у систему фиксних девизних курса, односно у систему клизајућих паритета и мобилности капитала, монетарне власти нису у могућности да самостално доносе одлуке о понуди новца нити о девизном курсу. Будући да у поменутих условима фиксног девизног курса грађани могу сваког тренутка да конвертују домаћи новац у страни новац, домаћа каматна стопа мора увек да буде једнака светској каматној стопи, То значи да је $r = r^*$. Из овога следи да је привреда лоцирана на CM линији.

Равнотежа тражње и понуде новца у отвореној привреди, са пуном мобилношћу капитала, уз фиксни девизни курс, односно клизајући паритет, успоставља се куповином и продајом домаће валуте за инострани новац.

Равнотежа у IS-LM-CM моделу, као што је већ речено, постиже се у тачки Е где се секу ове криве. Уколико сада, монетарне власти откупе обвезнице и на тај начин привремено повећају понуду новца, крива LM бива потиснута надоле и удесно.

Графикон 16. Прилагођавање монетарној експанзији уз мобилност капитала.

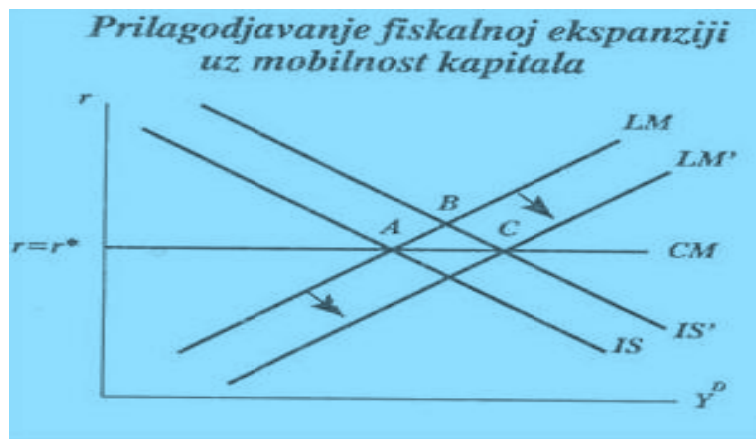

Прилагођавање монетарној експанзији уз мобилност капитала

Када би се радило о затвореној привреди, тада би тачка В на горњем графикону, одговарала новој равнотежи у којој би дошло до раста агрегатне тражње. Међутим, како се овде ради о отвореној привреди уз пуну мобилност капитала и фиксни девизни курс, није одрживо стање које је настало са преласком у тачку В у којој је домаћа каматна стопа нижа од светске каматне стопе. Свакако, да би ово стање трајало веома кратко јер би одмах грађани покушали да промене структуру својих имовинских портфеља (хартија од вредности) продајући домаће обвезнице и купујући стране обвезнице. Овај процес доводи до тога да се домаћа каматна стопа убрзо враћа на предходни ниво који одговара светској каматној стопи r^* , и то кроз процес каматне арбитраже на међународном тржишту капитала. Дакле, отворена привреда уз пуну мобилност капитала и фиксни девизни курс остаће на истој IS криви у тачки Е, са тражњом на тржишту роба која је усклађена са каматном стопом r^* . С друге стране, ово изазива вишак понуде новца. Грађани ће конвертовати део свог новца у стране обвезнице, а централна банка ће продавати девизне резерве у циљу реасорпције због раста понуде новца М.

У том процесу, повећање понуде новца бива анулирано и LM крива се враћа назад на полазну позицију. Ове ендогене промене приказане су стрелицама на графикону. При томе процес померања LM криве улево за централну банку значи пад њених девизних резерви и пораст откупа државних обвезница. Другим речима, то значи да је уз фиксни девизни курс и мобилност капитала позиција криве LM (као и криве IS) ендогено одређена назад. Она се прилагођава куповинама и продајама стране валуте од стране централне банке. Претпоставимо сада да је и било којег разлога IS крива померена удесно. Како каматна стопа мора да остане на нивоу r^* , нова равнотежа се сада налази у тачки C, у пресеку нове IS криве коју сада називамо IS* и CM линије. У затвореној привреди нова равнотежа би била у тачки B, уз пораст каматних стопа. Ова ситуација је приказана на доњем графикону на којем постоји вишак тражње за новцем.

Графикон 17. Прилагођавање фискалној експанзији уз мобилност капитала

Прилагођавање фискалној експанзији уз мобилност капитала

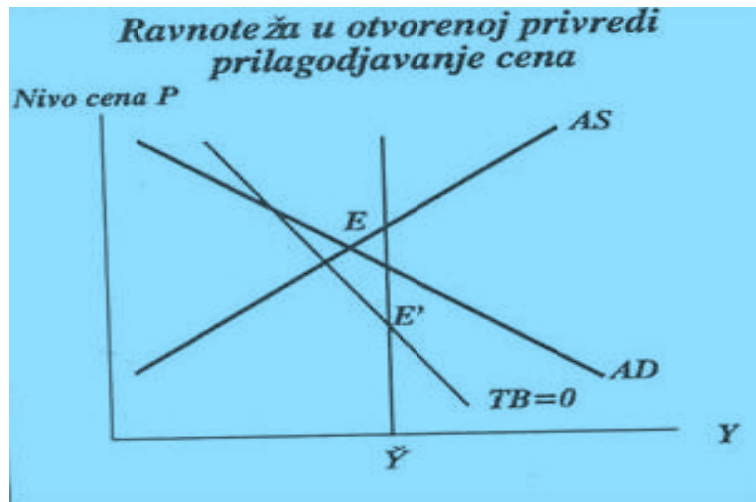
Уз високу мобилност капитала и фиксни девизни курс, вишак тражње се елиминише претварањем имовине грађана у домаћи новац. Централна банка тада купује девизе повећавајући на тај начин девизне резерве. Резултат ће бити ендогени раст понуде новца, а крива LM се помера удесно на LM', па ће нова равнотежа бити у тачки C.

Платно-билансни проблеми се могу решавати на два начина:

- ✚ аутоматским прилагођавањем, и
- ✚ променама економске политике.

Тражња за домаћим добрима AD приказана је дати ниво светских цена, дату номиналну понуду новца, дату фискалну политику и фиксни девизни курс. Свако номинално повећање понуде новца на кратак рок помера агрегатну тражњу удесно, исто као и експанзивна фискална политика. Краткорочна крива агрегатне понуде AS и природни ниво производње, тј. дохотка \bar{Y} , такође су приказани на следећем графикону. Почетна равнотежа агрегатне понуде и тражње налази се у тачки E , при којој постоји незапосленост.

Графикон 18. Равнотежа у отвореној привреди, прилагођавање цена

Равнотежа у отвореној привреди-прилагођавање цена

Раст дохотка у земљи повећава увоз и погоршава трговински биланс. Да би се обновила равнотежа трговинског биланса, домаће цене морају да се смање, што ће деловати у правцу повећања конкурентности и стимулисати извоз а дестимулисати увоз. Крива равнотеже трговинског биланса $TB=0$ има негативан нагиб који показује да раст конкурентности проистиче из смањења релативних цена домаћих добара, при чему је њен нагиб стрмији од криве агрегатне тражње за домаћим добрима. У тачки E^* привреда има дефицит платног биланса. Домаће цене су високе или је доходак превисок да би се остварила равнотежа увоза и извоза. Успостављање равнотеже може да буде остварено само уз повећање конкурентности и упоредни раст ивоза и смањење увоза. Алтернатива овога је смањивање нивоа дохотка у циљу обуздавања увозних издатака. У режиму

фиксног девизног курса – централна банка може да користи расположива девизна средства (резерве) за финансирање дефицита, али само привремено. Друга могућност је да се дефицит финансира новим задуживањем у иностранству. Међутим, дефицит трговинског биланса не може да буде финансиран новим задужењима у иностранству пре него што се не размотре могућности отплате нових задуживања. Уколико су страни повериоци убеђени да ће земља моћи да отплати нови кредит, они ће одобрити зајам. Другим речима, кредит ће одобрити ако процене да је дефицит текућих трансакција привремен и да ће кредит бити употребљен за стимулисање и повећање извоза. Међутим, проблеми у отплати страног кредита могу бити веома озбиљни уколико се кредит користи за финансирање потрошње.

Уколико земља има дефицит платног биланса, тада је, по дефиницији, тражња за девизама већа од понуде која се формира на тржишту, па централна банка мора да продаје девизне резерве како би надоместила недостајаћу количину девизних средстава. Продајом девиза из девизних резерви централна банка поништава део емитованог примарног новца, који повлачи из промета у замену за девизе, а то значи да је понуда новца смањена, па долази до померања криве агрегатне тражње улево и надоле.

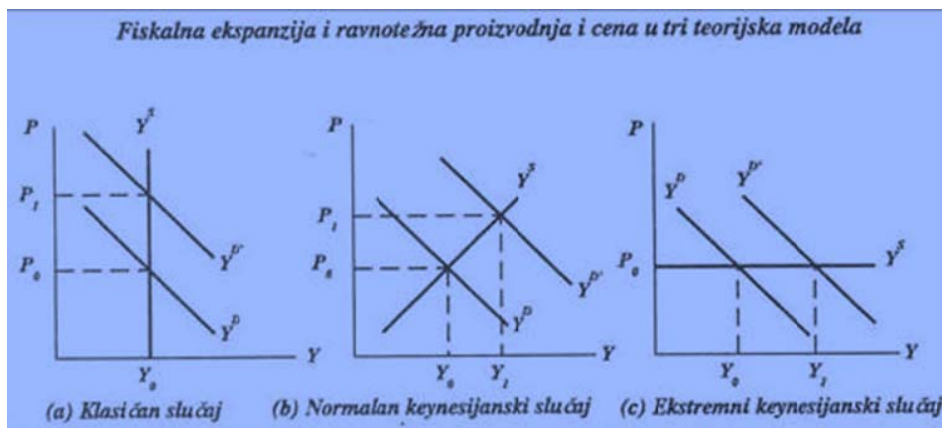
На страни агрегатне понуде видели смо да се у тачки E јавља незапосленост. Она доводи до пада зарада и повећања трошкова, што се све одражава на померање криве агрегатне понуде надоле. Краткорочна равнотежа E помера се током времена како се померају криве агрегатне тражње и агрегатне понуде ка тачки E' . Када привреда дође у ову тачку, аутоматски се остварује дугорочна равнотежа. У тој тачки трговински биланс је у равнотежи, па нема притиска на промену девизног курса и централна банка нема потребу да интервенише, што значи да се не мења понуда новца. На страни понуде зараде и трошкови су константни, тако да се крива понуде не помера. То значи да се у тачки E' земља успешно и аутоматски прилагодила успостављању равнотеже трговинског биланса, упоредо са пуном запосленошћу. Овакво успостављање равнотеже познато је под именом класични процес прилагођавања. Он се ослања на прилагођавање цена и прилагођавање понуде новца на бази трговинског биланса.

Постоји схватање да је проблем платног биланса по својој природи монетарни проблем и да је дефицит платног биланса одраз превелике понуде новца. То је типична монетаристичка интерпретација. У случају дефицита платног биланса, монетарна

контракција може да обнови спољну равнотежу. Монетарна контракција може да повећа каматне стопе, смањи потрошњу, расходе, доходак и увоз. Међутим, исти резултати могу бити остварени и чврстом фискалном политиком. Другим речима, уклањање спољне неравнотеже није искључиво монетарно питање.

5.5. Утицај фискалне експанзије на равнотежну производњу - у три модела цена

Графикон 19. Фискална експанзија и равнотежна производња у три теоријска модела

Уколико је у питању крива понуде класичног случаја, целокупна експанзија тражње пренеће се на повећање цена. У нормалном кејнзијанском случају, производња и цене расту. У екстремном кејнзијанском случају долази само до раста производње, цене остају непромењене, како то видимо на горњем графикону.

5.6. Отворена привреда – агрегатна тражња, суфицит и дефицит платног биланса

Мандел и Флеминг су посебно истакли чињеницу по којој је брзина токова капитала много већа од трговинских токова. Међународни инвеститори су повећавали могућности за остваривање веће зараде афирмишући каматну арбитражу и користећи нереализоване шансе за остваривање профита. Разлике у каматним стопама између земаља проузроковале су масовно сељење капитала. Супротно томе, трговински токови су реаговали много спорије на настале промене. У овом моделу, каматна стопа на домаћем тржишту једнака је каматној стопи на светском тржишту, изузев у случајевима где постоји контрола токова капитала. Упркос томе што каматне стопе у реалним економијама нису једнаке, ова претпоставка омогућава да се анализирају ефекти различитих економских политика појединих земаља.

У зависности од тога да ли је у трговинском билансу остварен суфицит или дефицит, агрегатна тражња у отвореној привреди представља збир домаће тражње која је направила реалну потрошњу домаћих добара и реалног суфицита трговинског биланса, а може да представља и разлику домаће тражње која је такође направила реалну потрошњу домаћих добара и реалног дефицита трговинског биланса. Другим речима, агрегатну тражњу представљају сви домаћи и страни потрошачи који су направили укупну реалну потрошњу домаћих добара. Реални трговински биланс једнак је номиналном трговинском билансу који је подељен са нивоом цена. Агрегатна тражња исказује укупне расходе намењене домаћим добрима, без обзира да ли су у питању домаћи или инострани потрошачи. Потрошња страних добара коју чине домаћи потрошачи је део потрошње, али не и агрегатне тражње.

У затвореној привреди потрошња и агрегатна тражња су једнаке, а у отвореној привреди ова једнакост не важи. У отвореној привреди потрошња представља укупне расходе домаћих потрошача, а агрегатна тражња представља збир укупне потрошње домаћих добара коју су направили домаћи и страни потрошачи. Агрегатна тражња у отвореној привреди, како смо то већ истакли, представља збир домаће тражње и реалног суфицита трговинског биланса, а може да представља и разлику домаће тражње и реалног дефицита трговинског биланса. Трговински биланс у великој мери зависи од реалног

девизног курса. Реални девизни курс је однос страних и домаћих цена које су исказане у истој валути. Реални девизни курс показује конкурентност неке земље у међународној размени.

Раст реалног девизног курса, или реална депресијација, значи да иностранна роба постаје скупља у односу на домаћу робу. Под осталим једнаким условима то значи да ће људи, како у земљи, тако и у иностранству, преусмерити своју потрошњу ка робама и услугама произведеним у земљи. То, истовремено води повећању извоза и смањивању увоза.

Пад реалног девизног курса, или реална апресијација, значи да ће домаћа роба постати релативно скупља, тј. да земља губи на конкурентности. Када реални девизни курс расте увозна роба постаје скупља у поређењу са домаћом робом, па обим извоза расте, а обим увоза опада. И страни и домаћи резиденти преусмеравају део своје потрошње ка јефтинијим домаћим робама. Уколико реална депресијација домаће валуте смањи обим увоза, укупна вредност увоза исказана у домаћој валути може још увек да расте. То значи да трговински биланс може да буде чак и погоршан кад расту реални девизни курс (иностранна роба постаје скупља у односу на домаћу). У ситуацији раста реалног девизног курса, или реалне депресијације домаће валуте, укупна вредност увоза и извоза се исказује у иностраној валути. Будући да извоз расте брже од увоза, долази до побољшања трговинског биланса. Реални девизни курс зависи од номиналног курса и општег нивоа цена у земљи и у иностранству. То значи да промене реалног девизног курса проистичу или из промена номиналног девизног курса или од промена нивоа цена у земљи или у иностранству. Следи да трговински биланс земље може да буде побољшан реалном депресијацијом домаће валуте.

5.7. Инфлација и незапосленост у макроекономским моделима

Разлике кејнзијанаца и монетариста у оквирима IS – LM модела, као што смо то напоменули раније у раду, своде се на претпоставке о еластичности / нееластичности кривих IS и LM што можемо укратко објаснити на следећи начин:

- ✚ кејнзијанци претпостављају да се економска политика ефектуира у домену еластичне IS или LM криве, па се све промене ефектуирају на расту дохотка;
- ✚ монетаристи претпостављају да се економска политика ефектуира у домену нееластичне IS или LM криве, па се све промене ефектуирају у расту цена.

У основи претпостављене кејнзијанске еластичности кривих IS или LM је вера у могућност повећања производње од нивоа недовољне незапослености.

5.8. Макроекономске политике отворене привреде: разменљива и неразменљива добра

Модел отворене привреде је једна мала земља без контроле капитала. Међутим, постоје и случајеви отворених привреда малих земаља, али са контролом капитала. Прва претпоставка: у оба случаја води се политика фиксног девизног курса. Друга претпоставка: постоје разменљива и неразменљива добра. Неразменљива добра су она која нису укључена у међународну трговину, односно у токове извоза и увоза. Троше се само у привреди земље у којој су и произведена (на пример, станова, куће и сл.). Купци станова или кућа су већином домаћи резиденти. Уколико тражња за становима и кућама опадне у једној земљи, њихови произвођачи не могу да их извезу у друге земље (на друга тржишта). Ако у привреди неке земље порасту цене станова и кућа, произвођачи станова из друге земље, примера ради, из Србије, не могу да извезу своје станове у земље где су цене порасле. Ове наведене карактеристике неразменљивих добара опредељују позицију тих добара на тржишту:

- ❖ локална тражња и понуда неразмљивих добара мора да буде у равнотежи;
- ❖ пад домаће тражње за неразмљивим добрима не може да буде компензиран повећањем извоза тих добара; и,
- ❖ цене неразмљивих добара у једној земљи разликује се од цена тих добара у другим земљама и у случају када се промени тражња за тим добрима у привредама других земаља.

Размљивост или неразмљивост неког добра умногоме зависи од транспортних трошкова и трговинског протекционизма. Кад су транспортни трошкови у укупним трошковима неког добра нижи, има више изгледа да то добро буде предмет међународне размене. Трговински протекционизам, односно царине и трговинске квоте, могу потпуно да блокирају међународне токове добара, чак и када су транспортни трошкови веома ниски. Што су више ове вештачке царинске баријере, то је мања вероватноћа да ће доћи до међународне размене добара и услуга. Сама суштина протекционизма се састоји у увођењу царинских и ванцаринских мера, дозвола, квота, контигената, и сл., односно у увођењу баријера чији је циљ да се смањи обим увоза. Најчешће се примењују царине и увозне дажбине. Оне намећу обавезу увознику да плати држави неки део светске цене тог добра. На тај начин повећава се домаћа цена увозног добра јер царинска и увозно-дажбинска ограничења делују као порез на увоз. Повећана цена увозног добра штити домаћег произвођача истог или сличног производа од иностране конкуренције.

Други облик ограничења увоза су квантитативна ограничења која укључују давање разноврсних дозвола, утврђивања квота и контигената изнад којих није могуће извршити увоз. Увозне дажбине повећавају цену увозних производа, што изазива пад тражње за увозним производима. На овај начин увозне дажбине штите домаћу производњу.

Преусмеравање ресурса из производње неразмљивих добара у производњу размљивих добара захтева спровођење програма структурног прилагођавања. Структурно прилагођавање значи реструктурирање привреде, односно промену постојеће привредне структуре. Пре свега, потребно је, извршити реалокацију радне снаге из сектора неразмљивих добара у секторе који производе размљива добра.

Програм структурног прилагођавања треба да укључи следеће мере:

- ✚ политике које побољшавају ефикасност употребе ресурса јавног сектора, укључујући и рационализацију државних инвестиција, реструктурирање државних предузећа и приватизацију дела државних предузећа;
- ✚ мере које побољшавају развој извозних сектора, реформе система цена, посебно у пољопривреди и државним предузећима; и,
- ✚ мере које јачају економске институције које су кључне за успех програма прилагођавања, као што су царинска служба и пореска администрација.

Наведене мере су усмерене на реалокацију рада и капитала ка сектору разменљивих добара. По правилу, ове мере су праћене одговарајучим макроекономским фискалним и монетарним политикама.

5.9. Ограничења Мандел-Флеминговог модела и начини како их превазићи

Детаљна анализа Мандел-Флеминговог модела нам показује да он има бројна ограничења која треба узети увек у обзир како би се избегли неоправдани закључци. У суштини постоје четири типа ограничења:

- ✚ модел претпоставља да су дате домаће и стране цене;
- ✚ узимају се само у разматрање токови кредита и дуговања са остатком света;
- ✚ модел подразумева свеукупну равнотежу платног биланса;
- ✚ не очекују се промене девизног курса.

Мандел – Флемингов модел узима висину домаћих цена као дату величину, уз спољну висину цена, која се узима као егзогена варијабла за анализирану домаћу привреду. Упркос томе, није тешко плодно искористити модел чак када је дозвољено да се цене мењају, али при томе мора се узети у обзир следеће:

- ✚ повећање домаћих цена може померити IS и LM на лево. Померање LM захваљујући смањеној реалној новчаној понуди узрокује раст цена.

- ✚ ВР се помера на горе ако домаће цене расту, слично учинку апрецијације у номиналном девизном курсу.

Претпоставимо да текући рачун и реални учинци биланса преовладавају над Фишеровим учинком за IS, сви наши предходни закључци још увек вреде, али у у нешто ослабљеном степену. На пример, ослабљени учинци девалвације на доходак су пригушени подизањем домаћих цена које је настало девалвацијом која помера криве три тржишта уназад у мери која зависи од раста цена. Када имамо режим фиксног девизног курса, експанзивна фискална политика ће такође узроковати потенцијално инфлацијско повећање дохотка. Ако домаће цене расту, ВР се помера према горе, а IS и LM се померају улево и тако ће наставити експанзију. С друге стране, експанзивна монетарна политика код фиксних девизних курсева погоршава биланс плаћања чак и више од резултата који би могао произвести повећање цена. Поремећај у билансу плаћања биће привремен, а смањивање монетарне базе које из тога произилази требало би, према теорији, проузроковати пад цена.

Код флукутирајућег девизног курса постоји интересантна интеракција између цена и девизног курса која се решава фискалном и монетарном политиком. Тако, на пример, ако узмемо у обзир експанзивну фискалну политику када је капитал јако мобилан, то ће побољшати биланс плаћања изазивајући апрецијацију номиналног девизног курса. Опадање цена проузроковаће негативне ефекте апрецијације на биланс плаћања и на стварну равнотежу. Нето напад на доходак биће већи него у случају константних цена, мада релативно мали. У случају експанзивне монетарне политике позитиван учинак на доходак може бити ослабљен повећањем цена које обично прати експанзија и депрецијација номиналног девизног курса.

У нашој досадашњој анализи користили смо варијације камате на кретање капитала. Страно инвестирање се подразумева као ток који траје толико дуго колико постоји позитивна разлика између домаћих и страних камата. Ипак, стране инвестиције могу се подразумевати као учинак прилагођавања стања финансијског капитала инвестираним код куће и у иностранству. Тако, на пример, ако узмемо почетно стање равнотеже портфолиа домаћег и страног инвеститора. Ради симплификације, можемо претпоставити да је домаћа камата једнака светској. Опадање домаће камате узроковаће

прилагођавање портфолиа тако да се повећа држање страних средстава и смањи држање домаћих средстава, узрокујући одлив нето капитала. Тај учинак напада не мора се настави-ти у читавом периоду у коме постоји разлика у каматним стопама. Другим речима, такав ток капитала представља привремени процес прилагођавања стања.

Предходне претпоставке уводе треће ограничење Мандел-Флеминговог модела: чињеница је да модел узима пре у обзир свеукупну равнотежу биланса плаћања него пуну равнотежу. Свеукупна равнотежа може се постићи различитим комбинацијама равнотеже на рачунима:

- ✚ вишком текућег рачуна и дефицитом капиталног рачуна;
- ✚ дефицитом текућег рачуна и вишком капиталног рачуна;
- ✚ равнотежом оба рачуна (пуна равнотежа)

И коначно ограничење стандардног Манде-Флеминговог модела односи се на претпоставку да инвеститор не очекује промене девизног курса. Има економских писаца који тврде да би та претпоставка могла лако да се обори јер је неконзистетна с многим ситуацијама из стварног живота привреде.

VI ДОМЕТИ ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ КОД СТАБИЛИЗАЦИЈЕ ЦЕНА

6.1. Монетаристи и кејнзијанци: теоријски сукоби

У економској теорији се води жива расправа већ више деценија између оних који су прихватили Кејнзов начин размишљања о кратком року, па их називамо кејнзијанцима, и оних који и даље заступају класичну доктрину о флексибилним ценама и способности ауторегулације привредних система. Ову другу групу, коју називамо монетаристима, предводили су Милтон Фридман и Хари Џонсон, који су стављали акценат на улогу монетарне, негирајући значај фискалне економске политике. Све до шездесетих година прошлог века, у фокусу неслагања, биле су таханствене теме попут нагиба кривих IS и LM, или попут ендогености понуде новца, итд. Чак је до извесне мере, свакако не и у потпуности, дошло до конвергенције спорног става о ригидности номиналних цена.

Међутим, монетаристи и кејнзијанци никада нису престали да се споре око места и улоге државе. Као наследници школе либералне економије, монетаристи у фокус стављају проблем лошег функционисања мера државне интервенције у покушају да стабилизују привреду; они покрећу питање да ли привреду је уопште могуће стабилизovati. Кејнзијанце, с друге стране, брине незапосленост и спор привредни раст. Пошто верују да се може утицати на побољшање исхода тржишне утакмице, посвећени су откривању активних економских политика и мера којима би се жељена корекција могла и реализовати.

Да би све напред било јасније, послужимо се мало економском историјом. Као што је речено, Кејнз је након Велике депресије предлагао регулисану економију, док је Фридман своју контрареволуцију започео управо с циљем разарања текве економије ширећи свој рат с државе на државу. У том светлу, схватање капитализма Чикашке школе у сваком случају поседује додирне тачке с другим опасним идеологијама – видљиву жељу за остваривањем савршене чистоће, празне плочице на којима се ствара преображено узорно друштво.

Током тридесет пет година, Фридманову је контрареволуцију покретала жудња за слободом и могућностима доступним само у тренуцима катаклизмичних промена – кад људи, њихове дубоко укорене навике и непрекидни захтеви дословно нестају с пута – тренуци у којима се демократија чини дословно неостваривом.

Међу бујицама речи написаних у славу М. Фридману, једва да се и спомињу речи о улози шока и криза у његовом учењу. Уместо тога, смрт тог економисте пружила је прилику за поновно изношење приче како је његов вид радикалног капитализма постао државном религијом готово у целом свету. Та бајковита верзија историје, прочишћена од сваког насиља и присиле толико чврсто преплетених с тим крсташким походом, служи као јединствен пример најуспешнијег пропагандног пуча у последњих тридесет година. „Прича гласи отприлике овако: Фридман је свој живот посветио мирољубивој борби идејама против оних који су вјеровали да се власт мора мјешати у тржиште и ублажавати му оштре рубове. Вјеровао је да је повијет кренула погрешним путем у тренутку када су политичари почели слушати Кејнза, интелектуалног архитекте Нев Деал-а и сувремене социјалне државе“.

Берзански слом 1929., створио је свеопшти консензус да је политика слободних руку посрнула, те да се влада мора мешати у економију са циљем да се прерасподели добит и надзиру корпорације. У тим тешким временима слободне економије, док комунизам покорава Исток, Запад прихвата идеју социјалне државе, и док економски национализам се спушта на постколонијални југ, Фридман и његов ментор, Фридрих Хајек, истрајно се боре да очувају економију чистог капитализма, „неукаљаног кејнзијанским покушајима гомилања колективног богатства с циљем изградње праведнијих друштава. Поклонници доктрине шока верују да само ратови, поплаве, земљотреси, терористички напади, могу створити погодан економски амбијент за којим неописиво трагају.

Без обзира што ово није место за академске расправе о парадигмама и методолошким питањима везаним за то да ли економске теорије добијају или губе на значају у зависности од стања реалне економије у неком тренутку, ипак, не можемо а да не истакнемо да је садашње велико интересовање и оживљавање идеја Кејнза, сасвим сигурно, узроковано светском кризом која је драматично погодила светску привреду септембра 2008., и чије ћемо последице још дуго осећати. Скоро све светске владе у метежу и паници која је

настала и која је претила сломом светске економије, похрлиле су за најдрастичнијим кејнзијанским лековима – **дефицитарним финансирањем агрегатне тражње**. Тако су, истовремено почеле историјске компарације перформанси економија развијених земаља са аспекта доминирајућих економских парадигми које су руководиле економске политике, нарочито у доба кејнзијанства и посткејнзијанства. Наравно, расправе о домаћају Кејнзове теорије тек ће се актуелизовати како на теоријском тако и на практичном плану.

Драстично задуживање држава, спречило је да се садашња криза претвори у велику катастрофу. Пред очима јавности искрсла је слика Велике депресије тридесетих година прошлог века. Онда није ни чудо што су Кејнзове идеје васкрсле. Шта је, у ствари, истина? Кејнз је дубоко веровао да ће адекватна државна интервенција, у зависности од економских прилика, омогућити привреди ниво дохотка пуне запослености, после чега државни интервенционизам више није потребан. Штедња и улагање морају бити једнаки; улагање мора неутрализовати штедњу. Разлика је у томе што се те две категорије не поклапају и нису једнаке при нивоу пуне запослености. Равнотежно стање у привреди, сле- ди из тога, и не остварује се из пуне запослености. То је постало познато, као што смо се уверили, као равнотежа при недовољној запослености. То се могло запазити голим и лаичким оком 1936. године.

Кад се незапосленост појављује у класичном контексту, узроком су сматране наднице које су биле превисоке или превише „круте“. Синдикати и њихови захтеви били су очигледан узрок. Приход који је потицао од повећане радне снаге једноставно није могао платити тражене наднице. Треба снизити наднице ма какав био отпор томе и незапослени ће опет бити на својим радним местима. Код Кејнза то, што је изванредно важно, више није вредело; оно што је вредело за појединог послодавца, није вредело за све.

Заједно са дијагнозом дошао је и лек. Владе нису могле чекати да се за лечење побрину самокорегирајуће силе; равнотежа при недовољној запослености може бити стабилна и трајна. У то време, постојала је једна и сувише очигледна чињеница тадашње привредне сцене; чак ни изузетно ниске каматне стопе што су биле тада реалност, нису подстицале улагања у присутности великог вишка капацитета и одсутности прихватљивог приноса. На располагању је постојао само један пут. Интервенција државе. Државно

задуживање – трошење за јавне сврхе. Данас би то рекли – намерни дефицит. У томе се састоји суштина кејнзијанске револуције и ондашња терапија посрнуле економије.

Међутим, једна карактеристика кејнзијанске револуције остала је до данас неспоменута: под великим утиском величине промена, економски писци нису застали да размисле о томе колико је још тога остало непромењено. Од тог времена ће држава бити одговорна за свеукупне резултате привреде. Доста жучних расправа ће се водити око тога које мере држава треба да примени у случају економских криза. Веровање у аутономну пуну запосленост уз стабилне цене, сасвим се изгубило. Међутим, факултетско проучавање и расправе о томе како се могу постићи пуна запосленост и стабилност цена одвојиће се у посебну грану економије, која ће добити име макроекономија.

Данашњи заговорници државног интервенционизма нису се формално организовали у неко друштво потписника апела или отворених писама, њихова имена су за свако поштовање и позната широј јавности, а њихови су теоријски ставови веома утицајни у свету. Међу тим економистима који подржавају државни интервенционизам, и које можемо назвати „новим кејнзијанцима“, најпознатија су следећа: George Akerlof, Ben Bernanke, Olivier Blanchard, Alan Blinder, Stanley Fisher, Jordi Gali, Mark Gertler, Robert J. Gordon, Nobuhiro Kiyotaki, Paul Krugman, N. Gregory Mankiw, Maurice Obstfeld, Edmund Phelps, Kenneth Rogoff, David Romer, Julio Rotemberg, Nouriel Roubini, Adrei Shleifer, Lawrence Summers, Robert Shiller, Joseph Stiglitz, J. B. Taylor i Michael Woodford. О оптимистичком стању у економској професији и о привредном просперитету шездесетих година говори чињеница да су професори на Харвардском универзитету студентима економије изводили тачну рачуницу о доприносу сваког економисте развоју друштва. **„наиме, добро усмерена економска политика допринела је потпуном овладавању коњуктуром привредних циклуса. На тај начин избегнута је рецесија и губитак бруто друштвеног производа“**. Дакле, Кејнзова теорија и на њој заснована економска политика имале су стварну потврду у просперитету и стабилности развијених тржишних привреда, и самим тим огроман углед. У периоду од 1953 – 1973. године производња у овим привредама расте више него икада раније, скоро пет посто годишње, расте продуктивност, животни стандард и општа социјална сигурност. Управо због таквих

економских и друштвених перформанси овај период је познат у економској историји као златно доба.

Теоријски изазов нове класичне економије, а посебно нихилистички став екстремних представника хипотезе рационалних очекивања према стабилизационој политици, довели су до промене програма истраживања, па и самог приступа у оквиру кејнзијанске струје. Остајући на позицијама да се политиком агрегатне тражње може утицати на производњу и запосленост, своја истраживања усмеравају на функционисање агрегатне понуде, посебно на тржиште рада. Нов приступ агрегатној понуди и настојање да се објасни ригидност цена и надница као нормалних и рационалних елемената функционисања тржишта – допринео да постану у оквиру савремене економске теорије као нови кејнзијанци, односно као нови кејнзијанизам.

Како представљају скуп различитих приступа и области истраживања, нису успели да постану општа алтернатива неокласичним тенденцијама у теорији и пракси, али се њихове идеје и истраживања све више уважавају.

На крају, о свом раду сâм Кејнз на Нову годину 1935., одговарајући на једно писмо Џорџ Бернард Шо (Georgea Bernarda Shawa), каже: „Да бисте, међутим, схватили моје расположење, морате знати да верујем да пишем књигу о економској теорији која ће увелико преиначити – не, претпостављам, свест, али током идућих десет година – начин на који свет размишља о економским проблемима“. То очекивање је постало оправдано.

У следећих двадесет година, нарочито у САД-у, Кејнзово име ће попримити поприличан призив радикализма. У пословним и банкарским круговима кејнзијанце ће сматрати једнаким противницима успостављеном поретку као и марксисте, односно још већом опасношћу.

Међутим, Кејнзове идеје постају популарне последњих година поново са нарастањем антиглобалистичког покрета. Теорије о несавршеностима тржишта и потреби владиних регулација интервенција поново се могу чути чак и од многих познатих економиста. Азијска криза из 1998., подсетила је по размерама и узроцима многе економске историчаре на Велику депресију 30 - их. Неки од њих су се сетили и Кејнзових објашњења и лекова за тај проблем. Најзначајнији економиста који је протеклих година допринео

оживљавању кејнзијанске филозофије је нобеловац Џ. Стиглиц, који је у својој књизи „Противуречности глобализације“ изнео у основи кејнзијанску критику ММФ и његовог Вашингтонског консензуса, сваљујући сву кривицу на крахове у Русији и Азији, на погрешну „неолибералну“ његову политику.

За разлику од нобеловаца Кругмана и Стиглица, главног економисту Светске банке – Џастина Лина (Justin Lin) и многих других, економских историчари нису у првој финансијској кризи овог века видели симптом претећег „економског бездана“, већ специфични показатељ понављања економске историје прекоморска тржишта која су до тада била резервисана за произвођаче из Европе. Осим овога, извоз робе из САД у земље које су се бориле против Немачке и у неутралне земље Европе више пута се увећао. Зарађене земље Европе нису остале само без иностраних тржишта већ и без значајног дела прихода које су имале од пружања транспортних и осталих услуга. Осим овога, земље учеснице Првог светског рата остале су и без прихода од иностраних инвестиција. Као што смо истакли, финансијски и индустријски центри до 1914., налазили су се у Британији, Француској и Немачкој. После рата оне су своје позиције изгубиле, док су САД преузеле настали вакуум. САД не само да су биле на страни победника у рату, већ и прави добитници рата. Европске економије, Британија и Француска, биле су принуђене да своје ратне издатке финансирају задужујући се код Сједињених Држава. Тако су САД постале светски економски лидер од кога су зависиле европске привреде. Америка постаје планетарни снабдевач новцем и индустријским производима.

Амерички привредни успон који је отпочео током Првог светског рата наставио се све до Велике депресије 1929., уз краткотрајни прекид због економске кризе 1921/1922. С друге стране океана, као највећи зајмопрималац у овом периоду јавља се Немачка.

Највећи поремећај у националним економијама изазвала је инфлација. Притисци ратног финансирања приморали све зарађене земље осим САД да одустану од златног стандарда који им је у предходном периоду служио као средство за стабилизацију или бар усклађивање кретања цена. По завршетку Првог светског рата, цене у САД у просеку су биле 2,5 пута више него 1914., у Великој Британији 3 пута више и у Француској 5,5 пута више него у 1914. године. Међутим, Немачка је држала рекорд – цене су биле 15 пута више, а у Бугарској чак 20 пута више него на почетку рата. Тако велики диспаритети цена

и из њих проистекао велики диспаратет у вредности националних валута учинили су да обнављање међународне трговине буде веома тешко, али су такође изазвали и озбиљне друштвене и политичке проблеме.

6.2. Економика понуде, рационална очекивања: нове економске политике

Неокласична школа економске мисли је једна од најзначајнијих и најутицајнијих школа која се појавила у другој половини 19. века. Изузимајући период кејнзијанизма, неокласика је присутна у 20. веку и њен утицај је несумњив на велике теоријске правце: монетаризам, нову класичну економију и економију понуде. Такође, изражене су значајне разлике између неокласике и кејнзијанизма, посебно у функционисању тржишта рада, цене капитала, девизне, монетарне и фискалне политике. Међутим, последњих деценија су се појавили неки нови теоријски правци у економији који су одиграли важну улогу у креирању модерних економских политика.

Полемика која се водила тридесетих година прошлог века поновила се и почетком осамдесетих. Актери су остали исти. На једној страни је ортодоксна неокласика „у новом руху“, а на другој страни (нео)кејнзијанство. Улоге су, наравно, због нових околности измењене. Питања су, такође, у суштини остала иста. Као што је кејнзијанска револуција била изазов ондашњој владајућој ортодоксији у економској теорији и политици, тако је контрареволуција била изазов кејнзијанској ортодоксији. Нова класична макроекономија покушава објаснити економски свет у изразито различитим терминима од посткејнзијанске неокласичне синтезе 1950. и 1960. година прошлог века, с радикално различитим импликацијама за економску политику.

Стара теорија је претпостављала пуну запосленост и стабилне цене. Оно што она, међутим, није решила садржано је у питању: који механизам ствара такву равнотежу? Стара правила игре су постала неважна или, како је тада писала J. Robinson, потребна је њихова детаљна ревизија.

Дакле, 70. година прошлог века у економској теорији на Западу долази до радикалног заокрета отварањем пута за негирање теоријске и емпиријско-политичке релевантности кејнзијанске теорије и економске политике. Напад на, од периода „Велике депресије“, владајући концепт економске политике извршен је из „табора“ неокласике или, прецизније, из кругова монетариста. У основи монетаризма је концепт „ендорегулације“, насупрот „егзорегулацији“ кејнзијанске економије. Аутоматско чишћење на тржишту води спонтаној привредној равнотежи. Наднице, аналогно камати, имају флексибилне цене које се формирају на одговарајућим тржиштима и независно су одређене уравнотежавајућим снагама тржишта. **Стабилност цена је основни приоритет у економској политици (један од основних макроекономских циљева), а фокус теоријске анализе је понуда.** Заокрет у економској политици се огледа у сужавању ингеренције државе (чак и законским путем), укидању институција „државе благостања“, смањењу или чак укидању дефицитарног финансирања, приватизацији јавног сектора, смањењу пореза.

Предвођени М.Фридманом и његовим чикашким следбеницима, монетаристи су већ средином 60. година почели контрареволуцију уперену против кејнзијанског учења. Прво се на удару нашао јасан неуспех кејнзијанске нове економије да заустави спиралу инфлације у водећим индустријским земљама која је обухватила читаву планету. Да би се постигла привредна равнотежа са стабилним ценама и пуном запосленošћу потребно је, према Фридману, стално прилагођавати оптицај новца, јер би се на тај начин компензирале тенденције периодичних ширења и смањења пословних активности у привреди. Контрола количине новца у оптицају би се спровела експанзивном или контрактивном монетарном политиком.

У реалном сектору, последњих деценија долази до израженог преобраћаја у структури капиталне потрошње. Највећи део улагања не одлази више у повећање производње и капацитета, него у аутоматизацију и нове технологије које замењују раднике и смањују трошкове радне снаге. Према оценама неких економиста, 65% капиталних инвестиција у развијеним земљама иде у повећање технолошке ефикасности, а свега 35% у повећање капацитета о којем, у крајњој линији, зависи запосленост и животни стандард.

Неуспех кејнзијанске економије да објасни ово померање капиталне потрошње са капацитета на технологију представља главни разлог њене ирелевалентности у објашњењу савремених привредних услова. Основне кејнзијанске једначине претпостављале су да агрегатна тражња капиталних и потрошних добара врши непосредан утицај на производњу и потрошњу. Повећање најамнина и улагања у производњу зависи од нивоа агрегатне тражње. У зависности од коњуктурног циклуса, укупна тражња расте или опада паралелно са кретањем инвестиција и потрошње.

У тражењу сопственог одговора на изазове савремених тржишних привреда економисти су се углавном поделили у две групе. Једна струја је тзв. економика понуде или Supply-Side, а друга је школа рационалних очекивања или Rational Expectations. У оквиру „новог таласа“ воде се озбиљне теоријске расправе са јасним порукама за **вођење економске политике**. Ове школе су вратиле поверење у ригорозност и егзактност економске науке. Истовремено оне су показале да је могућ пожељна хармонија између економске анализе, економска синтезе која би представљала дефинисање економске политике по критеријумима економске науке и политичке синтезе која представља прелаз на активну политичку делатност.

6.3. Економска политика и „Економика понуде“

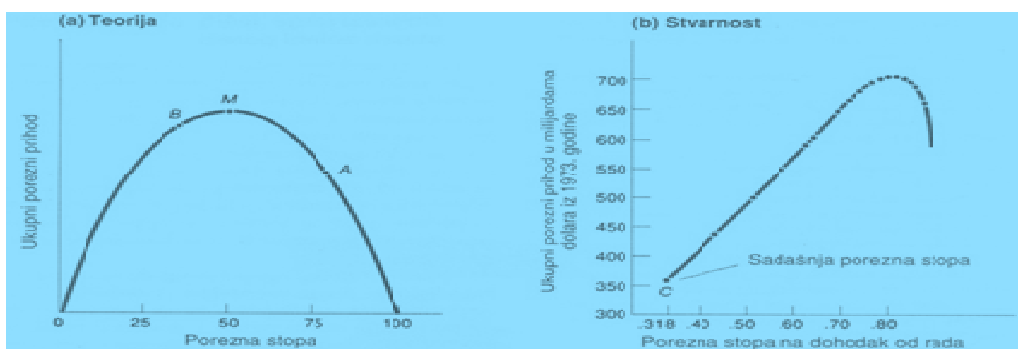
Петролејски шок на почетку осме деценије прошлог века одиграо је велику улогу у скретању пажње економских писаца са агрегатне тражње на проблеме агрегатне понуде (самим тим и на проблеме производње). За разлику од кејнзијанског приступа који у први план ставља прерасподелу на бази државне интервенције у области агрегатне тражње, овде се нагласак ставља на проблеме привредног раста. Тако је један од најистакнутијих представника „новог правца“ V. Nordhaus 1974., израдио економетријски модел енергије, постављен на трошковима и расположивости алтернативних енергетских извора, а дат у условима слободне конкуренције. Основни закључак је био да ће енергетски трошкови расти како привреда буде била све зависнија од ових скувих извора, али неће при томе добити аларманте величине. A. Laffer, M. Adams и друга позната имена тог доба допринела су да се питања природних ресурса, сразмерне стагнације у порасту продуктивности,

недовољног инвестирања, опадања конкурентности америчке привреде, па и неопходности „реиндустријализовања Америке“ формулишу, па према томе и решавају на начин другачији од Кејнзовог.

Улога економске политике би се састојала у стварања услова за постојање тржишних форми које би биле што ближе слободној конкуренцији. Слободно тржиште је врховни постулат, тако да се између тржишног и вантржишног регулисања чак и неких традиционално „вантржишних“ области, грана и делатности апсолутна предност даје „невидљивој руци тржишта“. Лоше конципиране и лоше употребљени инструменти економске политике су лоше утицали на економску ефикасност тржишних актера, јер се деформише функција циља и утиче на скуп стварних опција које би водиле успешном пословању. У комплексности мера економске политике посебан значај се даје порезима и фискалној политици у целини. Теоријски фундамент представља Леферова крива обогаћена рационалним очекивањима која јасно указује на последице пореског оптерећивања привредних субјеката на релативне цене, агрегатну понуду и тражњу и привредни раст.

Лефер је, као један од главних протагониста економике понуде, формулисао једно аналитичко средство које је по њему и названо „Леферова крива“. Њиме се показује да ниже пореске стопе коегзистирају са вишим пореским приходима. Супротно, повећање пореских стопа преко одређеног критичног нивоа проузрокује пад пореског прихода због дестимулативног дејства на пословање привредних субјеката (предузећа и домаћинства). Погледајмо Леферову криву на следећим графиконима:

Графикон 20. Пореска стопа и укупан порески приход; укупан порески приход и пореска стопа на доходак од рада

Лефорова крива показује везу између пореских прихода и пореских стопа. На теоријској Лефоровој кривој (лево), пореска стопа од 50% доводи до максималних прихода (тачка М). Смањујући пореске стопе од тачке А до тачке В, приходи расту, мада се пореске стопе смањују. Детаљне емпиријске анализе показују криву која се нагиње удесно, мада се привреда САД налази приближно у тачки С (графикон десно).

Дакле, до „критичног нивоа“ опорезивања порески приходи расту. После тога, до одређене пореске стопе пада ниво привредне активности, па се стога и смањују порески приходи. Преломни ниво пореског оптерећења зависи од перформанси конкретне привреде и директно је одређен мерама економске политике.

У оквиру економике понуде Лефорова крива је представљала теоријско упориште за спровођење пореских реформи нове економске политике у време председника Регана. Економске мере су тада биле подређене динамизирању производње, расту продуктивности и подстицању инвестирања. Како се Лефорова крива бави првенствено понудом, критичари истичу да ефекти на страни понуде могу бити поништени или умањени на бази промена агрегатне тражње.

Новији економски прилози водећих експерата јавних финансија у САД (Browning, 1987.) на основу анализе Лефорове криве, утврдили су да се оптимална пореска стопа налази у доњем, опадајућем делу ове криве, испод тачке за коју писци економике понуде сматрају да је оптимална. До оваквих резултата се дошло укључујући у анализу и криву граничног трошка прикупљања пореских прихода и криву граничне корисности трошења јавних расхода. Зато је њен значај за вођење економске политике мањи него што су то истакли представници економике понуде.

Представници економке понуде сматрају да је незадовољавајућа макроекономска перформанса привреде 1980., добрим делом условљена владајућим политикама тражње, па су нашли решење у наглашавању улоге понуде у вођењу економске политике. Основне поруке ове теорије су: 1) смањити пореске стопе и државну регулативу и на тај начин повећати понуду преко стимулисања приватних инвестиција; 2) одржавати монетарни раст у складу са дугорочним растом потенцијала привреде.

Према економистима овог правца, активност државе треба свести на област базичног правног система, система безбедности и пружања здравствене заштите да би њена улога у друштву била продуктивна, а таква ефикасна држава довела би до повећања производње, запослености и реалних зарада. Обезбеђивање државних продуктивних активности помера функцију и криву тражње за радном снагом навише, а плаћање ових државних активности преко пореза имају такво дејство да смањују понуду рада. Постоји јака претпоставка да прва експанзивна активност нађачава другу контракциону активност.

Једна група америчких економиста су били веома подозриви према предлогу фискалне политике засноване на Леферовој концепцији. Сматрали су да људи нису посебно осетљиви на промене пореских стопа, те да на америчку економију утичу многи други фактори. Чак су неки економисти израчунали, после економетријских анализа, да се тачка максималних пореских прихода налази много више удесно од тачке коју су предлагали заговорници школе економике понуде.

Но, без обзира на све критике, председник Реган је ипак прихватио пореску реформу којом је смањивао пореске стопе осамдесетих година. После смањења пореских стопа 1981., 1984., и 1986., доходак најбогатијих Американаца опорезован је по стопи од 28%, док је већина грађана била опорезована по стопи од 15%. Сматрало се да се таквом фискалном политиком може повећати понуда рада, као и капитала и на тај начин стимулирати опоравак америчке економије без пропратних нежељених економских фрикција (без већег пораста општег нивоа цена и дефицита у платном буџету). Међутим, сама пракса демантовала је Леферову криву. Емпирија је показала да су се стопе штедње после смањивања пореза смањиле. Порески приходи нису се повећали већ су се према предвиђањима многих економских писаца заиста и смањили што је, између осталог, допринело повећању буџетског дефицита. Тако су се предвиђања економиста понуде показала погрешним. Према томе, снижавање пореских стопа није донело већу понуду рада, веће штедње и већих пореских прихода. Критичари су сматрали да заговорници економије понуде преувеличавају благотворне резултате – да ће смањивање пореских стопа донети стимулацију за продуктивнији рад, штедњу појединаца, итд. Занемарили су негативне последице такве фискалне политике – да ће донети пораст агрегатне тражње

која директно утиче на пораст општег нивоа цена. Основни приговори су се свели на следеће:

- ✚ може се догодити да ће смањење пореских стопа стимулирати неке појединце да више раде, али ће их, истовремено стимулирати и да више троше. Осим веће понуде повећаће се и већа агрегатна тражња, па ће учинак на производњу и цене бити комбинација повећане понуде (рада и капитала) и повећане тражње (трошење појединаца и предузећа), а не само резултат повећане понуде – како истичу економисти економике понуде. У таквим околностима, долази неминовно до општег пораста цена (инфлације);
- ✚ смањивање пореских стопа повећаће инвестиону делатност предузетника. Међутим, може проћи и више година док се капацитети не повећају. Трошкови набавке опреме долазе много раније него повећање капацитета;
- ✚ смањивање пореских стопа – требало да има за резултат већи радни напор и већу штедњу. Међутим, ово важи само за оне који већ раде. Њих ће смањење пореских стопа нагонити на такво понашање. Они који су у конкуренцији на тржишту били лошије среће па су остали незапослени – не плаћају порез, па ће и смањење пореских стопа остати без утицаја на њихово понашање. Због тога се економији понуде спочитава често да шири економске неједнакости.
- ✚ Снижавање пореских стопа није повећало пореске приходе. Управо обрнуто – порески приходи су се смањили, док се дефицит буџета повећао.

Тако су пракса и теорија демантовали постојање Леферове криве, те се она убрзо изгубила као инструмент фискалне политике, а недавно и нестала из академске литературе.

Данас имамо неке нове приступе у фискалној економској политици, као на пример, „зелени порези“ – да се опорезују непожељне екстерналије – загађивање уопште – а све у циљу заштите животне средине. Претпоставимо да држава одлучи разрезати „сумпорни порез“, порез на емисију сумпордиоксида из електрана и других извора. Према уобичајеном економском резонувању познато је да ће порез узроковати да предузећа предузму напоре да смање емисију супердиоксида и да на тај начин побољшају животну средину и смање штете људима, биљкама, животињама... Свакако, уз то, ова ће „зелени

порез“ осигурати приходе које држава сада може да употреби или да финансира активности или да смањи пореске стопе на корисне активности као што су рад или штедња. Стога су „зелени порези“ двоструко ефикасни и држава добија приход и животна околина се побољшава јер порези обесхрабрују штетне екстерналије.

6.4. Економска политика и“ Ратекс школа“

Оснивање ратекс школе седамдесетих година прошлог века везано је за име и дело Роберта Лукаса коме су се придружили Tomas Sardžent i Džon Ratlidž. Они оспоравају основне премисе о понашању економских субјеката које су садржане у Кејнзовом моделу. На удару је поставка да произвођачи и потрошачи очекују да ће општи ниво цена пасти, или се бар неће много мењати, код постојања веће незапослености. Уопште, стари модели су економску рационалност људи везивали за дуге рокове, за широке временске и просторне хоризонте. Разумно реаговање је много непосредније, не на дугорочну просечну стопу инфлације, него на свакодневне промене цена у радњама, не на владине консидације и визије будућности, него на текуће догађаје. На овај начин очекивања људи морају се експлицитно увести у макроекономску теорију и политику, као нешто што стварно одређује агрегатну тражњу за производима. Дакле, осим озбиљних теоријских расправа, јасне су политичко-прагматске поруке, па идејно опредељење за „право“ тржишно привређивање.

Ратекс школа има јасно обликован теоријски образац, утемељен у радовима Роберта Лукаса и њему блиских економиста. Цене роба, укључујући и зараде, формирају се на конкретном тржишту, прилагођавајући се односима тражње и понуде. Постоји савршена флексибилност цена чиме се тржишта савршено „чисте“ на бази перманентног успостављања равнотеже између понуде и тражње. Полазне претпоставке су веома једноставне. Када настају промене, људи на њих реагују рационално због сопствених интереса. Држава настоји да врло разуђеном политиком постигне одређене ефекте у привреди, али је овакво понашање људи у томе спречава. Због тога интервениције треба свести на најмању меру и на неколико јасних правила. Тако постављена економска политика мора поседовати обележје конзистентности и постојаности, не сме се мењати

због краткорочних циљева, јавност мора имати довољно времена да да свој одговор на такву економску политику. Циклична кретања у привреди су последица „краткорочних заблуда“ појединаца који након „отрежњења“, поучени својим рационалним коришћењем информација, брзо коригују понашање условљавајући тиме побољшање перформанси пословања.

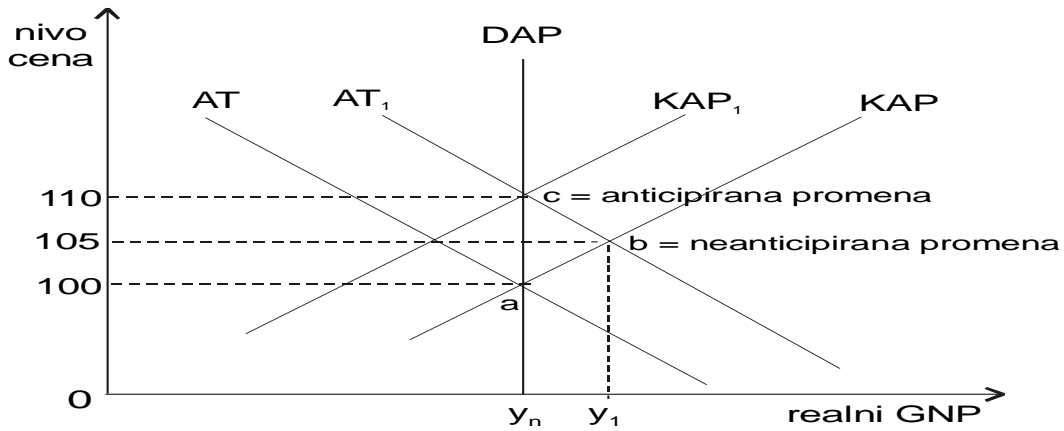
Теорија рационалних понашања настала је 70. година као алтернатива тада владајућем учењу Кејнза. Као што смо већ истакли, ову теорију је формулисао Роберт Лукас спајајући Фридман-Фелпсову анализу Филипсове криве и Мутову хипотезу рационалних очекивања. Нова класична макроекономија полази од става да људи антиципирају економску политику. При томе, може да дође до изненађења нивоом цена када је стварна цена (C) различита од очекиване цене (C_0). Ако је $C/C_0=1$ људи у просеку нису изненађени ценама, али у свим осталим случајевима имамо неочекиване промене цена.

Изнанађење нивоом цене настаје шоком на страни тражње или шоком на страни понуде. Шок на страни тражње представља неантиципиране промене агрегатне тражње које настаје као резултат неантиципиране промене монетарне и фискалне економске политике, као и изненадне промене приватне, производне и буџетске потрошње. Слично, шок на страни понуде подразумева неантиципирано померање криве агрегатне понуде. Као што је поменуто, изненађења могу бити изазвана економском политиком. Сви економски субјекти настоје да правилно антиципирају промене монетарне и фискалне политике, тј. понуде новца, буџетске потрошње и пореза.

Суштину ставова ратекс школе чини идеја само коригујућег механизма чије је дејство приказано на следећем графикону. Разматрају се два случаја и то: када постоје и када не постоје изненађења ценама.

Када постоји изненађење ценом прилагођавање целог система се одвија на следећи начин: неантиципирано повећање тражње са AT на AT_1 доводи до пораста цена који није био очекиван; долази до тзв. новчане илузије када се мисли да су се реалне плате и релативне цене промениле, па као последица изненађења нивоом цена долази до кретања привреде дуж краткорочне криве понуде KAP из тачке **a** у тачку **b**.

Графикон 21. Ниво цена и реални ДБП

У овој тачки остварује се већа производња Y_1 од почетне Y_n (производња при природној стопи незапослености), док се ниво цена од C_1 на C_2 повећава. На дуги рок долази до прилагођавања, када повећање трошкова сустиже повећање цена, па долази до опадања краткорочне агрегатне понуде и повећање цена. На тај начин се у дугом року аутоматски регулишу изненађења ценом како људи прилагођавају своја очекивања цена враћајући привреду на природни ниво производње (Y_n) у тачки **c**.

Уколико не постоји изненађење ценама, људи антиципирају пораст цена и свесни су да не долази до промена реалних зарада и релативних цена. Тада неће доћи ни до промене запослености и производње, упркос повећању цена од почетног нивоа до нивоа дугорочне равнотеже - тачка **c**.

Закључак је да економисти ратекс школе сматрају да само неантиципиране промене утичу на производњу и запосленост. Они се супростављају активистичкој економској политици јер она може имати само привремене ефекте и, такође, сматрају да је trade-off између инфлације и незапослености, уколико уопште и постоји, привремен и постојаће само ако њуди нису успели да антиципирају политику.

Новина коју уводе присталице ратекс школе је третирање економске политике као процеса, а не као догађаја. Неопходна је анализа укупног процеса економске политике да би се утврдило да ли је одређена мера антиципирана или не и у ком степену, као и шире

испитивање политичког и институционалног окружења унутар кога се доносе одлуке економске политике, јер економска политика као процес утиче на економске перформансе.

Модел рационалних очекивања неопходно је емпиријски тестирати. Прво, на примеру окончања разних случајева хиперинфлације у свету може се видети да је могуће да људи предвиђају ефекте будуће економске политике, када владе предузимају конкретне мере за смањење буџетских дефицита и монетарног раста (случај у Аргентини). Показало се могућим у пракси да се хиперинфлација нагло заустави без дубоких рецесија привреде.

У анализи делотворности економске политике развијених земаља као један од инструмената се користи Филипсова крива. Она показује да пораст зарада индукован вантржишним решењима доводи до понуде рада, али истовремено и до пораста општег нивоа цена. У питању је инверзан однос између стопе инфлације и стопе незапослености. О овоме је било доста речи у предходним главама нашег рада, тако да овом приликом изостављамо ову анализу.

6.5. Непосредна контрола цена – њихово административно одређивање

До непосредне контроле цена долази онда када држава обуставља њихово слободно тржишно формирање и мање-више их административно одређује. Видови непосредне контроле цена су разноврсни: замрзавање, блокирање, плафонирање, гарантовање, итд. Три главне скупине мера непосредне контроле цена су: 1) одређивање максималних цена; 2) одређивање минималних цена; и, 3) одређивање фиксних цена.

Код прве од ових скупина мера, главни циљ је да се заштите потрошачи, посебно категорије становништва са ниским дохоцима. Зато се максимирање цена најчешће примењује код производа који су од највећег значаја за животни стандард становништва, али такође и код производа који су од битног значаја за функционисање привреде као целине. Одређивање минималних цена се, пак, углавном примењује са циљем заштите произвођача одређених роба, нарочито у сектору пољопривреде и та политика је позната као „откупне цене“. Код неких роба држава може процењивати да је потребно

елиминисати флукуације цена, па су ту одређују фиксне цене (на пример, у железничком саобраћају, производњи и преради нафте и нафтних деривата, електропривреди, у другим енергетским секторима, итд.). Држава овде фиксира цену на равнотежном нивоу. На први поглед овај необичан подухват, сличан је тржишном механизму, има своју логику у елиминисању штетних краткорочних осцилација цена.

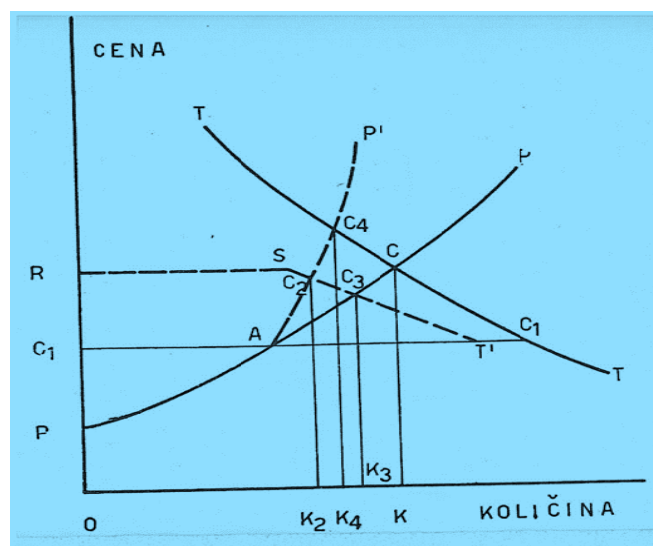
Поступак којим се служи држава, много сличан монополској пракси образовања цена. Тако, на пример, ако постави цену изнад равнотежног нивоа, која је била одређена спонтаним деловањем тржишних снага, ова има све карактеристике једне монополске цене, мада не мора да достигне њену висину. Супротно ако је обори испод равнотежног нивоа, онда имамо типичан пример монополске цене. Међутим, побуде при овом одређивању цена нису истоветне – држава се по правилу не руководи начелом максимирања профита (осим ако се не ради о порезима), него тежи да поправи или заштити положај одређених категорија произвођача или потрошача. Овакве акције моћно утичу на поједине токове, па и на целокупно кретање друштвене производње.

Својство административно постављених цена, да на тржишту иступају као дате и непосредне величине у многоме зависи од стварног кретања привреде и исправности економске политике. Поред свег ауторитета политичке власти, самостални интереси привредних јединки могу изазвати таква тржишна померања, чији је коначни исход одбацивање прописаних административних норми као нереалних, па чак и штетних. Због таквих могућих последица, у случају великих привредних поремећаја, насталих из многих узрока – економских, политичких или војних, приликом одређивања цена држава доноси и разне допунске мере, које се односе на количинско регулисање понуде и тражње на тржишту. Цела операција састоји се у одузимању права на вођење политике цена, у претварању цене у параметарску величину, у свођењу криве тражње – у једном великом делу обима производње – на праву линију, паралелну са апсцисом.

Поједини економски писци, који се супростављају глобалној осуди државног интервенционизма, не само да сматрају разбориту државну политику у одређеним ситуацијама позитивним чином, него иду и даље и оповргавају домаћај неолибералистичког аргумента о црној берзи. Претпоставимо да државни органи оцењују стање на неком тржишту лошим по купце, да је износ **СК**, који се плаћа за дату робу, превелик, па у

намери да спрече пљачку потрошача одређују нову цену C_1C_1 . Овако ниска цена нормално изазива несразмеру између понуде и тражње, изражену размаком AC_1 . Нека се сада, као последица недовољне целокупне тражње, образује илегално тржиште. Пошто црноберзијанско пословање укључује посебне трошкове и ризик, којих обично нема на обичном тржишту, то крива понуде после тачке A (односно свог пресека са административно одређеном ценом) добија мање еластичан изглед (AP' уместо раније AP). Овакво понашање понуде произилази из потребе да се помоћу више цене надокнаде нови – црноберзијански трошкови. На другој страни, један део потрошача спреман је да по старој, високој цени купује робу на црној берзи (RS); код преосталих потенцијалних потрошача има и таквих, који не желе да се уплету и илегална пословања, па тражња на црној берзи опада после тачке S све до T' , која се налази на висини прописане цене; према томе, тражња на црној берзи има облик RST' . Када су дате криве понуде (AP') и тражња (RST'), равнотежа се на илегалном тржишту успоставља при количини OK_2 и цени C_2K_2 – како је то дато на следећем графикону:

Графикон 22. Равнотежа на илегалном тржишту

На основу предходног примера могу се извести следећи закључци:

- ❖ црноберзинаска цена C_2K_2 нижа је од раније цене на нерегулисаном тржишту (CK);
- ❖ просек прописане црноберзијанске цене поготову је нижи од спонтане цене;

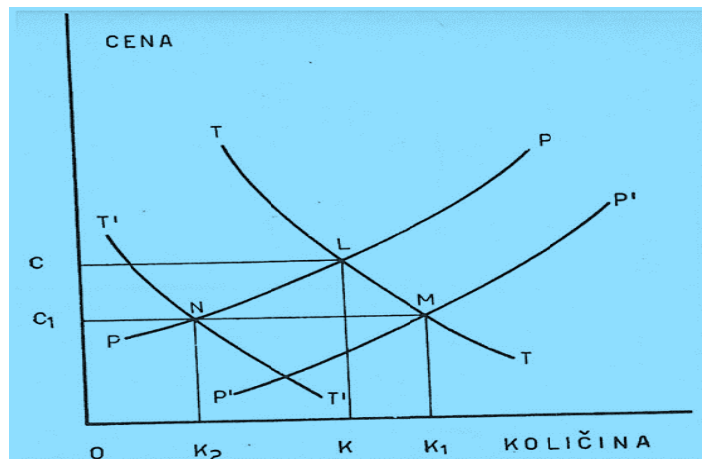
- ❖ што год су теже казне прописане за купце, а блаже за продавце, то је више изгледа да ће црноберзијанска цена бити нижа (и обратно).

Овај закључак се лако проверава на горњем графикону: ако се претпостави екстрем, да су казне у целини предвиђене само за купца, онда се понуда понаша на стари начин и иде старим током PP' , она се сече са црноберзијанском тражњом у тачки C_3 , која је нижа, него у предходној анализи. Пође ли се, опет, од супротног екстрема, да је цео ризик преваљен на продавце, онда се купци понашају нормално, па крива и њихова тражња остаје TT ; црноберзијанска понуда AP' и нормална крива тражње секу се у тачки C_4 , која је највиша од свих тачака.

6.6. Посредна контрола цена

Мере које држава предузима да би померила криву понуде, криву тражње или обе напоре, састоји се у успостављању нове равнотежне солуције, која сама по себи, спонтано намеће нову тржишну цену. На следећем графикону то се може објаснити на следећи начин:

Графикон 23. Нова равнотежна солуција

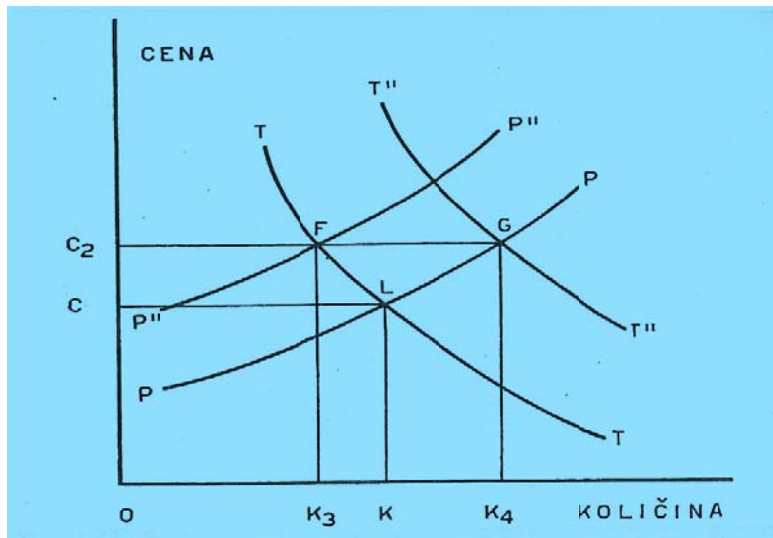

На пример, ако се дошло до закључка, да је цена OC неке одређене робе висока, онда се нижа цена OC_1 може постићи на три начина: померањем криве понуде од PP на $P'P'$, новим њеним пресеком са кривом тражње у тачки M и новом равнотежном

количином OK_1 ; други начин се односи на померање криве тражње од TT на $T'T'$, која се сада неизмењеном крвом понуде сече у тачки N и одређује OK_2 као равнотежну количину; Трећи начин био би, који није приказан на графикону, у истовременом померању обе криве.

Ако се жели обрнути резултат – подизање цена, потребно је криву понуде померити, али не као пре с лева на десно, већ с десна на лево, тако да се све тачке на њој налазе у простору изнад PP . До истог ефекта се може доћи померањем криве тражње од TT на $T''T''$, дакле овог пута померањем на десно, чиме се и њене све тачке налазе изнад старе криве. Нова цена C_2 обезбеђује се или пресеком F (ако се мења само понуда) или пресеком G (ако се мења тражња) или неким трећим пресеком на правој линији између F и G , до кога се долази одговарајућим променама обе криве.

Графикон 24. Померање криве понуде у циљу подизања цена.

На сам положај криве понуде и тражње може утицати производна снага рада и систем потреба, које могу да изазову код њих чак и друге правце кратања. Ако оставимо по страни деловање ових квалитативних промена у привреди и ако се ограничимо само на анализу тржишних појава, онда разлика између две сличне криве показује да се при истој

цени нуди или тражи нека друга количина, односно да се иста количина вреднује од стране продаваца и купаца по некој другој цени.

Фискална политика представља сегмент укупне економске политике. Представља државну активност на прикупљању средстава (јавних прихода) за финансирање јавних расхода. Обухвата многобројне мере које делују на трошкове и дохотке. На страни јавних прихода кључни инструмент јесу порези. Њихово учешће у јавним приходима је око 80%, те стога представљају најзначајнији инструмент фискалне политике на страни прихода.

Најзначајнији порески облици су: порез на додату вредност, порез на доходак грађана, порез на имовину и порез на добит предузећа. Такође, постоје и посебни порези на потрошњу (акцизе и царине). При томе, пораст пореза на додату вредност и пореза на добит предузећа повећавају трошкове производње и стварају повољан амбијент за испољавање раста општег нивоа цена. Порез на додату вредност има дакле, изражен инфлаторни потенцијал. Што се тиче пореза на доходак грађана и имовинског пореза, њихово смањење или сужавање основице за обрачун, доводи до раста куповне моћи и утицаја на инфлацију са становишта пораста агрегатне тражње. У супротном, могу се користити као инструменти стабилизације цена. Порез на добит предузећа утиче на инфлацију са становишта трошкова производње. Са друге стране, повећање овог пореза може успорити привредну активност, тако да у многим случајевима то повећање није добар потез. Уколико се они могу превалити на запослене, тако што ће им се исплаћивати нижа зарада, тада делују на смањење агрегатне тражње.

Царине су дажбине које се наплаћују за страну робу која се увози на царинско подручје једне земље или повезане групе земаља са намером да ту и остане. Ради се заправо о врсти посредног пореза који плаћа увозник у домаћој валути. С обзиром да је царина заправо врста индиректног пореза, коначно царинско оптерећење сноси потрошач. При томе, значај царина се релативизује услед тенденције либерализације светске трговине. У прошлости (стара Индија, меркантилизам), али и данас (аграрни протекционизам Европске уније) царине су биле јако присутне, не само због пуњења државне касе, већ због заштите домаће производње од иностране конкуренције. Тада се могу остварити ови ванфискални циљеви, али често по цену пораста инфлације због ограничавања увоза тј. недостатка агрегатне понуде.

Таксе, доприноси, накнаде и остали облици државних прихода имају знатно мање учешће у укупним јавним приходима. Када говоримо о јавним расходима, пре свега мислимо на плате запослених у јавном сектору, пензије и различите облике субвенција. На инфлацију трошкова делује смањење субвенција, док пораст плата и пензија јесу фактори на страни тражње.

Субвенције су врста државних расхода који се најчешће односе на пољопривреду. Могу бити у форми премија, регреса, директних плаћања, кредитне подршке. Примарна привредна делатност се сусреће са многобројним проблемима. Неравноправан положај аграра у односу на друге привредне делатности доводи до потребе за подршком која се имплементира помоћу широког спектра мера и инструмената. Посебан однос државе према аграрном сектору произилази из њених особености. Дакле, специфичности пољопривредне производње и осетљивост аграрног сектора на многе факторе (превасходно природне) условљавају потребу интервенције државе у овој области. Једна од карактеристика пољопривредне производње је то што има сезонски карактер, док због органског начина производње постоји веома спор обрт капитала. Дуг производни циклус у производњи пољопривредних производа такође налаже адекватну заштиту ове делатности. Због многобројних ризика везаних за пољопривредну производњу потребно је заштитити произвођаче, али и потрошаче тих производа. Неопходно је одржати стандард становништва и обезбедити њихову сатисфакцију у погледу доступности, квалитета и здравствене исправности производа.

Пољопривреда је важна и са становишта обезбеђења исхране становништва, јер се на тај начин задовољавају основне људске потребе. У одређеним случајевима када не постоје субвенције (или су у неком мањем износу), може доћи до ограничавања, или чак престанка производње што свакако умногоме утиче на инфлацију услед недостатка понуде производа. Директна плаћања, премије и регреси јесу најчешћи видови субвенционирања производње. Преко ових инструмената фискалне политике делује се на повећање понуде производа, и тако на спречавање инфлаторних тенденција у привреди.

Директна новчана давања могу значајно стимулисати пољопривредну производњу. Ови производни подстицаји подразумевају давање одређене суме новчаних средстава која се исплаћује по јединици мере за посејан усев, односно стоку одговарајуће врсте. Имају

посебан значај јер доприносе очувању животног стандарда произвођача и потрошача пољопривредно–прехрамбених производа. Могу бити у форми пореских олакшица или премија приликом откупа производа.

Премије представљају друштвену подршку произвођачима одређених производа чија цена није атрактивна и не обезбеђује адекватан доходак пољопривредницима. Дају се за подстицање производње стратешких производа (нпр. млеко) за којима постоји општи друштвени интерес, а када се произвођачима не исплати ова производња. Оне утичу на повећање понуде стратешких пољопривредних производа.

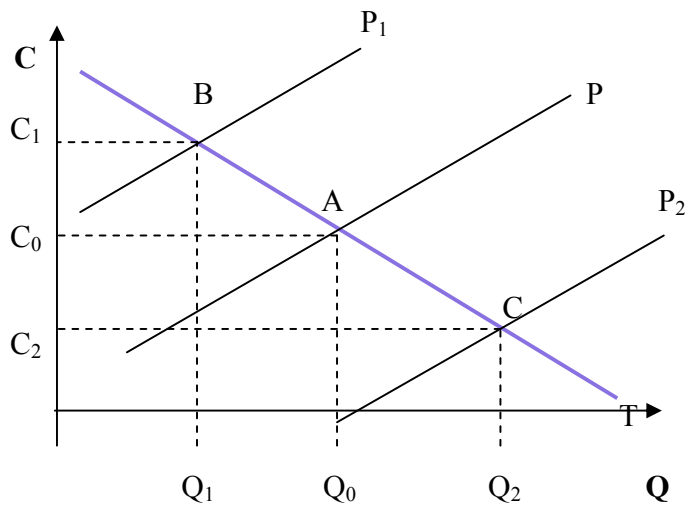
У случају укидања премија дошло би до смањења прихода пољопривредника и њихове понуде. Постоје и нека супротна схватања која кажу да би у том случају пољопривредници повећавали понуду својих производа, како би одржали свој животно стандард на истом нивоу.

Регресима се надокнађује део трошкова производње у циљу остварења већег обима производње, повећања квалитета производа, модернизације пољопривредне механизације, коришћења нових технолошких поступака. У супротном, куповина савремених средстава за производњу због ниског дохотка произвођача би била немогућа.

Примену налазе и у области осигурања и ради смањивања трошкова складиштења пољопривредних производа. Тиме се произвођачи подстичу да осигурају своје усеве и стоку. Регресирањем трошкова складиштења стимулишу се на своје производе депонују у складишта и на тај начин остваре сопствене користи (у виду већих цена и прихода), као и да допринесу стабилизацији тржишта његовим континуираним снабдевањем. Све ове мере доводе не само до повећања домаће производње, него и до поправљања економског положаја пољопривредника.

Мере фискалне политике се не односе само на регулисање буџетске равнотеже. Економска дејства фискалне политике налазе примену и у области цена, кроз регулисање глобалне понуде и потражње. У следећој анализи разматраћемо ефекте пореза и субвенција на стимулисање (ограничавање) понуде производа од стране предузећа. При томе ћемо изоставити ефекте на страни агрегатне тражње. Утицај пореза и субвенција (као најважнијих мера фискалне политике) на цене приказан је на следећем графикону:

Графикон 25. Утицај пореза и субвенција на цене.

Претпоставимо да постоји иницијално стање равнотеже у тачки А, у којој се секу криве понуде и тражње. Равнотежна цена је C_0 , а количина Q_0 . Претпоставимо да држава одлучи да повећа пореске стопе или прошири пореске основице. У том случају доћи ће до повећања трошкова производње произвођача, па се крива помера са нивоа P , на ниво P_1 . Требало би истаћи да је крива понуде у основи криве граничних трошкова. Повећавањем пореза, долази и до раста трошкова, па се због тога крива понуде помера навише. На овом примеру јасно сагледавамо ценовна дејства опорезивања. Долази до смањења понуде са нивоа Q_0 на ниво Q_1 , док цене расту са C_0 на C_1 . Нова равнотежа се успоставља у тачки В.

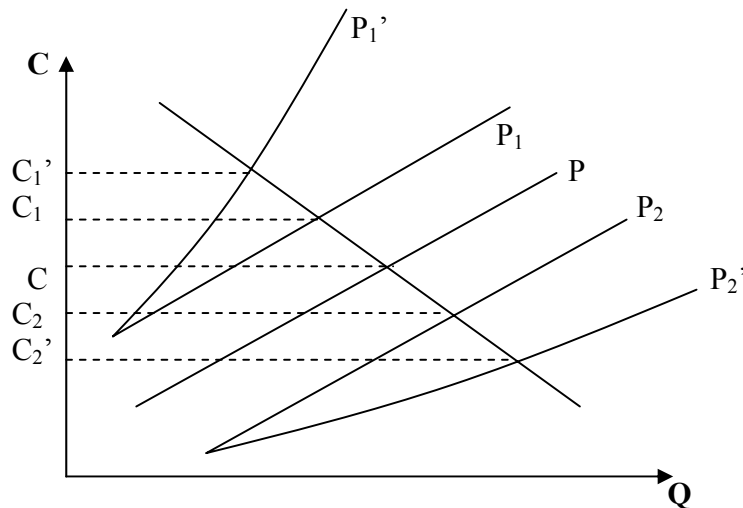
Повећањем субвенција утиче се на развој производње стимулисањем привредника. Долази до пораста стокова робе на тржишту, док се гранични трошкови умањују за износ субвенција. То доводи до померања криве понуде наниже, са равнотежног положаја P , на P_2 . Потрошачки вишак се повећава имајући у виду смањење цена са нивоа C_0 , на C_2 , а услед повећања понуде, као тржишног израза производње ($Q_0 - Q_2$). Ново равнотежно стање је сада у тачки С.

Постоје многе класификације пореза и субвенција. Једна од њих јесте подела на порезе и субвенције по вредности (*ad valorem*), и специфичне (по јединици мере). Специфични порези и субвенције се примењују на јединицу мере производа на који се односи. Оне се одређују у паушалном износу (нпр. 10 динара по килограму производа).

Порези и субвенције од вредности робе (*ad valorem*) наплаћују се применом стопа на вредност односне робе. Специфичне порезе најчешће сусрећемо код акциза, док се субвенције углавном одређују по јединици производа. Разликовање ових врста је од важности јер они имају различит степен утицаја на ниво цена (и количина). Пошто је овде реч о дејству фискалне политике на цене, изоставићемо сагледавање количина.

Код пореза по јединици трошкови по јединици расту за константни износ за све обиме производње. Стога, ова врста пореза изазива паралелно померање криве понуде навише (на ниво P_1), док је код субвенција обратна ситуација. Увођење (пораств) субвенција по јединици крива понуде се помера наниже (услед смањења трошкова), а цене падају на ниво C_2 . Код пореза и субвенција по вредности тог паралелног померања више нема. Увођењем *ad valorem* пореза, крива се доводи на ниво P_1' , а код субвенција исте врсте понуда се помера наниже (крива P_2'). Они имају јаче дејство на цене и количине од оних по јединици што се и илуструје следећим графиконом.

Графикон 26. Утицај пореза и субвенција по вредности и по јединици на ниво цена

На основу графичког приказа константујемо да слабије дејство на цене имају фиксни порези и субвенције, док вредносни јаче делују на промену цена (порези – цена C_1' , а субвенције – цена C_2').

Из свега реченог може се закључити да порези представљају значајан инструмент за стабилизацију цена. Смањењем или повећањем пореског оптерећења се врши утицај на понуду, тражњу и цене. Пореска политика би требало да буде конципирана тако да буде подршка остваривању ценовне стабилности. Манипулисањем пореских стопа и основица, преко деловања на понуду и тражњу, може се утицати на ниво цена. Многобројни економски теоретичари су узрок инфлације видели у вишку агрегатне тражње над понудом. Путем повећања пореских стопа, деловало се антиинфлационо преко обуздавања тражње. Али, повећање пореског оптерећења преко ограничавања понуде може значити повећање цена и покретање инфлационе спирале. Пошто се ефекти опорезивања могу различито рефлектовати на понуду и тражњу, коначан нето ефекат биће пресудан у анализи утицаја пореза на општи ниво цена. Основно питање које се поставља при овој анализи јесте на који начин пореском политиком, односно којим инструментима утицати на стабилизацију општег нивоа цена.

Коришћење пореза да би се постигло снижење општег нивоа цена, у склопу остваривања циљева антиинфлационе политике, посебно је било изражено почетком шездесетих година у Америци. Држава има дискреционо право да прописује одређене пореске стопе, као и да одређује основице за опорезивање. Са друге стране, постоје и тзв. уграђени, аутоматски стабилизатори. Они делују независно од државне интервенције, и сматрају се инструментима коњуктурне политике. Наиме, аутоматски стабилизатори исправљају циклична кретања привреде. Типични стабилизатор јесте прогресивни порез на доходак. Ради се о томе да са повећањем дохотка (пореске основице) долази до раста стопе пореза. Он делује на инфлацију преко личне потрошње. У периоду високе коњуктуре, када су присутне инфлаторне тенденције у привреди, порез на доходак расте. Ово јер са порастом индивидуалних доходака, повећава се пореска стопа, и тако апсолутни износ пореских прихода бива већи. Дакле, у периоду инфлације се тако обуздава раст расположивог дохотка становништва, што утиче на спречавање претераног пораста агрегатне тражње у периодима економског просперитета.

Савремена теорија и прогресивна пракса се све више окрећу деловању на понуду, као ефикаснијем начину утицаја на цене и обуздавање инфлације. С тим у вези је и приказана претходна анализа путем деловања пореза на понуду (трошкове), изражена

преко графичких илустрација. Кроз смањење пореског оптерећења се очекује позитиван утицај пореза на пораст понуде предузећа, и на тај начин, снижење цена. Привредни субјекти су тада стимулирани да повећавају инвестиције и производњу. Када је трошковни елемент доминантан, тада смањење пореза би могло имати антиинфлаторни ефекат, с тим да се пропратним и допунским мерама економске политике апсорбује повећана куповна моћ пореских обвезника, услед повећања реалног расположивог дохотка.

6.7. Економска политика у спољној трговини као фактор отклањања ценовних поремећаја

Све земље су упућене једне на другу. Ни једна држава не подмирује све своје потребе искључиво домаћом производњом. У зависности од постојања природних, радних и материјалних ресурса, држава развија одређену производњу. Део националних потреба се подмирује увозом из других земаља, док се један сегмент домаће производње извози. Спољном трговином, тј. увозом и извозом добара, утиче се на регулисање односа понуде и тражње на домаћем тржишту. Увозом се повећава обим понуде добара, док се извозом смањују вишкови одређених производа изнад домаћих потреба. То је врло значајно са становишта задовољења потреба друштва, али и са аспекта стабилизације економских токова (општег нивоа цена).

Можемо слободно рећи да су мере посредне контроле цена саставни елемент државне интервенције у привреди, а пре свега у пољопривредној делатности. Специјалан третман пољопривреде је логичан имајући у виду да је овај сектор неопходан за људски опстанак, па се зато и мере ценовне регулације сматрају оправдане. Ови фактори често имплицирају непосредне негативне ефекте у смислу смањивања робних фондова тј. појаве несташица хране на домаћем тржишту. То свакако не одговара једној земљи јер се на тај начин стварају социјални немири, како због немогућности прехране становништва, тако и због пораста општег нивоа цена који прети да смањи куповну моћ становника. Као значајан инструмент у овим условима можемо навести извозно-увозну политику која је уз политику робних резерви важан фактор за стабилизацију цена на тржишту. Циљ је да се

правовременом интервенцијом државе у области цена, уз обезбеђење адекватног режима увоза, допринесе процесима макроекономске стабилизације.

Увоз добара из иностранства и ограничавање извоза јесу битне мере за усклађивање понуде и тражње на тржишту. Интервентни увоз робе означава краткорочно повећање понуде добара на тржишту, чиме се успоставља жељени однос између понуде и тражње. Ограничавањем извоза се постиже већа снабдевеност домаћег тржишта и онемогућава појава несташица и притисци на инфлацију. Држава може обавезати произвођаче да пласирају производе на домаће тржиште, и тако се стабилизацијом понуде утиче и на ограничавање раста цена. Царинама се такође регулише обим увоза и извоза и на тај начин се деловањем на понуду и тражњу врши индиректна контрола цена.

У најважније инструменте спољнотрговинске политике убрајају се: царине, извозне субвенције, дажбине на увоз, квантитативна ограничења увоза и извоза и друге нецаринске баријере којима се контролише присуство иностраних производа на домаћем тржишту, односно домаћих производа у иностранству. За потребе овог истраживања (разматрања мера и инструмената за стабилизацију цена) објаснићемо улогу сезонских царина, квантитативних ограничења извоза и царинских квота. Поред ових инструмената, интервентан увоз и забрана извоза имају круцијалну улогу у стабилизацији тржишта појединих производа. Током последњих година ове мере увозно-извозне политике јесу биле примењиване од стране креатора економске политике у већини земаља. Сезонске царине се примењују само на увоз пољопривредних производа и то у одређеном временском периоду (када су домаћи производи значајно присутни на тржишту). Оне се уводе ради стабилизације тржишта, и то у сезонском периоду ради заштите индивидуалних пољопривредних произвођача и њихових доходака. Када је на тржишту присутна несташица производа (нпр. у зимском периоду), а постоји константна тражена количина за њима, сезонске царине се укидају, или пак, смањују. Циљ је да се избегне притисак на раст цена који се може испољити у овом случају. Сезонско колебање понуде је један од главних фактора који утиче на стабилност цена у Србији.

Квантитативна извозна ограничења обухватају квоте и контингенте. Квотама се одређује количина робе која се може извести на одређено царинско подручје у одређеном

временском периоду (најчешће годину дана), док се контингентима одређује максимална вредност појединачних испорука на инострано тржиште.

Манипулисањем царинских квота стварају се услови за регулисање понуде на тржишту. Њима се одређује максимална вредност робе која се може увести без царина или по сниженим царинским стопама. Примењују се код сезонског воћа и поврћа, а основни циљ је да се не изазове смањење понуде превасходно пољопривредних производа на тржишту, што повећава цене и негативно делује како на потрошаче (кроз смањење куповне моћи становништва и последично, њиховог животног стандарда), тако и на саму националну економију (имајући у виду повећану инфлацију и све негативне ефекте које носи са собом овај макроекономски поремећај). Најчешће се односе на пољопривредне производе који се не производе на домаћем тржишту у довољној количини.

Интересантан је случај дампинга. Са једне стране, оваква спољнотрговинска политика земље извознице може да штети домаћим произвођачима (у земљи увозници), док са друге стране, обезбеђује да се кроз повећану понуду робе повећа друштвено благостање снижењем цена. Дампинг представља извоз производа једне земље на царинско подручје друге по цени која је нижа од цене истог или сличног производа на тржишту домаће земље. Дампинг, сам по себи, не доводи увек до уништавања домаћих произвођача. Да ли ће бити штетан за Србију увоз микропроцесора из Јапана по нижим ценама него што је у тој земљи извозници? Наравно да неће. У том хипотетичком случају неће се покренути антидампинг процедура и увести антидампиншке царине и нецаринске баријере. Ово јер је за дампинг потребно испуњење још једног услова. То је да се проузрокује или прети да нанесе штету домаћим произвођачима. У таквим случајевима дампинг је и пожељан.

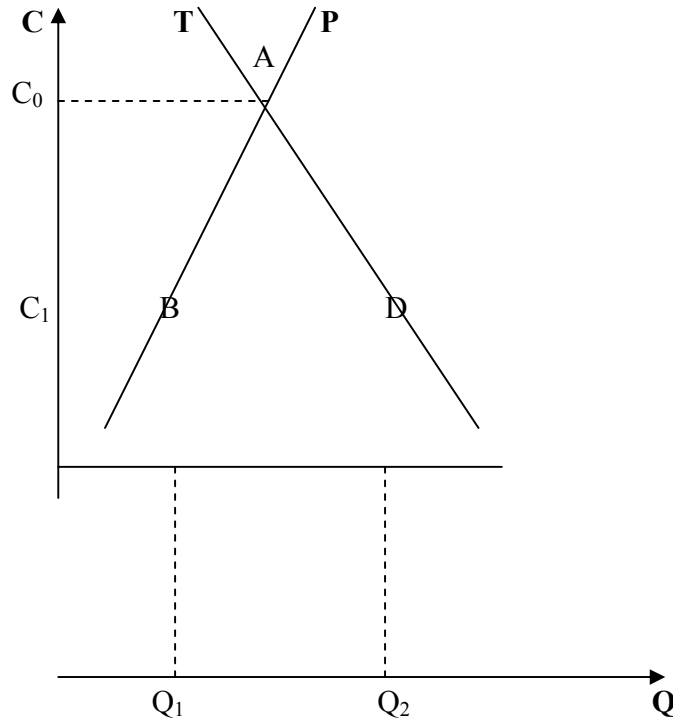
Али, ово је само хипотетички пример. Зашто? Зато што је наше тржиште идеално за остваривање већег профита путем повећања цене увозних производа. Постоји низак степен конкурентности, а самим тим и ниска еластичност тражње. То омогућава иностраним извозним предузећима да изврше сегментацију међународног тржишта, тј. поделе тржишта према одређеним критеријумима (у овом случају критеријум за поделу јесте интезитет ценовне еластичности тражње), и на тај начин примене различите цене за исте производе, на различитим хомогеним деловима тржишта. Тамо где је нижи степен

еластичности тражње (по правилу су то неразвијена тржишта, тржишта земаља у развоју) формираће се више цене, јер у том случају постоји мања могућност супституције производа.

Пракса показује да предузећа из Србије извозе неке производе (нпр. млеко) по нижим ценама у околним земљама, него на домаћем тржишту. Ради се о добро познатом случају дискриминације ценама у међународној трговини. То није добро са становишта наших потрошача, тако да је у том случају пожељна либерализација увоза код тих производа. Са друге стране, у земљи у којој се примењује дампинг, долази до раста конкуренције, повећања обима понуде и сходно томе, снижење цена. Уколико се не нарушава конкуренција, нема потребе за дефинисањем и спровођењем антидампинг политике.

У многим анализама истиче се да омогућавање слободне трговине обезбеђује релативно стабилне и ниске цене на домаћем тржишту. Либерализацијом трговине домаће цене не би могле да издрже светску конкуренцију. (Цветановић, 2007, стр. 252). Пођимо од иницијалног стања у коме нема спољне трговине. Претпоставимо да постоје прохибитивне царине. Циљ прохибитивних царина је да у потпуности онемогуће увоз иностраних производа. Оне својом висином толико повећавају вредност иностране робе да домаћем тржишту, тако да практично онемогућавају њен увоз. Њихов ефекат у појединим случајевима може бити идентичан забрани увоза. Цене су тада релативно високе (C_0). Одређене су пресеком криве понуде и тражње (тачка А). Нека се та иста земља постепено отвара. У случају постојања слободне трговине, цена се смањује. Ако се ради о малој земљи (што је сасвим реална ситуација), та цена ће важити и у земљи и на светском тржишту. Због конкуренције из иностранства цена мора падати до нивоа светске цене. Светска цена је цена неког добра која преовладава на светском тржишту тог добра. Јасно је да се почетне високе цене се не могу одржати. То се приказује следећим графиконом. Крива Р је крива домаће понуде робе, крива Т означава тражњу, дуж ВD количину увозне робе, а цена C_1 представља цену после отварања тржишта.

Графикон 27. Утицај отварања тржишта на цене

Претходна анализа показује да се побољшава положај домаћих потрошача. Домаћи произвођачи морају да иновирају, повећавају ефикасност производње и воде реалну политику цена, како би опстали на тржишту. У супротном, произвођачи би били на губитку. Либерализација увоза значи повећање благостања потрошача, али и отварање економије и са извозне стране, што је добро са становишта постизања адекватне стопе привредног раста. Каже се да је отварање економије главни фактор стабилизације тржишта и цена.

Циљ политике субвенција и спољнотрговинске политике, које су нераскидиво повезане, јесте унапређење домаће производње и заштита од иностране конкуренције што непосредно утиче и на побољшање животног стандарда пољопривредника. Таква заштита омогућава висок доходак фармера, мотивисаност пољопривредних произвођача да увећају производњу, равномерни привредни развој одређене земље и стабилизацију тржишта.

Мере спољнотрговинске политике морају бити усклађене са функционисањем домаћег тржишта јер превелики обим извоза неких производа може довести до осетног смањења понуде и повећања њихових цена на домаћем тржишту. На том примеру видимо да неки инструменти спољнотрговинске политике (превелике извозне субвенције, царине, нецаринске баријере, забрана увоза и друге сличне мере) могу деловати дестабилизирајуће, у смислу смањења (ограничења) количине добара на тржишту, иако се остварују циљеви заштите домаће производње. У анализи аграрног протекционизма мора се узети у обзир значај пољопривредне делатности у конкретној националној економији. Док се међународна трговина непољопривредним производима последњих деценија углавном одвијала узлазном линијом уз постепену либерализацију, односно снижавање царина (што је резултат више рунди међународних трговинских преговора), у трговини пољопривредним производима то није био случај (Божић, Богданов и Шеварлић, 2011, стр. 148). Са друге стране, заштитни карактер спољнотрговинске политике у осталим делатностима полако губи на значају.

Међутим, у Србији и након постепене либерализације тржишта нисмо осетили појефтињење увозних производа, нити домаћих који се производе од увозних инпута. Неки се правдају повећањем пореза на додату вредност и чињеницом да је веома мали удео царина у продајној цени производа. Иако је списак производа за које се укидају царине веома велики, увозници то снижење нису укалкулисали у малопродајну цену производа. Увозне цене меса јесу међу највишим у региону.

Извозном политиком је реаговано крајем 2012. године када је дошло до значајних несташица јестивог сунцокретовог уља и шећера. Стога је Влада Републике Србије донела одлуку о забрани извоза соје, шећерне репе и семена сунцокрета и то у периоду од септембра 2012. године, па све до краја године. Тиме је избегнута несташица основних животних намирница, пораст цена и угрожавање снабдевања потрошача. У неким случајевима ограничење извоза добара има за циљ да се повећају приходи од пореза на додату вредност, приликом пласирања производа на домаће тржиште. Тако се спречава негативан ефекат буџетског дефицита на инфлацију.

6.8. Политика есконтне стопе – као инструмент монетарне политике

Политика есконтне стопе је најважнији инструмент монетарне политике. То је основни инструмент који налази примену у оквиру стратегије инфлаторног таргетирања. Есконтна стопа се дефинише као најнижа каматна стопа по којој је централна банка спремна да кредитира пословне банке. У савременом банкарству све чешћи назив који се употребљава јесте референтна каматна стопа. На основу ње формирају се све остале тржишне каматне стопе. Уколико централна банка жели да води рестриктивнију политику, она ће повећати референтну каматну стопу. То ће утицати на повећање свих осталих каматних стопа на тржишту, што ће са своје стране довести до пада кредитне тражње. Дакле, мале варијације у есконтној стопи утичу на промене у тржишним каматним стопама. У том случају се смањује тражња за додајним средствима јер се повећавају трошкови задуживања. Пада и инвестициона тражња, држава се мање задужује код пословних банака, док се становништво ређе задужује како би куповало станове или трајна потрошна добра. Повећање референтне стопе, преко редукције агрегатне тражње, доводи до пада цена.

Раст референтне каматне стопе спречава пораст општег нивоа цена преко канала девизног курса имајући у виду да се на тај начин стварају притисци на јачање вредности националне валуте (смањење девизног курса). Требало би нагласити да и постојеће каматне стопе повратно утичу на централну банку приликом њеног одлучивања о конкретном нивоу референтне каматне стопе. Тренутно, у нашој земљи референтна каматна стопа на репо трансакције износи близу 12%, опет из разлога што су присутне значајне инфлаторне тенденције. Одређивањем више каматне стопе, централна банка приморава пословне банке да држе додатни износ резерви готовине, што утиче на смањење понуде новца.

И у Србији је основни инструмент монетарне политике референтна каматна стопа, док се операције на отвореном тржишту и политика обавезних резерви сматрају допунским инструментима. Они, заједно са интервенцијама на девизном тржишту, потпомажу развоју финансијског тржишта и трансмисији утицаја референтне каматне стопе на тржиште.

Референтна каматна стопа се коригује када се очекује да пројектована инфлација неће бити у границама циљаног распона. Пројекције се израђују редовно, у складу са тренутним и будућим (очекиваним) макроекономским кретањима.

6.9. Стопа обавезних резерви

Следећи битан инструмент који се користи у склопу монетарне политике многих земаља јесте стопа обавезних резерви. То је традиционалан и ригидан инструмент који се најчешће користи у мање развијеним привредама у којима постоји недовољно развијено финансијско тржиште. У земљама у развоју присутне су високе стопе обавезних резерви, јер су такве земље високо осетљиве на инфлацију. Монетарно регулисање се остварује преко регулисања понуде банкарских кредита.

Обавезне резерве представљају посебне депозите које банке, на основу Законом дефинисаног права централне банке, издвајају и држе на посебном или редовном рачуну код централне банке. Утврђују се на основу стопе у односу на депозите банке. Банке имају слободу да држе већи износ резерви, али никако мањи износ од прописаног. Политика обавезних резерви садржи два механизма чијим се променама може утицати на веће или мање издвајање ових депозита.

То су:

- ✚ стопа обавезних резерви и
- ✚ основица за обрачун обавезних резерви.

Стопа обавезне резерве представља део основице који се мора издвојити и држати као обавезна резерва. Основицу могу чинити различити извори средстава банке, али понекад и пласмани банке. Најчешћи случај је да се у основицу за обрачун обавезних резерви укључују искључиво депозити положени код банака у домаћој валути. При томе, у пракси су позната различита решења. Као основица се могу користити депозити по виђењу код банака. Поред њих укључују се и орочени и штедни депозити али са нижом стопом резерви или се укључују све врсте депозита са јединственом стопом која би у овом случају била нешто нижа.

Уколико централна банка води рестриктивну монетарну политику, може захтевати повећање стопе обавезних резерви или проширење основице. Ово је карактеристично када је у банкарском систему присутна превелика ликвидност, тј. када банке могу да одобравају повећани износ кредита. Да би се спречили негативни ефекти на инфлацију, битно је да се на тај начин смањи кредитни потенцијал банке. Кредитни потенцијал се смањује тако што се повећавају програмиране резерве (обавезне резерве и резерве ликвидности које банке самостално одређују) које се одузимају од финансијског потенцијала банке, како би се добио износ кредитног потенцијала. Дакле, променом висине износа обавезне резерве утиче се на ниво средстава које пословне банке могу користити у кредитним активностима (пре свега за одобравање кредита становништву којима се увећава лична потрошња). Тако се може утицати на механизам мултипликације кредита и депозита који утиче на повећање новчане масе.

Сматра се да су обавезне резерве инструмент којима се знатно смањује профитабилност банака због смањења кредитних пласмана, а услед редукције кредитног потенцијала. У нашој земљи су стопе обавезних резерви изузетно високе, а у основицу су укључене не само депозитне него и друге обавезе банака и то како у домаћој, тако и у страним валутама. Овај инструмент се може поједнако успешно примењивати и у развијеним и у мање развијеним економијама.

У Србији стопа обавезних резерви је 29% на девизне обавезе рочности до 2 године, 22% на девизне обавезе рочности преко 2 године, 5% на динарске обавезе рочно-сти до 2 године, а на динарске обавезе индексираних девизном клаузулом 50% (Одлука о обавезној резерви банака код Народне банке Србије, 2011). То су највеће стопе у региону, што је донекле и логично имајући у виду да се наша земља определила за стратегију инфлаторног таргетирања и то што је стопа инфлације убедљиво највиша у региону.

6.10. Операције на отвореном тржишту

Један од инструмената монетарне политике који се успешно може користити у процесима ценовне стабилизације јесу операције на отвореном тржишту. Ради се о модерном и флексибилном инструменту регулације цена посредством промене количине новца у оптицају. Користи га већина савремених централних банака као корективни инструмент регулације помоћу кога се врши фино подешавање новчане масе. Успешно се може комбиновати са бројним другим инструментима као што су редисконтни кредити, политика обавезних резерви и сл. Суштина операција на отвореном тржишту састоји се у куповини и продаји посебно одређених хартија од вредности на финансијском тржишту. Свака куповина доводи до плаћања чиме се за износ исплаћене суме увећава количина новца у оптицају. Супротно од тога, код продаје долази до повлачења новца. Постоји висок степен оперативности овог инструмента, јер су могућа вишекратна дневна креирања и повлачења новца из система.

У већини земаља операције на отвореном тржишту се спроводе тако што централне банке интервенишу кроз куповину и продају краткорочних државних хартија од вредности. Тржиште ових инструмената је довољно ликвидно тј. има врло високу трговинску активност, тако да интервенције монетарних власти не ремете превише односе понуде и тражње и формирану каматну стопу. У зависности од циљева монетарне политике, операцијама се може утицати на висину каматне стопе од које ће даље зависити понуда и тражња на новчаном тржишту. Операције се спроводе једноставно, или преко посебних дилерских одељења централне банке или преко мреже овлашћених посредника (најчешће банака). Централне монетарне установе лако могу кориговати обим операција и обим понуде новца продајом вредносних папира уколико постоји потреба за тим. Овим се закључује да се ради о флексибилном инструменту монетарне политике.

За сагледавање конкретног функционисања операција на отвореном тржишту размотрићемо ситуацију када централна банка води рестриктивну монетарну политику. Ово из разлога зато што се жели смањити инфлација и то кроз смањење новчане масе. У овом случају централна банка продаје краткорочне хартије од вредности пословним банкама. На тај начин новац иде из банкарског сектора ка централној банци, а истовремено се за тај износ смањује количина новца у оптицају, што са своје стране

(имајући у виду суштину квантитативне теорије новца) смањује општи ниво цена. За успешно спровођење ових операција потребно је развијено тржиште државних вредносних папира, тако да се овај инструмент најчешће примењује у високо развијеним тржишним привредама. Уколико то није случај, у исту сврху могу се користити сопствени папири централне банке, односно благајнички записи. Карактеристика овог система је у томе што емисиона банка има активну позицију, јер је политика операција на отвореном тржишту директно под њеном контролом (за разлику од политике есконтне стопе где је потребна адекватна реакција сектора пословних банака).

Главне операције на отвореном тржишту јесу репо трансакције, тј. репо трансакције продаје хартија од вредности са роком доспећа од две недеље. Поред репо трансакција, присутне су и трајне трансакције благајничким записима НБС и дугорочним обвезницама које је Република Србија емитовала ради измиривања обавеза према НБС.

VII ЕКОНОМСКА ПОЛИТИКА У СРБИЈИ И ПОСЛЕДИЦЕ

Као мала и отворена привреда, која се значајно ослања на инострану тражњу, Србија не може подстаћи сопствени економски раст уколико из рецесије не изађе и светска привреда. Стога неизвесност у погледу опоравка и раста водећих привреда у свету, велики јавни дуг и државни дефицит у земљама евро зоне, најзначајнијим трговинским партнерима Србије, као и успоравање привредног раста у осталим брзорастућим светским привредама, имају директан негативан утицај на нетрансформисану привреду Србије. Ова међународна кретања Србију суочавају са дугорочним ризицима као што су:

- ❖ низак ниво извоза услед утицаја екстерних фактора на извозну тражњу, а тиме и привредног раста;
- ❖ низак ниво прилива страних директних инвестиција, раст цена капитала и отежано задуживање реалног сектора и државе, јер је Србија високо зависна од увоза капитала;
- ❖ доминантно присуство банака чије су централе у земљама евро зоне које су погођене дужничком кризом, додатно може допринети преношењу кризе на Србију;
- ❖ висока јавна потрошња и њена неодговарајућа структура, као и задуженост државе.

Остварење и присуство ових ризика утичу на кретање инфлације, курса динара, економски раст и запосленост, као и финансијску стабилност. Глобална криза изнела је на површину деценијске структурне проблеме српске привреде и друштва. Изостанак благовремених реформи кумулирао је дубоке структурне проблеме на свим нивоима: држава – раскорак између прихода и расхода; предузећа – структура имовине, производње и финансирања; домаћинства – однос потрошње и штедње. Досадашњи покушаји да се задуживањем обезбеди функционисање система резултирали су доласком на границу презадужености и државе и привреде и повећања ризика сервисирања.

7.1. Полазне основе за нови макроекономски оквир

Негативни трендови, присутни од средине 2011, задржани су и у првом кварталу 2012. године – у односу на исти период претходне године реални пад БДП износи око 1,3%, а индустријске производње 5,9%, смањење извоза у доларима за 9,2%, раст спољнотрговинског дефицита, смањење запослености, нестабилност и константно слабење националне валуте и поред честих интервенција НБС. То недвосмислено указује да ће ова година бити пуна изазова, па је потребно све активности усмерити на смањивање јавне потрошње, одржање макроекономске стабилности и економски опоравак.

Краткорочно, у првих сто дана Владе, потребно је предузети хитне мере које ће зауставити пад економске активности и створити предуслове за неодложне структурне и системске реформе у циљу обезбеђења макроекономске стабилности како би се избегли ризици да се поново под изговором кризе одложе неопходне реформе. Приоритети су: решавање проблема неликвидности и успостављање финансијске дисциплине, стварање услова за јачу кредитну активност према привреди и снижавање цена капитала, повећање инвестиција у инфраструктуру које ангажују домаћу привреду, производња намењена извозу, пољопривреда и енергетика, смањење трошкова пословања кроз укидање непотребних административних процедура, укидање или смањење појединих парафискалних намета, доношење програма реформе инспекција и превођење сиве економије у легалне токове и повећање ефикасности јавних набавки. Макроекономски оквир за период 2012-2016. године мора бити заснован на отклањању кључних диспропорција присутних између:

- ✚ укупне производње и потрошње;
- ✚ домаће штедње и нивоа неопходних инвестиција;
- ✚ увоза и извоза који ствара неодржив јаз који се покрива задуживањем;
- ✚ развијених и неразвијених региона;
- ✚ односа између активног и издржаваног становништва;
- ✚ односа стопе запослености и незапослености;
- ✚ односа броја запослених у администрацији и производном сектору;
- ✚ односа броја запослених и броја пензионера.

7.2. Светска економска криза и макроекономски проблеми привреде Србије

Светска економска криза је снажно утицала на развијене земље и земље у развоју преко смањења кредита и свих других капиталних прилива и преко смањења домаће и извозне тражње, са свим негативним последицама на производњу, инфлацију, девизни курс, запосленост, национални доходак, инвестиције, итд. Треба истаћи да су се ефекти светске економске кризе у појединим замљама различитим интензитетом и динамиком испољавали на финансијски и реални сектор и различито одразили на главне макроекономске величине.

Према званичним анализама светска економска криза погодила је више реални сектор него финансијски сектор. Будући да је финансијски сектор био изложен већем ризику неликвидности НБС (Народна банка Србије) је задржала референтну каматну стопу на високом нивоу због растућих депрецијацијских притисака. Банке и друге финансијске институције у Србији доминантно су у власништву банака и других финансијских организација из развијених земаља, што је могло да доведе до проблема њиховог финансирања због недостатка ликвидности матичних банака. Банке у Србији су показале отпорност на спољне шокове захваљујући високој адекватности капитала и ликвидности која је омогућавала финансирање већег дела обавеза банака из стабилних домаћих извора.

Упркос томе, светска економска криза је негативно утицала на рочност и валутну структуру пасиве банака. Банке нису улагале већа средства у финансијске инструменте директно погођене кризом, тако да пад цена тих инструмената није генерисао губитке банака. На банке је негативно утицало повећање цена финансијских средстава и уздржаност инвеститора због високог ризика. Поскупљење кредитних пласмана и мањи прилив директних инвестиција одразили су се на реални сектор земаља у развоју који је трпео и последице рецесије развијених привреда као њихових главних трговинских партнера. Ликвидност банкарског сектора угрожавало је неповерење у банке и повлачење девизних улога. Показало се као неопходно да се ојачају извори за кредитирање привреде (смањење обавезне резерве код централне банке, нова штедња, ново задуживање у иностранству), што би позитивно утицало на девизни курс. За кредитне аражмане било је

кључно налажење кредибилних дужника способних да враћају позајмице. У условима рецесије привреде показало се да су ликвидност привреде и кредитна активност банака главни изазов монетарне политике, а не општи ниво цена. Примарно је да банке повећају свој капитал и одобравају кредите у условима док траје рецесија која је наметнула да се банке суочене с падом вредности својих портфолиа, баве рефинансирањем или реструктурирањем проблематичних дугова, одобравањем нових зајмова, смањењем трошкова и прикупљањем ликвидних средстава из предострожности.

Банкарски сектор је одржао динарску и девизну ликвидност у време највеће кризе захваљујући рестриктивним мерама пруденцијалних инструмената НБ у периоду експанзије (2006-2008) и посебним мерама подршке финансијској стабилности. Дакле, банкарски сектор је, након привременог погоршања ликвидности од октобра 2008. до фебруара 2009. због раздуживања банака по краткорочним кредитима и нето одлива девизне штедне у последњем кварталу 2008. године, обезбедио да буде капитализован, ликвидан и солвентан, захваљујући рестриктивној монетарној политици пре кризе.

Привреда Србије је почела 2010. прилагођавањем новом моделу раста. Извоз је почео да бележи динамичан раст, увоз успореније расте и нижи је од нивоа пре кризе, што је уз депрецијацију динара допринело смањењу спољнотрговинског дефицита. Прелаз на нови модел привредног раста захтева нову развојну стратегију, економску политику и институционално прилагођавање.

7.3. Кључни изазови и приоритети економске политике после светске економске кризе

Економска политика у кризном периоду, почев од 2008. године усредсређена је на ублажавање последица глобалне финансијске кризе на привреду Србије. Инструментима економске политике стварани су услови за макроекономску и финансијску стабилност и за што мањи пад производње, извоза, запослености и животног стандарда становништва. У том погледу Србија је остварила мањи пад ДБП (2009- око – 3,1%) у односу на регионално и европско окружење. Исто тако, Србија је постигла и бржи опоравак привреде у 2010. години. Реални раст ДБП у првој половини 2010., износи 1,2%, а

процењује се да ће Србија у 2010., забележити реални раст ДБП од најмање 1,5%, што је више у односу на регион.

Дакле, економском политиком утврђени су главни приоритети економског развоја у наредном периоду, а пре свега, треба обезбедити:

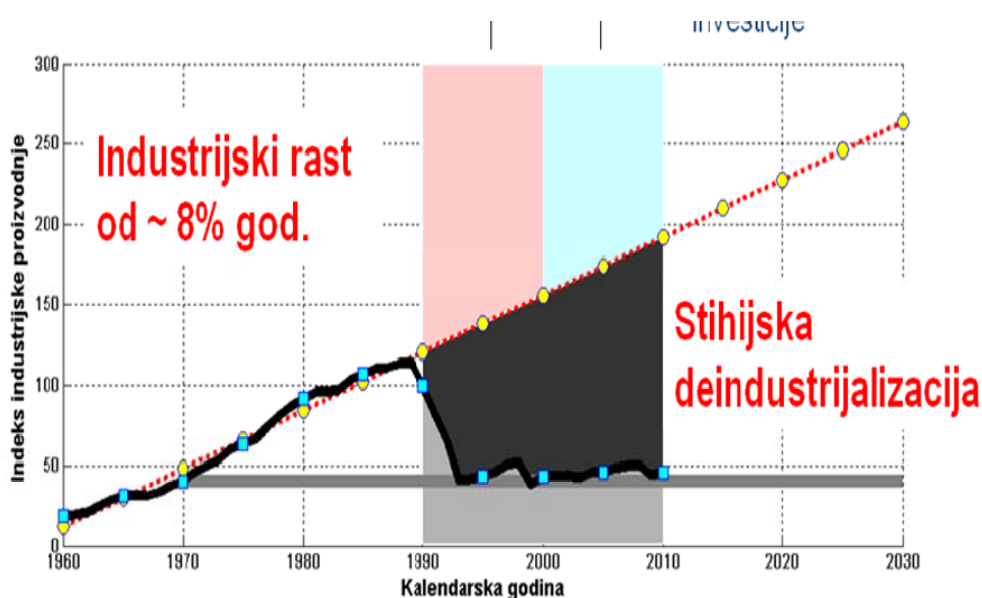
- ✚ макроекономску стабилност;
- ✚ брз и стабилан опоравак привреде;
- ✚ динамичан привредни раст;
- ✚ повећање инвестиција и извоза;
- ✚ смањење незапослености;
- ✚ повећање животног стандарда;
- ✚ равномеран регионални развој;
- ✚ одрживи ниво фискалног дефицита и јавног дуга.

Економска криза је показала да је неодржив досадашњи модел раста заснован на порасту домаће потрошње и увоза и да се мора заменити проинвестиционо и извозно оријентисаним моделом привредног раста. Бржи раст домаће тражње и потрошње од раста ДБП у протеклом периоду условио је раст дефицита текућег рачуна који је покриван приливом страног капитала, као и бржи раст инфлације него што је то у региону.

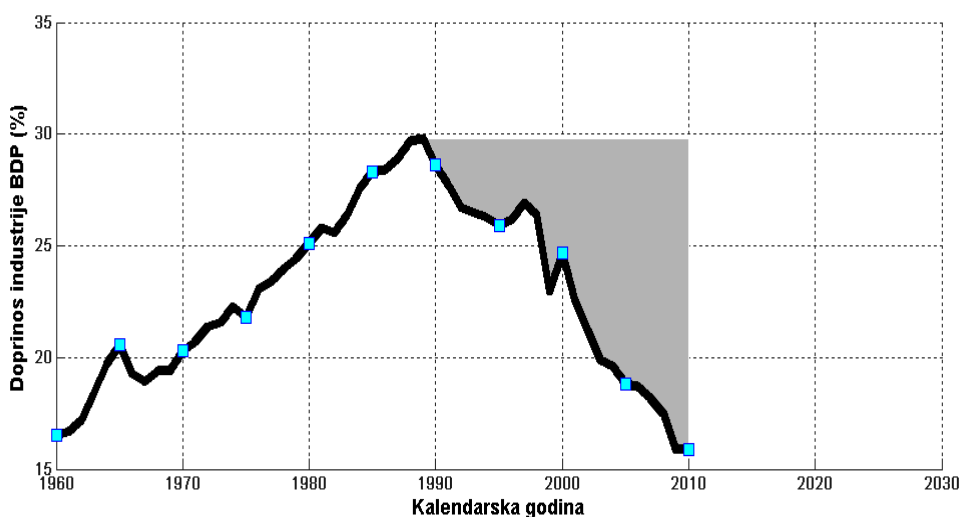
Промене у структури економске активности су неадекватне са становишта дугорочних изгледа раста. Раст у протеклих 10 година је готово искључиво заснован на повећаном обиму услуга. Услед тога, њихов допринос формирању бруто додате вредности је повећан са око 1/2 на готово 2/3.

У том истом периоду традиционалне извозне делатности губиле су на свом структурном значају. То се пре свега односи на сектор индустрије и пољопривреде. Примера ради, просечан раст индустрије у протеклих 10 године је око 0,7%, што значи да се у овом веку нећемо ни вратити на ниво из 1989. године. Крајем осамдесетих година сваки трећи динар у БДП долазио је из индустрије, данас је то сваки седми динар.

Графикон 28. Индустијски раст по година

Графикон 29. Допринос индустрије ДБП:

Извор: НБС

Ниска извозна пропулзивност привреде је кључни фактор који је одржава релативно висок дефицит биланса роба и услуга. У овом погледу остварени су значајни резултати у периоду од 2002. до 2006. године, као и од 2010. године. У 2011. години је

планирано да извоз достигне готово 1/3 бруто домаћег производа, што је његово рекордно учешће. Овај резултат је добрим делом омогућен и смањењем бруто домаћег производа. То је неминовност јер повећање извоза захтева смањење домаће тражње, чиме се даје негативан импулс расту, већи од позитивног који проистиче из повећања екстерне тражње.

Висок увоз изазван је енергетском и технолошком зависношћу, али и политиком доходака која је праћена прецењеношћу динара. У наменској структури увоза, такође, доминирају репродукциони материјал, сировине и енергенти. Транзициони процес по правилу производи повећање увоза, али је код успешних примера то било превазиђено након њеног окончања. У нашем случају очигледно је да се то није десило. Тако нпр. уместо да се смањује у Србији производња постаје у све већој мери енергетско зависна. У истом смислу индустријска технолошка основа је и даље доминантно заснована на увозу. Најзначајнији дефицит се евидентира у производњи трајних потрошних добара.

Основни стратешки проблем привреде је да су нето приливи ликвидних средстава из редовног пословања недовољни за финансирање потребног нивоа инвестиција. Његово разрешење, са становишта власника, у основи је могуће само повећањем ефикасности која се базира на употреби или реалокацији расположивих ресурса и, по потреби, обезбеђењу додатних извора. Ефикаснија реалокација смањује потребу за додатним изворима финансирања у мери у којој мобилност повећава ефикасност употребе постојећег капитала која би за резултат имала већу профитабилност привреде и мању цену кредита (мања тражња и нижи појединачни ризик). Ефикасна реалокација ресурса је дугорочан процес, поготово са постојањем диспропорција у привредном систему, а тренутно постоје три могућа извора за повећање инвестиција:

- ✚ стране директне инвестиције;
- ✚ спољно задуживање;
- ✚ домаћа штедња (и ту се пре свега мисли на штедњу становништва).

Графикон 30. Потенцијал сопственог инвестирања привреде.

Извор: Привредна комора Србије.

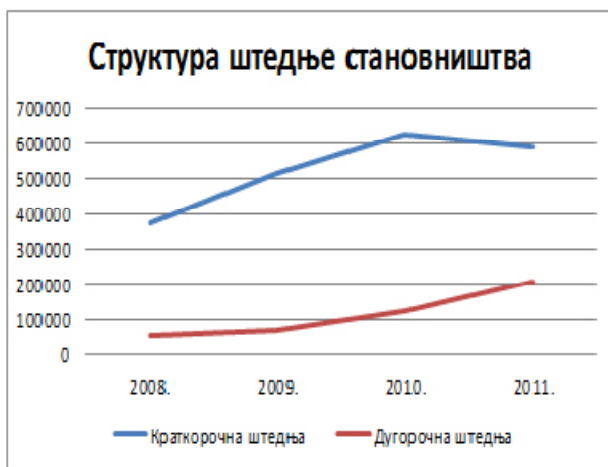
Тренутно имамо ситуацију да се држава са једне стране скупо задужује, док грађани јефтино и несигурно пласирају новац. Домаћинства су, по официјелним подацима, знатно мање задужена него у другим земљама, штедња је доста висока, али је и даље огроман део новца тезаурисан или усмерен у непродуктивне инвестиције због чега је од пресудног значаја да се циркулација новца убрза. Са друге стране, укупне инвестиције у фиксне фондове су у последњих неколико година (од 2009. до 2011. године) смањиване по просечној стопи од око 5%.

Узрок је низак ниво штедње, али и слаб кредитни бонитет предузећа. У активи предузећа доминирају непродуктивне имобилизације (грађевински објекти а не опрема) и потраживања од купаца чија је наплата услед неликвидности неизвесна. То доприноси повећању трошкова и губитака, а самим тим и смањењу акумулативне способности предузећа.

Поред негативних пословних резултата на смањење акумулативне способности утицао је и постојећи приватизациони модел, односно честа пракса да нови власник, уместо да улаже у предузеће како би поправио његов финансијски положај, за циљ има да што пре извуче иницијално уложени новац како би га искористио у оквиру нове приватизације или користио за повећање своје личне имовине.

Иако је штедња становништва порасла са 49,4 милијарди динара у 2002. години на 794,9 милијарди динара у 2011. години она је и даље мања од потреба привреде за инвестирањем. Такође, уколико се погледа рочна структура штедње становништва може се приметити да је та штедња углавном краткорочна. (Види графиконе испод).

Графикон 31. Структура штедње становништва банака

Графикон 32. Штедња становништва код банака

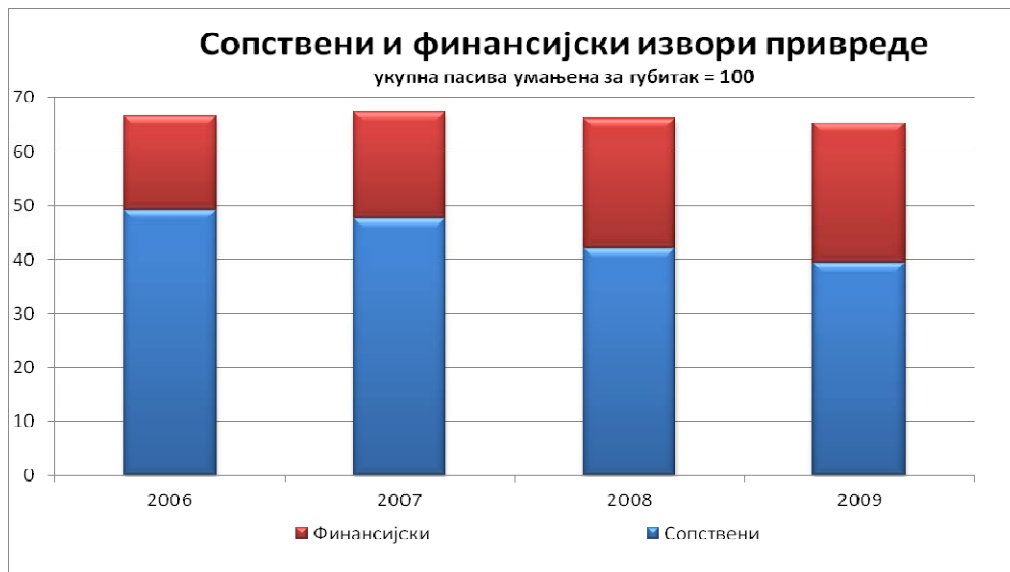

Извор: НБС

Финансирање привреде се у све већој мери заснива на коришћењу екстерних извора, посебно финансијских, док се средства у привреди, у целини посматрано, користе недовољно ефикасно. Нова улагања углавном не повећавају ефикасност употребе имовине јер знатним делом доприносе увећању непродуктивне имовине.

Актива и пасива привреде је све неадекватнија са становишта рочне и валутне структуре, што је резултат карактеристика расположивих извора финансирања, али и употребе тих средстава. Мање поверење у макроекономску стабилност повратно повећава трошкове финансирања и смањује одобрене периоде отплате што додатно отежава финансирање привреде.

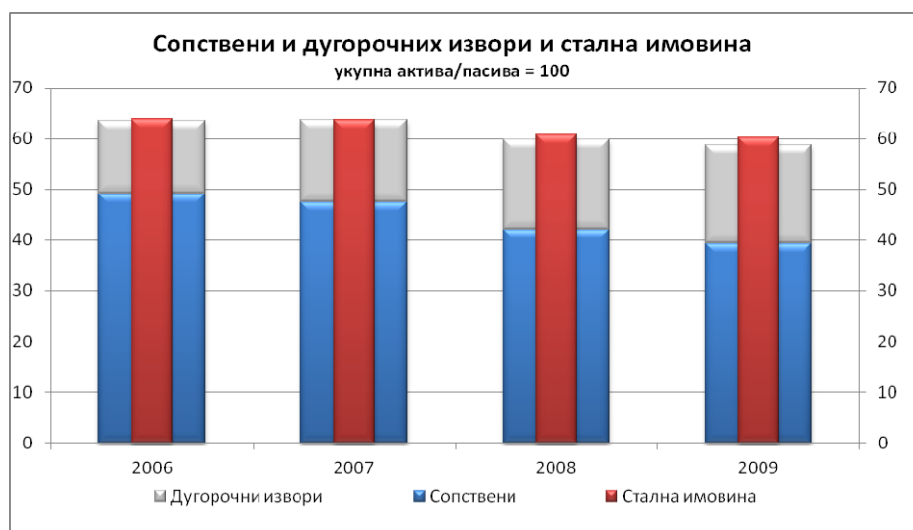
Графикон 33. Сопствени и финансијски извори привреде.

Извор: Привредна комора Србије

Важно је напоменути и да су ове промене у структури пословне имовине и извора финансирања довеле до погоршања показатеља дугорочне финансијске равнотеже и финансијске сигурности. Дакле, додатни проблем привреде је да је вредност сопственог и укупног нето обртног капитала негативна или у безначајно малом обиму може да покрије залихе. У 2010. години 1,9% пословне имовине у сталним средствима (или 187 милијарди динара) није покривено сопственим и дугорочним изворима привреде. Истовремено, сопствени нето обртни капитал привреде је негативан у укупном износу од 2,1 милијарду динара. То је резултат смањења значаја сопствених у укупним изворима, а исто се негативно одражава и на кретање показатеља финансијске сигурности који је у константном пада (и представља додатни отежавајући фактор при обезбеђивању нових извора средстава). У пасиви, са становишта рочности, све више доминирају краткорочни извори и то углавном банкарски. Последишно значај сопствених извора је све мањи. Прибављање капитала емисијом акција, сем када се ради о промени власничке структуре, практично не постоји.

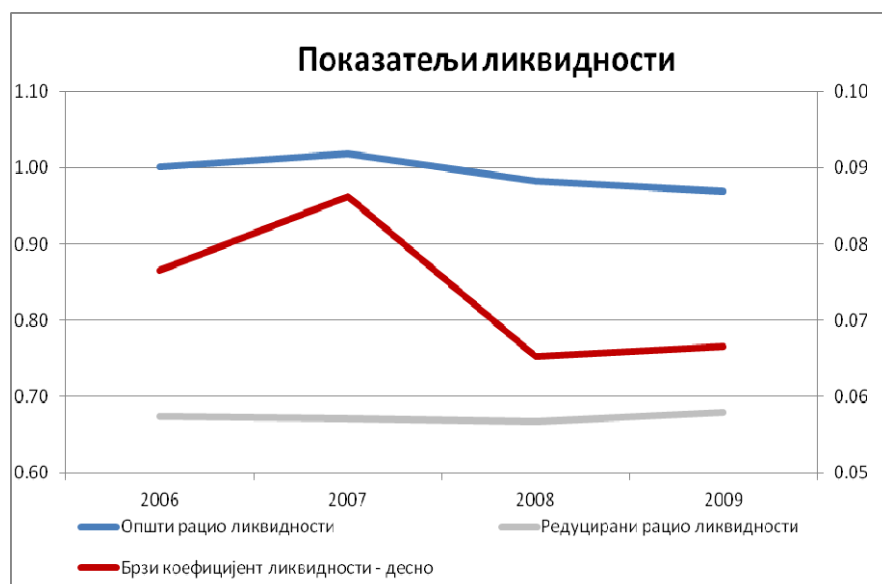
Графикон 34. Сопствени и дугорочни извори и стална имовина.

Извор: Привредна комора Србије

Други проблем са којим се предузећа суочавају је сопствена неликвидност или неликвидност целокупног система у коме послују. Због раста краткорочних обавеза показатељи ликвидности имају негативне тенденције, мада мање изражене код мање захтевнијих коефицијената (општи и редуцирани рацио). У целини посматрано, коефицијенти ликвидности су изузетно ниски. Треба имати у виду да су обавезе, као уосталом и потраживања, делом нереално висока. Пошто је процес стечаја и ликвидације предузећа изузетно спор то се одражава на катастрофално лоше финансијске показатеље привреде у целини.

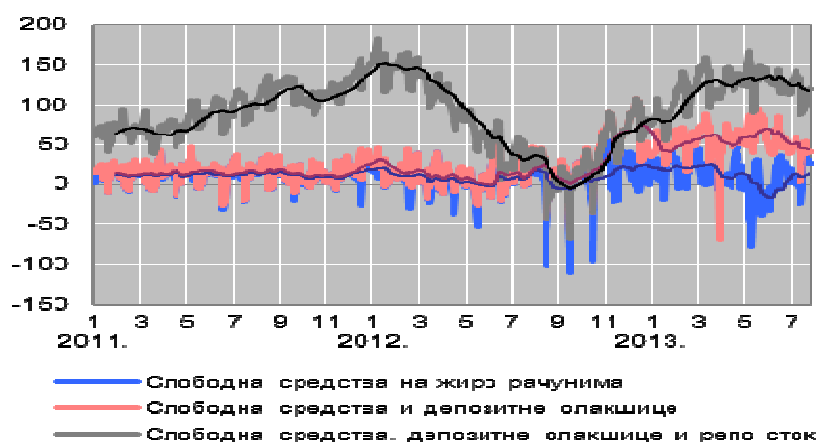
Графикон 35. Показатељи ликвидности

Извор: НБС

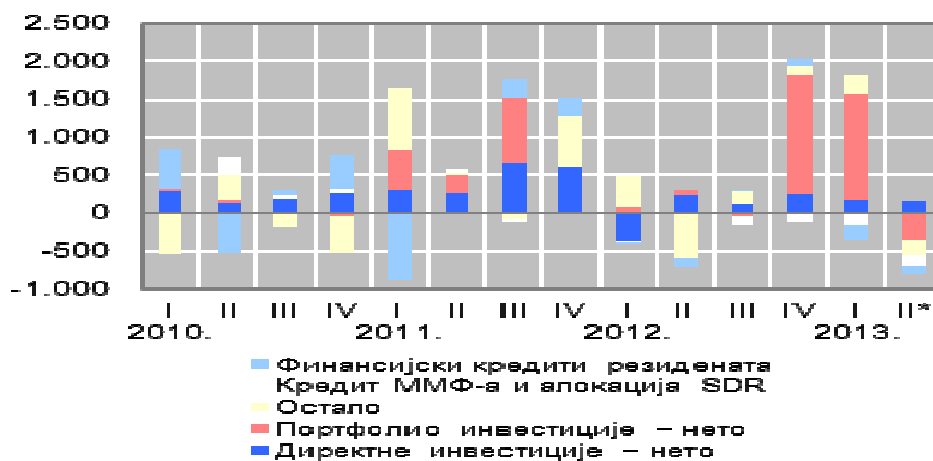
Уколико погледамо структуру обртне имовине привреде увидећемо да су доминантна потраживања, а њихово учешће је након 2006. релативно стабилно – у 2010. години чине 44,9% обртних средстава. У структури укупних извора средстава највећа учешћа имају краткорочне обавезе (40,9%), затим капитал (39,8%) и дугорочне обавезе (17,9%). Слабљење финансијског положаја привредних друштава настављено је и у 2010., на шта несумњиво упућује и смањено учешће сопственог капитала у укупним изворима финансирања, и то са 36,4% у 2009. на 32,9% у 2010. години. Истовремено, укупне обавезе су повећане и то за 11,7%, при чему бржи раст бележе краткорочне обавезе у односу на дугорочне (12,4% односно 10,0%). Наведена кретања неповољно су се одразила на задуженост привредних друштава, која је у 2010. години повећана, тако да је 1 динар позајмљеног капитала покривен са 0,55 динара сопственог капитала (претходне године 0,63 динара).

Графикон 36. Преглед ликвидности

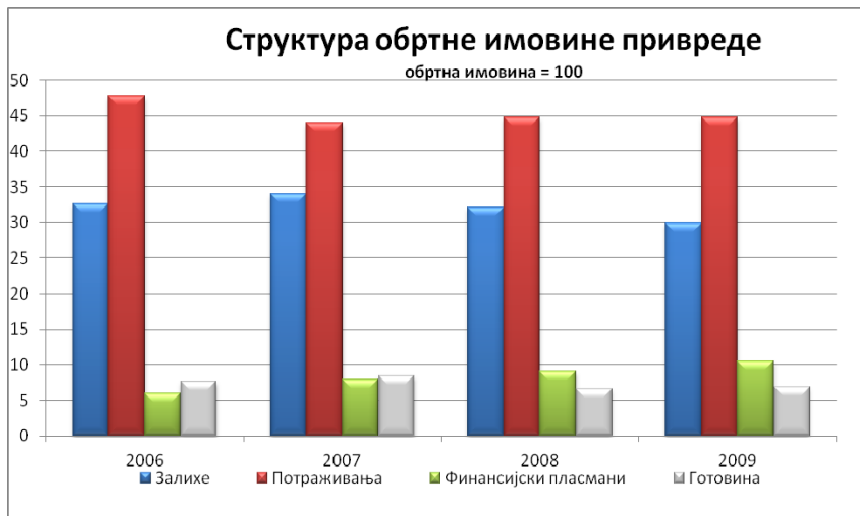
Извор: НБС

Графикон 37. Структура финансијског биланса у мил. еура.

Извор: НБС

Графикон 38. Структура обртне имовине привреде

Извор: Привредна комора Србије

Овде је важно напоменути да држава генерише огроман проценат потраживања чија наплата траје дуже од 100 дана. Тако се Србија са просечним периодом наплате од 128 дана налази на дну европске лествице. Према званичној европској статистици, у Немачкој је просечан период наплате 18 дана, док су и наши суседи далеко бољи од нас. У Румунији је просечан рок наплате 30 дана, у Хрватској 34 дана, Мађарској 40 дана, Бугарској 44 дана, Македонији 76 дана, док једино Босна и Херцеговина има рок наплате дужи од три месеца - 104 дана. Да би се избориле са потенцијалном неликвидношћу у систему, наведене државе предузимале су различита законска решења. Тако је у Хрватској законско ограничење 45 дана, а у пракси потраживања наплаћују за 34 дана. У Словенији прописима је ограничена наплата на 90 дана, док се у стварности обавља за 39 дана. У појединим земљама ефикаснији рад државних институција, а посебно трговинских судова, заслужан је за бржу наплату.

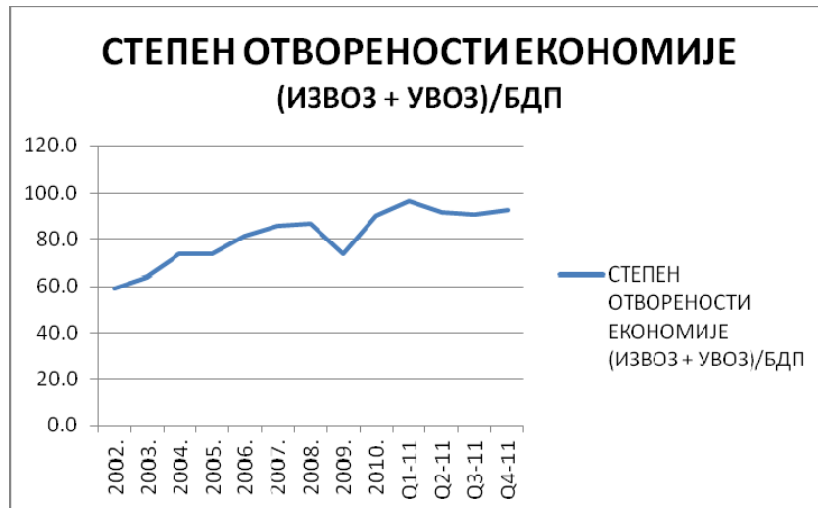
Генерално посматрано, конкурентност се може дефинисати као скуп фактора, политика и институција које одређују ниво продуктивности једне земље. У практичном

смислу конкурентност чини скуп фактора који утичу на процес креирања пословног окружења у земљи, на атрактивност земаља као одредишта за стране директне инвестиције и способност домаће привреде да се такмичи са иностраном конкуренцијом.

Након периода одрживог економског раста на светском нивоу, криза финансијског тржишта указала је на осетљивост постојећег економског поретка који са собом носи ризик међународног економског окружења. Иако је порекло свих промена углавном глобалног карактера, његове последице су свакако регионалне и локалне.

На нивоу предузећа, услов за успешно пословање је његова могућност остваривања профита која примарно зависи од цене производа на тржишту, могућности његовог пласирања и трошкова пословања. Трошкови зависе од ефикасности самих предузећа, али и од општих услова пословања у одређеном окружењу (држави) као што су висина пореза, услови финансирања, трошкови транспорта и енергије и трошкови радне снаге.

Графикон 39. Степен отворености економије

Извор: НБС

Домаћа тражња константно и значајно превазилази домаћу производњу. Пре кризе, домаћа тражња је била и за 25% већа од производње и тако представљала основни узрок економске неравнотеже која је доводила до притиска на инфлацију и текући дефицит платног биланса. У структури домаће тражње највећи део чини потрошња становништва,

која у БДП учествује са око 80%, док је учешће потрошње државе у БДП око 13%. Инвестициона потрошња је смањила учешће у БДП са 24% у 2007. години на нешто мање од 18% у 2010. години.

Графикон 40. Потрошња домаћинства; потрошња државе; инвестиције

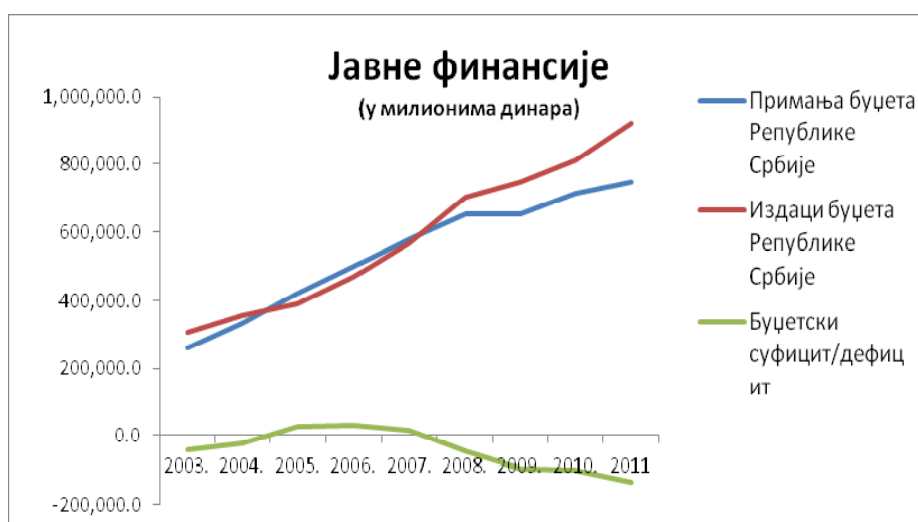
Извор: НБС

Осцилације у агрегатној домаћој тражњи су углавном последица нестабилности инвестиционе потрошње, јер су потрошња становништва и државе релативно стабилне категорије, али на константно вишем нивоу у односу на материјалне могућности. Закључак који се може извести је да је потрошња становништва и државе врло висока, тј. изнад нивоа који обезбеђује одрживост. На домаћу потрошњу отпада готово цео нето домаћи производ и амортизација. Последишно, инвестициона потрошња је на ниском нивоу, тј. врло често се инвестирање поистовећује са амортизацијом или прилично зависи од могућности обезбеђења екстерног финансирања.

Низак ниво инвестиционе потрошње у Србији је потврђен и нивоом нето инвестиција, које представљају разлику између инвестиција и акумулације, а које од 2009. године имају негативан предзнак.

У анализи укупне потрошње су врло значајне импликације које на структуру употребе БДП има буџетска политика. Прво, држава укупно прерасподељује око 45% бруто домаћег производа. Друго, директни трошак државе, изражен кроз њене неинвестиционе набавке и трошак људи ангажованих у државној управи и јавним службама је релативно висок. У периоду 2008-2011. године примања буџета су просечно номинално расла 15,8% годишње, расходи 7,6%, а дефицит буџета 44,4%.

Графикон 41. Јавне финансије

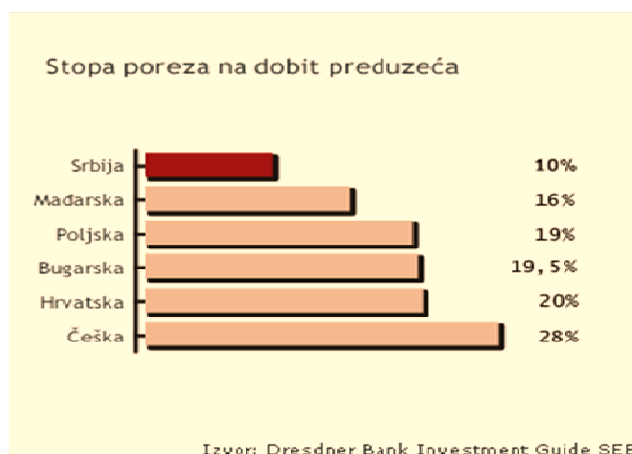

Извор: НБС

Најстабилнији извори јавних прихода у овом периоду су били приходи по основу ПДВ, док су приходи од доприноса у посматраном периоду мало смањени, а посебно су смањени приходи од пореза на добит. Најизраженији је пад прихода од пореза на добит предузећа, који се још номинално није ни приближио нивоу од 2008. Приходи од пореза на дохотке грађана су се опоравили, али су највећи раст забележили приходи од акциза,

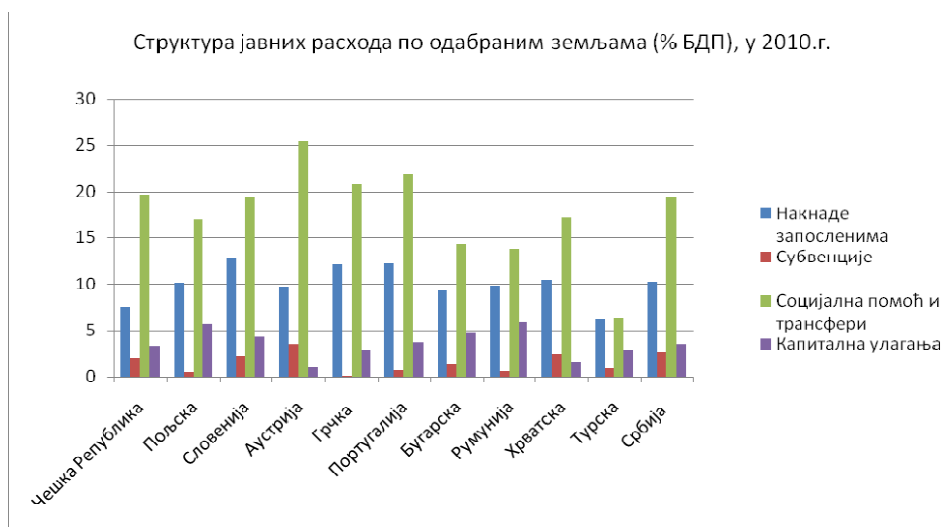
услед повећања стопа. Када је реч о расходима, највећи део јавних расхода је усмерен на зараде за запослене у јавном сектору и на социјалну помоћ и трансфере, али то није карактеристично само за Србију, већ и за друге земље.

Графикон 42. Стопа пореза на добит предузећа

Унутар социјалне помоћи и трансфера водећу улогу имају пензије. Ниво социјалне помоћи и трансфера (посматран као % БДП) је у односу на Србију вишу само у Аустрији, Грчкој и Португалији.

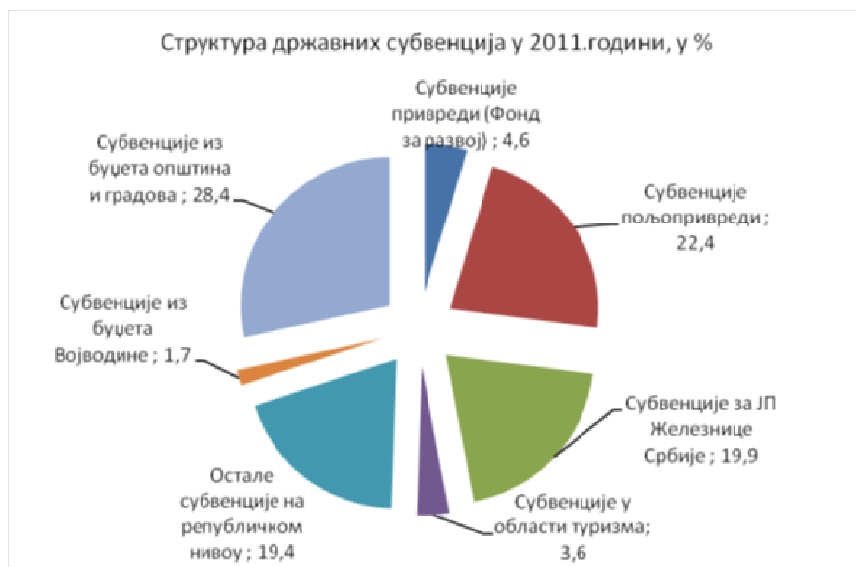
Графикон 43. Структура јавних расхода по одабраним земљама.

Извор: НБС

Посебан проблем је неефикасност јавних предузећа. Анализа финансијских извештаја за период 2007-2010. године показује да је, осим у првој години посматраног периода, у свим осталим привреда Србије пословала са нето губитком. Његов највећи износ је забележен у 2009. години. У укупном нето финансијском резултату привреде, тј. нето губитку, јавна предузећа, посматрана заједно, учествују са око $\frac{1}{4}$. У 2011. години укупни јавни приходи укључујући и донације били су нижи за 4,2%. Смањење јавних прихода је последица смањења пореске основице услед пада производне активности, лоше пореске политике, евазије пореза, значајне сиве економије, за коју се процењује да чини око 40% друштвеног производа. Смањење прихода праћено је смањењем укупних расхода сектора државе за 3,2%, па је повећан буџетски дефицит са планираних 4,1% БДП на 4,5% БДП. Велики буџетски дефицит указује на то да држава нерационално троши и долази у ситуацију да минус у финансијама мора да покрива задуживањем, што је лоше и може, уз знатно учешће страног дуга, имати за последицу немогућност одржавања финансијске стабилности.

Слика 6. Структура државних субвенција у 2011. години у %.

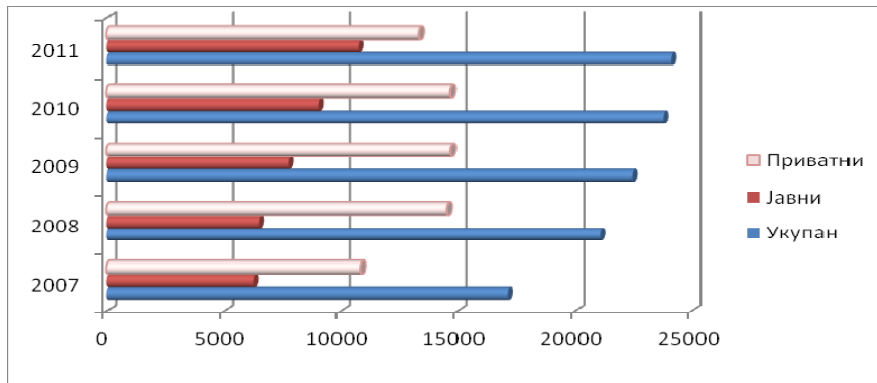
Извор: НБС

Кључни проблем зато постаје ниво фискалног дефицита који је одржив, тј. да његово финансирање не доведе до презадужености државе. Од 2006. године кумулиран је дефицит од готово $\frac{1}{4}$ бруто домаћег производа. Са смањењем могућности његовог финансирања кроз приватизационе приходе и донације, дошло је до повећања учешћа јавног дуга у бруто домаћем производу.

Однос између укупног јавног дуга и БДП према извештајима Министарства финансија је 43,2%, а према проценама Фискалног савета чак 46,4%. То представља ризик за способност земље да сервисира своје обавезе према повериоцима, посебно имајући виду пројекције везане за кретање економске активности. Укупан спољни дуг Србије је крајем 2011. године износио преко 24 милијарде евра и његов највећи део, близу 94%, чине средњорочне и дугорочне обавезе. Дуг јавног сектора је крајем 2011. године износио 10,8 милијарди евра, а приватног 13,3 милијарде евра, од чега се око 9 милијарди евра односи на предузећа а 4,3 милијарде евра на банке. Однос укупног спољног дуга према БДП је на граници од 80%, што се сматра граничном вредношћу за сврставање земље у групу високо задужених земаља. Ова чињеница указује на један од основних ограничавајућих чинилаца привредног развоја, а за последицу има тенденцију динамичног раста отплате спољног дуга. У 2011. години за сервисирање спољног дуга издвојено је око 12,6% БДП док планиране отплате по основу спољног дуга у 2012. години износе 3,8 милијарди евра (јавни сектор близу милијарду евра; приватни сектор око 2,8 милијарди евра). Друго, директни трошак државе, изражен кроз њене неинвестиционе набавке и трошак људи ангажованих у државној управи и јавним службама је релативно висок.

У периоду 2008-2011. године примања буџета су просечно номинално расла 15,8% годишње, расходи 7,6%, а дефицит буџета 44,4%.

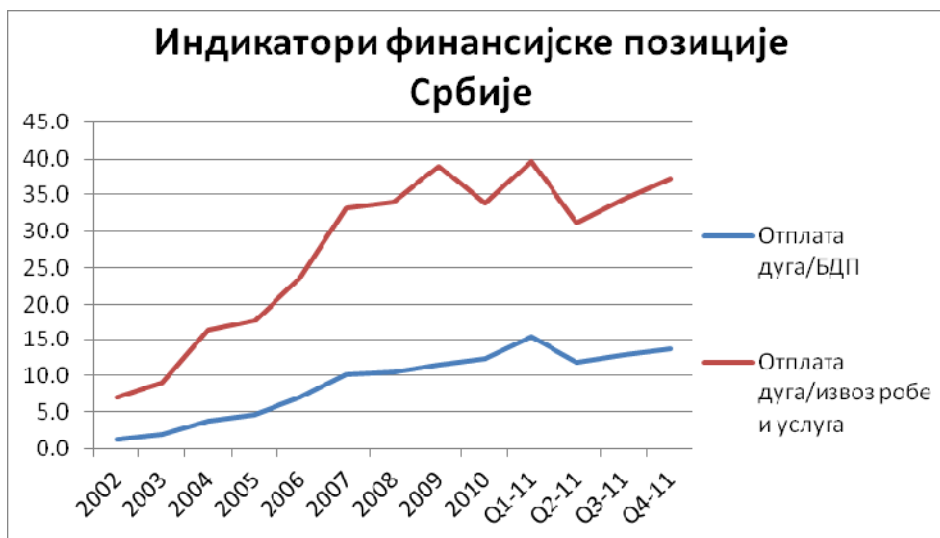
Графикон 44. Кумулативни јавни дуг (у милиона евра)

Извор: НБС

Имајући у виду ревидирану стопу раста БДП за 2012. годину, на свега 0,5%, смањених могућности и високе цене задуживања, сервисирање спољног дуга биће све теже. Од 2002. године приметан је тренд раста висине отплате дуга као процента БДП и извоза роба и услуга. У последњем кварталу 2011. године чак 13,6% БДП и 37,2% извоза роба и услуга издвојено је за отплату дуга.

Графикон 45. Индикатори финансијске позиције Србије

Извор: НБС

Основни задатак монетарне политике је обезбеђење ниске стопе инфлације ради стабилности пословног и инвестиционог амбијента. Међутим, монетарна политика је у уској спрези са фискалном, а како је претходно констатовано да фискална политика није била усмерена на одржање макроекономске стабилности, то ни монетарна политика није могла бити успешна. Последица тога је да је 2011. годину Србија завршила са просечним растом потрошних цена од 7% и тиме се сврстала у земље са највишом стопом инфлације у Европи. Због тога инсистирање на повећању индиректних пореза (ПДВ) у циљу повећања јавних прихода захтева озбиљно разматрање.

У 2011. години реалне плате су биле четири пута веће него 2000. године (док је номинална плата 16 пута већа у 2011. у поређењу са 2000. годином. БДП је увећан 1,5 пута, тј. за 50%. Евро вреди 1,7 пута више у динарима на крају истог периода, што практично значи да је номинална плата изражена у еврима порасла чак девет пута.

Закон о НБС обавезује централну банку да контролише инфлацију што је преточено у монетарни режим циљања инфлације и резултирајућег флексибилног курса. Монетарном политиком може се контролисати или инфлација или курс, а не и једно и друго. Светска економска криза је показала да су земље са фиксираним курсом претрпеле највеће последице па је због тога неопходна политика предвидивог флексибилног курса.

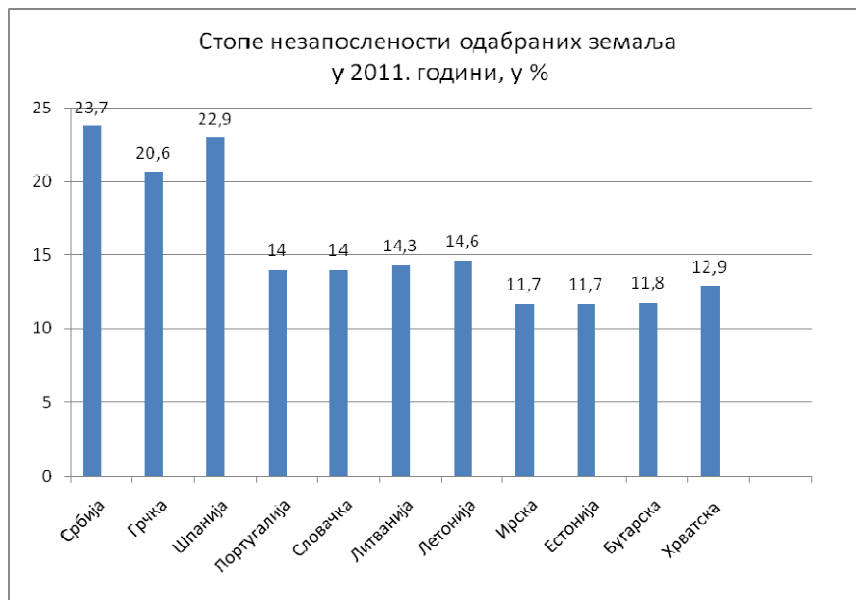
Поновна равнотежа на тржишту може бити постигнута уколико НБС својим мерама доведе до дугорочног смањења инфлације, које ће последично водити ка стабилизацији инфлаторних очекивања, смањењу осцилација и враћању поверења у домаћу валуту, смањењу девизног ризика и стварању предвидивијег пословног окружења са стабилним финансијским и банкарским сектором.

Повећање реалне одрживе запослености је кључни изазов нове Владе и зато је неопходно сагледати са једне стране способност привреде да генерише нова радна места а са друге стране способност државе да генерише амбијент, политике и неопходне и приоритетне реформе за одржив привредни раст.

Стопа незапослености која је према анкети о радној снази из новембра 2011. године износила 23,7% и једна је од највиших у Европи и са собом носи и економске и социјалне ризике. Додатан ризик представљају диспропорције у односу броја запослених и броја

пензионера, броја запослених у јавном сектору и сектору прерађивачке индустрије, као и у односу активног и издржаваног становништва. То захтева неодложне реформе које ће омогућити нове инвестиције у сектор размењивих добара, обезбедити амбијент за привлачење инвестиција у приватни и јавни сектор, реформисати радно законодавство и спровести пореску реформу која је прилагођена економској снази привреде и којом ће се смањити оптерећења на зараде запослених. Незапосленост у Србији је значајно висока и у односу на земље чланице ЕУ, а само Шпанија и Грчка бележе стопе незапослености на сличном нивоу.

Графикон 46. Стопе незапослености одабраних земаља у 2011. години.

Извор: Еуростат и Завод за статистику Републике Србије

Посебан ризик представља диспропорција између активног и издржаваног становништва која је у 2011. години износила 46,4%, што значи да више од половине радне снаге у Србији припада категорији неактивног, тј. издржаваног становништва.

Графикон 47. Стопе активности, запослености и незапослености становништва у Србији

(према подацима НБС)

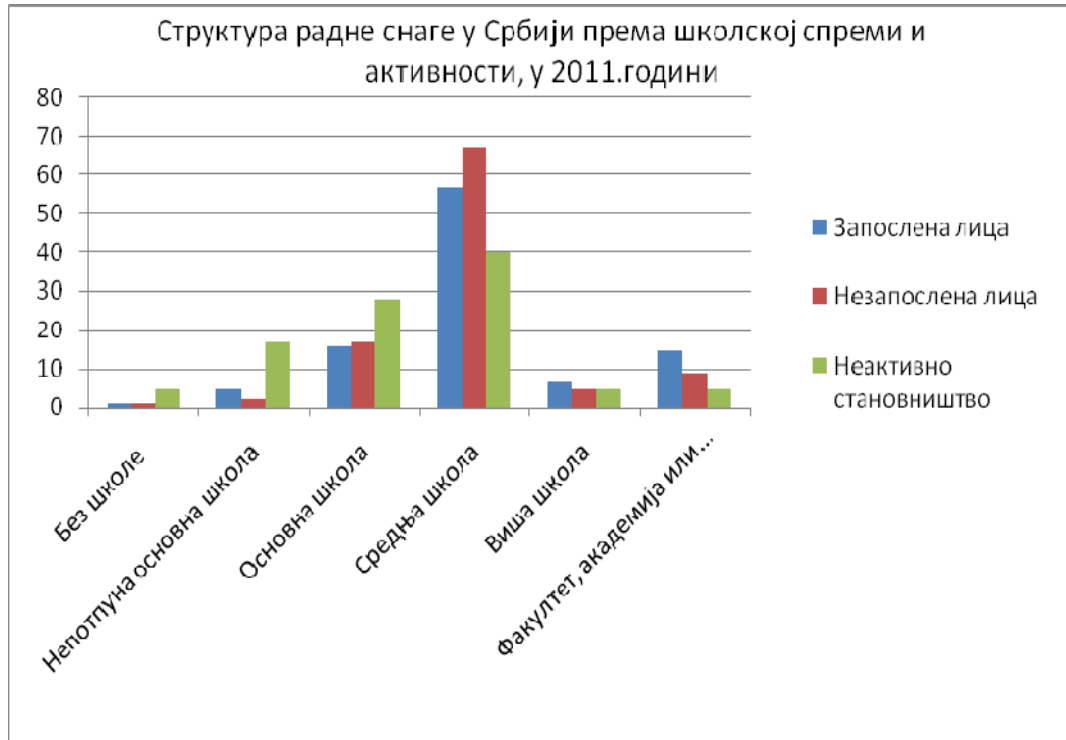
Карактеристика рада на тзв. "сивом тржишту" је већа еластичност на проблеме у пословању. Наиме, током кризе, неформална запосленост је опадала брже од формалне. Овакав неочекивани тренд се може приписати израженом дуалитету српског тржишта рада на коме су радници који раде на црно, радници под уговором на одређено време и запослени у традиционалним услужним делатностима најугроженији и први остају без посла. Неповољна је и квалификациона структура становништва.

Најзначајнији изазов са којим се суочавамо је отклањање неодрживих диспропорција између производње и потрошње, домаће штедње и нивоа неопходних инвестиција, увоза и извоза.

Економска политика у наредне три фискалне године биће усмерена на:

- ✚ макроекономску стабилност;
- ✚ стабилност општег нивоа цена и привредну стабилност;
- ✚ стабилан привредни раст и развој конкурентне привреде
- ✚ повећање запослености и стандарда становништва;
- ✚ равномеран регионални развој Републике.

Графикон 48. Структура радне снаге у Србији према школској спреми и активности у 2011.

Извор: Привредна комора Србије

7.4. Макроекономски оквир стабилизације цена

У наредном периоду, од 2012. до 2016. године, инструментима, механизмима и другим мерама економске политике морају се решити следеће диспропорције:

- ✚ укупне производње и потрошње;
- ✚ домаће штедње и нивоа неопходних инвестиција;
- ✚ увоза и извоза који ствара неодржив јаз који се покрива задуживањем;
- ✚ развијених и неразвијених региона;
- ✚ односа између активног и издржаваног становништва;
- ✚ односа стопе запослености и незапослености;
- ✚ односа броја запослених у администрацији и производном сектору;
- ✚ односа броја запослених и броја пензионера.

Ове стратегијске неравнотеже морају бити оријентир за редефиницију свих политика које су кључне за будући економски раст и развој наше земље. Кључни ограничавајући фактор је страни дуг који је последица екстерне неравнотеже (како на текућем рачуну, тако још више у билансу спољне трговине).

Дугорочно циљ треба да буде достизање годишње стопе раста од око 5% у условима макроекономске стабилности, тј. ниске и стабилне инфлације, одрживости фискалне и платнобилансне позиције, стабилности финансијских тржишта и тржишта рада. За остварење овог циља неопходно је следеће:

- ✚ макроекономска стабилност – ниска инфлација.
- ✚ флексибилан курс са циљем очувања конкурентности.
- ✚ консолидација јавних финансија, смањење јавне потрошње до нивоа земаља на сличном степену развоја, тј. на учешће од око 35% БДП и промена структуре јавне потрошње. То практично подразумева изградњу новог концепта државе примереног финансијским могућностима привреде, при чему преиспитивање заслужују законодавна, судска и извршна власт (како у погледу броја ангажованих лица, делокруга, трошкова, процедура итд. тако и у погледу њихове квалификованости).
- ✚ реформа јавног сектора чији су приоритети: пензиони систем, систем здравственог осигурања, јавна предузећа у погледу деполитизације и професионалног управљања, а у циљу повећања ефикасности и мониторинга трошкова, као и контрола раста плата запослених у администрацији. Важна мера тог процеса треба да буде и увођење корпоративног управљања у јавном сектору, у складу са ОЕЦД принципима и смерницама.
- ✚ комплетирати регулативу и изградити инфраструктуру за приватно јавно партнерство и концесије, с обзиром на ниску ефикасност, застарелу и неразвијену инфраструктуру, ниску продуктивност јавних предузећа и јавних комуналних предузећа, у циљу стварања услова за ефикасније инвестирање у јавни сектор.

- ✚ пореска реформа која би ускладила пореско оптерећење са економском снагом пореских обвезника, као и смањење трошкова кроз реформу пореских поступка и пореске администрације (већа улога посредних пореза, мања улога пореза на доприносе).
- ✚ успоставити ефикаснији механизам заштите поверилаца и поштовања уговора, паралелно са пореском реформом.
- ✚ окончање процеса приватизације и реструктурирања.
- ✚ реформа тржишта рада и повећање мобилности радне снаге, као и реформа образовања и његово стављање у функцију економске политике.
- ✚ реформе су неопходан, али не и довољан услов за одржив привредни раст Србије. Неопходно је донети План опоравка производње до 2020. године и прилагодити инструменте финансијске и нефинансијске подршке реализацији плана опоравка производње намењене извозу: креирати ефикаснију политику подстицања инвестиција, стабилнији пословни амбијент укључујући ефикасну и рационалну администрацију и одсуство корупције.

7.5. Амбијент пословања – анализа и препоруке

Амбијент пословања карактеришу бројна ограничења, која утичу не само на конкурентност привреде јер генеришу високе трошкове пословања, већ и на способност државе за смањење трошкова и привлачење и задржавање инвестиција. Анализа амбијента пословања је структурирана према групама препрека које је идентификовала пословна заједница и које захтевају ургентне мере за отклањање. Прву групу препрека чини област прописа. У пракси постоји хиперпродукција прописа, који се доносе без адекватне укључености представника привреде и струке у процес њиховог доношења. Прописи су сложени, често међусобно неусаглашени и писани су неразумљивим „језиком“. Решења у многим прописима преузета су из правне тековине ЕУ, без упуштања у суштину односа или механизма које треба да регулишу и ефикасно се прилагоде реалном степену економског развоја и административним капацитетима. Процене ефеката прописа на

привреду су паушалне, што за последицу има дефинисање непримерено кратких рокова за примену прописа. Подзаконски акти се доносе са закашњењем. Многи прописи се не примењују било због тога што су практично неприменљиви, што би њихова примена довела до великих негативних последица по привредне субјекте, или зато што не постоје изграђени административни капацитети за примену. Као последица лоших и нејасних прописа постоје чести захтеви за тумачења прописа од стране различитих органа. Та тумачења су необавезујућа, неусклађена, а често и супротстављена. Тако привредни субјекти бивају кажњени и када послују у складу са мишљењима надлежних министарстава, када надлежна инспекција заузме став да се са тим мишљењима не слаже. Обавеза привредника да плаћају административну таксу за мишљења надлежних државних органа, будући да је потреба прибављања мишљења резултат мањкавости прописа, да мишљење није обавезујуће за поступајуће органе и не штити привредне субјекте који су их савесно прибавили, није у складу са праксом у оквирима ЕУ. Пракса ЕУ у доношења прописа Европска комисија, као овлашћени предлагач за акта из своје надлежности, обавезна је да се консултује у законодавном процесу. Та обавеза проистиче из протокола 7, Уговора из Амстердама у оквиру ког се каже: „Комисија треба да се консултује пре него што предложи акт и кад год је то одговарајуће, објави документ о консултацијама”. Комуникација између Европске комисије и заинтересованих страна у законодавном процесу ЕУ има неколико форми:

- ✚ кроз саветодавна тела ЕУ - Економски и социјални комитет (ЕкоСоц) и Комитет региона(К Р);
- ✚ кроз процедуре отворених консултација;
- ✚ кроз процедуре фокусираних консултација.

Процедура отворених консултација подразумева различите облике консултација широм јавношћу, али и са различитим секторима и деловима Директората Европске комисије, а у вези са предлогом неког решења. У циљу обезбеђења ефикасности и ефективности Комисија је припремила електронски доступан инструмент – Interactive Policy Making, унутар овог инструмента налази се пословни тест панел (Business Test Panel – ВТР), који се састоји од преко 3.600 компанија различите величине и из различитих сектора из свих држава чланица. Компаније чланице панела учествују у периодичним

анкетама које спроводи Европска комисија искључиво електронским путем. Прописано је да отворене консултације трају минимум 8 недеља.

Процедуре фокусираних консултација захтевају избор консултативних канала, односно мањи број саговорника једне или неколико циљних група. Примери таквих механизма консултација су званични саветодавни форуми, саветодавне групе на високом нивоу, *ad hoc* саветодавни састанци и др. Европска комисија је 2008. године покренула „Добровољни регистар интересних представника” како би осигурала једнак третман и ефикасност. Партнери који се укључују у консултације треба да испуњавају један од следећих критеријума: да предмет расправе има директан утицај на њихово пословање, да учествују у имплементацији или да су им циљеви повезани са предметом консултација. Један од најзначајнијих партнера ЕК у процесу консултација са препознатим представницима интересних група је Европска асоцијација комора Eurochambers.

Тренутно Eurochambers има предстванике у најмање 10 радних група, али поред тога има и улогу сталног партнера ЕК у комуникацији о темама које су од интереса за пословну заједницу. Поред асоцијација и интересних представника у Бриселу постоји и велики број група за лобирање и лобиста. Као тековина лобирање је преузето из САД, али у оквирима ЕУ установљен је процес лобирања, води се регистар лобиста и лоби група. Процедура анализе утицаја прописа у ЕУ -Европска комисија развила је методологију којом се процењује утицај нових прописа, предлога измена и иновативних решења на МСП. Ова методологија назива се SME Test и састоји се из три дела:

- ✚ прелиминарна процена предузећа на која ће дати пропис, измена прописа или слично имати утицај – број предузећа и њихова величина, број запослених, број предузећа која ће бити погођена у односу на број предузећа која неће бити погођена, процена индиректног утицаја на друге секторе и подуговарање;
- ✚ мерење утицаја на МСП – процена финансијских трошкова (обавеза плаћања пореза или неке друге врсте накнаде која из датог прописа проистиче); процена материјалних трошкова (обавеза набављања нове опреме, прилагођавања прописима); процена административних трошкова

(трошкови извештавања надлежних органа и слично); поређење ових трошкова са трошковима које ће имати велика предузећа;

- ✚ процена алтернативних опција, измена у оквиру прописа и олакшавајућих мера – уколико мерење утицаја на МСП покаже да су трошкови МСП диспропорционално већи у односу на трошкове које ће имати велика предузећа врши се процена алтернативних опција и трошкова које би оне генерисале.

Као друга група препрека идентификовна је недовољна обученост и информисаност и привреде и администрације а посебно инспекција. Привредници генерално, а посебно мали привредни субјекти, немају довољне капацитете да испрате све промене у прописима, а њихови финансијски ресурси су скромни да би могли ангажовати различите консултантске услуге изван предузећа. Често се инспекцијска контрола врши уз позивање на интерне прописе који нису доступни привредницима. Многи мали привредници се са појединим прописима први пут сретну онда када им инспекција због непоштовања изрекне и наплати казну. С друге стране, ни администрација ни инспектори нису довољно обучени ни компетентни за примену и контролу примене прописа, не располажу неопходним знањима и вештинама за комуникацију и њихово спровођење. Постоје појединачни позитивни примери упознавања привредника од стране надлежних институција са прописима, њиховим тумачењем и применом, као и израда водича за примену прописа, али то још није довољно.

Административне процедуре привредници често називају сложеним, дугим и скупим процедурама које генеришу високе трошкове пословања. У оквиру Глобалног индекса конкурентности Србија је рангирана као 134. земља када је у питању терет државне администрације, као 118. када је су у питању обими и ефекти пореског система и као 125. када је у питању пословни утицај регулативе на прилив страних инвестиција. У свим овим областима Србија заузима најлошију позицију од 2007. године (терет државне администрације 129. позиција у 2007. години; обим и ефекти пореског система 40. позиција у 2007. години; пословни утицај регулативе на прилив страних инвестиција 115. позиција у 2007. години) указујући на чињеницу да су реформе у неким од кључних

области изостале или да уколико су покренуте реформе нису довршене и нису доследно спровођене.

УСАИД Пројекат за боље услове пословања применио је крајем 2011. године модел стандардног трошка којим је процењен административни трошак и административно оптерећење привреде са 157 процедура. На основу ове анализе дошло се до закључка да је учешће ових 157 процедура у БДП око 4,2% или 1,35 милијарди евра.

7.6. Спољни дуг Србије у 2010 и карактеристике пословања у 2011. години

Инфлација и курс. Константно присутан проблем у српској привреди је висока инфлација, једна од највиших у Европи. У 2011. години инфлација је после раста до априла када је достигла ниво од 14,7% на годишњем нивоу, почела да се смањује на 8,1% у новембру, али је и даље далеко од циљаних оквира макроекономске политике (3-6%). Очекивања су била да ће инфлација у 2011. години задржати у планираним оквирима, али је истовремено реализација тог циља под оптерећењем привредних кретања у међународном окружењу (тј. ризицима у појединим развијеним земљама, као и фискалним ризицима у земљи).

Влада Србије, неки званичници и академски економисти игноришу спољни дуг предузећа, поготову приватних – указује Ковачевић. Они занемарују чињеницу да међународне финансијске институције при обрачуна степенa спољне задужености узимају целокупан спољни дуг. У мају прошле године ММФ је проценио да ће однос укупног спољног дуга Србије према БДП-у у 2010. години достићи 85,6 одсто, а у 2011. чак 90,4 процента.

Слика 7. Структура спољног дуга Републике Србије по кредиторима

Извор. НБС

Др Павле Петровић, професор Економског факултета у Београду, и главни уредник „Кварталног монитора”, приликом недавног представљања ове публикације је рекао: „Илузија је да наш јавни дуг није проблем. Тачно је да он тренутно није претерано велики, али је брзина његовог раста велика”. Он је истакао да се у кризама по правилу појављују претходно „сакривени” дугови, као што су гаранције државе и локални дугови, тако да ревизија јавног дуга Србије показује да он сада није 32 одсто БДП-а већ 36 одсто, уз опасност да се додатно увећа. „Међународно искуство потврђује да је у земљама у развоју критичан ниво јавног дуга од 60 одсто БДП-а, јер свако увећање доводи до смањења привредног раста за два процентна поена. На примеру Србије то би значило да, после кризе, уместо по очекиваној стопи од пет одсто, привреда расте по стопи од три одсто”, рекао је Петровић.

За сада, на кретање општег нивоа цена дезинфлаторно делују пад агрегатне тражње, ослабљени трошковни притисци на раст цена хране, успорени раст регулисаних

цена, као и пад цена сировина на светском тржишту. Курс динара је у 2011. години ојачао у односу на крај 2010. године. Јачање националне валуте у 2011. години као негативне последице има пад ценовне конкурентности у извозу, убрзање раста увоза, раст спољнотрговинског дефицита роба, што може да утиче на пад привредне активности, посебно индустријске производње. Јачање курса динара нема за позитивну последицу пад цена производа, тако да ни индиректно нема утицаја на слабљење инфлаторних притисака. Позитивна последица јачања курса динара је извесно неутралисање негативног ефекта инфлације на пад животног стандарда, банкарски сектор и приступ тржишту капитала. Кредитна активност према небанкарском сектору (укључујући и прекограничне кредите) бележи реалан раст, односно још увек су новодобрени кредити већи од раздуживања.

Графикон 49. Спољни дуг Републике Србије

Извор: НБС

Банкарски систем је успео да одржи ликвидност током 2011. године и поред раста удела проблематичних кредита у односу на укупно одобрене кредите. Међутим, ликвидност банака није успела да се прелије на ликвидност привреде. Приступ тржишту

капитала, цена капитала, рочност и услови задуживања код пословних банака су и у 2011. години били ограничавајући фактор, како за одржавање привредне активности тако инвестиције реалног сектора. С обзиром на најаву новог таласа кризе, посебно у финансијском сектору земаља чланица ЕУ, а с обзиром да је значајан број пословних банака у Србији у власништву страних банака из ових земаља, може се очекивати погоршање услова финансирања реалног сектора, смањење изложености према привреди и повећање цене капитала. Ово је додатни ризик који може допринети дестабилизацији привреде у Србији у наредном периоду.

7.7. Процене и ризици за 2012

Постоје реални ризици у наредном периоду који могу довести до даљег пада привредне активности у Србији, а један од њих је скроман привредни раст у земљама чланицама ЕУ. Према очекивањимъ ЕУ је завршила 2011.г. са стопом привредног раста од око 1,6%, у 2012.г. забележила незнатан привредни раст по стопи од 0,7%, а први знаци побољшања се очекују тек у 2013.г. када би и стопа привредног раста требало да достигне 1,7%¹¹. Чак и ако се остваре наведене пројектоване стопе раста, може доћи до пада тражње за производима из Србије, јер ће у многим земљама ЕУ доћи до успоравања привредне активности, смањења запослености и даљег пада стандарда становништва. Екстерне услове у наредном периоду карактерисаће и растућа неизвесност иницирана отежаном одрживошћу фискалне позиције низа земаља еврозоне, од којих су неке значајни економски партнери Србије. Стога је реално очекивати смањење прилива капитала, погоршање услова задуживања, а постоји и реалан ризик повлачења капитала из земље услед кризе у матичним земљама.

Година 2012. била је пуна изазова и ограничења, па је потребно усмерити активности на смањивање јавне потрошње, одржање макроекономске стабилности и заустављање негативних трендова у приоритетним областима.

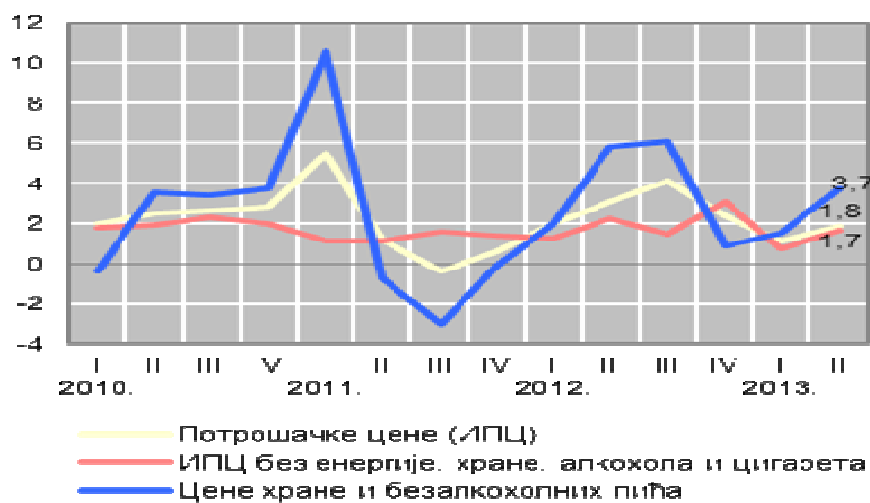
Макроекономска стабилност је основни предуслов за планирање пословних активности. Од посебне важности је комбинованим мерама монетарне и фискалне политике допринети смањењу инфлације. Потребно је преиспитати и садашњу улогу

система робних резерви и аграрне политике у регулисању тржишта хране. Народна банка Србије треба да спречава велике осцилације девизног курса и њихов негативан утицај на пословање привреде у кратком и конкурентност у дугом року.

7.8. Системске активности у оквиру стабилизације цена

Најважније системске активности у оквиру економске политике у стабилизацији цена треба да се односе на мере смањивања обухвата контроле цена, на пренос надлежности за одобравање цена у инфраструктурним делатностима на регулаторна тела, у складу са законима који регулишу поједине инфраструктурне делатности, унапређење политике цена у комуналним делатностима и промена модела усклађивања цена нафтних деривата.

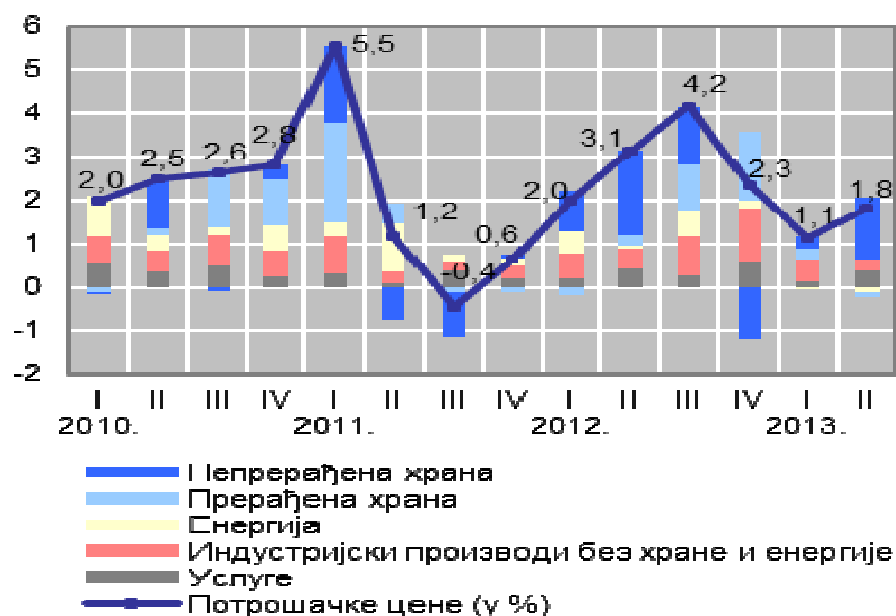
Графикон 50. Кретање цена (тримесечне стопе у %)

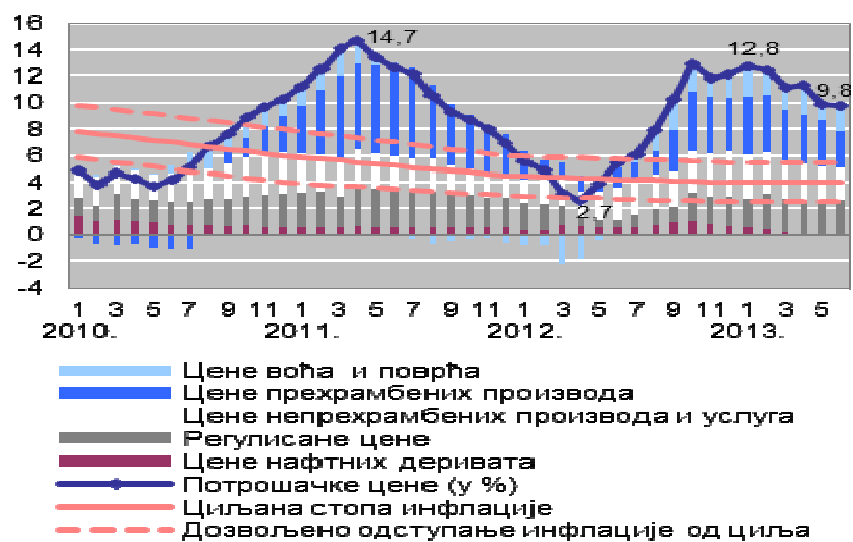
Извор: НБС

На доњем графикону можемо запазити допринос тримесечној стопи раста потрошачких цена: непрерађене хране, прерађене хране, енергије, индустријских производа без хране и енергије, услуге као и кретање потрошачких цена у процентима.

Графикон 51. Допринос тромесечној стопи раста потрошачких цена

Графикон 52. Кретање цена и циљана стопа инфлације

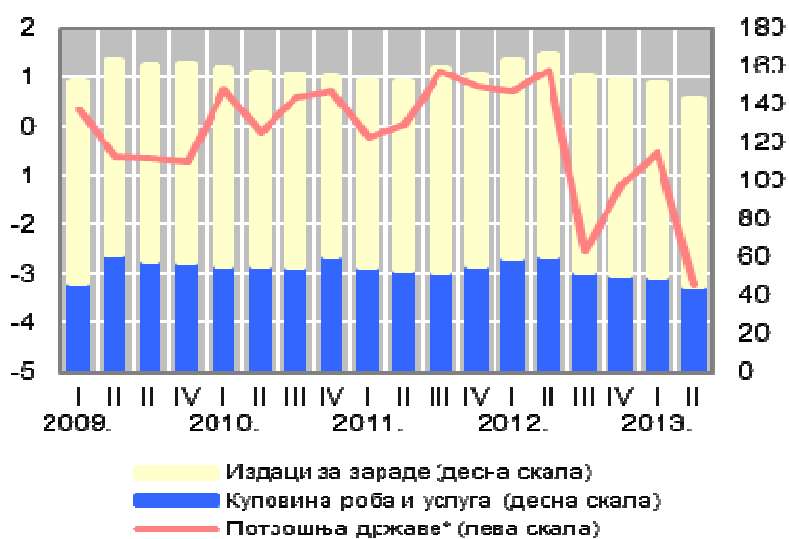
Извор: НБС

Као једна од детерминанти инфлације у нас, појављује се агрегатна тражња (потрошња домаћинства, предузећа и државе, извоз-увоз роба и услуга,

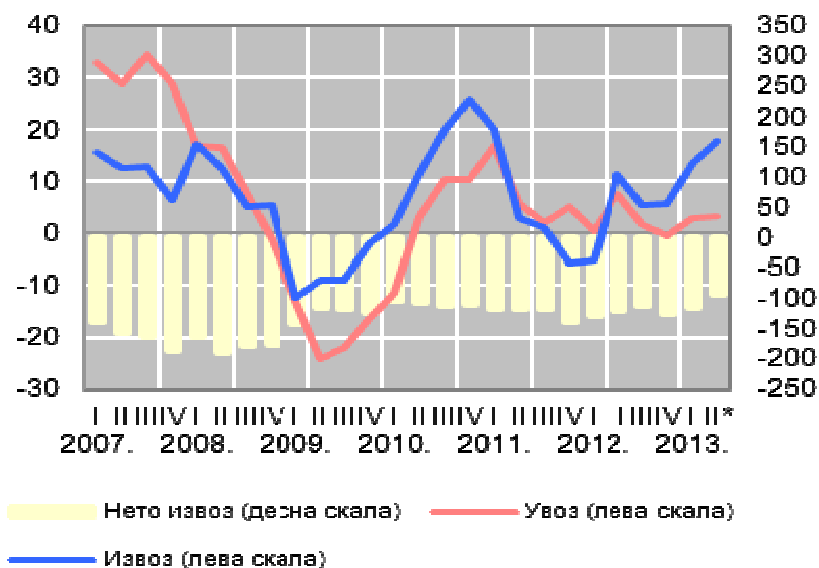
Графикон 53. Потрошња домаћинства.

Графикон 54. Потрошња државе

Графикон 55. Извоз –увоз роба и услуга

Графикон 56. Кретање цене нафте и деривата (НБС)

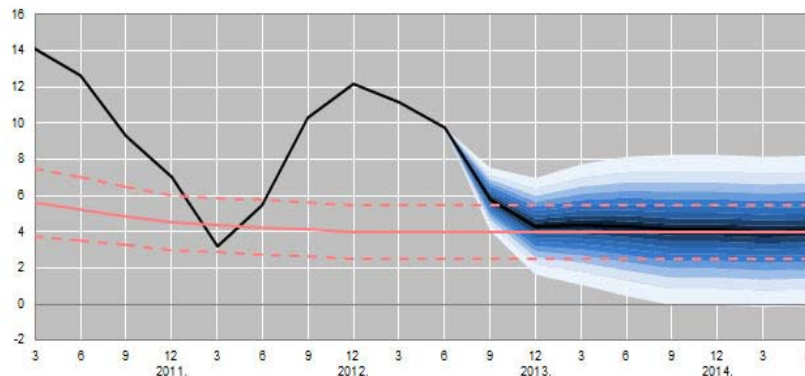
И у наредним годинама наставиће се политика регулисаних цена до њиховог економског нивоа, узимајући у обзир ефекте на макроекономску стабилност и куповну снагу становништва. У оквиру усклађивања цена производа и услуга инфраструктурних делатности са економским принципима најважније мере су:

- ✚ постепено довођење регулисаних цена на економски ниво, што подразумева повећање депресираних цена одређених роба и услуга и смањење цена роба и услуга које су неоправдано високе. Цене производа и услуга предузећа чији је оснивач Република и јединица локалне самоуправе утврђиваће се на економским принципима, имајући у виду развојне потребе тих предузећа уз потпуно поштовање заштите животне средине и објективизацију броја запослених, зарада и пословних трошкова у тим предузећима;
- ✚ повећање цене електричне енергије на економски ниво као нужан услов за оспособљавање Електропривреде Србије за суочавање са конкуренцијом као и за реализацију нових инвестиција. Агенција за енергетику при одређивању цена електричне енергије узимаће у обзир економски оправдане трошкове и профит који обезбеђује средства за нове инвестиције и развој електропривреде;
- ✚ Агенција за телекомуникације ће доследно спроводити своја овлашћења у делу регулисања тржишта телекомуникацијских услуга и цена;
- ✚ Кретање цена лекова за хуману употребу биће у функцији параметара прописаних критеријумима за образовање цена лекова.

Графикон приказује различите вероватноће остварења пројекције инфлације у наредних осам тромесечја. Централна пројекција је у најтамнијем делу графикана и вероватноћа да ће пасти у овај распон износи 10%. Свака следећа нијанса укључује такође 10% вероватноће, тако да цео распон обухвата 90% вероватноће остварења пројекције.

Другим речима, вероватноћа да ће инфлација у наредних осам тромесечја бити изван распона на нашем графикону износи 10%.

Графикон 57. Извештај о инфлацији - август 2013. Пројекција инфлације (мг. стопе у %)

7.9. Полазне основе за нови макроекономски оквир (до 2016. године)

Циљ би требало да буде достизање потенцијалне годишње стопе раста од око 5%. Да би се то постигло, потребне су реформе социјалног система, како би се повећала штедња и инвестиције по основу домаће штедње; ефикасна активна политика запошљавања, како би се радна снага оквалификовала за индустријску производњу; повећање технолошке основе производње у циљу подизања продуктивности и конкурентности, значајно повећање ефикасности установа ослањањем на једноставна правила и електронску администрацију; доследну и упорну антимонополску политику уз сталну бригу за слободну трговину како спољну тако и унутрашњу; фискална и монетарна политика које воде рачуна о конкурентности привреде, будући да ће трајни раст морати да се обезбеди ослањањем на раст извоза. Макроекономски оквир за период 2012-2016. године мора бити заснован на отклањању кључних диспропорција присутних између:

- Укупне производње и потрошње
- Домаће штедње и нивоа неопходних инвестиција
- Увоза и извоза који ствара неодржив јаз који се покрива и задуживањем
- Развијених и неразвијених региона

Присутне су, такође, и диспропорције између:

- активног и издржаваног становништва
- запослених и незапослених

- запослених у администрацији и производном сектору
- броја запослених и броја пензионера

Ове стратегијске неравнотеже морају бити оријентир за редефиницију политика (монетарне, фискалне, регионалне, развојне, индустријске, извозне..). Радикално побољшање пословног амбијента у Србији захтева:

Смањење јавне потрошње до нивоа који је присутан у земљама на сличном нивоу развоја, тј. са учешћем од око 35% у БДП. Потребно је урадити пројекат каква држава треба привреди и друштву и колики терет њеног финансирања је уопште подношљив за жељени степен развоја привреде. То практично води изградњи новог концепта државе примереног финансијским могућностима привреде, при чему преиспитивање заслужују законодавна, судска и извршна власт (како у погледу броја ангажованих лица, делокруга, трошкова, процедура итд.). Неопходна је стратегија свеобухватне реформе јавног сектора са динамичким планом реализације и праћењем ефеката. Приоритети реформе јавног сектора су:

- ✚ Реформа пензионог система: докапитализација пензионих фондова, довођење пензионера у исти положај без обзира на време пензионисања (разлике правити на бази уплаћених доприноса), као и ревидирање постојеће скале бенефицираног стажа.
- ✚ Реформа јавних предузећа у погледу деполитизације и професионалног управљања, а у циљу повећања ефикасности и мониторинга трошкова. Важна мера тог процеса треба да буде и увођење корпоративног управљања у јавном сектору, у складу са ОЕЦД принципима и добром праксом корпоративног управљања. Неопходно је комплетирати регулативу и изградити инфраструктуру за приватно јавно партнерство и концесије, ради подстицања инвестиција и стварања услова за ефикасније инвестирање у јавни сектор.
- ✚ Свеобухватна пореска реформа која би пореско оптерећење свела на 35% БДП, уз увођење прогресивних пореских стопа и на доходак и на потрошњу. Ниво јавне потрошње и промена њене структуре мора бити иницијални основ нове привредне филозофије. Паралелно са пореском реформом потребно је успоставити систем ефикасних механизма заштите поверилаца, поштовање уговора и регулисање финансијске дисциплине. Ово ће захтевати спровођење великог броја стечајева

несолвентних привредних друштава, решавање проблема великих система који су дуже од 10 година у процесу приватизације и реструктурирања, реструктурирање и приватизацију јавних и јавних комуналних предузећа.

Последица овог процеса ће бити нови социјални притисак за шта је неопходна: реформа тржишта рада и повећање мобилности радне снаге и о свеобухватна реформа образовања и његово стављање у функцију индустријске политике (Србија има незапослене, али и мањак радне снаге у бројним областима).

- ✚ Јачање конкуренције и заштита потрошача са циљем уклањања монопола сваке врсте.
- ✚ Стварање инструмената за подршку примени нове политике подстицања инвестиција, изградњу новог пословног амбијента, бесплатно уступање имовине, ефикасну и рационалну администрацију и одсуство корупције.

Табела 3. Пројекција основних макроекономских показатеља

	Процена		Пројекција	
	2013.	2014.	2015.	2016.
БДП, мил. динара (текуће цене)	3.761.289	4.007.841	4.292.142	4.583.750
Реални раст појединих компоненти БДП (%)				
Лична потрошња	-1,2	-1,8	-0,6	-0,3
Државна потрошња	-3	-2,2	-4,4	-3,6
Инвестиције	-3,4	4,7	9,6	8,9
Извоз робе и услуга	14	6,4	7	7,7
Увоз робе и услуга	2,3	1,6	3,5	4,6
Салдо робе и услуга, у ЕУР, % БДП	-11,9	-10	-8,6	-7,4
Инфлација, крај периода (%)	5,5	5,5	5	4,5
Инвестициони рацио, % БДП	19,1	20	21,4	22,7

Извор: МФИН

Извор: Прив. комора Србије

Реформе су неопходан, али не и довољан услов за одржив привредни раст Србије. Неопходно је донети План опоравка производње до 2020. године и прилагодити инструменте финансијске и нефинансијске подршке реализацији плана опоравка производње намењене извозу.

ЗАКЉУЧАК

Економска политика у свакој земљи се води одговарајућим инструментима и биће онолико мање делотворна колико јој мањка инструмената. Иста ствар се може рећи и за регулативне механизме, пре свега факторска тржишта, али и за остала тржишта. Темелј планирања лежи у конзистентном коришћењу разноврсних инструмената за постизање жељених цињева, узимајући у обзир да сваки инструмент утиче на све циљеве. Потреба истраживања вредности инструмената који симултано осигуравају постизање свих циљева јасно оправдава централизовано решење. Ипак, у стварном свету избор различитих инструмената се често поверава различитим телима од којих свако циља на специфичну мету. Децентрализација политичке одговорности је могућа и у начелу ће произвести исти резултат који се постиже контролом централизоване политике чак ако се постиже покушајем и грешком. Економија благостања се бави нормативним приступом и представља теоријско језгро (логику) економске политике, којом је могуће просудити о резултатима добијеним с различим инструментима економске политике које воде владе. Нормативна теорија покушава дефинисати рангирање (или уређење) друштвених стања. Уређење може бити директно или индиректно. Индиректна уређења се не осврћу на аспекте друштвених стања као што су права и слободе, осим када се она, и то у одређеној мери, одражавају у појединачним преференцијама.

У овој дисертацији циљ је био пронаћи оне инструменте економске политике који имају природну усмереност, такорећи адресу, баш према таквим механизмима, а понајвише према уређеним тржиштима. У одсуству ових тржишта, пре свега због тако честе појаве да су она неуређена или чак непостојећа, економска политика се окреће непосредном интервенционизму. „Држава истрчава на привредну позорницу у својству предузетника, инвеститора, организатора производње... А то је почетак катастрофе у усмеравању привреде и сигуран пут ка исходу који се неће наћи далеко од катаклизме“ (Љ. Маџар). Овакво и слична схватања, анализирана у дисертацији и на бази сопствених консидерација и емпиријских података, заузели смо сопствене ставове.

Без обзира коме типу друштвено-економске организације припадала, савремена привреда функционише кроз сложен процес образовања цена употребних вредности. Стога, проблеми цена заузимају једно од централних места у економској теорији и пракси. Будући да је у нашој економској литератури мало пажње посвећено анализи утицаја економских инструмената на стабилизацију општег нивоа цена и на њихове релативне односе, сматрали смо да кроз постављени задатак (тему) можемо дати изврстан допринос том питању. Пошто је стабилизација општег нивоа цена један од главних циљева економске политике њу не можемо посматрати без анализе и других макроекономских варијабила као што су запосленост, расподела националног дохотка, платни биланс, спољнотрговинско пословање, итд. Повезаност између појединих инструмената и цена је толико сложена да би било потребно урадити више докторских радова. Међутим, и ова општа слика је довољна да укаже да ефикасност економске политике зависи од примењених инструмената и од особина самог тржишта – да ли је конкурентно или монополисано, да ли су понуда и тражња еластичне, да ли се криве ових сила понашају обично или не, да ли његов производ улази у ред нормалних или инфериорних добара. Сходно овим елементима може се формулисати потребна економска политика.

Потпуна оцена стварних тржишних стања не може занемарити одређени број важних појава које се не могу одмах приметити на микроекономском нивоу или их је у сваком случају тешко објаснити помоћу теорије опште равнотеже. Овде, пре свега, мислимо на појаве „нестабилности“ у тржишним привредама као што су недобровољна незапосленост, инфлација, неравнотежа платног биланса, неразвијеност. Према неким теоријама, ове појаве – које подразумевају неефикасност и неједнакост – приписују се структуралним карактеристима тржишта која спречавају њихово деловање према апстрактним претпоставкама теорије опште равнотеже. Стога их називамо „несавршеностима“ тржишта. Будући да се те појаве најбоље описују помоћу макроекономских теорија, у раду су названи „макроекономске мањкавости тржишта“. **Недобровољна незапосленост** посебно је важан пример нестабилности која подразумева неефикасност и неједнакост.

Инфлација у било којем облику представља конкуренцију за расподелу дохотка. Она подстиче прерасподелу богатства и дохотка као и трошкове за друштво у целини који

ће бити већи или мањи у зависности од висине инфлације. „Класична“ макроекономска визија врло је слична оној која чини темељ „невидљиве руке“: тржишна економија има природни ред који јој даје стабилност. Посебно, пуна запосленост осигурава се поновним успостављањем равнотеже кретања камате и стварних надница. Кејнз оспорава способност тржишног механизма у погледу поновног успостављања равнотеже кроз промене релативних цена, а посебно кроз камату и стварне наднице. Несигурност коју прожима монетарну економију ствара нестабилност за стварање новог капитала и вредност капитала финансијског богатства с могућим негативним ефектима на запосленост и општи ниво цена.

Фридман и монетаристи држе да је тржишна економија сама по себи стабилна. Монетарна економија је ефикасна само краткорочно; дугорочно гледано не постоји корелација између незапослености и инфлације (Филипсова крива је вертикална). С друге стране, фискална политика истискује приватну потрошњу. Овај поглед на деловање тржишне економије до крајности су довели теоретичари нове класичне макроекономије који претпостављају разборита очекивања и тржишта која су увек у равнотежи. Филипсова крива је и краткорочно вертикална. Фискална и монетарна политика су стога у најбољем случају бескорисне, па чак могу бити и штетне због инфлације коју стварају. Закључак школе нове класичне макроекономије и Фридманових монетариста да је деловање државе „неутрално“ резултат је поједностављеног погрешног бављења многим проблемима реалног света.

Данас, савремене државе све се више мешају у привредни живот узимајући оне делове привреде где тржишни механизам отказује. Наравно, и у њеном постављању и управљању долази до колизије разних циљева. Тако, на пример, у овој анализи увек су биле присутне само тржишне консидерације државе, а често се у стварности поједини инструменти примењују и предузимају из сасвим других побуда. Ако се задржимо само на порезу на промет, чисто фискални разлози наводе да га треба применити у гранама са нееластичном понудом и тражњом. Напоредо увођење једног пореза истог износа за јединицу робе у две гране различите по еластичитету, чини очигледним да је други случај уноснији за државу. Код примене инструмената економске политике које се спроводе преко тзв. посредних мера, држава задржава уобичајени начин образовања цена на

тржишту. Али, кад је њен интерес врло снажан да се успостави једна одређена констелација цена, она онда приступа непосредном регулисању цена. Облици овог регулисања носе различите називе (замрзавање цена, плафонирање цена, гарантовање цена, итд), но суштински се свде на три операције: прва се односи на прописивање максималне цене, и то када држава хоће да се тржишна цена непрекидно налази испод једног нивоа; друга се односи на утврђивање минималне цене, онда када жели да спречи пад тржишне цене испод једног нивоа; трећа се примењује у случајевима, кад је нужно одржати тржишну цену на једном одређеном нивоу, те власт намеће фиксне цене.

Својство административно постављених цена, да на тржишту иступају као дате и непосредне величине у многоме зависе од стварног стања привреде и исправности државне економске политике и њених мера. Поред свег ауторитета политичке власти, самостални интереси појединих субјеката могу изазвати таква тржишна померања, чији је коначни исход одбацивање прописаних државних норми и инструмената државне економске политике као нереалних, а понекад чак и штетних. У општем спору, који се водио око економске и друштвене оправданости економске политике и њених инструмената у годинама између два рата, присталице либералистичких доктрина нарочито су се окомили на систем непосредне контроле цена. Они су правили разлику између државне интервенције, која жели да успостави „нормалну равнотежу“, и државне интервенције, која одређује цене изван равнотежних услова. Њихови противници напали су ове ставове, мада у тој борби никада нису заузели радикално супротно гледиште о друштвеној оправданости унапред регулисања свих цена.

Користећи се, за то време новим анализама морфологије тржишта, они су подвукли корисност државне интервенције у свим његовим нестабилним облицима, који се нарочито срећу код извесних типова олигопола и билатералног монопола. Дакле, наметнута цена иступа као дата величина, којој се ривали прилагођавају, па у крајњој линији делује као „нормална цена“. Исто тако, у тржишним структурама са одредивом равнотежом, државна интервенција у области општег и релативног нивоа цена може дати благотворне последице. У општој атмосфери све мањег поверења у информативну, алокативну и дистрибутивну улогу тржишта и цена многи економисти су развили разноврсне нормативне концепције економије благостања и позитивно формулисали

инпут-аутпут моделе интервенције економске политике. У оквиру овог рада није се улазило у њихову анализу, сем у подглави која носи наслов „Монетаристи и кејнзијанци: теоријски сукоби“, већ су се анализа и истраживања ограничили на основне недостатке тржишног механизма и главних инструмената економске политике савремене државе.

Макроекономска политика циља на „стабилности“ тржишне економије прилагођавањем агрегатних варијабли. Главни инструменти ове политике су монетарна политика, фискална политика, политика доходака и политика девизног курса. У монетарној економији, субјекти с вишком финансијске штедње финансирају субјекте с дефицитом путем директних или индиректних кредита. Директни кредит субјекту с дефицитом директно одобрава субјект с вишком. Индиректни кредит се каналише путем финансијских посредника.

Монетарна политика може бити усмерена на остваривање бројних ултимативних циљева: стабилност цена, равнотежу платног биланса, запосленост и привредни раст.

Рецентне монетарне теорије и праксе додељују монетарним властима задатак остваривања прва два циља. У раду је показано да монетарне мере могу имати експанзивне или рестриктивне учинке. Такође је потврђена теза да монетарне власти обично посвећују пажњу варијаблама које се налазе између инструмената и ултимативних циљева (показатељи или посредни циљеви) због комплексности акција монетарне политике и њихових учинака на ултимативне циљеве. Монетарна политика се преферира у односу на друге инструменте због свог врло кратког административног временског заостатка. Међутим, њен заостатак учинака је дуг и променљив.

Циљ политике доходака и цена је избећи свако повећање општег нивоа цена контролом дистрибутивних варијабли. То су у суштини наднице и / или профитна маржа. У зависности од укљученог степена присиле, политика доходака може бити описана као државна, тржишна и институционална. Државна политика директно укључује мере политике, као такве, морале би имати велике учинке. Међутим, у пракси постоје многи проблеми у односу на варијабле које треба контролисати и посебна правила која управљају растом надница код присутних разлика у секторској продуктивности. Један тип доходака који се темељи на тржишту састоји се у додељивању предузећима дозволе да подигну своје цене. Други тип покушава створити амбијент да се не подигну цене

коришћењем фискалних мера. Институционална политика настоји ставити индустријске односе на сарадничку основу стварајући правила, на пример, арбитраже, економске размене, итд. Многи примери из стварног економског живота у покушају примене политике дохотка нису увек произвели задовољавајуће резултате у погледу контроле цена.

ЛИТЕРАТУРА

1. A.Kanffmann, 2005., "Structural Change and Economic Dinamics in Transition Economics", Structural Change and Echange Rafe Dinamics.
2. Adrian Buckley, 2011.; „Financial Crisis“, Prentice Hall, London
3. Aglion, P.Iwilliamson, J.G.1998. Growth, Inequality ant Globalization: Theoroy History and Policy, Cabridge, University Press
4. Aizenman, J.I Spiegel, M:M, 2006., institutional efficency , monitarng casts, and the investment share of FDI, Riview of international Economics, vol.14
5. Alan Greenspan, 2009., „Doba financijske nestabilnosti“, Poslovni dnevnik, Masmedia, Zagreb
6. Atali, Ž. Kratka istorija budućnosti, Arhipelag, Beograd
7. Bajec,J. Joksimović Lj., 1997., Savremeni privredni sistemi, Ekonomski fakultet, Beograd
8. Begović,B., 2011., Institucijalni aspekti privrednog rasta, Službeni glasnik, Beograd
9. Bland, M. 1978., Economics theoryin Retrospect, Cambridge University Press
10. Božić D., Bogdanov N., Ševrlić M., 2011., “Ekonomika poljoprivrede”, Poljoprivredni fakultet u Beogradu, Beograd.
11. Branko Milanović; 2012.; „Bogataši i siromasi- kratka i neobična istorija globalne nejednakosti“, Službeni glasnik, Beograd
12. Četiri godine tranzicije u Srbiji, 2005., Zbornik radova, CLDC, Beograd.
13. Challenges for Support to Inovation in Services, European Commision, Luhembourg, 2009.
14. Charles P. Kindleberger & Robert Aliber; 2005.; „Najveće svjetske financijske krize“,Masmedia, Zagreb
15. Chenery, H.B., 1971., "Growth and Structural change", finance and Development,3.
16. Clark, C 2007., A.Forewell to Alms: A.Briet Economics History of the world, Prienston University Press
17. D. Kitanović, B. Mitrović, 2007., “Načela ekonomije”, Ekonomski fakultet, Niš.
18. D.Kitanović, N. Golubović, D. Petrović, 2008., „Osnovi ekonomije“, Ekonomski fakultet, Niš.

19. Delard Gaus, 2012., „O filozofiji, politici i ekonomiji“, Službeni glasnik, Beograd
20. Draker, P. 1995., Postkapitalističko društvo, Privredni pregled-Grmeč, Beograd
21. Đurićin, D. 2005., Strategija konkurentnosti Srbije 2005-2010, Biznis Forum, Kopaonik
22. Đurićin, D. Petar, 2003., "Nova konkurentna strategija Srbije", Ekonomist br.1. Budva,
23. Džordž Soros, .2002., „O globalizaciji“, Samizdat, Beograd
24. Ekonomski pregled, Narodna banka Srbije, Beograd, 2007.
25. Erik Reinert, 2010., „ Spontani haos – ekonomija u doba vukova“, Čigoja, Beograd
26. Erik s. Reinert, 2006., „ Globalna ekonomija“, Čigoja, Beograd
27. EU industrial Structure 2009.- Peformance and Competitiveness, European Commission, Luxemburg, 2009.
28. Experiences in overcoming the global Economic Crisis-the Cases of Haly and Serbia, 2011., University of Nis, University ca Fos Cary Venice,
29. Farid Zakarija, 2009.; „Post-američki svet“, Heliks, Smederevo
30. Federal Republic of Yugoslavia: Selected Issues and Statistical Appendix, International Monetary Fond, Washington, D.C. 2002.
31. Frederic S., Mishkin, 2006., „Monetarna ekonomija, bankarstvo i finansijska tržišta“, Datastatus, Beograd.
32. G.Bortis, 2000. "Some Consideration on Structuraand Change", Structural Change and Economic Dynamics, No 11, Elsevier.
33. Galbrajt, Dž.K., 1970., nova industrijska država, Zagreb,
34. Ginter Hanin, 2011., „ Evro katastrofa na vidiku“, Albatros plus, Beograd
35. Groetzinger, G., 1989., Konkurrenzprese und Arbeitswerte, ein input-output modell fur deutschland, Malburg
36. Grupa autora, 2011., Evropa 2020-Vodič kroz strategiju, Evropski pokret u Srbiji, Beograd
37. H.J.Pahl, kritik derDrei - Sektoren Theorie, 1970., MittabInstitut fur Arbeitsmarket und Berufsforschund, Nurberg.
38. Hausman, D. 181., Capitalm profit and Prices, New York
39. Hitris, T., 2003., "European Union economics", Financial Times, Prenice Hall
40. IMF, Plot,compare and import data from contries and regiona, mapper, art 2012
41. Ingham International Economics -A. European Focus, Bentice Hall, UK, 2001
42. Ivan Stojanović, 1990., „Teorija cena“, Ekonomski fakultet, Beograd.

43. Ivan T. Berend, 2011., „Evropa posle 1980“, Službeni glasnik, Beograd
44. J.Stiglitz, 2002., Development Policies in a World of Globalization, New international Trends for Economics Development, Rio De Janeiro,
45. Jadranka Đurović Todorović, Marina Đorđević, 2010., „Javne finansije“, Ekonomski fakultet, Niš.
46. Jakopin,E., 2006., Razvojni ciljevi Srbije do 2012. godine, Zbornik radova:Strukturne promene i demografska kretanja zemalja južne Evrope, Ekonomski fakultet Niš
47. Jakšić M., Prašćević A., 2006., “Makroekonomska analiza”, Ekonomski fakultet, Beograd.
48. Jakšić, M., 1998., Kejnz naspram klasike: Shvatanje ravnoteže", Marketinška misao 4
49. Jirgen Elzeser; 2009., „Nacionlna država i fenomen globalizacije (kako možemo da se spasimo iz svetske ekonomske krize), Jasen, Beograd
50. John Gray, 2002., „Lažna zora – iluzije globalnog kapitalizma“, Masmedia, agreb
51. John Kenneth Galbraith; 2010., „Veliki slom 1929“, VBZ, Zagreb
52. Karmen Rejhart & kenet Rogof; 2009.; „Ovog puta je drugačije“, osam vekova finansijske nerazboritosti, Službeni glasnik, Beograd
53. Kesting, H., 1990., Produktionprese, Wachstum und Vaterlund, Metropolis Verhad, Malburg
54. Keynes J.M., 1973., The General Theory of Employment, Interest and Money, MacMilan, New York
55. Kin Berč & Vlad Mihnjenko; 2010.; „ Uspon i pad neoliberalizma – kraj jednog ekonomskog poretka?“, Zavod za udžbenike, Beograd
56. Košarić M., 1976. Cijene i strukturne promene u privredi, Informator, Zagreb
57. Kovač, O., Madžar, Lj., 1970., Stope rasta i promene u privrednoj strukturi,Ekonomist 1
58. Krelle,W., 1988., theorie der Wirtschaftlichen Wachstum, Berlin
59. Krugman, P., 2010., Povratak ekonomije depresije i svetska kriza 2008.,Hemke, Beograd
60. Ljubomir Madžar, 2012., „Antiliberalizam u 22 slike“, Službeni glasnik, Beograd
61. M.Raisar, M.Schuchtlardt, 2003., Bonchmark Structural Change in Transition, IZA, Bonn.
62. M.Torado, S.Swith, 2003., Economic Development, Addison Wisley.
63. Maks Ote, 2008., „ Slom dolazi“, Romanov, Beograd
64. Maksimović M., 1981., Politička ekonomija 2., Savremena administracija Beograd
65. Mansur Olson, 2010., „ Uspon i sumrak naroda“, Službeni glasnik, Beograd

66. Mark Zandi, 2010., „Financijski šok“, Mate, Zagreb
67. Marks K., 1977., Grunndrisse, Naprijed, Zagreb
68. Marks K., 1979., Kapital, 1-3, BIGZ, Beograd
69. Marsenić D., 1997., Ekonomika Jugoslavije, Beograd
70. Michel Musolino, 2012., „La crise pour les nuls“, Paris
71. Momčilo Pudar 2010., „Svet bez gospodara“, Službeni glasnik, Beograd
72. N.Čobeljić, 1974., Privreda Jugoslavije- rast, struktura i funkcionisanje , Savremena administracija, Beograd,
73. Nacionalna strategija privrednog razvoja Srbije 2006-2012, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2003.
74. Naomi Klein, 2008., „Doktrina šoka“, (uspon kapitalizma katastrofe), VBZ, Zagreb
75. Nikolić, 2006., Prilogodjavanje strukturesrpske izvozne ponude zahtevima svetskog tržišta, PKC, Beograd.
76. P. Krugman, M. Obstfeld, 2009., „Međunarodna ekonomija“, Datastatus, Beograd.
77. Paul Samuelson, W. Nordhaus<Nordhaus, 1992., „Ekonomija“, Mate, Zagreb.
78. Pjanić, Z., 1981., "Nova teorijska ekonomija u Americi", Socijalizam, br.6
79. Pjanić, Z., 1988., Teorija cena, Savremena administracija, Beograd
80. Pjanić, Z., 1979., Savremene budžetske teorije prednosti i cena, Savremena administracija, Beograd
81. Pol Krugman, 2010., „Povratak ekonomije depresije i svetska kriza 2008“, Heliks, Smederevo
82. Pol Krugman, 2012., „Okončajte ovu depresiju. Odmah!“, Heliks, Smederevo
83. Preujnić, M., 2002., Globalizacija, dva lika sveta, Gutembergova galaksija, Beograd
84. R. Stojanović, 1970., „Veliki ekonomski sistemi“, Savremena adminictracija, Beograd.
85. Rada, L. Taylor, 2006., Developing and Transition Economies in the late 20th Century: Growth Rates, Economic Structures and Sources of Demand, DESA, New York,
86. Radmila Stojanović, 1977., „Veliki ekonomski sistemi“, Savremena administracija, Beograd.
87. Regionalna politika Evropske unije, Kancelarija za pridruživanje EU, Beograd, 2004
88. Regionalni razvoj i demografski tokovi zemalja jugoistočne Evrope, Zbornik radova, Ekonomski fakultet Niš, (razne godine)

89. Republički zavod za razvoj, 2007., "Strategija regionalnog razvoja Republike Srbije 2007-2012", Beograd.
90. Rikardo, D., 1983., Načela političke ekonomije, CKD, Zagreb
91. Robinson, Dž., 1978. Kriza ekonomske nauke na zapadu, Ekonomski anali, br. 58-59
92. Rondo Kameron & Lari Nil; 2011., „Kratka ekonomska istorija sveta“, Službeni glasnik, Beograd
93. Roy E, Allen, 2009., „Financial Crisis and Recession in the Global Economy“, Edward Elgar Publishing Limited, USA
94. S. Cvetanović, 2007., Makroekonomija”, Ekonomski fakultet, Niš.
95. S. Klasen, 2005., Economic Growth and Poverty Reduction: Measurment and Policy Issues, OECD, Paris,
96. Salvidorn, N., 1985., Switching in methods of Production and Joint Production
97. Samardžija, M., 1958., Cena proizvodnje, Nolit, Beograd
98. Samuelson, P., 1969., Ekonomija, CA, Beograd
99. Serbia and Montenegro: Poverty Reduktion strategy Paper - Progress Report, 2006., IMF, Wahington,
100. Slaviša Tasić, 2012., „ Svetska ekonomska kriza“, Službeni glasnik, Beograd
101. Statistički bilten, Narodna banka Srbije, različite godine
102. Statistički godišnjak Srbije, RZS, Beograd, razne godine
103. Štigalić, Dž., 2004., Globalizacija svetske ekonomije, Ekonomski fakultet, Beograd
104. Stojanović, M., 1995., Tržišta i cene kapitala i rada, CA, Beograd
105. Strategija podsticaja i razvoja stranih ulaganja, 2006., Službeni glasnik Srbije, Beograd.
106. Strategija za proširenje i glavni izazovi 2008-2009., Komisija evropskih zajednica, Brisel, 2008.
107. UNCTAD, 2010., World Investment Report 2010, Transnational Corporations and Competitiveness, UN, New York and Geneva
108. V. Marjanović, 2008., "Foregin Trade Aspets of Serbia Aceesion to the European Union", integration problema in the European Union and Balkan Countries, University Ca Forcary Venice and University o Niš, Venice.

109. V. Marjanović, G.Bošković, 2010., " Evropski integracioni procesi i strukturalna prilagodjavanja", Regionalni razvoj i demografski tokovi zemalja Jugoistočne Evrope, Ekonomski fakultet, Niš.
110. Vand de Coevering, 2002., Structural Convergence and Monetary integration, De Nederlandse Bank, Nederland.
111. Veselinović, P-, Miletić, D., 2011., Prestrukturiranje srpske ekonomije i determinanta evropskih integracija, Facta Universitatis, vol.,8 , br.2. Niš.
112. Wachstumsdynamik und strukturelle Veränderungen der fuE-Potenziale in Wirtschaftssektor der neman Bundesländer, 2006.Euro Norm GmbH, Berlin.
113. Williamson, O.E. 1990., Institution des Kapitalismus, Tenbengen
114. World Economic Situation and Prospects, 2009., Un, New York.
115. Z. Arandjelović, 2008., "Nacionalna ekonomija", Ekonomski fakultet, Niš.
116. Z. Arandjelović, V. Marjanović, D.Đordjević, 2007., "The change of Economic structure of Balkan Countries as Conditions for integration in European Union - the example of Serbia"
117. Žak Atali, 2010., „Kratka istorija budućnosti“, Arhipelag, Beograd
118. Žak Atali, 2010., „Krizna, a posle?“, Hedone, Beograd
119. Zdravković D. 2009., Teorija i politika cena, Ekonomski fakultet, Niš.
120. Zdravković D., 1991., Politika cena, IK, Paraćin
121. Zdravković D., 2002., Mehanizam cena, "Bona Fides", Niš
122. Zdravković D., 2010., "Teorija i politika cena", Ekonomski fakultet, Niš.
123. Zdravković D., 2011. „Makroekonomija“, Pospam, Bar.
124. Zdravković D., 2012., Titanik ekonomija, ACERO-Print, Niš
125. Zdravković D., 2013., "Ekonomija", Pospam, Bar.
126. Zdravković D., Mehanizam ponude i tražnje, VPŠ, Čačak, 2008.
127. Zdravković D., Orlandić V., 2010., „Tržište i cene“, Pospam, Bar.
128. Zdravković D., Uticaj cena na privredni razvoj, CA, Beograd, 1979.

Internet izvori:

<http://www.oglobalizaciji.com>

<http://www.evropa.gov.rs>

<http://www.govindicators.org>

<http://www.minfin.sr.gov.rs>

<http://www.nbs>

<http://www.nbs.rs>

<http://www.pks.komora.net>

<http://www.razvoj.sr.gov.rs>

<http://www.siepa.rs>

<http://www.srbija.gov.rs>

ДОДАТАК

1. Циљане стопе инфлације утврђене до краја 2016. године

Извршни одбор Народне банке Србије је на октобарској седници утврдио средњорочну циљану стопу инфлације за 2015. и 2016. годину – м.г. стопа инфлације и границе дозвољеног одступања од циља задржане су на истом нивоу ($4\% \pm 1,5$ п.п.).

Одлуку о задржавању циљане инфлације до краја 2016. определила је пре свега чињеница да конвергенција нивоа цена у Србији нивоу цена у ЕУ није завршена, посебно код регулисаних цена. Ниво цена у Србији је у септембру, мерено индексом потрошачких цена, износио 55,5% просечног нивоа цена у ЕУ, док је, на пример, на крају 2009. он достигао 53,9% тог просека. На основу тога може се закључити да је конвергенција нивоа цена у Србији европским ценама у посматраном периоду била спора. Разлог томе су изражена колебања реалног ефективног курса динара према евр, због чега је тај процес у неким периодима био и реверзибилан. Због тога и није лако предвидети којом ће се динамиком конвергенција одвијати у наредним годинама.

Низак ниво конвергенције нарочито је присутан код регулисаних цена – ниво ових цена у Србији у односу на ниво цена у ЕУ у септембру је износио 45,3%². При томе, најмањи степен конвергенције бележи се код цена одношења смећа, снабдевања водом, отпадних вода и лекова (око 38%), док је највећи степен конвергенције остварен код телефонских услуга и грејања (преко 50%). Како и за период за који је циљ дефинисан очекујемо раст регулисаних цена од око 8–10% годишње, а имајући у виду њихово учешће у корпи потрошачких цена (22,4%), допринос укупној инфлацији само по овом основу износиће 2 п.п.

Границе дозвољеног одступања од циља су до краја 2016. године задржане на истом нивоу. Наиме, инфлација се претходних година кретала у ширем опсегу него што је било дефинисано границама дозвољеног одступања од циља. На осцилирање инфлације највише је утицала нестабилност на тржишту хране, која је појачана непостојањем адекватних системских мера у аграрној политици, али и одсуство средњорочног оквира прилагођавања регулисаних цена с јасним правилима везаним за динамику њихове корекције.

Смањење осцилација инфлације представља приоритет монетарне политике у наредном периоду, али захтева време. У том смислу, неопходно је да Влада дефинише мере које ће допринети стабилизацији и установљавању стимулативног пословног и инвестиционог амбијента у пољопривреди и производњи и преради хране, као и да утврди прецизну динамику корекција регулисаних цена. Очекујемо да ће то допринети трајном усидравању инфлационих очекивања на ниво циљане инфлације.

(Извор: НБС од 19. новембра 2013. год.)

2. Држава - Амбијент пословања – анализа и препоруке

Амбијент пословања карактеришу бројна ограничења, која утичу не само на конкурентност привреде јер генеришу високе трошкове пословања, већ и на способност државе за смањење трошкова и привлачење и задржавање инвестиција. Анализа амбијента пословања је структурирана према групама препрека које је идентификовала пословна заједница и које захтевају ургентне мере за отклањање. Прву групу препрека чини област прописа. У пракси постоји хиперпродукција прописа, који се доносе без адекватне укључености представника привреде и струке у процес њиховог доношења. Прописи су сложени, често међусобно неусаглашени и писани су неразумљивим „језиком“. Решења у многим прописима преузета су из правне тековине ЕУ, без упуштања у суштину односа или механизма које треба да регулишу и ефикасно се прилагоде реалном степену економског развоја и административним капацитетима. Процене ефеката прописа на привреду су паушалне, што за последицу има дефинисање непримерено кратких рокова за примену прописа. Подзаконски акти се доносе са закашњењем. Многи прописи се не примењују било због тога што су практично неприменљиви, што би њихова примена довела до великих негативних последица по привредне субјекте, или зато што не постоје изграђени административни капацитети за примену. Као последица лоших и нејасних прописа постоје чести захтеви за тумачења прописа од стране различитих органа. Та тумачења су необавезујућа, неусклађена, а често и супротстављена. Тако привредни субјекти бивају кажњени и када послују у складу са мишљењима надлежних министарстава, када надлежна инспекција заузме став да се са тим мишљењима не слаже.

Обавеза привредника да плаћају административну таксу за мишљења надлежних државних органа, будући да је потреба прибављања мишљења резултат мањкавости прописа, да мишљење није обавезујуће за поступајуће органе и не штити привредне субјекте који су их савесно прибавили, није у складу са праксом у оквирима ЕУ.

Пракса ЕУ у доношења прописа Европска комисија, као овлашћени предлагач за акта из своје надлежности, обавезна је да се консултује у законодавном процесу. Та обавеза проистиче из протокола 7, Уговора из Амстердама у оквиру ког се каже: „Комисија треба да се консултује пре него што предложи акт и кад год је то одговарајуће, објави документ о консултацијама”. Комуникација између Европске комисије и заинтересованих страна у законодавном процесу ЕУ има неколико форми:

- кроз саветодавна тела ЕУ - Економски и социјални комитет (ЕкоСоц) и Комитет региона (ЦР);
- кроз процедуре отворених консултација;
- кроз процедуре фокусираних консултација.

Процедура отворених консултација подразумева различите облике консултација са широм јавношћу, али и са различитим секторима и деловима Директората Европске комисије, а у вези са предлогом неког решења. У циљу обезбеђења ефикасности и ефективности Комисија је припремила електронски доступан инструмент – Interactive Policy Making, унутар овог инструмента налази се пословни тест панел (Business Test Panel – ВТР), који се састоји од преко 3.600 компанија различите величине и из различитих сектора из свих држава чланица. Компаније чланице панела учествују у периодичним анкетама које спроводи Европска комисија искључиво електронским путем. Прописано је да отворене консултације трају минимум 8 недеља. Процедуре фокусираних консултација захтевају избор консултативних канала, односно мањи број саговорника једне или неколико циљних група. Примери таквих механизма консултација су званични саветодавни форуми, саветодавне групе на високом нивоу, ad-hoc саветодавни састанци и др. Европска комисија је 2008. године покренула „Добровољни регистар интересних представника” како би осигурала једнак третман и ефикасност. Партнери који се укључују у консултације треба да испуњавају један од следећих критеријума: да предмет расправе

има директан утицај на њихово пословање, да учествују у имплементацији или да су им циљеви повезани са предметом консултација. Један од најзначајнијих партнера ЕК у процесу консултација са препознатим представницима интересних група је Европска асоцијација комора Eurochambers.

Тренутно Eurochambers има предстванике у најмање 10 радних група, али поред тога има и улогу сталног партнера ЕК у комуникацији о темама које су од интереса за пословну заједницу. Поред асоцијација и интересних представника у Бриселу постоји и велики број група за лобирање и лобиста. Као тековина лобирање је преузето из САД, али у оквирима ЕУ установљен је процес лобирања, води се регистар лобиста и лоби група. Процедура анализе утицаја прописа у ЕУ Европска комисија развила је методологију којом се процењује утицај нових прописа, предлога измена и иновативних решења на МСП. Ова методологија назива се SME Test и састоји се из три дела:

- прелиминарна процена предузећа на која ће дати пропис, измена прописа или слично имати утицај – број предузећа и њихова величина, број запослених, број предузећа која ће бити погођена у односу на број предузећа која неће бити погођена, процена индиректног утицаја на друге секторе и подуговарање;

- мерење утицаја на МСП – процена финансијских трошкова (обавеза плаћања пореза или неке друге врсте накнаде која из датог прописа проистиче); процена материјалних трошкова (обавеза набављаја нове опреме, прилагођавања прописима); процена административних трошкова (трошкови извештавања надлежних органа и слично); поређење ових трошкова са трошковима које ће имати велика предузећа;

- процена алтернативних опција, измена у оквиру прописа и олакшавајућих мера – уколико мерење утицаја на МСП покаже да су трошкови МСП диспропорционално већи у односу на трошкове које ће имати велика предузећа врши се процена алтернативних опција и трошкова које би оне генерисале.

Као друга група препрека идентификовна је недовољна обученост и информисаност и привреде и администрације а посебно инспекција. Привредници генерално, а посебно мали привредни субјекти, немају довољне капацитете да испрате све промене у прописима, а њихови финансијски ресурси су скромни да би могли ангажовати

различите консултантске услуге изван предузећа. Често се инспекцијска контрола врши уз позивање на интерне прописе који нису доступни привредницима. Многи мали привредници се са појединим прописима први пут сретну онда када им инспекција због непоштовања изрекне и наплати казну. С друге стране, ни администрација ни инспектори нису довољно обучени ни компетентни за примену и контролу примене прописа, не располажу неопходним знањима и вештинама за комуникацију и њихово спровођење. Постоје појединачни позитивни примери упознавања привредника од стране надлежних институција са прописима, њиховим тумачењем и применом, као и израда водича за примену прописа, али то још није довољно.

Препоруке:

- Променити однос администрације према привреди и грађанима.
- Дефинисати механизам институционалних консултација у процесу доношења законских и подзаконских аката (дефинисати процедуре за одабране моделе консултација и утврдити критеријуме за избор учесника у консултацијама по групама; дефинисати и изградити платформу за спровођење електронских консултација и обавезу и форму извештавања о резултатима консултација).
- Пословником о Влади, уредити да је предлагач економских закона у обавези да прибави мишљење о нацрту закона, предлогу уредбе и одлуке од Привредне коморе Србије и спроведе јавну расправу о нацрту закона, што би био даљи корак у укључености представника привреде у фазу припреме прописа.
- Увести обавезу процене утицаја будућих прописа на привреду, а пре свега на мала и средња предузећа и ускладити период прилагођавања са реалним могућностима и привреде и администрације.
- Донети одлуку да су мишљења надлежних министарства обавезујућа, као и обавезу јавног објављивања свих мишљења које надлежно министарство изда.
- Укинути плаћање административне таксе за мишљења надлежних министарстава.

- Увести механизам периодичног преиспитивања прописа са аспекта примедби, предлога, иницијатива за измене и захтева за тумачење прописа од свих заинтересованих страна и приступити измени прописа чим број оправданих иницијатива за измене односно број захтева за тумачење пређе десет.

- Увести обавезно јавно слушање у Скупштини за све нове прописе које Скупштина доноси.

- Изградити систем информисаности и упознавање са прописима на свим нивоима који се односе на инспекцијске контроле путем посебног портала прописа и водича за примену прописа. Потребно је увести обавезне програме обучавања инспектора и одржавања њихове компетентности.

- Донети Закон о лобирању.

Трећу групу препрека чине трошкови које генерише амбијент пословања. У последњих неколико година различита истраживања и извештаји говоре о чињеници да није дошло до унапређења пословног амбијента у нашој земљи. Doing Business извештај Светске банке ставља Србију на 92. место од 183. посматране земље када је реч о лакоћи пословања. Упркос чињеници да је Влада у протеклом периоду покренула неколико иницијатива за унапређење пословног амбијента, и ту пре свега мислимо на свеобухватну реформу прописа и Национални савет за конкурентност, обе иницијативе нису доследно спровођене, па реформе нису довршене и њихов интензитет је опао. Истраживање привредника, којим је обухваћено 913 привредних субјеката, а које је спровео УСАИД Пројекат за боље услове пословања крајем 2011. године, показало је став привредника о појединим чиниоцима пословног амбијента и утицају тих чиниоца на њихово пословање. Преко 90% испитаника, који су имали став, изјаснили су се да највећи негативан утицај на њихово пословање, када је у питању утрошак времена, имају административне процедуре, добијање грађевинских дозвола и судски поступци. Са друге стране, као највеће негативне утицаје на њихово пословање са непосредним финансијским утицајем привредници су навели обавезне (парафискалне) намете, порезе и доприносе на зараде и порез на додату вредност. Такође, 77% испитаника је изјавило да се у последњих 12 месеци није повећала јавност и предвидљивост пословања у Србији, док је 83% испитаника изјавило да терет закона и прописа није умањен у последњих 12 месеци.

Административне процедуре 94% 6% Добијање грађевинских и повезаних дозвола 93% 7% Судски поступци 93% 7% Администрирање наплате пореза 89% 11% Инспекцијски надзор 78% 22% Прописи и процедуре везани за радно право 74% 26% Царине и процедуре везане за трговину 74% 26% Непосредан финансијски утицај Негативан Позитиван Обавезни (парафискални) намети 96% 4% Порези и доприноси на зараде 96% 4% ПДВ 87% 13%.

Административне процедуре Административне процедуре привредници често називају сложеним, дугим и скупим процедурама које генеришу високе трошкове пословања. У оквиру Глобалног индекса конкурентности Србија је рангирана као 134. земља када је у питању терет државне администрације, као 118. када је су у питању обими и ефекти пореског система и као 125. када је у питању пословни утицај регулативе на прилив страних инвестиција. У свим овим областима Србија заузима најлошију позицију од 2007. године (терет државне администрације 129. позиција у 2007. години; обим и ефекти пореског система 40. позиција у 2007. години; пословни утицај регулативе на прилив страних инвестиција 115. позиција у 2007. години) указујући на чињеницу да су реформе у неким од кључних области изостале или да уколико су покренуте реформе нису довршене и нису доследно спровођене.

УСАИД Пројекат за боље услове пословања применио је крајем 2011. године модел стандардног трошка којим је процењен административни трошак и административно оптерећење привреде са 157 процедура. На основу ове анализе дошло се до закључка да је учешће ових 157 процедура у БДП око 4,2% или 1,35 милијарди евра. Као најскупљи административни захтеви препознати су процеси вођења пословних књига, попис имовине и обавеза, увоз робе и царинење, ревизија, књига дневних извештаја и вођење КЕПУ књига. Са друге стране, највеће уштеде могуће је остварити код вођења КЕПУ књига, општег поступка јавних набавки, припреме и доставе ПП ОПЈ и ПП ОД и издавања рачуна.

Препоруке:

- Смањити непотребне административне трошкове кроз дефинисање и спровођење плана за укидање и реформу административних процедура. УСАИД Пројекат за боље услове пословања идентификовао је чак 90 процедура у оквиру којих постоје потенцијалне уштеде које би износиле 66,9 милиона евра. Неке од најзначајнијих потенцијалних уштеда могу бити остварене кроз:

- укидање накнаде за шуме;
- укидање захтева за вођење КЕПУ књига;
- успостављање електронског система за вођења радних књижица;
- смањење периода чувања пословне документације са 10 на 5 година;
- омогућавање размене података између државних органа у вези предаје М4 обрасца;
- омогућавање електронске размене података и информација између државних органа како се иста документација не би у више наврата подносила различитим органима;
- оснивање јединственог шалтера за пријаву/ођаву запослених;
- укидање обавезе запосленог да потписује евиденцију о заради и накнади зараде;
- смањење непотребне документацију у поступку остваривања права на породилску накнаду.

- Креирати правилник за све административне процедуре у оквиру ког ће бити јасно дефинисани кораци, надлежност за сваки од корака у оквиру појединачних процедура, као и ограничење времена за поступање надлежних институција у оквиру сваког од корака. На овај начин дошло би до повећања транспарентности у свим административним процедурама, скраћења њиховог трајања, сагледавања евентуалних проблема и њиховог отклањања. Позитивни примери постоје - Оснивањем јединственог шалтера за оснивање предузећа дошло је до укидања 5 процедура, смањења броја утрошених дана за 43 и смањења трошкова за 8%. Добијање грађевинских дозвола Извештај Светске банке

смешта Србију на 175. позицију када су у питању грађевинске дозволе. Према овом извештају неопходно је проћи кроз 19 процедура, утрошити 279 дана и потрошити 1.603,8% дохотка по становнику како би у Србији добили грађевинску дозволу. Упркос чињеници да је у 2009. донет нови Закон о планирању и изградњи, као и његове измене и допуне у 2011. години, Србија и даље стагнира у овој области. Број процедура у односу на 2007. годину смањен је за једну процедуре, број дана је повећан за 75, док је ниво трошкова значајно умањен.

3. Полазне основе за нови макроекономски оквир (до 2016. године)

Циљ би требало да буде достизање потенцијалне годишње стопе раста од око 5%. Да би се то постигло, потребне су реформе социјалног система, како би се повећала штедња и инвестиције по основу домаће штедње; ефикасна активна политика запошљавања, како би се радна снага оквалификовала за индустријску производњу; повећање технолошке основе производње у циљу подизања продуктивности и конкурентности, значајно повећање ефикасности установа ослањањем на једноставна правила и електронску администрацију; доследну и упорну антимонополску политику уз сталну бригу за слободну трговину како спољну тако и унутрашњу; фискална и монетарна политика које воде рачуна о конкурентности привреде, будући да ће трајни раст морати да се обезбеди ослањањем на раст извоза.

Макроекономски оквир за период 2012-2016. године мора бити заснован на отклањању кључних диспропорција присутних између:

- Укупне производње и потрошње
- Домаће штедње и нивоа неопходних инвестиција
- Увоза и извоза који ствара неодржив јаз који се покрива и задуживањем
- Развијених и неразвијених региона

Присутне су, такође, и диспропорције између:

- активног и издржаваног становништва

- запослених и незапослених
- запослених у администрацији и производном сектору
- броја запослених и броја пензионера.

Ове стратегијске неравнотеже морају бити оријентир за редефиницију политика (монетарне, фискалне, регионалне, развојне, индустријске, извозне..). Радикално побољшање пословног амбијента у Србији захтева:

Смањење јавне потрошње до нивоа који је присутан у земљама на сличном нивоу развоја, тј. са учешћем од око 35% у БДП. Потребно је урадити пројекат каква држава треба привреди и друштву и колики терет њеног финансирања је уопште подношљив за жељени степен развоја привреде.

То практично води изградњи новог концепта државе примереног финансијским могућностима привреде, при чему преиспитивање заслужују законодавна, судска и извршна власт (како у погледу броја ангажованих лица, делокруга, трошкова, процедура итд.).

Неопходна је стратегија свеобухватне реформа јавног сектора са динамичким планом реализације и праћењем ефеката. Приоритети реформе јавног сектора су:

- Реформа пензионог система: докапитализација пензионих фондова, довођење пензионера у исти положај без обзира на време пензионисања (разлике правити на бази уплаћених доприноса), као и ревидирање постојеће скале бенефицираног стажа.

- Реформа јавних предузећа у погледу деполитизације и професионалног управљања, а у циљу повећања ефикасности и мониторинга трошкова. Важна мера тог процеса треба да буде и увођење корпоративног управљања у јавном сектору, у складу са ОЕЦД принципима и добром праксом корпоративног управљања. Неопходно је комплетирати регулативу и изградити инфраструктуру за приватно јавно партнерство и концесије, ради подстицања инвестиција и стварања услова за ефикасније инвестирање у јавни сектор.

- Свеобухватна пореска реформа која би пореско оптерећење свела на 35% БДП, уз увођење прогресивних пореских стопа и на доходак и на потрошњу. Ниво јавне потрошње и промена њене структуре мора бити иницијални основ нове привредне филозофије.

Паралелно са пореском реформом потребно је успоставити систем ефикасних механизма заштите поверилаца, поштовање уговора и регулисање финансијске дисциплине. Ово ће захтевати спровођење великог броја стечајева несолвентних привредних друштава, решавање проблема великих система који су дуже од 10 година у процесу приватизације и реструктурирања, реструктурирање и приватизацију јавних и јавних комуналних предузећа.

Последица овог процеса ће бити нови социјални притисак за шта је неопходна: реформа тржишта рада и повећање мобилности радне снаге и о свеобухватна реформа образовања и његово стављање у функцију индустријске политике (Србија има незапослене, али и мањак радне снаге у бројним областима).

- Јачање конкуренције и заштита потрошача са циљем уклањања монопола сваке врсте.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Кандидат Соња М. Бецић је рођена 5.1.1970. у Књажевцу, где је завршила основну школу. Средњу школу је завршила у Нишу. Економски факултет је уписала у Нишу 1989 године и исти је завршила 1993. Са просечном оценом 8.57. Била је студент генерације са највишом просечном оценом на трећој години студија. Дипломски рад на тему „Дискриминација цена“ одбранила са оценом 10. Докторске студије на Економском факултету у Нишу уписала је 2009/10. Положила све испите и докторске колоквијуме предвиђене планом и програмом докторских академских студија.

У радном је односу почев од 1994. Године у осигуравајућим компанијама. Од 2003. Године ради у осигуравајућој кући Винер штедише адо Београд на позицији менаџер продаје осигурања. Има диплому специјалисте за актуарство са Економског факултета у Београду. Више пута је освајала награде за најуспешнијег менаџера у региону и на нивоу целе компаније. Радила је на едукацији и мотивацији нових, као и старих агената по стажу, што јој је лично много значило да преноси практична знања и искуства.

ИЗЈАВЕ АУТОРА
ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација под насловом

ИНСТРУМЕНТИ ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ У ФУНКЦИЈИ СТАБИЛИЗАЦИЈЕ ЦЕНА

У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација, ни у целини, ни у деловима, није предложена за добијање било какве дипломе, према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

У Нишу, _____

Аутор дисертације: Соња Бецић

Потпис докторанда:

ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Име и презиме аутора: Соња Бецић

Студијски програм: Економија

Наслов рада: Инструменти економске политике у функцији стабилизације
цена у Републици Србији

Ментор: проф.др Душан Здравковић

Изјављујем да је штампана верзија моје докторске дисертације истоветна електронској верзији, коју сам предао/ла за уношење у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци, који су у вези са добијањем академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада, и то у каталогу Библиотеке, Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Нишу, као и у публикацијама Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____

Аутор дисертације: Соња Бецић

Потпис докторанда:

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску Библиотеку „Никола Тесла“ да, у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ИНСТРУМЕНТИ ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ У ФУНКЦИЈИ СТАБИЛИЗАЦИЈЕ ЦЕНА
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима сам предао/ла сам предала у електронском формату, погодном за трајно архивирање.

Моју ауторску дисертацију, унету у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, могу користити сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (), за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство – некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да подвучете само једну од шест понуђених лиценци; кратак опис лиценци је у наставку текста).

У Нишу, _____

Аутор дисертације: Соња Бецић

Потпис докторанда:
